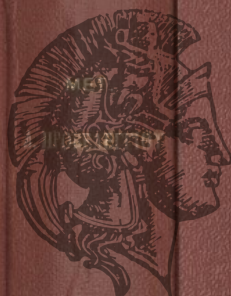

A.A.

LESSING

ΛΟΓΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ, ΤΩΝ Κ.Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, † Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Π.
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ (καθ. τῆς φιλ.), ΣΠΥΡ.
Π. ΔΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Μ. ΔΑΠΠΑ (δ. φ.), Θ. ΔΙΒΑΔΑ
(δ. φ.), Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. γυμν.), Ν. Γ. ΠΟ-
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ (δ. φ.), Ε. ΡΟΙΔΟΥ
(δ. ν.), Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Ι. ΣΒΟ-
ΡΩΝΟΥ (διευθ. νομισμ. μουσ.), Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), ΧΡ.
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Δ. ΦΙΛΙΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ (καθ. ἐν
τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΗΜΕΛΕΙΑ ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΛΕΞΙΠΤ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΛΑΟΚΟΩΝ

Η

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1902

LES

719

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΛΕΞΙΠΤ

ΛΑΟΚΟΩΝ

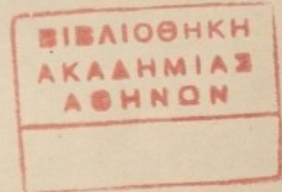
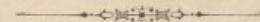
Η

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1902

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Δέσσιγγ νὰ συγγράψῃ τὸ ὁμώνυμον ἔργον του, ἀνευρέθη ἐν ἔτει 1506 ἐν τινι παρὰ τὴν Ρώμην ἀμπέλῳ, ἐνθα ἴσταντο ἄλλοτε τὰ παλάτια τοῦ Τίτου. Ἀγορασθὲν δὲ παρὰ τοῦ Πάπα Ιουλίου τοῦ Β', ἰδρύθη ἐν τῷ Βατικανῷ, ὅπερ μέχρι σήμερον κοσμεῖ.

Ἐκ τούτου ἡ ἀρχαία ἀγγραφὴ μόνον ὁ Πλίνιος μνημονεύει τοῦ γλυπτικοῦ τούτου ἔργου καὶ τῶν ποιησάντων αὐτὸ Ροδίων τεχνιτῶν Ἀγησάνδρου, Πολυδώρου καὶ Ἀθηνοδώρου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Πλίνιος παρέλειψε νὰ καθορίσῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν οὗτοι ἤκμασαν, οἱ νεώτεροι φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι δίστανται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τῶν μὲν ἰσχυριζομένων, ὅτι τὸ ἔργον ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, τῶν δὲ χαρακτηριζόντων αὐτὸ ὡς προῖόν τῆς Σχολῆς τῆς Ῥόδου (250—200 π. Χ.). Ὁ δὲ Βίγκελμαν ἐνθουσιασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐντελείας τοῦ κάλλους τοῦ συμπλέγματος, προβαίνει περαιτέρω ἀνακηρύσσων αὐτὸ ὡς ἔργον τῆς ὑψίστης ἀκμῆς τῆς τέχνης, ἐνῶ τὸναντίον ὁ Δέσσιγγ θεωρεῖ αὐτὸ ποιηθὲν εἰς τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων.

Ἐν τούτοις λόγοι ἐσωτερικοὶ, πηγάζοντες ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως τῆς ἐξέλιξεως τῆς τέχνης, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς Ῥόδου ταύτην δὲ τὴν γνώμην ὑπεστήριξαν καὶ οἱ

ἐπιφανέστατοι ἀρχαιολόγοι, ἐξ ὧν ἀναφέρω μόνον τὸν Brunn καὶ τὸν Overbeck. Διότι παρὰ τὸ κύριον γνώρισμα τῆς Σχολῆς τῆς Ῥόδου, ὅπερ ἦτο ἡ συναρπάζουσα ἐξαικόνισις τοῦ πάθους καὶ ἡ βαθεῖα διάσεισις τῆς ψυχῆς, διέλαμπε καὶ ἡ τελειότης τῆς τέχνης. Αἱ ἀρεταὶ δὲ αὐταὶ εἶσιν αἱ διακρίνουσαι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος. Ὅτι ὅμως μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τῆς Περγάμου, τὸ ζήτημα τοῦ Λαοκόοντος εἰσῆλθεν εἰς νέον στάδιον, περὶ τοῦτον κρίνω περιττὸν νὰ διαλάβω ἐνιαυθὰ. Ἄρχει, ὅτι τὸ ἔργον εἶνε ἐν τῶν ἀγλαῖσματων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἀδιάφορον, ἂν οἱ τεχνῖται αὐτοῦ ἐνεπνεύσθησαν ἀπὸ τῆς ζωοφόρου τῶν Γιγάντων τῆς Περγάμου, ἢ ἂν εἶχον ὡς πρότυπον τοὺς ποιητὰς Πείσανδρον ἢ Κόϊντον ἢ Βιργίλιον. Διότι, ὡς εἶνε εὐνόητον, τὴν τραγικὴν ταύτην ὑπόθεσιν εὗρον προσφορωτάτην πρὸς παράστασιν καὶ οἱ ποιηταὶ, καὶ ἡ τέχνη. Οὐ μόνον δὲ ὁ ἀρχαῖος ἐπικός ποιητὴς Πείσανδρος καὶ οἱ μεταγενέστεροι Κόϊντος ὁ Καλαβρινὸς ἢ Σμυρναῖος καὶ ὁ Ἀνκόροφος καὶ ὁ Εὐπρόϊμος ἐπιγραμματεύθησαν τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκόοντος, ἀλλὰ καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἔγραψεν ὁμώνυμον τραγῳδίαν. Γνωστὴ δὲ εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου περίφημος περιγραφή τοῦ φοβεροῦ τέλους τοῦ Λαοκόοντος, ἣν, κατὰ τὸν Μακρόβιον, ὁ ῥωμαῖος ποιητὴς μετέφερε σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐκ τοῦ ἔπους τοῦ Πεισάνδρου εἰς τὴν Αἰνείδα αὐτοῦ.

Οἱ δὲ Ῥόδιοι τεχνῖται, φιλοτεχνήσαντες ἐν τῷ μαρμαρῷ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐπλούτισαν τὸν θησαυρὸν τῆς ἑλληνικῆς τέχνης δι' ἐνὸς ἔτι ἀριστουργήματος, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ὠνόμασε «Τὸ θαῦμα τῆς Τέχνης».

Ἀληθῶς εἶναι ὠραία ἡ σύμπτωσις, ὅτι τὸ θαυμάσιον σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ἐπίσης θαυμασίου ὁμώνυμου βιβλίου.

Διότι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὸ ἔργον τοῦτο τὸ γλυπτικόν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιργιλίου, ἔχον ὡς ἀφε-

τηρίαν τῶν παρατηρήσεών του ὁ Λέσιγγ, καθώρισεν ἀκριβῶς τὰ ὅρια τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς, αἵτινα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τοὺς πρὸ αὐτῶν ἦσαν ἐν παντελεῖ συγχύσει.

Ἡ κατὰ Πλούταρχον ῥῆσις τοῦ Σιμωνίδου, ὅστις «τὴν μὲν ζωγραφίαν ποίησιν σιωπῶσαν προσαγορεύει, τὴν δὲ ποίησιν ζωγραφίαν λαλοῦσαν», ἦτο ἐν πᾶσι τοῖς αἰσθητικοῖς ἐγχειριδίοις ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ ἀναγεγραμμένη. Ἐκ τῆς συγχύσεως δὲ καὶ πλάνης ταύτης ἐπήγασεν εἰς μὲν τὴν ποίησιν ἡ περιγραφικὴ μακία, εἰς δὲ τὴν ζωγραφικὴν ἡ κατάχρησις τῆς ἀλληγορίας. Παράδειγμα τούτων ἔστωσαν τὰ ὀνόματα τοῦ Rubens καὶ τοῦ Lebrunn, τοῦ Pope, τοῦ Thomson, τοῦ Opitz, τοῦ Kleist, τοῦ Haller κ. ἄ. Ἐν γένει δὲ τὸ εὖρον, τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν στάδιον τῆς ποιήσεως περιορίσθη εἰς τὰ ὑποδεέστερα, εἰς τὰ ἥμισυ ποιητικὰ εἶδη αὐτῆς, τὸ διδακτικὸν καὶ περιγραφικόν. Τόσον δὲ ἡ πλάνη αὕτη εἶχε κυριεύσει τὰ πνεύματα, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βίγκελμανν δὲν ἐδίστασε νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν ἀλληγορίαν, ὡς τὸν ὀμιλῶν τῆς τέχνης σκοπόν.

Εἰς τὴν συγχύσιν ταύτην ἔθεσε διὰ παντὸς τέρμα ὁ Λέσιγγ διὰ τοῦ Λαοκόοντος, ὃν ὁ Φρ. Vischer ἀποκαλεῖ «Κώδικα τῆς Αἰσθητικῆς».

Καὶ ἐπλανήθη μὲν ὁ Λέσιγγ ἐνιαχοῦ, καὶ ἐπεκρίθη ὑπ' ἀνδρῶν τῆς ἀυθεντίας τοῦ Herder ἀλλ' αἱ θεμελιώδεις αὐτοῦ ἐννοιαὶ διατελοῦσιν ἀσάλευτοι, καὶ ὁ Λαοκόων παραμένει ὡς μία τῶν λαμπροτάτων καὶ ἀθανάτων ἐκφάνσεων τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος.

Πόσον δὲ καταπληκτικὴ καὶ ῥοπήν φέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τῶν συγχρόνων ἐντύπωσις τοῦ Λαοκόοντος, μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Γκαίτε

«Διὸ ἔχαρτίσαμεν εὐφροσύνῳς τὴν φωτεινὴν ἐκείνην ἀκτῖνα, ἣν ὁ ἔσοχος σοφὸς κατέπεμψεν εἰς ἡμᾶς διὰ μέσου σκιωτεινῶν νεφῶν. Πρέπει νὰ ἦνέ τις νέος, ἵνα φαντασθῇ τὸ μέγεθος τῆς ἐφ' ἡμᾶς ἐπιδράσεως τοῦ Λαοκόοντος, συναρπάσαντος ἡμᾶς ἀπὸ

τῆς ζώνης καχεκτικῆς θεωρίας εἰς τὰς ἐλευθέρως σφαίρας τῆς σκέψεως. Ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον παρατηρηθεῖσα ῥῆσις τοῦ Ὁρατίου *ut pictura poesis* (ταῦτὸν ζωγραφικὴ καὶ ποίησις), ἐσαφηρίσθη, ἢ διαφορὰ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καθωρίσθη αἰ κορυφαὶ ἀμφοτέρων ἐφάνησαν νῦν κεχωρισμένα, ὅσον καὶ ἂν αἱ βάσεις αὐτῶν ἦνε συμφυεῖς. Ὁ εἰκαστικός τεχνίτης ὄφειλε νὰ περιορίζηται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ὠραίου, ἐνῶ ἦτο συγκεχωρημένον εἰς τὸν λογοτέχνην, ὅστις ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐκφράσῃ τὰ πάντα, καὶ πέραν τούτων νὰ ἐξέρχεται. Ἐκεῖνος ἐργάζεται χάριν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως, ἥτις μόνον εἰς τὸ ὠραῖον τέρεται, οὗτος χάριν τῆς φαντασίας, ἥτις καὶ τὸ δυσειδὲς ἀκόμη στέργει. Ὡς ὑπὸ τὸ φέγγος ἀστραπῆς ἀνέλαμψαν ἐνώπιον ἡμῶν πάντα τὰ πορίσματα τοῦ ἐξόχου τούτου συλλογισμοῦ. Πᾶσα μέχρι τοῦδε καθοδηγοῦσα ἢ γνωματεύουσα κριτικὴ ἀπερρίφθη ὡς τειρομένον ἱμάτιον».

Ἀλλὰ τίς ἢ χρεῖα τῆς ἐνθουσιώδους ταύτης ὁμολογίας, ἀφοῦ αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔργα τῶν Διοσκορίδων τῆς ἐρμηνευτικῆς πειρασμοῦ οὗς ἐγαλούχησε τὸ ἀπέριπτον καὶ φωτεινὸν πνεῦμα τοῦ Δέσσιγγ, πρόκεινται ἡμῖν αἰδίων μνημεῖον τῆς ἀναμορφωτικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Λαοκόοντος; Διότι ἀποδίδομεν μὲν τὸ ἀνήκον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν ἐκείνων, δὲν δυνάμεθα ὅμως ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ὁ Δέσσιγγ ὑπῆρξεν αὐτοῖς, ὅτι ὁ Βιογίλιος τῷ Δάντη.

Ἀντὶ πάσης λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου, ἥτις ἠθελε συναποτελέσει ἴδιον βιβλίον, κρίνομεν εὐλογον, πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου νὰ ἐπισυνάρωμεν ἐνταῦθα τὸ περιεχόμενον ἐκάστον κεφαλαίου, ἐν πίνακι, ὃν δανειζόμεθα ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ W. Cosack.

Κεφ. Α. Ὁ ἀγαματοποιός, εἰκονίσας τὸν Λαοκόοντα αὐτοῦ στενάζοντα καὶ ὄχι κραυγάζοντα, εἶχε βεβαίως, κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν θεωρίαν, ἄλλην αἰτίαν ἐκείνης, καθ' ἣν ἡ κραυγὴ δὲν ἀρμόζει εἰς μεγάλην ψυχὴν.

Κεφ. Β. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ ἦμιστος νόμος τῆς εἰκαστικῆς τέχνης ἦτο τὸ Ὁραῖον, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέφευγεν αὐτὴ νὰ παραστήσῃ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν παραμορφοῦσαν κραυγὴν.

Κεφ. Γ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ τέχνη ἐπεδίωκε μόνον τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐκφράσεως, ἔπρεπεν αὐτὴ ἐν τούτοις νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, διότι αὐτὴ, δεσμευμένη εἰς τὴν ἐξεικόνισιν μιᾶς μόνης στιγμῆς, ὄφειλε νὰ ἐκλέξῃ τοιαύτην ἰνὰ, ὥστε νὰ ἦνε τῇ φαντασίᾳ μας ἡ γοιμοιότης, καὶ συγχρόνως νὰ δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐνδελεχῆς.

Κεφ. Δ. Ἡ ποίησις ἀγροεῖ τοὺς περιορισμοὺς τούτους, καὶ ἔνεκα τούτου εἶχε δίκαιον ὁ Βιογίλιος, εἰκονίσας τὸν Λαοκόοντα κραυγάζοντα, ὡς εἶχε δίκαιον καὶ ὁ Σοφοκλῆς, εἰσαγαγὼν εἰς τὸν Φιλοκλήτην αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς μάλιστα τῆς σκηρῆς τὸ σωματικὸν ἄλγος.

Κεφ. Ε. Ἄν οἱ ἀγαματοποιοὶ ἐμμύθησαν τὸν ποιητὴν, τότε αἱ οὐσιώδεις αὐτῶν παραλλαγὴ μαρτυροῦσιν, ὅτι ἔπραξαν τοῦτο μετὰ τῆς ἐπίστης γνώσεως τῆς τέχνης αὐτῶν.

Κεφ. ΣΤ. Ὁ Βιογίλιος ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Βιογίλιος εἶχεν ὡς πρότυπον αὐτοῦ τὸ σύμπλεγμα.

Κεφ. Ζ. Ἐν γένει εἶνε ἄτοπον τὸ νὰ διαβλέπωμεν πάντοτε εἰς χωρία ποιητῶν ἔργα τῆς εἰκαστικῆς τέχνης, ὡς πηγὴν αὐτῶν. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ Ἄγγλος Spence.

Κεφ. Η. Οὗτος ἀτελήφθη σφαλερῶς τὴν σχέσιν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς, καὶ προέβη ὡς ἐκ τούτου ἐν τισι περιπτώσεσιν εἰς τὰς παραδοξοτάτας ἐρμηνείας.

Κεφ. Θ. Ἰδίως δὲν ἔλαβεν οὗτος ὑπ' ὄφιν, ὅτι ἡ θρησκεία ἐπέβαλεν ὀρισμένον φραγμὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰκαστικὴν τέχνην.

Κεφ. Ι. Ἐκτὸς τούτου ἡξίου παρὰ τοῦ ποιητοῦ, ὅτι μόνον ὁ ζωγράφος δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ δὲν ἐγίνωσκε τὴν διαφορὰν τῶν ἀλληγορικῶν καὶ ποιητικῶν συμβόλων.

Κεφ. ΙΑ. Ὁμοίως πλανᾶται ὁ γάλλος τεχνολόγος Caylus, ὅστις κυρίως προτίθεται νὰ ὑποδείξῃ εἰς τοὺς ζωγράφους τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, ὡς τὸ καταλλήλοτερον θέμα πρὸς τὰς εἰκόνας των.

Κεφ. ΙΒ. Κατὰ τὴν παράθεσιν τῶν εἰκόνων ὁ Caylus περιπίπτει

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

εἰς ἀντιφάσεις καὶ πλάνας, ὡς πρὸς τὴν παράστασιν ἀοράτων ὄντων καὶ πράξεων.

Κεφ. ΙΓ' Ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένων εἰκόνων δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ μορφώσῃ γνώμην περὶ τῆς γραφικῆς εὐφρείας τοῦ ποιητοῦ.

Κεφ. ΙΔ' Ποιητικὴ τις εἰκὼν δὲν εἶνε ἀναγκαίως τοιαύτη, ὥστε νὰ δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς ὕλικήν.

Κεφ. ΙΕ' Πολλάκις μάλιστα εἶνε ἀδύνατον εἰς τὸν ζωγράφον νὰ εἰκονίσῃ τὴν καλλίστην ποιητικὴν εἰκόνα, ὡς ἐνέχουσαν πρᾶξιν προοῦσαν.

Κεφ. ΙΣ' Ἡ ζωγραφικὴ ἀσχολεῖται εἰς σώματα, ἡ δὲ ποίησις εἰς πράξεις. Τοῦτο ἐπιβάλλουσι αὐτοῖς τὰ μέσα αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ζωγραφικὴ ὀφείλει νὰ ὑποσημαίνῃ πράξεις μόνον διὰ σωμάτων, ἡ δὲ ποίησις σώματα μόνον διὰ πράξεων.

Κεφ. ΙΖ' Ἡ ζωγραφικῶς περιγραφικὴ τάσις ἐν τῇ ποιήσει ἀστοχεῖ τοῦ ἰδιαίτερον αὐτῆς προσορισμοῦ.

Κεφ. ΙΗ' Ὀδδέποτε περιέπεσεν ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν σφαλερὰν αὐτὴν

Κεφ. ΙΘ' ὁδόν, διότι μικραὶ ὑπερβάσεις τῶν ὁρίων εἶνε συγκεχωρημένα εἰς πᾶσαν τέχνην, καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς Πισσίδος τοῦ Ἀχιλλέως ἔταμεν οὐτὸν τὴν περιγραφομένην ὁδόν.

Κεφ. Κ' Ὁ Ὅμηρος εἶνε ὑπόδειγμα καὶ τῆς παραστάσεως τοῦ σωματικοῦ κάλλους, διότι ἀποφεύγει περιγραφὴν, ἣν ἀσμενίζουσι ἄλλοι ποιηταὶ καὶ περιορίζεται εἰς μεμονωμένα ἐπίθετα.

Κεφ. ΚΑ' Ἡ ποιεῖ, ὥστε ν' ἀναγνωρίζηται τὸ κάλλος ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ.

Κεφ. ΚΒ' Ὁ Ὅμηρος ἐγένετο ὑπόδειγμα τοῖς ἀρχαίοις τεχνίταις, οὐχὶ καθ' ὃν τρόπον ὁ *Carylus* θέλει, ἀλλ' ἐνθουσιάζων αὐτοὺς καὶ δίδων αὐτοῖς σπονδαίας νύξεις.

Κεφ. ΚΓ' Μετὰ μεγάλης συνέσεως ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τὸ Δύσμορφον ἐν τῇ ποιήσει, διότι ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσι τὰ μικτὰ συναισθήματα, τὸ Γελοῖον καὶ τὸ Φοβερόν.

Κεφ. ΚΔ' Ἡ ζωγραφικὴ τοῦναντίον δύναται νὰ παρουσιάσῃ τὸ Δύσμορφον ὡς μιμητικὴ δεξιότης, ὅχι ὅμως ὡς ὠραία τέχνη.

Κεφ. ΚΕ' Τὸ Ἀηδὲς ἢ μὲν ποίησις μετὰ περιοκέρφους, ἡ δὲ ζωγραφικὴ οὐδόλως μεταχειρίζεται.

Κεφ. ΚΣ' Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης ὑπὸ τοῦ Βίγκελμανν, ὁ Λέσσιγγ δὲν θέλει νὰ συνεχίσῃ τὸν Λαοκόοντα αὐτοῦ, πρὶν ἢ μελετήσῃ τὸ ἔργον ἐκεῖνο. Πρὸς τὸ παρὸν ὁμως προσβάλλει τὴν γνώμην τοῦ Βίγκελμανν ὡς πρὸς τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐποιήθη τὸ μαρμάρειον σύμπλεγμα, καὶ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν δυναστείαν τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων.

Κεφ. ΚΖ' Ὑπὲρ τοῦ προσδιορισμοῦ τούτου συνηγοροῦσι καὶ ἄλλοι λόγοι.

Κεφ. ΚΗ' Ὁ γνωστός ὑπὸ τὸ ὄνομα Βοργησιανὸς ἀθλητῆς εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Κορηγιῶν Νέπωτος περιγραφόμενον ἄγαλμα τοῦ Χαβρίου.

Κεφ. ΚΘ' Ἐτερα σημεῖα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Βίγκελμανν διορθοῦνται.

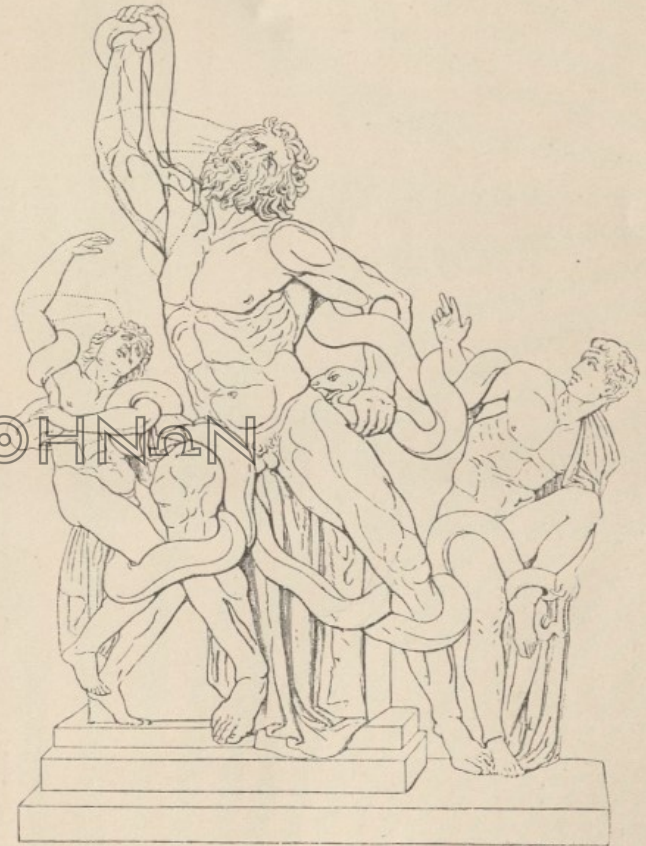

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΛΑΟΚΟΩΝ

Η

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Ἔλη καὶ τρόποις μιμήσεως διαφέρουσι

Πλουτάρχου, πότερον Ἀθη-
ναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ
σοφίαν ἐνδοξότεροι; 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ πρῶτος συγκρίνας πρὸς ἀλλήλας τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν ποίησιν ἦτο λεπτὸς τὴν αἴσθησιν ἀνὴρ, ἐφ' οὗ αἱ τέχναι ἀμφότεραι καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπέδρων. Ἀμφότεραι, οὕτως ἡσθάνετο, παριστάνουσιν ἡμῖν ἀπόντα ἀντικείμενα ὡς παρόντα, τὴν ἐπίφασιν ὡς πραγματικότητα· ἀμφότεραι ἀπατῶσι, καὶ ἀμφοτέρων ἡ ἀπάτη τέρπει.

Δεύτερός τις ἐζήτησε νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ποίησης καὶ ἀνακάλυψεν, ὅτι αὕτη παρ' ἀμφοτέραις τῆς τέχνης ἀπορρέει ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Τὸ κάλλος, οὗ τὴν ἔννοιαν ἐξάγομεν κατὰ πρῶτον ἐξ ἀντικειμένων ὑλικῶν, ἔχει γενικὸς κανόνας, ἐφαρμοζομένους εἰς πλείονα πράγματα· εἰς πράξεις, εἰς ἐννοίας, εἰς μορφάς.

Τρίτος τις, τὴν ἀξίαν καὶ τὴν κατανομὴν τῶν γενικῶν τούτων κανόνων ἀνασκοπήσας, παρατήρησεν, ὅτι τινὲς μὲν τούτων ἐν τῇ ποιήσει μᾶλλον, τινὲς δὲ μᾶλλον ἐν τῇ ζωγραφικῇ ἐπικρατοῦσιν· ὅτι ἐπομένως εἰς μὲν τὴν πρώτην περιπτῶσιν δύνανται ἡ ποίησις νὰ βοηθήσῃ τὴν ζωγραφικὴν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἡ ζωγραφικὴ τὴν ποίησιν δι' ἐρμηνειῶν καὶ παραδειγμάτων.

Ὁ πρῶτος ἦτο ὁ φιλότεχνος, ὁ δεύτερος ὁ φιλόσοφος, ὁ τρίτος ὁ τεχνοκρίτης.

Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ποιήσωνται κακὴν χρῆσιν οὔτε τῆς καλαισθησίας, οὔτε τῶν συλλογισμῶν

αὐτῶν. Τούναντίον δέ, ὅσον ἀφορᾷ τὰς παρατηρήσεις τοῦ τεχνοκρίτου, ἐξαρτᾶται τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἐπὶ μέρους περίπτωσιν· καὶ ἐπειδὴ ἐναντίον ἐνὸς ὀξύνου τεχνοκρίτου ὑπῆρχον πεντήκοντα τοιοῦτοι εὐτράπελοι, θὰ ἦτο θαῦμα, ἂν ἡ ἐφαρμογὴ αὕτη ἐγένετο πάντοτε μετὰ πάσης τῆς προσοχῆς, τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς ἰσοστάθμησιν τῆς πλάστιγγος μεταξὺ τῶν δύο τεχνῶν.

Ἐν ἧ περιπτώσει ὁ Ἀπελλῆς καὶ ὁ Πρωτογένης ἐν ταῖς περὶ τῆς ζωγραφικῆς ἀπολεσθείσαις πραγματείαις αὐτῶν ἠρμήνευσαν καὶ ἐκύρωσαν τοὺς κανόνας τούτους διὰ τῶν ἤδη τεθεσπισμένων κανόνων τῆς ποιήσεως, τότε δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τοῦτο ἐγένετο μετὰ τῆς μετριοπαθείας καὶ ἀκριβείας ἐκείνης, μεθ' ἧς ἀκόμη σήμερον βλέπομεν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν Κικέρωνα, τὸν Ὀράτιον, τὸν Κοϊντιλιανὸν ἐφαρμύζοντας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ πορίσματα τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν ὀητορικὴν καὶ τὴν ποιήσιν. Εἶνε τὸ ἀποκρίμα τῶν ἐργαίων, ἂν ἐν παντὶ τηρεῖν τὸ μέτρον.

Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ νεώτεροι, μετατρέποντες τὰς μικρὰς, τερπνὰς ἐκείνων ἀτραποὺς εἰς λεωφόρους, ἐπιστεύσαμεν ἑαυτοὺς ἐν πολλοῖς υπερτέρους ἐκείνων, ἔστω καὶ ἂν αἱ συντομώτεροι καὶ ἀσφαλέστεραι λεωφόροι ἤθελον μεταβληθῆ εἰς ἀπατήτους δρόμους, ἄγοντας διὰ μέσου ἐρημίας.

Ἡ θαμβοῦσα ἀντίθεσις τοῦ Ἑλληνος Βολταίρου, ὅτι ἡ μὲν ζωγραφία εἶνε ποίησις σιωπῶσα, ἡ δὲ ποίησις ζωγραφία λαλοῦσα, δὲν ἀνεγράφετο ἐν οὐδενὶ ἐγχειριδίῳ. Ἦτο ἐπίνοια, οἷας πολλὰς εἶχεν ὁ Σιμωνίδης, ἧς τὸ ἀληθὲς μέρος ἦτο τόσο κατάδηλον, ὥστε νομίζει τις, ὅτι πρέπει νὰ παρίδῃ τὸ ἐν αὐτῇ ἀόριστον καὶ ψευδές.

Οὐχ' ἦττον οἱ ἀρχαῖοι δὲν παρεῖδον αὐτό. Ἄλλὰ περιορίζοντες τὴν ῥῆσιν τοῦ Σιμωνίδου εἰς τὴν ἐκ τῶν δύο τεχνῶν ἐνεργεῖαν, δὲν ἐλησμόνησαν νὰ ὑπομνήσωσι ῥητῶς,

ὅτι παρὰ τὴν πλήρη ὁμοιότητα τῆς ἐνεργείας ταύτης ἐν τούτοις διαφέρουσιν αὐταὶ κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τοὺς τρόπους τῆς μιμήσεως (ὕλη τε καὶ τρόποις μιμήσεως).

Ἄλλὰ πολλοὶ τῶν νεωτάτων τεχνοκριτῶν, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχεν οὐδεμία διαφορὰ, ἐξήγαγον τὰ πλεον ἄωρα συμπεράσματα ἐξ ἐκείνης τῆς ὁμοιότητος τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ποιήσεως. Ὅτε μὲν καθείργουσι τὴν ποιήσιν εἰς τὰ στενότερα ὄρια τῆς ζωγραφικῆς, ὅτε δὲ ἀποφαίνονται, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ πληροῖ τὴν πᾶσαν εὐρείαν σφαῖραν τῆς ποιήσεως. Πᾶν ὅ,τι ἀρμόζει εἰς τὴν μίαν, πρέπει νὰ συγχωρῆται καὶ εἰς τὴν ἄλλην· πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει ἢ ἀπαρέσκει ἐν τῇ μιᾷ, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἀρέσκη, ἢ ἀπαρέσκη ἐν τῇ ἄλλῃ· τῆς ἰδέας δὲ ταύτης ἐμπεφορημένοι ἐκφέρουσιν ἐν μετρίῳ ὅ,τι πεποιδῆσει τὰς ἐπιπολαιοτάτας κρίσεις, θεωροῦντες τὰ παρατηρουμένας εἰς τὰ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔργα τοῦ ζωγράφου καὶ ποιητοῦ ἀνομοιότητα ὡς σφάλματα, ἅτινα ἐπαρτίπτουσι τὸ μέτρον, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ζωγραφικῆς, ἢν ἔχουσι πρὸς τὴν ποιήσιν ἢ τὴν ζωγραφικὴν.

Αὕτη μάλιστα ἡ ψευδοκριτικὴ παρεπλάνησεν ἐν μέρει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀριστοτέχνας καὶ παρήγαγεν ἐν μὲν τῇ ποιήσῃ τὴν μανίαν τῶν περιγραφῶν, ἐν δὲ τῇ ζωγραφικῇ τὴν πληθώραν τῶν ἀλληγοριῶν. Διότι ἐκείνην μὲν ἤθελον νὰ μετατρέψωσιν εἰς ζωγραφίαν λαλοῦσαν, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ γνωρίζωσι τί ἠδύνατο καὶ ὄφειλεν αὕτη νὰ ζωγραφήσῃ, ταύτην δὲ εἰς ποιήσιν σιωπῶσαν, οὐδὲ ὅπως ἀναλογιζόμενοι κατὰ πόσον αὕτη ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ γενικὰς ἐννοίας χωρὶς ν' ἀπομακρυνθῆ τοῦ προορισμοῦ τῆς, μεταβαλλομένη εἰς αὐθαίρετον εἶδος γραφῆς.

Τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ψευδοῦς ταύτης καλαισθησίας τῶν ἀβασίμων ἐκείνων γνωμῶν προτίθενται κυριώτατα τὰ ἀκόλουθα κεφάλαια.

Ταῦτα προέκυψαν εἰκῇ καὶ ηὐξήθησαν κατὰ τὴν σειρὰν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

τῶν μελετῶν μου μᾶλλον, ἢ κατὰ τὴν μεθοδικὴν ἐξέλιξιν γενικῶν ἀρχῶν. Εἶνε λοιπὸν μᾶλλον ἄτακτος ὕλη πρὸς βιβλίον, ἢ βιβλίον.

Ἐν τούτοις ἐλπίζω, ὅτι καὶ ὡς τοιαῦτα δὲν θὰ ἦνε ἐντελῶς ἀξιοκαταφρόνητα. Μεθοδικῶν βιβλίων ἐν γένει δὲν ἔχομεν ἔλλειψιν ἐν Γερμανίᾳ. Ἐκ τῆς παραδεδεγμένης ἐρμηνεύειας ὀνομάτων τινῶν γνωρίζομεν ἐν καλλίστῃ τάξει νὰ παραγάγωμεν πᾶν ὅ,τι θέλομεν, κάλλιον παντὸς ἄλλου ἔθνους.

Ὁ Baumgarten¹ ὁμολόγησεν, ὅτι μέγα μέρος τῶν ἐν τῇ Αἰσθητικῇ αὐτοῦ ὀφείλει εἰς τὸ Λεξικὸν τοῦ Gesner.² Ἄν οἱ συλλογισμοί μου δὲν ἦνε τόσον ἀδρόι, ὡς οἱ τοῦ Baumgarten, ἀλλὰ τὰ παραδείγματα μου ἐλήφθησαν ἐκ τῶν πηγῶν ἀμεσώτερον, ἢ τὰ ἐκείνου.

Ἐχων οἰονεὶ ἀφετηρίαν τῶν παρατηρήσεών μου τὸν Λαοκόοντα καὶ πολλάκις εἰς αὐτὸν ἐπανερχόμενος, ἔκρινα καλὸν νὰ συμπεριλάβω τὸ ὄνομά του καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν.

Ἐτεραι μικραὶ παρακλίσεις πρὸς ἰσορροπία σημείων τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης, συμβάλλουσαι ὀλίγον πρὸς τὸν σκοπὸν μου, ἀναφέρονται ἐνταῦθα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι δὲν ἐλπίζω νὰ τοποθετήσω καλλίτερον αὐτάς.

Ὑπομνήσκω ὅτι, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ζωγραφικῆς ἐννοῶ τὰς εἰκαστικὰς τέχνας ἐν γένει, καὶ ὅτι δὲν ὑπέχω λόγον, ἂν ὁμιλῶν περὶ τῆς ποιήσεως, δὲν ἠδυνάμην νὰ λάβω ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς λοιπὰς τέχνας, ὧν ἡ μίμησις εἶνε διαδοχική.³

Α'.

Τὴν εὐγενῆ ἀπλότητα καὶ τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον εἷς τε τὴν στάσιν καὶ τὴν ἔκφρασιν θεωρεῖ ὁ Βίγκελμανν ὡς τὸ γενικόν, ἐξέχον γνώρισμα τῶν ἀριστουργημάτων τῆς

ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς τῶν Ἑλλήνων. «Ὡς ὁ βυθὸς τῆς θαλάσσης,» λέγει,⁴ «ἀτρεμεῖ πάντοτε, ὅσον καὶ ἂν μαίνεται ἡ ἐπιφάνεια, οὕτω ἡ ἔκφρασις ἐν τοῖς ἔργοις τῶν Ἑλλήνων ἐμφαίνει, παρ' ὅλον τὸ κράτος τῶν παθῶν, ψυχὴν μεγάλην καὶ σεμνὴν».

Ἡ ψυχὴ αὕτη εἰκονίζεται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λαοκόοντος ἐν μέσῳ σφροδρωτάτων πόνων. Καὶ ὄχι μόνον ἐν τῷ προσώπῳ. Τὸ ἄλγος, ὅπερ ἀποκαλύπτεται εἰς ὅλους τοὺς μῦς καὶ τὰ νεῦρα τοῦ σώματος καὶ νομίζει τις, ὅτι σχεδὸν τὸ αἰσθάνεται, βλέπων μόνον τὴν ἐπωδύνως συνεσπασμένην γαστέρα, χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τὸ πρόσωπον καὶ ἄλλα μέλη, τὸ ἄλγος ἐκεῖνο, λέγω, φαίνεται ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῇ λοιπῇ στάσει ἄνευ μανίας. Δὲν ἐκβάλλει φοβερὰν κραυγὴν, ὡς ψάλλει περὶ τοῦ Λαοκόοντος αὐτοῦ ὁ Βιργίλιος· τὸ ἄνοιγμα τοῦ στόματος δὲν συγχωρεῖ τοῦτο· εἶνε μᾶλλον ἀγώνιος καὶ κατεσταλμένος στεναγμός, ὡς περιγράφει αὐτὸν ὁ ἄλγος τοῦ σώματος καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς εἶνε κατ' ὅλην τὴν σύστασιν τοῦ ἀγάλματος μετ' ἴσης δυνάμεως διανεμημένα καὶ οἰονεὶ ἰσορροπία. Ὁ Λαοκόων ἀλγεῖ, ἀλλ' ἀλγεῖ ὡς ὁ Φιλοκτήτης τοῦ Σοφοκλέους· τὰ δεινὰ αὐτοῦ εἰσδύουσι μέχρι τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἀλλ' εὐχόμεθα νὰ ἠδυνάμεθα, ὡς ὁ μέγας αὐτὸς ἀνὴρ νὰ ὑπομένωμεν τὰ δεινὰ».

Ἡ ἔκφρασις τόσον μεγάλης ψυχῆς ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ὡραίας φύσεως. Ὁ τεχνίτης ἔπρεπε νὰ αἰσθανθῇ ἐν ἑαυτῷ τὸ σθένος τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐνεχάραττεν εἰς τὸ μάρμαρον αὐτοῦ. Ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ τεχνίτας καὶ σοφοὺς, εἶχε πολλοὺς Μητροδώρους.⁶ Ἡ σοφία παρεῖχε τῇ τέχνῃ χεῖρα βοηθὸν καὶ εἰς τὰ ἔργα ταύτης ἐνεφύσα πλέον ἢ κοινὰς ψυχάς. κ.τ.λ.»

Ἡ παρατήρησις ἣτις ἐνταῦθα ὑπόκειται, ὅτι τὸ ἄλγος δὲν ἐκδηλοῦται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λαοκόοντος μετὰ τῆς

σφοδρότητος εκείνης, ἣν ἠθέλε τις ὑποθέσει, ἀναμετρῶν τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ, εἶνε ὀρθοτάτη. Ἐπίσης εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἡμιμαθὴς ἠθέλε κατακρίνει τὸν τεχνίτην, ὅτι ὑπελείφθη τῆς φύσεως, μὴ ἐξαρθεῖς εἰς τὸ ἀληθὲς πάθος τοῦ ἄλγους, ἀκριβῶς ἐκεῖ λέγω, ἢ σοφία αὐτοῦ ἰδιαζόντως διαλάμπει.

Μόνον ὡς πρὸς τὸν λόγον, ὃν ὁ Βίγκελμανν ἀποδίδει εἰς τὴν σοφίαν ταύτην, ὡς πρὸς τὴν γενικότητα τοῦ κανόνος, ὃν ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐξάγει, τολμῶ νὰ διαφωνήσω.

Ὁμολογῶ δέ, ὅτι ἡ ἔμμεσος αὐτοῦ ἀποδοκιμασία τοῦ Βιργιλίου καὶ ἡ πρὸς τὸν Φιλοκτῆτην σύγκρισις μὲ ἐξέπληξαν κατ' ἀρχάς. Ὅθεν ἐντεῦθεν ὀρμώμενος θὰ καταγράψω τὰς ιδέας μου καθ' ἣν τάξιν αὐταὶ ἀνεπτύχθησαν ἐν ἐμοί.

«Ὁ Λαοκόων ἀλγεῖ, ὡς ὁ Φιλοκτῆτης τοῦ Σοφοκλέους.»

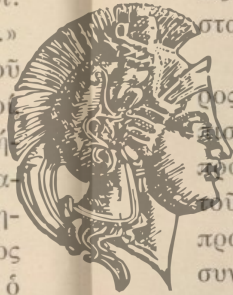
Πῶς ἀλγεῖ οὗτος; Εἶνε παράδοξον, ὅτι τὸ ἄλγος αὐτοῦ ἐπενήργησεν ἐφ' ἡμῶν τόσον διαφόρως. — Οἱ σχετλιασμοὶ αἱ κραυγαί, αἱ ἄγριαι κινήσεις, ὅν τὸ ἄλγος αὐτοῦ ἐπλήρου τὸ στρατόπεδον, καὶ πᾶσαν θύσιαν καὶ πᾶσαν ἱεροπραξίαν ἐτάραττε, δὲν ἀντήχουν ὀλιγώτερον δεινὰ ἀνὰ τὴν ἔρημον νῆσον, ὅπου ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἐξωρίσθη. Ὅποῖος τόνος τῆς ὀργῆς, τῆς ὀδύνης, τῆς ἀπελπισίας, ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν τῇ μιμήσει ἔκαμε ν' ἀντηχῇ τὸ θέατρον! Τὴν τρίτην πράξιν τοῦ δράματος τούτου εὖρον οἱ τεχνοκρίται ἀσυγκρίτως συντομωτέραν τῶν λοιπῶν. Ἐντεῦθεν, λέγουσιν, εἶνε δῆλον, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὀλίγον ἐφρόντιζον περὶ τῆς συμμετρίας τῶν πράξεων. Τὸ πιστεύω· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἠθέλον νὰ βασισθῶ εἰς ἄλλο παράδειγμα μᾶλλον, ἢ εἰς τοῦτο. Αἱ θρηνώδεις ἀναφωνήσεις, αἱ οἰμωγαί, τὰ διακεκομμένα ἄ, ἄ, φεῦ, ἀτταταῖ, ὦ μοι μοι! οἱ ὄλοι σίχοι οἱ πλήρεις παπα, παπα, ἐξ ὧν ἡ πράξις αὕτη συνίσταται, καὶ οἵτινες ἔπρεπε νὰ ἀπαγγέλλωνται μετὰ παρατάσεων καὶ διακοπῶν πάντῃ διαφορετικῶν τῶν ἀπαιτουμένων ἐν

συνεχεῖ λόγῳ, συνέτειναν ἀναμφιβόλως, ὥστε ἡ πράξις αὕτη νὰ διαρκῇ κατὰ τὴν παράστασιν σχεδὸν τόσον, ὅσον καὶ αἱ λοιπαί. Αὕτη φαίνεται τῷ ἀναγινώσκοντι πολὺ συντομωτέρα, ἢ ὅσον ἠθέλε φανῆ τοῖς ἀκροαταῖς.

Κραυγάζειν εἶνε ἡ φυσικὴ ἔκφρασις τοῦ σωματικοῦ ἄλγους. Οὐχὶ σπανίως οἱ πληγωμένοι μαχηταὶ τοῦ Ὀμήρου καταπίπτουσι μετὰ κραυγῆς. Ἡ νυχθεῖσα Ἀφροδίτη κραυγάζει μεγαλοφώνως· ὄχι διότι διὰ τῆς κραυγῆς ταύτης ὁ Ὀμηρος θέλει νὰ εἰκονίσῃ αὐτὴν ὡς τὴν ἄβραν θεὰν τῆς ἡδονῆς, ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα δώσῃ εἰς τὴν πάσχουσαν φύσιν τὸ δίκαιον αὐτῆς. Διότι καὶ αὐτὸς ὁ χάλκινος Ἄρης, αἰσθανθεῖς τὸ δόρυ τοῦ Διομήδους, βρυχᾶται τόσο δεινῶς, ὡς ἂν ἐκραύγαζον ὁμοῦ δεκακισχίλιοι μαινόμενοι πολεμισταί, ὥστε κατέλαβε φρίκη ἀμφοτέρω τὰ στρατεύματα.⁸

Ὅσον ἄλλως τε καὶ ἂν ἐξαιρῇ τοὺς ἡρώας του ὁ Ὀμηρος ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, τόσο μένουσιν εἰς αὐτὴν αἱστοὶ πάντες, ὅταν προῆται περὶ αἰσθήματος ἄλγους καὶ προσβολῆς, ὅταν προῆται νὰ ἐκδηλώσωσι τὸ συναίσθημα τοῦτο διὰ κραυγῶν, ἢ δακρύων, ἢ ὄνειδισμῶν. Κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν εἶνε πλάσματα ὑπερτέρας φύσεως· κατὰ τὰ συναισθήματα αὐτῶν ἀληθεῖς ἀνθρωποὶ.

Γινώσκω ὅτι ἡμεῖς οἱ λεπτότεροι Εὐρωπαῖοι, τέκνα γενεᾶς μᾶλλον ἐπιτετηδευμένης, εἴμεθα ἐγκρατέστεροι τοῦ στόματος καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Εὐπροσηγορία καὶ κοσμιότης δὲν ἐπιτρέπουσι κραυγὰς καὶ δάκρυα. Ἡ ἐνεργὸς ἀνδρεία τῆς πρώτης ἀγροίκου ἡλικίας τοῦ κόσμου μετετρόπη παρ' ἡμῖν εἰς παθητικὴν. Ἐν τούτοις καὶ αὐτοὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν ἐν ταύτῃ μεγαλείτεροι ἢ ἐν ἐκείνῃ. Ἀλλ' οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν βάρβαροι. Πᾶσαν ὀδύνην καταστέλλειν, μετ' ἀτρέπτου ὄμματος τὴν πληγὴν τοῦ θανάτου ἀτενίζειν, θνήσκειν φαιδρῶς ὑπὸ τὰ δῆγματα τῶν ἐχθρῶν, οὔτε τὰ ἴδια κρίματα, οὔτε τὴν ἀπώλειαν φιλότου φίλου θρηνεῖν,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

εἶνε γνωρίσματα τῆς εὐψυχίας τῶν ἀρχαίων ἡρώων τοῦ βορρᾶ.⁹ Ὁ Παλνατόκος¹⁰ ἐθέσπισεν εἰς τοὺς Ἰομβουργεῖους αὐτοῦ μήτε νὰ φοβῶνται, μήτε κἄν νὰ προφέρωσι τὴν λέξιν φόβος.

Οὐχ οὕτως ὁ Ἕλλην! Ὁ Ἕλλην ἠσθάνετο καὶ ἐφοβεῖτο· ἐξεδήλον τὸ ἄλγος καὶ τὴν λύπην αὐτοῦ· δὲν ἠσχύνετο δι' οὐδεμίαν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν· ἀλλ' οὐδεμία ἴσχυε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων αὐτοῦ. Ὅτι ἐπήγαγε παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐξ ἀγριότητος καὶ πωρώσεως, τοῦτο ἤσκουν παρὰ τῷ Ἕλληνι θεμελειώδεις ἀρχαί. Ὁ ἡρωϊσμός αὐτοῦ ἦτον ὡς οἱ ἐν τῷ λίθῳ λανθάνοντες σπινθῆρες, οἵτινες, ἐφ' ὅσον δὲν τοὺς ἀφυπνίζει ἐξωτερικὴ τις δύναμις, ἠρεμοῦσι, μὴ ἀφαιρῶντες ἀπὸ τὸν λίθον οὔτε τὴν διαφάνειαν αὐτοῦ, οὔτε τὴν ψυχρότητα. Ὁ ἡρωϊσμός τοῦ βαρβάρου ἦτο φωτεινὴ, βιβρώσκουσα φλόξ, διαρκῶς μαινομένη καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν αὐτοῦ ἀναλίσκουσα. Ἡ τοῦ ἄλλοῦ ἀδυναμία — Ὁ Ὀμηρος, εἰσάγων εἰς τὴν μάχην τοὺς μὲν Τρῶας ἀγρίως κράζοντας, τοὺς δ' Ἕλληνας εὐσταθῶς σιγῶντας, θέλει δι' αὐτοῦ νὰ εἰκονίσῃ, ὡς ὀρθῶς παρατηροῦσιν οἱ σχολιασταί, ἐκείνους μὲν ὡς βαρβάρους, τούτους δὲ ὡς ἐξημερωμένους λαούς. Ἀπορῶ δέ, ὅτι διέλαθεν αὐτοὺς ὁμοίαι τις χαρακτηριστικὴ ἀντίθεσις ἐν ἄλλῳ τινὶ χωρίῳ.¹¹ Τὰ ἀντίπαλα στρατεύματα ἐποίησαν ἀνακοχὴν καὶ ἀσχολοῦνται περὶ τὴν καῦσιν τῶν νεκρῶν αὐτῶν, ἧτις τελεῖται ἀμφοτέρωθεν μετὰ θερμῶν δακρῶν: δάκρυα θερμὰ χέοντες. Ἄλλ' ὁ Πριάμος ἀπαγορεύει τοὺς θρήνους εἰς τοὺς Τρῶας αὐτοῦ: οὐδ' εἶα κλαίειν Πριάμος μέγας. Δὲν τοὺς ἀφίνει νὰ κλαύσουν, λέγει ἢ Dacier,¹² φοβούμενος, ὅτι ἤθελον ἐκθηλυθῆ πολὺ καὶ τὴν ἐπαύριον θὰ ἐβάδιζον πρὸς τὴν μάχην μετ' ὀλιγωτέρου θάρρους.

Ἔστω· ἀλλ' ἐρωτῶ: διὰ τί νὰ μεριμνήσῃ περὶ τούτου ὁ

Πριάμος μόνον; Διὰ τί καὶ ὁ Ἀγαμέμνων δὲν ἀπαγορεύει τοῦτο εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς αὐτοῦ; Ὁ νοῦς τοῦ ποιητοῦ κεῖται βαθύτερον. Θέλει νὰ μᾶς διδάξῃ, ὅτι μόνον ὁ πεπολιτισμένος Ἕλλην δύναται συγχρόνως καὶ νὰ κλαίῃ καὶ γενναῖος νὰ ἦνε, ἐνῶ ὁ ἀγροῖκος Τρῶς, ἵνα ἦνε τοιοῦτος, πρέπει νὰ καταπνίξῃ πρότερον πάντα ἀνθρωπισμόν. Νεμεσῶμαί γε μὲν οὐδὲν κλαίειν, λέγει εἰς ἄλλο χωρίον¹³ ὁ συνετὸς υἱὸς τοῦ σοφοῦ Νέστορος.

Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι μεταξὺ τῶν ὀλίγων τραγῳδιῶν, αἵτινες περιεσώθησαν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, εὐρίσκονται δύο, ἐν αἷς ὁ σωματικὸς πόνος δὲν εἶνε τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς συμφορᾶς, ἧτις πλήττει τὸν πάσχοντα ἥρωα. Ὁ Φιλοκτῆτης καὶ ὁ θνήσκων Ἡρακλῆς. Καὶ τοῦτον ἐπίσης ὁ Σοφοκλῆς ποιεῖ ὀλοφυρόμενον, οἰμώζοντα, κλαίοντα καὶ κραυγάζοντα. Χάρις ὀφείλεται εἰς τοὺς κομψοὺς ἡμῶν γείτονας, τοὺς διδασκάλους τούτους τῆς κοσμιότητος, ὅτι τώρα πλέον οἰμώζοντα Φιλοκτῆτην καὶ Ἡρακλῆς βρυχώμενος ἤθετον εἶναι τὰ μάλιστα γελοῖα καὶ ἀφόρητα πρόσωπα ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Καὶ ἐτόλμησε μὲν τις τῶν νεωτάτων αὐτῶν ποιητῶν¹⁴ νὰ γράψῃ Φιλοκτῆτην, ἀλλὰ θὰ ἐτόλμα νὰ δεῖξῃ αὐτοῖς τὸν ἀληθῆ Φιλοκτῆτην;

Μεταξὺ τῶν ἀπολεσθέντων δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους ἀναφέρεται καὶ εἰς Λαοκόων.

Ἄν ἡ τύχη μᾶς ἐδώρῃ τὸν Λαοκόοντα τοῦτον! Εἰς ὅσων περὶ αὐτοῦ παροδικῶς ἀναφέρουσί τινες τῶν ἀρχαίων Γραμματικῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, πῶς ὁ ποιητῆς ἐπράγματεῦθῃ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Περὶ τούτου μόνον εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐξεκόνισε τὸν Λαοκόοντα ὄχι στωϊκώτερον ἢ τὸν Φιλοκτῆτην καὶ Ἡρακλῆ. Πᾶν τὸ στωϊκὸν εἶνε ἀντιθεατρικόν· ὁ δὲ οἶκτος ἡμῶν εἶνε ἀνάλογος τοῦ πάθους, ὅπερ ἐκδηλοῖ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ἀντικείμενον. Ἐὰν βλέπωμεν τοῦτον ὑφιστάμενον τὴν συμφορὰν αὐτοῦ μετὰ μεγαλο-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ψυχίας, τότε ἡ μεγαλοψυχία αὐτῆ διεγείρει μὲν τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν, ἀλλ' ὁ θαυμασμὸς εἶνε ψυχρὸν συναίσθημα, οὐ ἡ ἀπαθὴς ἐκπληξις ἀποκλείει ὄχι μόνον πᾶν ἄλλο θερμότερον πάθος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην καθαρὰν ἔννοιαν.

Καὶ ἤδη ἔρχομαι εἰς τὸ συμπέρασμά μου. Ἄν ἦνε ἀληθές, ὅτι τὸ κραυγάζειν ἐκ σωματικοῦ ἄλγους δύναται ἰδίως κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων νὰ συμβιβασθῇ μετὰ ψυχῆς μεγάλης, τότε ἡ ἔκφρασις τοιαύτης ψυχῆς δὲν δύναται νὰ ἦνε ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ τεχνίτης δὲν ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ ἐν τῷ μαρμάρῳ αὐτοῦ τὴν κραυγὴν ταύτην· ἀλλὰ θὰ ὑπάρχη βεβαίως ἄλλος λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἀποκλίνει οὗτος ἀπὸ τοῦ ἀντιζήλου αὐτοῦ ποιητοῦ, ὅστις ἐκ προαιρέσεως πρᾶττει αὐτό.

B'.

Εἶτε εἶνε μῦθος, (*) εἶτε ἀσκητικὴ ἀλήθεια, καὶ ὅπως πρῶτος ἐπειράθη τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, εἶτε ὁμοίως βεβαίως, ὅτι οὗτος δὲν ὠκνεῖ ὀδηγῶν τὴν χεῖρα τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Διότι ἂν σήμερον ἡ ζωγραφικὴ ἐν γένει ἀσκήται, καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ὡς τέχνη, ἣτις μιμεῖται σώματα ἐπὶ ἐπιπέδων, ὁ σοφὸς Ἕλληνας ὁμοίως ἔταξεν αὐτῇ πολὺ στενότερα ὄρια καὶ τὴν περιέστειλεν εἰς μίμησιν μόνον ὠραίων

(*) Ὁ Πλίνιος XXXV, 151) διηγείται, ὅτι πρῶτος ὁ κεραμεὺς Βουτάδης ὁ Σικωνίος ἐφεύρε τὰ ἐκ πηλοῦ ὁμοιώματα, ἔνεκα τῆς θυγατρὸς του, ἣτις τὴν σκιάν τοῦ ἐρωμένου αὐτῆς καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε ν' ἀποδημήσῃ, περιέγραψεν εἰς τὸν τοῖχον διὰ γραμμῶν, ἐφ' ᾧν ὁ πατὴρ αὐτῆς ἐφαρμόσας πηλόν, ἐπλασεν ἐκτόπωμα κτλ. Ὁ δὲ Ἀθηναγόρας: (πρεσβεία περὶ χριστιανῶν).

«Ἀπὸ δὲ τῆς Κόρης ἡ κοροπλαστικὴ εὐρέθη· ἐρωτικῶς γὰρ τινος ἔχουσα, περιέγραψεν αὐτοῦ κοιμωμένου ἐν τοίχῳ τὴν σκιάν· εἶθ' ὁ πατὴρ ἠσθεὶς ἀπαρλλάκτω οὕτῃ τῇ ὁμοιότητι - κέραμον γὰρ εἰργάζετο - ἀναγλύψας τὴν περιγραφὴν πηλῷ προσανεπλήρωσεν· ὁ τύπος ἔτι καὶ νῦν ἐν Κορίνθῳ σώζεται· τούτοις δὲ ἐπιγενόμενοι Δαίδαλος καὶ Θεόδωρος ὁ Μιλήσιος ἀνδριαντοποιητικὴν καὶ πλαστικὴν προσεξέυρον».

σωμάτων. Ὁ καλλιτέχνης αὐτοῦ δὲν εἰκόνιζεν ἄλλο, ἢ τὸ ὠραῖον· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ κοινῶς ὠραῖον, τὸ ὑποδεεστέρον εἶδους ὠραῖον τὸ ἐσχεδιάζεν ἀπλῶς ἐκ τύχης, πρὸς ἄσκησιν, πρὸς ἀναψυχὴν αὐτοῦ. Αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου ἡ ἐντέλεια ἔπρεπε νὰ θέλγῃ ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἔργῳ. Ἦτο πολὺ μέγας, ἢ ὥστε ν' ἀπαιτῇ παρὰ τῶν θεατῶν αὐτοῦ ν' ἀρκῶνται μόνον εἰς τὴν ψυχρὰν ἡδονήν, τὴν πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐπιτευχθείσης ὁμοιότητος, ἐκ τῆς σταθμίσεως τῆς δεξιότητος αὐτοῦ· οὐδὲν ἦτο αὐτῷ ἀρεστότερον, οὐδὲν ἐφαίνετο αὐτῷ εὐγενέστερον, ἢ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς τέχνης.

«Πῶς τις θὰ σὲ ζωγραφίσῃ, ἀφοῦ δὲν θέλει οὐδὲ νὰ σὲ προσβλέψῃ;» λέγει ἀρχαῖός τις ἐπιγραμματοποιὸς¹⁵ περὶ τινος δυσμορφωτάτου ἀνθρώπου. Νεώτερός τις τεχνίτης θὰ ἔλεγε: «Ὅσον καὶ ἂν ἦσαι δύσμορφος, θὰ σὲ ζωγραφίσω. Ἄν οὐδεὶς θέλῃ ἀσμένως νὰ ἴδῃ σέ, τὴν εἰκόνα μου ὅμως θὰ ἴδῃ ἀσμένως· ὄχι διότι αὐτὴ σὲ εἰκονίζει, ἀλλὰ διότι εἶνε τέχνη ὁμοίωσιν τῆς τέχνης μου, ἣτις ἐπίσταται νὰ μιμηθῇ ὅσον πιστῶς τοιοῦτον τέρας.»

Βεβαίως ἡ κλίσις πρὸς τὴν ἀκόλαστον ταύτην μεγαλαυχίαν ἐπὶ βαναύσῳ δεξιότητι, ἣτις δὲν ἐξευγενίζεται διὰ τῆς ἀξίας τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς, εἶνε τόσον φυσικὴ, ὥστε ἀναγκαίως ἔχουσι καὶ οἱ Ἕλληνες τοὺς Παύσωνας¹⁶ καὶ τοὺς Πειραϊκοὺς αὐτῶν. Τοὺς εἶχον, ἀλλὰ προσηνέχθησαν αὐτοῖς μετ' αὐστηρᾶς δικαιοσύνης. Ὁ Παύσων, ὅστις ἐθεράπευε τὸ καὶ τῆς κοινῆς ἔτι φύσεως κατώτερον ὠραῖον, οὐ ἡ ταπεινὴ καλαισθησία ἠσμένιζε τὰ μάλιστα τὴν ἔκφρασιν τοῦ φαύλου καὶ δυσειδοῦς τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς¹⁷ ἔζη ἐν εὐτελεστάτῃ πενίᾳ.¹⁸ Ὁ δὲ Πειραϊκός, ὅστις κουρεῖα, ρυπαρὰ ἔργαστήρια, ὄνους καὶ λάχανα μεθ' ὄλου τοῦ ζήλου ὄλλανδοῦ τεχνίτου ἐζωγράφει, ὡς ἂν εἶχον τὰ τοιαῦτα ἐν τῇ φύσει μέγα θέλγητρον, καὶ ἦσαν πολὺ σπάνια πρὸς θεῶν, ἐπωνομάσθη ρυπαρογράφος,¹⁹ κοπρογράφος, ἂν καὶ ὁ φιλήδο-

νος πλούσιος ἐξύγιζε τὰ ἔργα του μὲ χρυσόν, ἵνα καὶ διὰ τοῦ φανταστικοῦ τιμήματος τούτου ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς μηδαμινότητος αὐτῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ δὲν ἐθεώρει ἀνάξιον τῆς προσοχῆς αὐτῆς, ἵνα κατέχῃ τὸν τεχνίτην ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτοῦ σφαίρα. Γνωστὸς εἶνε ὁ νόμος τῶν Θηβαίων, ὅστις ἐπέταξεν αὐτῷ τὴν εἰς τὸ κρεῖττον μίμησιν, καὶ ἀπηγόρευεν ἐπὶ ποιῆ τὴν εἰς τὸ δυσειδέστερον. Ὁ νόμος οὗτος δὲν ἀπέβλεπε τοὺς λωβητὰς τῆς τέχνης, ὡς κοινῶς, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουνίου,²⁰ ἐνομίσθη. Κατεδίκαζε τοὺς Ἑλληνας Gezzi,²¹ τὸ ἀνάξιον τέχνασμα τοῦ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ὁμοιότης διὰ τῆς ὑπερμέτρου μεγεθύνσεως τῶν δυσμόρφων μελῶν τοῦ πρωτοτύπου· ἐν μιᾷ λέξει, τὴν Γελοιογραφίαν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς περὶ τοῦ ὀραίου γνώμης ἀπέρρεε καὶ ὁ νόμος τῶν Ἑλλανοδικῶν. Ἐκαστος Ὀλυμπιονίκης ἤξιοῦτο ἀνδριάντος· ἀλλὰ μόνον τῷ τρεῖς νικήσαντι ἀνήγειρον ἀνδριάντα εἰκονικόν.²² Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων τῆς τέχνης ἐν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι πολλαὶ μέτραι προσωπογραφία. Διότι, ἂν καὶ ἡ προσωπογραφία δὲν ἀποκλείῃ τὸ ἰδεῶδες, ὅμως ἐν τούτῳ πρέπει νὰ ἄρχῃ ἡ ὁμοιότης. Ἡ προσωπογραφία εἶνε τὸ ἰδεῶδες ὄρισμένου τινὸς ἀνθρώπου, ὅχι τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει.

Γελῶμεν ἀκούοντες, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ αἱ τέχναι ὑπήγοντο εἰς ἀστικὸν νόμον. Ἄλλ' ὁ γέλως ἡμῶν δὲν εἶνε πάντοτε δικαιολογημένος. Ἄναντιρρήτως οἱ νόμοι δὲν πρέπει ν' ἀσκῶσι βίαν ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν, διότι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν ἐπιστημῶν εἶνε ἡ ἀλήθεια. Ἀλήθεια εἶνε ἀνάγκη τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ ἐλαχίστη βία κατὰ τῆς οὐσιώδους ταύτης ἀνάγκης εἶνε τυραννική. Τοῦναντίον ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν τεχνῶν εἶνε ἡ τέρψις· καὶ ἡ τέρψις δὲν εἶνε ἀπαραίτητος. Πάντως λοιπὸν ἔξαρτᾶται ἐκ τοῦ νομοθέτου ὁποῖον εἶδος τέρψεως καὶ ἐν τίνι μέτρῳ ἕκαστον εἶδος ταύτης θέλει νὰ ἐπιτρέψῃ.

Αἱ εἰκαστικαὶ ἰδίως τέχναι, ἐκτὸς τῆς ἀναμφισβητήτου ἐπιρροῆς, ἦν ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους, εἶνε ἐπιδεκτικαὶ ἐνεργείας, ἥτις ἐπιτάσσει αὐστηροτέραν τοῦ νόμου ἐπίβλεψιν. Ἐὰν ὀραῖοι ἄνθρωποι παρήγον ὀραῖα ἀγάλματα, ἤθελον ἐπιδράσει πάλιν ταῦτα ἐπ' ἐκείνων, καὶ ἡ πολιτεία ἤθελεν ἀποκτήσει ὀραίους ἀνθρώπους χάριν τῶν ὀραίων ἀγαλμάτων. Παρ' ἡμῖν ἡ εὐπαθῆς φαντασία τῶν μητέρων φαίνεται ὅτι ἐκδηλοῦται μόνον εἰς τέρατα.

Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος, νομίζω ὅτι διαβλέπω ἀλήθειαν τινα ἐν τισιν ἀρχαίαις διηγήσεσιν, ἃς ἄντικρυς ὡς ψεύδη ἀποδοκιμάζουσιν. Αἱ μητέρες τοῦ Ἀριστομένους, τοῦ Ἀράτου, Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, τοῦ Σκιπίωνος, τοῦ Αὐγούστου, τοῦ Γαλερίου πᾶσαι ὄνειρεύθησαν ὄφιν κατὰ τὴν κυοφορίαν αὐτῶν. Ὁ ὄφιν ἦτο σύμβολον τῆς θεότητος,²³

ὁ ὄφιν ἦτο σχεδὸν ἀπαραίτητος εἰς τὰ ὀραῖα ἀγάλματα καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Βάχου, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Ἡρακλέους. Αἱ ἀρχαῖαι γυναῖκες ἔτερον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν εἰς τὴν ὄφιν τοῦ θεοῦ τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ἐν τῷ συγκεχυμένῳ ὄνειρῳ ἐνεφανίζετο ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου. Οὕτω σῶζω τὸ ὄνειρον καὶ παραιτῶ τὴν ἐξήγησιν, ἦν ἔδιδον εἰς αὐτὸ ἡ ἀλαζονεία τῶν υἱῶν καὶ ἡ ἀναισχυντία τῶν κολάκων. Διότι βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἀφορμὴ τις, δι' ἣν ἡ μοιχαλὶς φαντασία ἀναπαρίστα πάντοτε ὄφιν.

Ἄλλὰ παρεκκλίνω ἀπὸ τῆς ὁδοῦ μου. Ἦθελον ἀπλῶς νὰ καθορίσω, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ ὑψιστος νόμος τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν ἦτο τὸ κάλλος.

Τούτου δὲ καθορισθέντος, ἔπεται ἀναγκαιῶς, ὅτι πάντα τὰ ἄλλα, ἐφ' ἃ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι δύνανται νὰ ἐπεκταθῶσιν, ὅταν μὲν δὲν συμβιβάζωνται μετὰ τοῦ κάλλους, πρέπει νὰ ὑποχωρῶσι τελείως εἰς αὐτό, ὅταν δὲ μετ' αὐτοῦ συμβιβάζωνται, πρέπει τοῦλάχιστον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτό.

Ἐμμένω εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκφράσεως. Ὑπάρχουσι

πάθη καὶ βαθμοὶ παθῶν, ἅτινα ἐκφαίνονται εἰς τὸ πρόσωπον μετὰ τῶν δυσειδεστέρων μορφασμῶν καὶ ἀναγκάζουσι τὸ ὄλον σῶμα εἰς τόσον βιαίως θέσεις, ὥστε ἀπόλλυνται πᾶσαι αἱ ἐν ἡρεμωτέρῳ καταστάσει ὠραῖαι αὐτοῦ γραμμαί. Τῶν παθῶν λοιπὸν τούτων οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται εἴτε ἀπειχον ἐντελῶς, εἴτε τὰ ἐμετρίαζον εἰς βαθμὸν ἐπιδεκτικὸν μέτρου τινὸς κάλλους.

Μανία καὶ ἀπελπισία δὲν ἡσχίμιζον οὐδὲν ἔργον αὐτῶν. Δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι οὐδέποτε ἀπεικόνισαν Ἐρινύν.²⁴

Τὴν ὀργὴν ἐμετρίαζον εἰς αὐστηρότητα. Τὸν Δία, ἀκοντίζοντα τὸν κεραινόν, ὁ μὲν ποιητὴς εἰκόνιζεν ὠργισμένον, ὁ δὲ τεχνίτης ἀπλῶς αὐστηρόν.

Ὁ ὄλοφυρμὸς ἐπραῦνετο εἰς πένθος. Καὶ ὅπου ἡ πράϋνσις αὐτῆ δὲν ἦτο δυνατή, ὅπου ὁ ὄλοφυρμὸς θὰ ἦτο ὄχι μόνον ταπεινωτικὸς, ἀλλὰ καὶ παραμορφωτικὸς — τί ἐπενόησεν ὁ Τιμάνθης; Ἡ παριστῶσα τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιγενείας εἰκὼν αὐτοῦ, ἐν ἣ ἀπένευμε τὰς παραστάσεις τῶν πατρῶς, ὅπερ ὄφειλε νὰ ἐκφράζῃ τὸν πάντων ὑψιστον, ἐκάλυψεν, εἶνε γνωστή, καὶ πολλὰ ὠραῖα περὶ αὐτῆς ἐλέχθησαν. Ἐξηγητήθη τόσον εἰς πενθούσας φυσιογνωμίας, λέγει ὁ μὲν, ὥστε ἀπηλίπισθη, ὅτι ἠδύνατο νὰ εἰκονίσῃ ἔτι πενθιωτέραν τὴν τοῦ πατρῶς. Ὡμολόγησε διὰ τούτου, λέγει ὁ δέ,²⁵ ὅτι τὸ πατρικὸν ἄλγος εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὑπερβαίνει πᾶσαν ἔκφρασιν. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν βλέπω ἐνταῦθα οὔτε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ τεχνίτου, οὔτε τὴν ἀδυναμίαν τῆς τέχνης. Κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ πάθους ἀδρύνονται καὶ οἱ τούτῳ ἀντιστοιχοῦντες χαρακτῆρες τοῦ προσώπου· ὁ ὑψιστος βαθμὸς συνεπάγεται τὴν ὑψίστην ἐντασιν τῶν χαρακτήρων, καὶ οὐδὲν τῇ τέχνῃ εὐχερέστερον τῆς ἀπεικονίσεως αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ Τιμάνθης ἐγίνωσκε τὰ ὅρια, ἃ αἱ χάριτες διαγράφουσιν εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ. Ἐγίνωσκεν, ὅτι τὸ προσῆκον

μέρος τοῦ ἄλγους εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα, ὡς πατέρα, ἐκφράζεται διὰ μορφασμῶν, οἵτινες πάντοτε εἶνε δυσειδεῖς. Διὰ τοῦτο ὤθησε τὴν ἔκφρασιν μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ κάλλος καὶ εὐπρέπεια ἠδύναντο νὰ συνδεθῶσι μετ' αὐτῆς, Ἀσμένως ἤθελε παρακάμψῃ τὸ δυσειδέες, ἀσμένως ἤθελε μετριάσει αὐτό· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέτερον τούτων τῷ ἐπέτρεπεν ἡ σύνθεσις αὐτοῦ, τί ἄλλο τῷ ὑπελείπετο, ἢ νὰ συγκαλύψῃ αὐτό; Ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ ζωγραφῆσῃ, ἐποίησεν ὥστε νὰ μαντεύηται. Ἐν συντόμῳ ἡ συγκαλύψις αὐτῆ εἶνε θυσία, ἣν ὁ τεχνίτης προσέφερεν εἰς τὸ κάλλος. Αὐτῆ εἶνε ὑπόδειγμα, οὐχὶ πῶς πρέπει τις νὰ ἐξωθήσῃ τὴν ἔκφρασιν πέραν τῶν ὁρίων τῆς τέχνης, ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ ὑποτάσῃ τις αὐτὴν εἰς τὸν πρῶτον τῆς τέχνης νόμον, εἰς τὸν νόμον τοῦ κάλλους.

Καὶ ἤδη τούτου ἐφαρμοζομένου εἰς τὸν Λαοκόοντα, εἶνε φανερὰ ἡ αἰτία, ἣν ζητῶ. Ὁ τεχνίτης εἰργάσθη ἐν τῷ ἀνεύματι τῆς ἡρώδης, ὑπὸ τὰς παραδεδεγμένας περιστάσεις τοῦ σωματικοῦ ἄλγους. Ἀλλὰ τοῦτο, ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ παρομορφύσῃ σφοδρότητι, δὲν ἠδύνατο νὰ συνδεθῇ μετ' ἐκείνου. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ κολάσῃ τὸ ἄλγος, νὰ πραῦνῃ τὴν κραυγὴν εἰς στεναγμόν. Ὅχι διότι ἡ κραυγὴ προδίδει ψυχὴν ἀγενῆ, ἀλλὰ διότι διαστρέφει τὸ πρόσωπον ἀηδῶς. Ἄς φαντασθῇ τις μόνον ὑπερμέτρως ἠνεωγμένον τὸ στόμα τοῦ Λαοκόοντος, καὶ ἄς κρῖνῃ. Ἄς φαντασθῇ τις αὐτὸν κραυγάζοντα, καὶ ἄς ἴδῃ τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος ἐνέπνεεν οἶκτον, διότι ἐξέφραζε συγχρόνως κάλλος καὶ ἄλγος· ἤδη μετεβλήθη εἰς δυσειδῆ, εἰδεχθῆ εἰκόνα, ἀφ' ἧς ἀσμένως ἀποστρέφει τις τὴν ὄψιν, διότι ἡ θέα τοῦ ἄλγους διεγείρει ἀποστροφὴν, ἣν δὲν δύναται τὸ κάλλος τοῦ πάσχοντος ἀντικειμένου νὰ μετατρέψῃ εἰς τὸ γλυκὺ τοῦ οἴκτου συναίσθημα.

Καὶ μόνον τὸ εὐρὸν τοῦ στόματος ἄνοιγμα — μὴ συνυπο-

λογιζομένης τῆς δι' αὐτοῦ βιαίας καὶ ἀηδοῦς παραμορφώσεως καὶ διαστροφῆς τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ προσώπου—ἀποτελεῖ εἰς μὲν τὴν ζωγραφικὴν κηλίδα, εἰς δὲ τὴν γλυπτικὴν κοιλότητα, ἣτις παράγει τὴν ἀπεχθεστάτην ἐντύπωσιν. Ὁ Montfaucon²⁶ ἔδειξεν ὀλίγην καλαισθησίαν, ἐκλαβὼν ἀρχαίαν τινὰ πωγωνοφόρον κεφαλὴν μετὰ στόματος εὐρέως ἠνεωγμένου, ὡς Δία χρησιμωδόν. Πρέπει νὰ κραυγάσῃ θεός τις, ἐξαγγέλλων τὸ μέλλον; Ὁ ἀρεστός τοῦ στόματος τύπος θὰ ἔκαμνεν ὑποπτον τὸν λόγον του; Ἄλλ' οὐδὲ πείθομαι τῷ Βαλερίῳ γράφοντι, ὅτι εἰς τὴν ἄρτι μνημονευθεῖσαν εἰκόνα τοῦ Τιμάνθους ὁ Αἴας ἐκραύγαζε.²⁷ Πολὺ φανυλότεροι τεχνῖται ἐκ τῶν χρόνων τῆς ἡδὴ παρηκμακυίας τέχνης δὲν εἰκονίζουσι μετὰ στόματος διανοιγομένου πρὸς κραυγὴν οὐδ' αὐτοὺς τοὺς ἀγριωτάτους βαρβάρους, ὅταν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ νικητοῦ καταλαμβάνῃ αὐτοὺς φρίκη καὶ θανάτου ἀγωνία.²⁸

Εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ ὑπερβολὴ τοῦ ἐκείνου παραπαικτοῦ ἄλλους εἰς αἰσθημα κατωτέρου βαθμοῦ ἤτο φανερὰ εἰς πλεῖστα τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων. Ὁ πάσχων Ἡρακλῆς ἐν τῷ δηλητηριασμένῳ χιτῶνι, ἔργον ἀρχαίου ἀγνώστου τεχνίτου, δὲν ἦτον ὁ Σοφόκλειος, ὅστις ἐκραύγαζε τόσον φρικωδῶς, ὥστε ἀντήχουν οἱ Λοκρικοὶ βράχοι καὶ τὰ ἀκρωτήρια τῆς Εὐβοίας. Ἦτο μᾶλλον σκυθρωπός, ἢ ἄγριος.²⁹ Ὁ Φιλοκτῆτης Πυθαγόρου τοῦ Λεοντίνου ἐφαίνετο μεταδίδων τὸ ἄλλος αὐτοῦ εἰς τὸν παρατηρητὴν· ἀλλὰ τὴν ἐντύπωσιν ταύτην ἤθελε παρακωλύσει ἡ ἐλαχίστη ἀπεχθὴς γραμμὴ. Ἡδύνατό τις νὰ ἐρωτήσῃ, πόθεν γνωρίζω, ὅτι ὁ εἰρημένος τεχνίτης ἐποίησεν ἄγαλμα τοῦ Φιλοκτῆτου; Ἐκ τινος χωρίου τοῦ Πλινίου, ὅπερ εἶνε τόσον καταφανῶς νενοθευμένον ἢ παρεφθαρμένον, ὥστε δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμένῃ τὴν διόρθωσίν μου.³⁰

Γ'.

Ἄλλ' ἡ τέχνη, ὡς ἡδὴ ἐλέχθη, προσέλαβεν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀσυγκρίτως εὐρύτερα ὄρια. Ἡ μίμησις αὐτῆς, λέγουσιν, ἐκτείνεται ἐφ' ἅπασαν τὴν ὁρατὴν φύσιν, ἧς μικρὸν μόνον μέρος εἶνε τὸ ὠραῖον. Ἀλήθεια καὶ ἔκφρασις εἶνε ὁ πρῶτος αὐτῆς νόμος. Ὡς δὲ καὶ ἡ φύσις αὐτὴ θυσιάζει ἐκάστοτε τὸ ὠραῖον εἰς ὑψηλότερας βλέψεις, οὕτω πρέπει καὶ ὁ τεχνίτης νὰ καθυποτάσῃ αὐτὸ εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ σκοπὸν, καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτό, ἐφόσον ἐπιτρέπουσιν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἔκφρασις. Ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἔκφρασις νὰ μετατρέπωσι τὸ δυσειδέστατον ἐν τῇ φύσει εἰς ὠραῖον ἐν τῇ τέχνῃ.

Δεδόσθω, ὅτι πρὸς στιγμὴν δὲν ἤθελέ τις νὰ διαμφορήσῃ τὸ ὀρθὸν ἢ σφαλερὸν τῶν ἐννοιῶν τούτων· ἀλλὰ ἡδύνατό τις, ἀνεξαρτήτως αὐτῶν, νὰ ἐρωτήσῃ διατιμῶν αὐτῶν ἢ ἐκφράσει καὶ οὐδέποτε νὰ ἐκλέγῃ πρὸς παράστασιν τὴν ὑψίστην στιγμὴν τῆς πράξεως;

Νομίζω, ὅτι ἡ ἔρευνα τῆς μοναδικῆς στιγμῆς, ἐξ ἧς τὰ βελικά ὄρια τῆς τέχνης ἐξαρτῶσι πάσας αὐτῶν τὰς μιμήσεις, θέλει ὀδηγήσει εἰς ὁμοίας παρατηρήσεις.

Ἄν ὁ τεχνίτης ἐκ τῆς αἰεὶ μεταβαλλομένης φύσεως δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ πλείονας τῆς μιᾶς μοναδικῆς στιγμῆς, καὶ ὁ ζωγράφος ἰδίως τὴν μοναδικὴν στιγμὴν ταύτην μόνον ἐκ μιᾶς μοναδικῆς ἀπόψεως νὰ συλλάβῃ δύναται, τὰ δ' ἔργα αὐτῶν δὲν ἐποιήθησαν πρὸς θεῶν μόνον, ἀλλὰ πρὸς παρατήρησιν, μακρὰν καὶ ἐπανελημμένην παρατήρησιν—εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῆς μοναδικῆς ἐκείνης στιγμῆς καὶ τῆς μοναδικῆς ἀπόψεως τῆς μοναδικῆς ταύτης στιγμῆς δὲν δύναται νὰ ἦνε ἀρκούντως γόνιμος. Ἐκεῖνο δὲ μόνον εἶνε γόνιμον, ὅπερ ἀφίνει ἐλεύθερον εἰς τὴν φαν-

τασίαν στάδιον. Ὅσον πλειότερα βλέπομεν, τόσον πλειότερα πρέπει νὰ δυνάμεθα νὰ προσαναπλάττωμεν. Ὅσον πλειότερα προσαναπλάττωμεν, τόσον πλειότερα πρέπει νὰ νομίζωμεν, ὅτι βλέπομεν. Ἄλλ' εἰς τὴν ὄλην ἐξέλιξιν πάθους τινὸς ἢ μᾶλλον ἀπρόσφορος στιγμή πρὸς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο εἶνε ἢ ὑψίστη βαθμὶς αὐτοῦ. Ὑπὲρ αὐτὴν οὐδὲν ὑπάρχει, καὶ τὸ νὰ δεῖξῃ τις εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τὴν ὑπάτην στιγμὴν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νὰ δεσμεύσῃ τὰς πτέρυγας τῆς φαντασίας καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτήν, μὴ δυναμένην νὰ ἀρθῇ πέραν τῆς ὑλικῆς ἐντυπώσεως, νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ ἀσχοληθῇ περὶ ταπεινότερας ταύτης εἰκόνας, ὧν ὑπεράνω πτοεῖται νὰ ὑψωθῇ, ἀνακοπτομένη ὑπὸ τῆς ὀρατῆς περισσεύσεως τῆς ἐκφράσεως. Ὡστε ἂν ὁ Λαοκόων στενάζῃ, δύναται ἢ φαντασία νὰ ἀκούσῃ αὐτὸν κραυγάζοντα· ἂν ὁμοῦ κραυγάζῃ, δὲν δύναται ἢ φαντασία οὔτε βαθμίδα ὑψηλότερον ν' ἀνέλθῃ, οὔτε βαθμίδα χαμηλότερον τῆς παραστάσεως ταύτης νὰ καταβῇ χωρὶς νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἢ μᾶλλον ἀνεκτίθετο ἐπομένως ἤττον ἐνδιαφερόμενος ἐπὶ τῇ Ἀκακίᾳ αὐτὸν μόνον ὑποστένοντα, ἢ βλέπει αὐτὸν ἤδη νεκρόν.

Ἐξακολουθῶ. Ἄν ἡ μοναδικὴ αὐτὴ στιγμή λάβῃ διὰ τῆς τέχνης ἀμετάβλητον διάρκειαν, δὲν πρέπει νὰ ἐκφράζῃ τι, ὅπερ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄλλως, ἢ ὡς μεταβατικόν. Πάντα τὰ φαινόμενα, ὧν ἡ φύσις συνεπάγεται, κατὰ τὰς ιδέας ἡμῶν, αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν ἢ αἰφνιδίαν ἐξαφάνισιν, καὶ ἅτινα μίαν μόνον στιγμὴν δύνανται νὰ ἦνε ὅ,τι εἶνε πάντα τὰ τοιαῦτα φαινόμενα, εἴτε εὐχάριστα εἴτε φοβερά, λαμβάνουσι διὰ τῆς ἐν τῇ τέχνῃ διαρκείας τόσον παρὰ φύσιν ὄψιν, ὥστε κατὰ πᾶσαν ἐπαναλαμβανομένην παρατήρησιν ἢ ἐντύπωσιν γίνεται ἀσθενεστέρα καὶ τὸ ὅλον ἀντικείμενον τέλος προξενεῖ εἰς ἡμᾶς ἀηδίαν ἢ φρίκην. Ὁ La Mettrie,³¹ ὅστις ἐζήτησε νὰ ζωγραφίσουν αὐτὸν ὡς δεῦτερον Δημόκριτον, γελᾷ μόνον τὸ πρῶτον ὁρώμενος. Ἄν παρατηρήσῃτε αὐτὸν ἐπανει-

λημμένως, ὁ φιλόσοφος θάμεταβληθῇ εἰς ἡλίθιον· ὁ γέλωσ αὐτοῦ εἰς σεσηρὸς μειδίαμα. Οὕτω συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὸ κραυγάζειν. Τὸ σφοδρὸν ἄλγος, τὸ ἐκβιάζον τὴν κραυγὴν, ἢ ἐνδίδει ταχέως, ἢ φθείρει τὸ πάσχον ὑποκείμενον. Ὡστε καὶ ὁ ὑπομονητικώτατος καὶ εὐσταθέστατος ἀνὴρ ἐὰν κραυγάζῃ, ἐν τούτοις δὲν κραυγάζει ἀδιαλείπτως. Καὶ τοῦτο μόνον τὸ κατ' ἐπίφασιν ἀδιαλείπτων ἐν τῇ ὑλικῇ τῆς τέχνης μιμήσει ἤθελε μεταβάλλει τὴν κραυγὴν εἰς γυναικώδη ἀδυναμίαν, εἰς παιδαριώδη μικροψυχίαν. Τοῦτο τοῦλάχιστον ἔπρεπε ν' ἀποφύγῃ ὁ τεχνίτης τοῦ Λαοκόωντος, καὶ ἂν ἀκόμη ἢ κραυγὴ δὲν ἤθελε παραβλάψῃ τὸ κάλλος, καὶ ἂν ἦτο ἀκόμη συγκεχωρημένον εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ νὰ ἐκφράσῃ ἄλγος ἄνευ κάλλους.

Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ζωγράφων φαίνεται, ὅτι ὁ Τιμόμαχος ἐνησιμένιζε τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἐκλογὴν ὑποθέσεων τοῦ ὑψίστου πάθους. Ὁ μαινόμενος Αἴας αὐτοῦ καὶ ἡ ἀποδοκτόνος Μήδεια ἦσαν εἰκόνας διάσημοι. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχαίων ζωγράφων γίνεται δῆλον, ὅτι τὴν στιγμήν ἐκείνην ἐν ἣ ἡ παρατηρητὴς μαντεύει μᾶλλον ἢ βλέπει τὴν ὑψίστην τοῦ πάθους ἔντασιν, ἐκείνην τὴν παράστασιν, μεθ' ἧς οὐχὶ τόσον ἀναγκαίως συνδέομεν, τὴν ἐννοίαν τῆς μεταβατικότητος, ὥστε ἢ παράτασις ταύτης ἐν τῇ τέχνῃ νὰ μᾶς δυσαρεστῇ — ἐξόχως ἐννόησε καὶ πρὸς ἀλλήλας νὰ συνδέσῃ ἔγνω. Δὲν ἐξεικόνισε τὴν Μήδειαν καθ' ἣν στιγμήν αὐτὴ πράγματι σφάζει τὰ ἑαυτῆς τέκνα, ἀλλὰ στιγμᾶς τινας πρότερον, ὅταν ἢ μητρικὴ στοργὴ παλαίῃ ἀκόμη πρὸς τὴν ζηλοτυπίαν. Προβλέπομεν τὸ τέλος τῆς πάλης ταύτης. Τρέμομεν ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι θ' ἀντικρύσωμεν μετ' ὀλίγον ἀγρίαν Μήδειαν, καὶ ἢ φαντασία μας προτρέχει πολὺ πέραν παντός, ὅ,τι ἐν τῇ φρικώδει ταύτῃ στιγμῇ ἠδύνατο νὰ μᾶς δεῖξῃ ὁ ζωγράφος. Ἄλλ' ἔνεκα τούτου ἀκριβῶς τὸ ἐν τῇ τέχνῃ παρατεινόμενον ἀναποφάσιστον τῆς Μήδειας προσκρούει εἰς τὴν αἰσθησίαν μας τόσον ὀλί-

ΑΚΑΚΙΑ

ΛΑΟΚΟΩΝ

γον, ὥστε μᾶλλον εὐχόμεθα, νὰ ἔμενον οὕτω τὰ πράγματα καὶ ἐν τῇ φύσει, οὐδέποτε νὰ ἐκρίνετο ἡ πάλῃ τῶν παθῶν, ἢ νὰ διήρκει κἄν τόσον, ἕως οὗ ὁ χρόνος καὶ ἡ σκέψις δυνηθῶσι νὰ ἐξασθενήσωσι τὴν μανίαν καὶ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν νίκην εἰς τὰ μητρικὰ αἰσθήματα. Ἡ σοφία τοῦ Τιμομάχου αὕτη ἐπεσπάσατο αὐτῷ μεγάλα καὶ συχνὰ ἐγκώμια καὶ ὑψωσεν αὐτὸν πολὺ ὑπὲρ ἄλλον ἄγνωστον ζωγράφον, ὅστις ὑπῆρξε τόσον ἀδαής, ὥστε νὰ δεῖξῃ τὴν Μήδειαν ἐν τῇ ὑπάτῃ αὐτῆς μανίᾳ, καὶ οὕτως εἰς τὸν γοργῶς παρερχόμενον βαθμὸν τοῦτον τῆς ὑψίστης μανίας νὰ δώσῃ διάρκειαν, καθ' ἧς ἐξανίσταται πᾶσα φυσικὴ αἴσθησις. Ὁ ποιητής³², ὅστις μέμφεται αὐτὸν ἕνεκα τούτου, λέγει λίαν εὐφυῶς, αὐτὴν ταύτην τὴν εἰκόνα προσαγορεύων: «Διψᾶς λοιπὸν πάντοτε τὸ αἷμα τῶν τέκνων σου; Εἶνέ τις δεύτερος Ἰάσων ἢ νέα τις Κρέουσα, οἵτινες ἀπαύστως σ' ἐξοργίζουσιν; — Ἔρχε καὶ ἐν τῇ εἰκόνι ἔτι παιδοκτόνε!» προσθέτει πλήρως ἀγανακτικῶς:

Περὶ τοῦ μαινομένου Αἴαντος τοῦ Τιμομάχου δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς εἰδήσεως τοῦ Φιλοστράτου.³³ Ὁ Αἴας δὲν παρίστατο καθ' ἣν στιγμὴν ἐμαίνετο μετὰ τῶν ποιμνίων, σφάζων καὶ δένων βοῦς καὶ τράγους ἀντὶ ἀνθρώπων. Ἄλλ' ὁ τεχνίτης τὸν ἔδειξε κεκμηκότα μετὰ τὸ φρενόπληκτον ἀνδραγάθημα αὐτοῦ, καὶ διανοούμενον ν' αὐτοκτονήσῃ. Καὶ τοῦτο εἶνε ἀληθῶς ὁ μαινόμενος Αἴας. Ὅχι διότι ἀκριβῶς τώρα μαίνεται, ἀλλὰ διότι βλέπει τις, ὅτι ἐμάνῃ· διότι τὸ μέγεθος τῆς μανίας αὐτοῦ ἀντιλαμβάνεται τις ζωηρότατα ἐκ τῆς πλήρους ἀπογνώσεως αἰσχύνης, ἣν αὐτὸς ἤδη ἕνεκα τῆς πράξεως αὐτοῦ αἰσθάνεται. Βλέπομεν τὴν καταγιγίδα εἰς τὰ ἐρείπια καὶ τὰ πτώματα, δι' ὧν ἔστρωσε τὸ ἔδαφος.

Δ'.

Ἄνασκοπῶν τὰ μνημονευθέντα αἴτια, ὧν ἕνεκα ὁ τεχνί-

της τοῦ Λαοκόοντος ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ σωματικοῦ ἄλλους ἐτήρησε τὸ μέτρον, εὐρίσκω, ὅτι ταῦτα συλλήβδην ἐξήχθησαν ἐκ τῆς ἰδιαίτερας φύσεως τῆς τέχνης καὶ τῶν ἀπαραιτήτων αὐτῇ περιορισμῶν καὶ ἀναγκῶν. Δυσκόλως λοιπὸν θὰ ἠδύνατο οἰονδήποτε τούτων νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν ποίησιν.

Δὲν θὰ ἐρευνήσω ἐνταῦθα κατὰ πόσον δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἐν τῇ ἐξεικονίσει σωματικοῦ κάλλους ὁ ποιητής· ἐν τούτοις εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι, ἐπειδὴ ὅλον τὸ ἄπειρον βασιλεῖον τῆς τελειότητος διανοίγεται πρὸς μίμησιν ἐνώπιον αὐτοῦ, τὸ ὄρατὸν τοῦτο σκῆνωμα, ὑφ' ὃ ἡ τελειότης μετατρέπεται εἰς ὠραιότητα, δύναται νὰ ἦνε ἐν μόνον ἐκ τῶν ἐλαχίστων μέσων, δι' ὧν ἐπίσταται νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν περὶ τῶν προσώπων αὐτοῦ. Πολλάκις παραμελεῖται ἡμέσον τοῦτο παντελῶς, βέβαιος ὢν, ὅτι, ἂν ὁ ἦρωας τοῦ ἔκέρδησε τὴν εὐνοίαν ἡμῶν, αἱ εὐγενέστεραι αὐτοῦ ἰδιότητες ἔξορῶσιν ἡμᾶς τόσον, ὥστε οὐδόλως προσέτιον εἰς τὴν σωματικὴν διάπλασιν, ἢ, ἂν προσέχωμεν εἰς αὐτὴν, αἱ εὐγενέστεραι ἰδιότητες δελεάζουσιν ἡμᾶς τόσον, ὥστε οἴκοθεν ἀπονέμομεν εἰς τὸν ἦρωα ἂν οὐχὶ ὠραίαν, τοῦλάχιστον ὅμως ἀδιάφορον μορφὴν. Ἦκιστα θέλει ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἐννοίαν ταύτην, προκειμένου περὶ ἐκάστου χαρακτηριστικοῦ, ὅπερ δὲν εἶνε ὀητῶς πρὸς τὴν ὄρασιν προωρισμένον. Ὅταν ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου κραυγάζῃ, εἰς τίνος τὸν νοῦν ἐπέρχεται, ὅτι πρὸς τὸ κραυγάζειν εἶνε χρεία μεγάλου στόματος, καὶ ὅτι τὸ μέγα τοῦτο στόμα φέρει δυσμορφίαν; Ἀρκεῖ, ὅτι τὸ φρικώδεις κραυγὰς ἀναπέμπει πρὸς τ' ἄστρα ἐνέχει ὕψος ὡς πρὸς τὴν ἀκοήν, καὶ εἶνε ἀδιάφορον, πῶς ἤθελε φανῆ εἰς τὴν ὄρασιν. Ὅστις ἀξιῶ ἐνταῦθα ὠραίαν εἰκόνα, τούτου ἠστόχησεν ἡ πᾶσα ποιητικὴ ἐντύπωσις.

Ἐκτὸς τούτου οὐδὲν ἀναγκάζει τὸν ποιητὴν νὰ συγκεντρώσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εἰς μίαν μόνην στιγμὴν. Λαμ-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ

βάνει ἐκάστην ὑπόθεσίν του, κατὰ βούλησιν, ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀρχῆς, καὶ τὴν διεξάγει δι' ὄλων τῶν δυνατῶν μεταλλαγῶν μέχρι τέλους. Ἐκάστη τῶν μεταλλαγῶν τούτων, ἥτις θὰ ἐστοίχιζεν εἰς τὸν τεχνίτην ἐν ὅλως ἰδιαίτερον ἔργον, στοιχίζει εἰς τὸν ποιητὴν μόνον ἐν χαρακτηριστικόν· καὶ ἐν ἧ περιπτώσει τὸ χαρακτηριστικόν τοῦτο, καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζόμενον, ἤθελε προσβάλλει τὴν φαντασίαν τοῦ ἀκροατοῦ, ἐν τούτοις, εἴτε διὰ τῶν προηγουμένων προπαρασκευαζόμενον, εἴτε διὰ τῶν ἐπομένων μετριαζόμενον καὶ ἐπανορθούμενον, ἀποβάλλει τὴν ἐπὶ μέρους ἐντύπωσιν αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ συνόλω ἐπιδρᾷ θαυμασίως. Ὅστε καὶ ἂν ὄντως θὰ ἦτον ἀπρεπὲς εἰς ἄνδρα νὰ κραυγάσῃ ἐν τῇ σφοδρότητι τοῦ ἄλγους, κατὰ τί δύναται ἢ ἀσήμαντος, παροδικῆ αὐτῇ ἀσχημοσύνῃ νὰ ὑποτιμήσῃ ἐνώπιον ἡμῶν ἐκείνον, ὅστις διὰ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν αὐτοῦ κατέκτησεν ἤδη τὴν εὐνοίαν ἡμῶν; Ὁ Λαοκόων τοῦ Βιοργιλίου ἀκραγάζει, ἀλλ' ὁ κραυγάζων οὗτος Λαοκόων εἶνε αὐτὸς ἐκείνος, ὃν ἤδη γνωρίζομεν καὶ ἀγαπῶμεν, ὡς τὸν συνετώτατον πατριώτην, ὡς τὸν φιλοστοργότατον πατέρα. Δὲν ἀναφέρομεν τὴν κραυγὴν ταύτην εἰς τὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὸ ἀφόρητον ἄλγος αὐτοῦ. Τοῦτο μόνον ἀκούομεν ἐν τῇ κραυγῇ αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς κραυγῆς ταύτης μόνον ὁ ποιητὴς ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ ἡμῖν αἰσθητὸν τὸ ἄλγος αὐτοῦ.

Τίς λοιπὸν μέμφεται αὐτὸν ἀκόμη; Τίς δὲν πρέπει μᾶλλον νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι, ἂν ὁ τεχνίτης ἔπραξε καλῶς, εἰκόνας τὸν Λαοκόοντα μὴ κραυγάζοντα, καὶ ὁ ποιητὴς ἔπραξεν ἐπίσης καλῶς, ποιήσας αὐτὸν κραυγάζοντα;

Ἄλλ' ὁ Βιοργίλιος ἐνταῦθα εἶνε ἀπλῶς διηγηματικὸς ποιητὴς. Δύναται νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν δραματικόν, ὅτι συγχωρεῖται εἰς ἐκείνον; Ἄλλως ἐπιδρᾷ ἢ διήγησις περὶ τῆς κραυγῆς τίνος· ἄλλως ἢ κραυγὴ αὐτῆ. Τὸ δράμα, ὅπερ εἶνε προωρισμένον νὰ ἀποβῇ ζῶσα ζωγραφία διὰ τοῦ ὑπο-

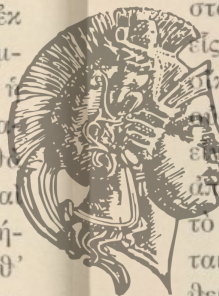
κριτοῦ, ἔπρεπεν ἴσως ἀκριβῶς διὰ τοῦτο νὰ τηρῇ αὐστηρότερον τοὺς νόμους τῆς ὑλικῆς ζωγραφίας. Ἐν τῷ δράματι δὲν νομίζομεν μόνον, ὅτι βλέπομεν καὶ ἀκούομεν τὸν κραυγάζοντα Φιλοκτῆτην, ἀλλὰ πράγματι ἀκούομεν καὶ βλέπομεν αὐτὸν κραυγάζοντα. Ὅσον ἐγγύτερον τῆς φύσεως προβαίνει ὁ ὑποκριτής, τόσον ἀνιαρότερον προσβάλλονται οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ ὄτα ἡμῶν· ὅπερ ἀναντιρρήτως συμβαίνει ἐν τῇ φύσει, ὅταν ἀντιλαμβανώμεθα τόσον μεγαλοφώνους καὶ σφοδρὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἄλγους. Πρὸς τούτοις τὸ σωματικὸν ἄλγος ἐν γένει δὲν εἶνε ἱκανὸν νὰ παραγάγῃ τὸν οἶκτον, ὃν διεγείρουσιν ἕτερα δεινά. Ἡ φαντασία ἡμῶν δὲν ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ τόσον, ὥστε ἢ θεὰ αὐτοῦ μόνον νὰ ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐν ἡμῖν ἀνάλογόν τι συναίσθημα. Ὅθεν ὁ Φιλοκτῆτης, ποιῶν τὸν Φιλοκτῆτην καὶ τὸν Ἡρακλῆ οὕτω ἀκραγάζοντα καὶ θρηνοῦντας οὕτω κραυγάζοντα καὶ βρυχωμένους, παρέβη ἴσως ὄχι ἀνθαίρετόν τινα, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἐκείνῃ τῶν εἰσθημάτων ἡμῶν ἐρεταζομένην κοσμιότητα. Οἱ ἀκροατοὶ ἀδυνατοῦσι νὰ συμμεθέξωσι τοῦ ἄλγους αὐτῶν τόσον, ὅσον φαίνονται ἀξιοῦσαι αἱ ἄμετροι ἐκρήξεις αὐταί, εἰς ἡμᾶς δὲ τοὺς θεατὰς θὰ φανῶσι συγκριτικῶς ψυχραί, καὶ ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν οἶκτον ἐκείνων ἄλλως, ἢ ὡς τὸ μέτρον τοῦ ἡμετέρου. Τούτοις προσθετέον, ὅτι ὁ ὑποκριτής δυσκόλως, ἢ οὐδὲν δύναται νὰ ἐπιτηδεύσῃ τὴν παράστασιν τοῦ σωματικοῦ ἄλγους μέχρις ἀπάτης· καὶ τίς οἶδεν, ἂν οἱ νεώτεροι δραματικοὶ δὲν ἦνε ἄξιοι ἐπαίνου μᾶλλον, ἢ μομφῆς, διότι τὸν σκόπελον τοῦτον ἢ ἐντελῶς ἀπέφυγον, ἢ παρέκαμψαν αὐτὸν μετ' ἑλαφροῦ ἀκατίου.

Πόσα θὰ ἐφαίνοντο ἐν τῇ θεωρίᾳ ἀναντίρρητα, ἂν ἡ μεγαλοφυΐα δὲν κατώρθου ν' ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον ἐν τῇ πράξει. Πᾶσαι αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ δὲν εἶνε ἀβάσιμοι, καὶ ὅμως ὁ Φιλοκτῆτης παραμένει σκηρικὸν ἀριστοτέχνημα.

Διότι μέρος αὐτῶν δὲν ἀφορᾷ τὸν Σοφοκλῆ, ὅστις ἐν τῇ καταφρονήσει ἀκριβῶς τοῦ ἄλλου μέρους ἐξικνεῖται εἰς καλ-
λονάς, ἃς ὁ ἄτολμος τεχνοκρίτης, ἄνευ τοῦ ὑποδείγματος
τούτου, οὐδέποτε ἤθελε φαντασθῆ. Αἱ ἀκόλουθοι παρατη-
ρήσεις θὰ δεῖξωσι τοῦτο ἐναργέστερον.

1. Μετὰ πόσης θαυμαστῆς γνώσεως ὁ ποιητὴς ἐπέ-
ρωσε καὶ ἠῤῥυνε τὴν ιδέαν τοῦ σωματικοῦ ἄλγους! Ἐξέ-
λεξε μίαν πληγὴν—(διότι καὶ τὰς περιστάσεις τοῦ μύθου
δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ὡς ἐκ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐξαρτη-
θείσας, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μύθου γινομένην ἀκριβῶς
ἐνεκα τούτων τῶν εἰς αὐτὸν προσφόρων περιστάσεων)—
ἐξέλεξε, λέγω, μίαν πληγὴν, καὶ ὄχι μίαν ἐσωτερικὴν νόσον·
διότι ἐξ ἐκείνης παράγεται παράστασις ζωηρότερα, ἢ ἐκ
ταύτης, ὅσον καὶ ἂν ἦνε ὀδυνηρά. Διὸ ἡ ἐσωτερικὴ συμ-
παθητικὴ ³⁴ φλόξ, ἡ βιβρώσκουσα τὸν Μελέαγρον, ὅταν ἴ-
μῆτηρ αὐτοῦ ἐν τῇ παραφροῇ τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς ἐθυσί-
ασεν αὐτόν, ῥίψασα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πορφυροῦ ἄνδρος, θὰ
ἦτον ὡς ἐκ τούτου ὀλιγότερον θεατρικὴ τῆς πληγῆς. Καὶ
ἡ πληγὴ αὕτη ἦτο θεία τιμωρία. Ὑπερφυσικόν τι δηλητή-
ριον ἐμαίνεται ἐν αὐτῇ ἀδειαλείπτως καὶ εἰς μόνον τὴν καθ'
ὠρισμένον χρόνον ἐπανερχομένην προσβολὴν σφοδροτέρου
ἄλγους περιέπιπτεν ὁ τάλας εἰς ὕπνον ληθαργικόν, ἐν ᾧ ἡ
ἐξηντημένη φύσις αὐτοῦ ἀνελάμβανε, ἵνα δύναται νὰ ἐξα-
κολουθήσῃ ἐκ νέου τὴν αὐτὴν ὁδὸν τοῦ ἄλγους. Ὁ Cha-
teaubrun ³⁵ ποιεῖ αὐτὸν πληγωθέντα μόνον ὑπὸ δηλητηρια-
σμένου βέλους Τρωός. Τί δύναται τις νὰ προσδοκᾷ ἐκτακτον
ἐκ τόσον κοινῆς συμπτώσεως; Εἰς ταύτην ἦτο ἐκτεθειμέ-
νος πᾶς τις ἐν τοῖς ἀρχαίοις πολέμοις· ἐκ τίνος λόγου εἶχε
αὕτη ὡς πρὸς τὸν Φιλοκτῆτην μόνον τόσον φοβεράς συνε-
πείας; Φυσικὸν δηλητήριον, ἐνεργοῦν χωρὶς νὰ φονεύῃ, ἐπὶ ἐν-
νέα ὅλα ἔτη, εἶνέ τι πρὸς τούτοις πολὺ ἀπιθανώτερον, ἢ ὅλον
τὸ μυθωδῶς ὑπερφνές, δι' οὗ ὁ Ἕλληνας περιεκόσμησεν αὐτό.

2. Ἄλλ' ὅσον μεγάλας καὶ φοβεράς καὶ ἂν παρέστησε
τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας τοῦ ἥρωος αὐτοῦ, ἐν τούτοις τὰ
μάλα συνησθάνετο, ὅτι δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει αὐταὶ μόναι,
ἵνα διεγείρωσιν αἰσθητὸν βαθμὸν οἴκτου. Ὅθεν συνέδεσεν
αὐτὰς μετ' ἄλλων δεινῶν, ἅτινα ἐπίσης, καθ' ἑαυτὰ μὲν ἐξε-
ταζόμενα, δὲν ἠδύνατο νὰ συγκινήσωσι σπουδαίως, ἀλλὰ
διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου προσελάμβανον τοιαύτην μελαγ-
χολικὴν χροιάν, οἷαν μετέδιδον πάλιν εἰς τὰς σωματικὰς
ὀδύνας. Τὰ δεινὰ ταῦτα ἦσαν παντελῆς στέρησις τῆς ἀνθρω-
πίνης κοινωνίας, πείνα καὶ πᾶσαι τοῦ βίου αἱ δυσχέρειαι,
εἰς ἃς εἶνέ τις ἐκτεθειμένος ὑπὸ χαλεπὸν οὐρανὸν ἐν τῇ στε-
ρήσει ἐκείνῃ. ³⁶ Ἄς φαντασθῆ τις ἄνθρωπον ἐν ὁμοίαις περι-
στάσεσιν, ἀλλ' ὑγιᾶ καὶ ἰσχυρὸν καὶ εὐμήχανον, καὶ ἰδοὺ
εἰς Ροβινσὸν Κρουσόε, ὅστις ὀλίγην ἀξίωσιν ἔχει ἐπὶ τοῦ
οἴκτου ἡμῶν, ἂν καὶ ἄλλως ἡ τύχη αὐτοῦ δὲν ἦνε εἰς ἡμᾶς
αἰδῶλος ἀδιάφορος. Διότι σπανίως ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία
εἰς ἡμᾶς ἀφροσύνην ἔχει ἐπὶ τῇ γαλήνῃ, ἢς μακρὰν ταύτης
ἐπιπλαύομεν, νὰ μὴ φαίνεται ἡμῖν λίαν θελκτικὴ, ἰδίως ὑπὸ
τὸ κράτος τῆς ιδέας, ἣτις κολακεύει πᾶν ἄτομον, ὅτι δύνα-
ται βαθμηδὸν νὰ ἐξοικειωθῆ πρὸς τὴν στέρησιν ξένης βοη-
θείας. Ἐξ ἄλλου ἃς φαντασθῆ τις ἄνθρωπον νοσοῦντα τὴν
ἀλγεινοτάτην, τὴν μᾶλλον ἀνίατον νόσον, ἀλλὰ συγχρόνως
περιστοιχισμένον ὑπὸ φίλων προθύμων, οἵτινες δὲν ἀφίνου-
σιν αὐτὸν νὰ αἰσθανθῆ οὐδεμίαν στέρησιν, οἵτινες τὸ πά-
θος αὐτοῦ κατὰ δύναμιν ἀνακουφίζουσι, πρὸς οὓς ἀπροκαλύ-
πτως δύναται νὰ δεινολογηθῆ καὶ νὰ θρηγήσῃ: ἀναντιρρή-
τως θὰ οἰκτείρωμεν αὐτόν, ἀλλ' ὁ οἶκος οὗτος δὲν διαρ-
κεῖ, διότι τέλος ὑποῦμεν τοὺς ὤμους καὶ προτρέπομεν αὐτὸν
νὰ ὑπομένη. Μόνον ἂν ἀμφοτέρω συμπέσωσιν, ἂν ὁ ἐγκατα-
λελειμμένος ἦνε καὶ σωματικῶς ἀνίσχυρος, ἂν οὐδεὶς ἄλλος
βοηθῆ τὸν ἀνίκανον νὰ βοηθήσῃ ἑαυτόν, καὶ τὰ δεινολογή-
ματα αὐτοῦ ἐκπνέουσιν εἰς τὸν ἔρημον ἀέρα: μόνον τότε

βλέπομεν ὄλην τὴν ἀθλιότητα, ἥτις δύναται νὰ πλήξῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, συνεκρηγνυμένην κατὰ τοῦ δυστυχούς, καὶ πᾶσα ταχεῖα σκέψις, ἥτις ὑποκαθιστᾷ ἡμᾶς εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, διεγείρει τρόμον καὶ φρίκην. Δὲν βλέπομεν πρὸ ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν ἀπελπισίαν ἐν τῇ φρικωδεστάτῃ αὐτῆς ὄψει, οὐδεὶς δὲ οἶκος εἶνε σφοδρότερος, οὐδεὶς συντήκει τὴν ψυχὴν πλειότερον ἐκείνου, ὅστις συναναμιγνύεται μετ' εἰκόνων τῆς ἀπελπισίας. Τοιαύτης φύσεως εἶνε ὁ οἶκος, ὃν αἰσθανόμεθα πρὸς τὸν Φιλοκτῆτην, σφοδρότερον δ' αὐτὸν αἰσθανόμεθα τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν βλέπομεν αὐτὸν ἀποστερούμενον τοῦ τόξου αὐτοῦ τοῦ μοναδικοῦ, ὅπερ συνετῆρει τὴν γλίσχρον αὐτοῦ ὑπαρξιν. Ὡς τοῦ Γαλάτου, ὅστις δὲν εἶχε τὸν νοῦν νὰ ἀναλογισθῇ, οὔτε τὴν καρδίαν νὰ αἰσθανθῇ αὐτό! Ἡ ὅστις, μὴ στερούμενος τούτων, ἦτο ἀρκοῦντως μικρός, ὥστε νὰ θυσιάσῃ ταῦτα πάντα εἰς τὴν τλήμονα καλαισθησίαν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Ὁ Châteaubrun εἰκονίζει τὸν Φιλοκτῆτην ἐν κοινῶν ἀνθρώπων ἡγεμονόπαις ἔρχεται εἰς τὴν νῆσον, καὶ αὕτη ὄχι μόνη, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀκολούθου αὐτῆς, ὑποκειμένου, οὔτινος ἀγνοῶ, ἂν ἢ ἡγεμονόπαις, ἢ ὁ ποιητὴς εἶχε χρειάν. Παρέλειψεν ὀλόκληρον τὴν ἔξοχον σκηνὴν τοῦ τόξου, καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσάγει παίζοντας ὠραίους ὀφθαλμούς. Βεβαίως τὸ βέλος καὶ τὸ τόξον ἦθελον φανῆ πολὺ ἀστεῖα εἰς τὴν γαλατικὴν ἡρωϊκὴν νεότητα. Τοῦναντίον οὐδὲν εἶνε σοβαρότερον τῆς ὀργῆς ὠραίων ὀφθαλμῶν. Ὁ Ἕλλην βασανίζει ἡμᾶς διὰ τῆς ἀποτροπαίου μερίμνης, ὅτι ὁ πτωχὸς Φιλοκτῆτης θὰ μείνῃ ἄνευ τόξου ἐν τῇ ἐρήμῳ νήσῳ καὶ θ' ἀποθάνῃ ἀθλίως. Ὁ Γαλάτης γνωρίζει ἀσφαλεστέραν ὁδὸν πρὸς τὴν καρδίαν ἡμῶν: διεγείρει ἡμῖν τὸν φόβον μὴ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως ἀναγκασθῇ ν' ἀναχωρήσῃ χωρὶς τὴν πριγκίπισσαν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ οἱ παρισιοὶ τεχνοκρίται ὠνόμασαν θριάμβον κατὰ τῶν

ἀρχαίων, καὶ τις προέτεινε νὰ τιλοφορήσωσι τὸ ἔργον τοῦ Châteaubrun, La difficulté vaincue.³⁷

3. Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ὄλου ἐντύπωσιν, ἃς ἐπισκοπήσῃ τις μίαν ἐκάστην τῶν σκηνῶν, ὅπου ὁ Φιλοκτῆτης δὲν εἶνε πλέον ὁ ἐγκαταλελειμμένος ἀσθενής· ὅπου ἐλπίζει, ὅτι ταχέως πλέον θ' ἀφήσῃ τὴν ἄξενον ἐρημίαν, ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ βασίλειον αὐτοῦ· ὅπου ἐπομένως ἢ πᾶσα αὐτοῦ δυστυχία περιορίζεται εἰς τὴν ἀλγεινὴν αὐτοῦ πληγὴν. Οἰμώζει, κραυγάζει καὶ συσπᾶται φρικωδῶς.³⁸ Ἰδίως δ' ἐναντίον τούτου κατευθύνεται ἡ ἀντίρρησης τῆς προσβληθείσης εὐτρεπείας. Καὶ εἶνε Ἄγγλος³⁹ ὁ ἀντιλέγων· ἐπομένως ἀνὴρ, ὃν δὲν δύναται τις εὐκόλως νὰ ὑποπέψῃ, ὡς ἀγόμενον ὑπὸ ψευδοῦς λεπτότητος. Ὡς ἤδη ἐμνήσθημεν, αἰτιολογεῖ καλῶς τὴν ἀντίρρησιν αὐτοῦ. Ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ τὰ πάθη, λέγει, ἀπαρ' ἄλλοις πολὺ ὀλίγην συμπάθειαν διεγείρουσιν, ἀπαρέχουσιν, ἐκφραζόμενα μετὰ σφοδρότητος.⁴⁰ «Διὰ ταῦτα οὐδὲν εἶνε ἀπρεπέστερον καὶ ἡλικιωτέρον ἀνδρός, ἢ τὸ νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποφέρῃ μετ' ὑπομονῆς τὸ ἄλγος, ἔστω καὶ τὸ σφοδρότατον, ἀλλὰ θρηνεῖ καὶ κραυγάζει. Καὶ αἰσθανόμεθα μὲν συμπάθειάν τινα πρὸς τὸ σωματικὸν ἄλγος. Ὅταν βλέπομεν πληγὴν καταφερομένην κατὰ τοῦ βραχίονος ἢ τῆς κνήμης τινός, τότε κατὰ φυσικὸν λόγον πτοούμεθα καὶ ἀποσύρομεν τὸν ἴδιον ἡμῶν βραχίονα ἢ τὴν κνήμην· καὶ ἂν ὄντως τὸ τραῦμα κατενεχθῇ, αἰσθανόμεθα αὐτὸ τρόπον τινὰ ἐπίσης καλῶς, ὡς ὁ πληγεὶς. Οὐχ ἦττον ὅμως εἶνε βέβαιοι, ὅτι τὸ ἄλγος ὃ αἰσθανόμεθα, εἶνε ὅλως ἀσήμαντον· ὅθεν ἂν ὁ πληγεὶς ἐκβάλλῃ δεινὴν κραυγὴν, δὲν δισταζόμεν νὰ περιφρονήσωμεν αὐτόν, διότι δὲν εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ κραυγᾶσωμεν τόσον σφοδρῶς, ὡς ἐκεῖνος». — Οὐδὲν σφαλερώτερον, ἢ τὸ καθυποβάλλειν εἰς γενικὸς νόμους τὰ συναισθήματα ἡμῶν. Ἡ ὑφῆ αὐτῶν εἶνε τόσον λεπτὴ καὶ πολὺπλοκος, ὥστε καὶ εἰς τὸν προσεκτικώτερον παρατηρητὴν

μόλις εἶνε δυνατὸν νὰ συλλάβῃ ἐν ἑκαστον νῆμα διακεκριμένως καὶ νὰ παρακολουθήσῃ αὐτὸ διὰ μέσου τῆς ὅλης τῶν νημάτων διασταυρώσεως. Ἄλλὰ καὶ τούτου ἐπιτευχθέντος, ποῖον προκύπτει ὄφελος; Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει οὐδὲν μεμονωμένον, καθαρὸν συναίσθημα· ἐν ἑκαστον παράγει ἕτερα χίλια συγχρόνως, ὧν τὸ ἐλάχιστον ἐντελῶς ἀλλοιοῖ τὸ θεμελιῶδες συναίσθημα, εἰς τρόπον ὥστε ἀναφύονται ἔξαιρέσεις ἐπὶ ἔξαιρέσεων, αἵτινες τὸν ὑποτιθέμενον γενικὸν νόμον περιορίζουσι τέλος εἰς ἀπλὴν μόνον πείραν ὀλίγων ἰδιαιτέρων περιπτώσεων. — Περιφρονοῦμεν ἐκεῖνον, λέγει ὁ Ἄγγλος, ὃν ἀκούομεν δεινῶς κραυγάζοντα ἕνεκα σωματικῶν ἀλγηδόνων. Ἄλλ' ὄχι πάντοτε· ὄχι κατὰ πρώτην φορὰν· ὄχι, ὅταν βλέπωμεν, ὅτι ὁ πάσχων καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα καταπνίξῃ τὸ ἄλγος αὐτοῦ· ὄχι, ὅταν ἄλλως τε γνωρίζωμεν αὐτὸν ὡς ἄνδρα εὐσταθῆ· ἔτι ὀλιγώτερον, ὅταν βλέπωμεν αὐτὸν παρέχοντα δράγματα τῆς εὐσταθείας αὐτοῦ ὑπὸ τὸ κράτος ἔτι τοῦ ἄλγους, ὅταν βλέπωμεν, ὅτι ἡ εὐδύνη δύναται μὲν νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν πρὸς κραυγὴν, ἀλλὰ πρὸς οὐδὲν ἕτερον, ὅτι προτιμᾷ νὰ ὑποταχθῇ μᾶλλον εἰς τὴν μακροτέραν διάρκειαν τῆς ὀδύνης ταύτης, ἢ νὰ μεταβάλῃ κατ' ἐλάχιστον τὰς σκέψεις, τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ, ἂν καὶ δύναται ἤδη ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης νὰ ἐλπίζῃ τὴν τελείαν ἀπὸ τῶν ἀλγηδόνων λύτρωσιν. Ταῦτα πάντα εὐρίσκονται παρὰ τῷ Φιλοκτῆτῃ. Τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον συνίστατο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὄχι μόνον εἰς τὴν σταθερὰν ἀγάπην πρὸς τοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀτρεπτον μῖσος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Τὸ μεγαλεῖον τοῦτο διατηρεῖ ὁ Φιλοκτῆτης καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μαρτύριον. Τὸ ἄλγος αὐτοῦ δὲν ἐξήρανε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ τόσον, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ τῷ παράσχωσι δάκρυα ἐπὶ τῇ τύχῃ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ φίλων. Τὸ ἄλγος αὐτοῦ δὲν ἔθρουπεν αὐτὸν τόσον, ὥστε, ἴν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ, νὰ δύναται νὰ συγχωρήσῃ

τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ προθύμως νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὅλους αὐτῶν τοὺς ἰδιοτελεῖς σκοπούς. Καὶ αὐτόν, τὸν πέτρινον ἄνδρα ἔπρεπεν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ περιφρονήσωσι, διότι τὰ κύματα, ἅτινα δὲν ἠδύναντο νὰ τὸν διασειώσωσι, ποιοῦσιν αὐτὸν ν' ἀντηγῇ; — Ὁμολογῶ, ὅτι ἐν γένει ὀλίγον στέργω τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κικέρωνος, ἥμιστα δ' ἐκείνην, ἣν ἐκθέτει ἐν τῷ Β'. βιβλίῳ τῶν Τουσκουλανικῶν διαλέξεων αὐτοῦ, περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὑπομένειν τὸ σωματικὸν ἄλγος. Τόσον πολὺν ἐπιδεικνύει ζῆλον κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκφράσεως τοῦ ἄλγους, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι θέλει νὰ διδάξῃ μονομάχον. Ἐν ταύτῃ φαίνεται μόνον εὐρίσκων⁴¹ τὴν ἔλλειψιν καρτερίας, οὐδόλως ἀναλογιζόμενος, ὅτι πολλάκις ἢ ἐκφρασις εἶνε ἥμιστα ἐκουσία, ἐνῶ ἡ ἀληθῆς ἀνδραία δύναται νὰ φανῇ μόνον ἐν ἐκουσίαις πράξεσι. Ἀκούει παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ δεινολογούμενον τὸν Φιλοκτῆτην καὶ κραυγάζοντα μόνον καὶ παραβλέπει ἐντελῶς τὸν λοιπὸν εὐσταθῆ τρόπον αὐτοῦ. Διότι τοῦ ἄλλοῦ ἤθελεν εὑρεῖν τὴν ἑκαρτίαν καὶ τὴν ἠπιότητα ἐναντίον τῶν ποιητῶν ἐπιθέσεις αὐτοῦ; «Θὰ μᾶς ἐκθηλύνωσιν, εἰσάγοντες ὄδυρομένους τοὺς γενναιοτάτους ἄνδρας.» Ἄλλ' ὀφείλουσι νὰ τοὺς εἰσάγωσιν ὄδυρομένους, διότι τὸ θέατρον δὲν εἶνε παλαιστρα. Εἰς τὸν καταδεδικασμένον ἢ μισθωτὸν ἀθλητὴν ἐπεβάλλετο πάντα κοσμίως νὰ πράττῃ καὶ νὰ ὑπομένῃ. Οὐδεὶς θρηνώδης φθόγγος ἔπρεπε ν' ἀκουσθῇ, οὐδεὶς ὄδυνηρὸς σπασμὸς αὐτοῦ νὰ παρατηρηθῇ. Διότι, ἀφοῦ τὰ τραύματα αὐτοῦ, ὁ θάνατος αὐτοῦ ὄφειλον νὰ ψυχαγωγήσωσι τοὺς θεατάς, ἔπρεπεν ἡ τέχνη νὰ διδάξῃ τὴν ἀπόκρυψιν πάσης αἰσθήσεως. Ἡ ἐλαχίστη ταύτης ἐκδήλωσις ἤθελε διεγείρει οἶκτον, καὶ οἶκτος πολλάκις διεγερθεὶς, ἤθελεν ἐπιθέσει τέλος εἰς τὰ παγερῶς βάρβαρα ταῦτα θεάματα. Ἄλλ' ὅτι ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ καταπνίγηται, εἶνε ὁ μόνος σκοπὸς τῆς τραγικῆς σκηνης, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται ἀκριβῶς ἀντίθετος

ΔΕΚΑΔΗΜΙΑ ΔΟΙΗΝΟΝ

τρόπος. Οἱ ἥρωες αὐτῆς πρέπει νὰ δεικνύωσιν αἰσθησιν, νὰ ἐκδηλώσιν τὰς δύννας αὐτῶν καὶ νὰ ἀφίνωνται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς γυμνῆς φύσεως. Ἐὰν προδίδωσι παιδευσιν καὶ βίαν, δὲν συγκινοῦσι τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ πυγμάχοι ἐν κοινόρῳ δύνανται τὸ πολὺ νὰ θαυμασθῶσι μόνον. Τῆς ἐπωνυμίας ταύτης εἶνε ἄξια πάντα τὰ πρόσωπα τῶν λεγομένων τραγωδιῶν τοῦ Σενέκια, καὶ φρονῶ ἀκραδάντως, ὅτι τὰ ἀμφιθεατρικὰ θεάματα ὑπῆρξαν ἢ πρωτίστη ἀφορμῇ, δι' ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ τραγικῇ τέχνῃ ὑπελείφθησαν κατὰ πολὺ καὶ αὐτοῦ τοῦ μετρίου. Ἐν τοῖς αἱματηροῖς ἀμφιθεατροῖς, ὅπου οἱ θεαταὶ ἐμάνθανον νὰ παραγνωρίζωσι τὴν φύσιν. ἠδύνατο ἴσως ὁ Κτησίλαος, ἀλλ' οὐδέποτε ὁ Σοφοκλῆς νὰ διδαχθῇ τὴν τέχνην αὐτοῦ. Το τραγικώτατον δαιμόνιον εἰς τοιαύτας τεχνητὰς σκηνὰς θανάτου ἐθισθέν, ἤθελεν ἐκπέσει εἰς στόμφον καὶ μεγαλαυχίαν. Ἀλλ' οὔτε τοιαῦται μεγαλαυχίαι δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν ἀληθῆ ἥρωϊκὴν ἀνδρίαν, οὔτε Φιλοκτῆται δύνανται νὰ ἐκδηλώσωσι τοὺς θεατὰς. Οἱ μὲν θεῶν εἶνε ἀνθρώπινα, ἀλλ' αἱ πράξεις ἀντάξια ἥρωος. Ἀμφότερα ἀπεργάζονται τὸν ἀνθρώπινον ἥρωα, ὅστις οὔτε ἀβρός, οὔτε ἀνάληγτος εἶνε, ἀλλ' ὅτε μὲν φαίνεται τοῦτο, ὅτε δ' ἐκεῖνο, ὡς ἀπαιτοῦσι νῦν μὲν ἢ φύσις, νῦν δὲ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ τὸ καθῆκον. Εἶνε τὸ ὑψιστον ὅπερ δύναται ἢ σοφία νὰ παραγάγῃ, καὶ ἢ τέχνη νὰ μιμηθῇ.

4. Δὲν ἀρκεῖ, ὅτι ὁ Σοφοκλῆς ἐξησφάλισε κατὰ τῆς περιφρονήσεως τὸν εὐαίσθητον Φιλοκτῆτην· ἀλλὰ καὶ σαφῶς προϋνόησε περὶ παντὸς ἄλλου, ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ ἀρυσθῇ κατ' αὐτοῦ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Ἀγγλου. Διότι, ἂν δὲν καταφρονῶμεν πάντοτε τὸν ἐκ σωματικοῦ ἄλγους κραυγάζοντα, ἐν τούτοις εἶνε ἀναντίρρητον, ὅτι δὲν αἰσθανόμεθα πρὸς αὐτὸν τόσον ἔλεον, ὅσον φαίνονται ἀπαιτοῦσαι αἱ κραυγαὶ αὐταί. Πῶς πρέπει λοιπὸν νὰ διάκειν-

ται πρὸς τὸν κραυγάζοντα Φιλοκτῆτην οἱ περὶ αὐτόν; Πρέπει νὰ φαίνωνται εἰς μέγαν βαθμὸν συγκεκριημένοι; Εἶνε ἐναντίον τῆς φύσεως. Πρέπει νὰ δεικνύονται οὕτω ψυχροὶ καὶ ἀμήχανοι, ὡς συνειθίζει τις πράγματι νὰ ἦνε ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, θὰ ἦτο τῷ θεατῇ ἢ πλέον δυσάρεστος παραφρονία. Ἀλλ' ὡς ἐλέχθη καὶ περὶ τούτου προϋνόησεν ὁ Σοφοκλῆς ποιήσας, ὥστε τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα νὰ ἔχωσι τὸ ἴδιον αὐτῶν ἐνδιαφέρον· ὥστε ἢ ἐντύπωσις, ἢ αἱ κραυγαὶ τοῦ Φιλοκτῆτου ἐμποιοῦσιν αὐτοῖς, δὲν εἶνε τὸ μόνον, ὅπερ ἐπασχολεῖ αὐτὰ· ὅθεν ὁ θεατῆς δὲν προσέχει τόσον εἰς τὴν δυσαναλογίαν τοῦ οἴκτου πρὸς τὴν κραυγὴν ταύτην, ὅσον εἰς τὴν μεταβολήν, ἢ ὁ οἶκτος, εἴτε ἀσθενῆς, εἴτε ἰσχυρὸς, φέρει, ἢ ἔπρεπε νὰ φέρῃ εἰς τὰ φρονήματα καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν. Ὁ Νεοπτόλεμος καὶ ὁ Χορὸς ἐδολεῦνθησαν τὸν δυστυχῆ Φιλοκτῆτην· ἀναγνωρίζουσι τὸ μέγεθος τῆς ἀπελπισίας, εἰς ἣν ἢ ἀπάτη αὐτῶν θὰ τὸν ἐκτίθει· ἤδη ὑπὸ τὰς ἄψεις αὐτῶν καταλαμβάνεται ὑπὸ τῷ φροκτοῦ ἀγῶνι πάντως· ἐν τῷ κῆθος τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀνεγείρῃ ἐν αὐτοῖς προφανὲς συμπαθείας συναίσθημα, δύναται ὅμως νὰ παρακινήσῃ αὐτοὺς εἰς σύννοιαν, νὰ εὐλαβηθῶσι τόσον μέγεθος συμφορᾶς, καὶ νὰ μὴ θέλωσι νὰ δεινώσωσιν αὐτὸ διὰ προδοσίας. Τοῦτο προσδοκᾷ ὁ θεατῆς, καὶ ἢ προσδοκία του αὕτη δὲν διαψεύδεται ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς τὴν καρδίαν Νεοπτολέμου. Ὁ Φιλοκτῆτης δαμάζων τὰς ἑαυτοῦ ἀλγηδόνας ἤθελεν ἐνισχύσει τὸν Νεοπτόλεμον εἰς τὴν ὑπόκρισιν αὐτοῦ. Ὁ Φιλοκτῆτης, ὄν τὸ ἑαυτοῦ ἄλγος καθιστᾷ πρὸς πᾶσαν ὑπόκρισιν ἀνίκανον, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται αὐτῷ ἀναγκαιοτάτη, ἵνα μὴ μεταμεληθῶσι πολὺ ταχέως οἱ μέλλοντες συμπλωτῆρες αὐτοῦ ὑποσχεθέντες νὰ τὸν συμπαράλαβωσι μεθ' ἑαυτοῦ, ὁ Φιλοκτῆτης, ὅστις εἶνε ὄλως φύσις, ἐπαναφέρει καὶ τὸν Νεοπτόλεμον εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Ἡ περιπέτεια αὕτη εἶνε ἐξαισία καὶ τόσον μᾶλλον συγχι-

νητική, καθ' ὅσον ἐπετεύχθη ἐξ ἀπλῆς φιλανθρωπίας. Παρὰ τῷ Γαλάτῃ ἐπιδρῶσι πάλιν ἐνταῦθα οἱ ὠραῖοι ὀφθαλμοί.⁴² Ἀλλὰ δὲν θὰ κάμω πλέον μνείαν τῆς παρωδίας ταύτης.— Τὸ αὐτὸ τέχνασμα μετεχειρίσθη ὁ Σοφοκλῆς καὶ ἐν ταῖς Τραχινίαις, ἵνα μετὰ τοῦ οἴκτου, ὃν ἔπρεπεν αἰ κραυγαὶ τοῦ σωματικοῦ ἄλγους νὰ διεγείρῳσιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν παρισταμένων, συνδέσῃ ἕτερόν τι συναίσθημα. Τὸ ἄλγος τοῦ Ἡρακλέους δὲν εἶνε ἄλγος καταπονοῦν· ἀλλ' ὠθεῖ αὐτὸν μέχρι μανίας, ἐν ἣ οὐδὲν ἄλλο πνέει, ἢ ἐκδίκησιν. Ἡδὴ ἐν τῇ λύσει ταύτῃ συνέλαβε τὸν Λίχαν καὶ συνέτριψεν αὐτὸν κατὰ τῶν βράχων. Ὁ Χορὸς σύγκειται ἐκ γυναικῶν καὶ ἐπομένως πολὺ φυσικώτερον κυριεύουσιν αὐτὸν φόβος καὶ φρίκη. Τοῦτο δέ, καὶ ἡ προσδοκία, ὅτι θεὸς τις θὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἡρακλέους ἢ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς θὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰ δεινὰ αὐτοῦ, ἀπεργάζεται ἐνταῦθα τὸ ἰδίως γενικὸν ἐνδιαφέρον, ὅπερ ὀλίγον τι μόνον μετέχει τοῦ οἴκτου. Εὐθύς ὡς ἡ λύσις ἐκδηλοῦται, ἀπὸ τῆς ἀπεπινομένης τῶν χορηγῶν, ὁ Ἡρακλῆς ἠσυχάζει, καὶ ὁ θαυμασμός διὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀπόφασιν ὑποκαθιστᾷ πάντα τὰ λοιπὰ συναισθήματα. Ἐν γένει δὲν πρέπει τις, συγκρίνων τὸν πάσχοντα Ἡρακλῆ πρὸς τὸν πάσχοντα Φιλοκτήτην, νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ἐκεῖνος μὲν εἶνε ἡμίθεος, οὗτος δὲ ἀπλοῦς θνητός. Ὁ θνητὸς οὐδέποτε αἰσχύνεται ἐπὶ τοῖς θρήνοις αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ ἡμίθεος αἰσχύνεται, ὅτι τὸ θνητὸν μέρος ὑπερίσχυσε τόσον τοῦ ἀθανάτου, ὥστε νὰ κλαίῃ καὶ νὰ οἰμώξῃ ὡς κοράσιον.⁴³ Ἡμεῖς οἱ νεώτεροι δὲν πιστεύομεν εἰς ἡμιθέους· ἀλλ' ὁ εὐτελέστερος ἦρως παρ' ἡμῖν· ὀφείλει νὰ αἰσθάνηται καὶ νὰ δρᾷ ὡς ἡμίθεος.

Ἄν ὁ ὑποκριτὴς τὰς κραυγὰς καὶ τοὺς σπασμοὺς τοῦ ἄλγους δύναται νὰ ὠθήσῃ μέχρις ἀπάτης, τοῦτο δὲν τολμῶ οὔτε νὰ ἀρνηθῶ, οὔτε νὰ ὁμολογήσω. Ἐὰν ἤθελον πεισθῆ, ὅτι οἱ καθ' ἡμᾶς ὑποκριταὶ δὲν ἠδύναντο τοῦτο, ἔπρεπεν

ἀκόμη νὰ γνωρίζω, ἂν καὶ αὐτὸς ὁ Garrik⁴⁴ ἦτο πρὸς τοῦτο ἀνίσχυρος· ἂν δὲ καὶ οὗτος δὲν ἤθελε κατορθώσῃ τοῦτο τότε θὰ ἐτόλμων ἀκόμη νὰ φαντασθῶ ὅτι ἡ σκευοποιΐα καὶ ἀπαγγελία τῶν ἀρχαίων εἶχε φθάσει εἰς ἐντέλειαν, περὶ ἧς σήμερον οὐδεμίαν ἔχομεν ἔννοιαν.

Ε'.

Ἐπάρχουσιν ἀρχαιογνώσται, οἵτινες τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος θεωροῦσι μὲν ὡς ἔργον Ἑλλήνων τεχνίτου, ἀλλ' ἐκ τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων, νομίζοντες ὅτι ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτὸ ὡς πρότυπον. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων λογίων, τῶν ἐχόντων τὴν γνώσιν ταύτην, θὰ ὀνομάσω μόνον τὸν Βαρθολομαῖον Μαρκιανόν⁴⁵, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων τὸν Montfaucon⁴⁶. Οὗτοι εὐκαίρως ἀναμφιβόλως μετὰ τὸ γλυπτικὸν ἔργον καὶ τῆς ποιητικῆς πηγῆς τοσαύτην ἑσθητικὴν ὁμοιότητα, ὥστε φαίνεται αὐτοῖς ἀδύνατον, ὅτι ἀμφότεροι τυχαίως συνέπεσον εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις, αἵτινες οὐδόλως παρέχονται ἀφ' ἑαυτῶν. Πρὸς τούτοις προϋποθέτουσιν, ὅτι, προκειμένου περὶ τῆς τιμῆς τῆς εὐρέσεως καὶ τῆς πρώτης ἐμπνεύσεως, ἡ πιθανότης ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἀπείρως μεγαλειτέρα, ἢ ὑπὲρ τοῦ τεχνίτου.

Φαίνονται ὁμως λησμονήσαντες, ὅτι τρίτη τις περίπτωσις εἶνε δυνατή. Διότι ἴσως οὔτε ὁ ποιητὴς ἀπεμιμήθη τὸν τεχνίτην, οὔτε ὁ τεχνίτης τὸν ποιητήν, ἀλλ' ἀμφότεροι ἦντλησαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχαιοτέρας πηγῆς. Κατὰ τὸν Μακρόβιον⁴⁷ ἡ ἀρχαιοτέρα πηγὴ αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε ὁ Πείσανδρος. Διότι, ὅτε τὰ ἔργα τοῦ Ἑλλήνων τούτου ποιητοῦ ἀκόμη διεσώζοντο, ἦτο καὶ παισὶ γνωστόν, pueris decantatum, ὅτι ὀλόκληρον τὴν ἄλωσιν καὶ καταστροφὴν τῆς Τροίας, ὀλόκληρον τὸ δεύτερον αὐτοῦ βιβλίον ὁ Ῥωμαῖος οὐ μόνον ἀπε-

μιμήθη ἐξ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ πιστῶς μετέφρασεν. Ἄν λοιπὸν ὁ Πείσανδρος ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Βιργιλίου καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Λαοκόοντος, δὲν ἐχρειάζοντο οἱ Ἕλληνες τεχνῖται νὰ λάβωσιν ὡς ὄδηγὸν λατῖνον ποιητὴν. Οὕτω δὲ αἴρεται καὶ ἡ εἰκασία περὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οὗτοι ἔζησαν.

Ἐν τούτοις, ἐὰν ἠναγκαζόμεν νὰ ὑποστηρίξω τὴν γνώμην τοῦ Μαυλιάνη καὶ τοῦ Montfaucon, θὰ παρδείχον αὐτοῖς τὴν ἐξῆς ὑπεκφυγὴν. Τὰ ποιήματα τοῦ Πείσανδρου ἀπωλέσθησαν· πῶς ἀφηγήθη οὗτος τὴν ἱστορίαν τοῦ Λαοκόοντος, δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ μετὰ βεβαιότητος· εἶνε ὅμως πιθανόν, ὅτι αὕτη διελάμβανε περὶ τῶν αὐτῶν περιστάσεων, ὧν ἔχνη ἀνευρίσκομεν ἀκόμη σήμερον παρὰ τοῖς Ἕλλησι συγγραφεῦσι. Ταῦτα ὅμως σὺδὲ κατ' ἐλάχιστον συμφωνοῦσι πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Βιργιλίου, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνεχόμενος κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν διηγείται τὸ πάθημα τοῦ Λαοκόοντος, εἶνε ἰδίᾳ ἐαυτοῦ ἐπίνοια· ἐπιβεβαιωμένη δὲ ἀναμφισβητῶς μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν παράδοσιν αὐτῆν, τότε ἀναμφισβητῶς ἔζησαν μετ' ἐκείνου καὶ εἰργάσθησαν κατὰ τὸ πρότυπον αὐτοῦ.

Κοῖντος ὁ Καλαβρινὸς [ἢ Σμυρναῖος] εἰσάγει μὲν τὸν Λαοκόοντα ἐκδηλοῦντα τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ παρὰ Βιργιλίῳ, ὑποψίαν περὶ τοῦ Δουρείου ἵππου, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τῆς Ἀθηνᾶς, ἣν διὰ τοῦτο ἐπισύρει ὁ Λαοκόων, ἐκφράζεται παρ' αὐτῷ κατὰ πάντη διάφορον τρόπον. Ἡ γῆ σειεται ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ παραινοῦντος Τρωὸς τρόμος καὶ ἀγωνία κυριεύουσιν αὐτόν· φλέγουσαν ὀδύνην ἐκτοξεύουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ· ἀλγεῖ ὁ ἐγκέφαλος, μαινεται, τυφλοῦται. Ἀλλ' ὅταν καὶ τυφλὸς ἀκόμη δὲν παύῃ συμβουλεύων τὴν τυρπύλλην τοῦ ξυλίνου ἵππου, τότε ἡ Ἀθηνᾶ πέμπει δύο φοβεροὺς δράκοντας, οἵτινες ὅμως περιπλέκουσι μόνον τοὺς υἱοὺς τοῦ Λαοκόοντος. Μάτην ἐκτείνουσι τὰς χεῖρας πρὸς τὸν πατέρα αὐτῶν· ὁ τάλας τυφλὸς δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ αὐτούς· κατασπαράσσονται, καὶ

οἱ ὄφεις εἰσδύουσιν εἰς τὴν γῆν. Ὁ Λαοκόων οὐδὲν παρ' αὐτῶν ἔπαθεν· ὅτι δὲ ἡ περίπτωσις αὕτη δὲν εἶνε ἐπίνοια τοῦ Κοῖντου⁴⁸ ἀλλ' ἦτο πιθανῶς γενικῶς παραδεδεγμένη, μαρτυρεῖ χωρίον τι τοῦ Λυκόφρονος, ὅπου οἱ ὄφεις⁴⁹ οὗτοι φέρουσι τὸ ἐπίθετον «παιδοβρωῦτες».

Ἀλλ' ἐὰν ἡ περίπτωσις αὕτη ἦτο γενικῶς παρὰ τοῖς Ἕλλησι παραδεδεγμένη, δυσκόλως Ἕλληνες τεχνῖται ἠθέλον τολμήσει νὰ παρεκκλίνωσιν αὐτῆς, καὶ δυσκόλως ἠθέλε συμπέσει νὰ παρεκκλίνωσιν ἀκριβῶς, καθ' ὃν τρόπον εἰς Ῥωμαῖος ποιητῆς, ἂν δὲν ἐγνώριζον τὸν ποιητὴν τοῦτον, ἂν ἴσως δὲν εἶχον τὴν ῥητὴν ἐντολὴν νὰ μιμηθῶσιν αὐτόν. Ἐπὶ τούτῳ, φρονῶ, ἔπρεπε τις νὰ ἐπιμείνῃ, θέλων νὰ υπερασπισθῇ τὸν Μαυλιάνη καὶ τὸν Montfaucon. Ὁ Βιργίλιος εἶνε ὁ πρῶτος καὶ μόνος ὁ παριστῶν πατέρα τε καὶ τέκνα συμπνιγομένους ὑπὸ τῶν ὄφεων. Τὸ αὐτὸ πράττουσιν οἱ γλύπται, ὅπερ ἐν τούτῳ ἔκρινεν ὁ Ἕλληνας δὲν ἔπρεπε νὰ πράξωσιν· ὥστε εἶνε πιθανόν, καὶ ἐπιβεβαιωμένη ἀναμφισβητῶς ἡ ἐπίνοια τοῦ Βιργιλίου.

Συναισθάνομαι κάλλιστα, ὅποσον ἡ πιθανότης αὕτη ἀπέχει τῆς ἱστορικῆς βεβαιότητος. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν προτίθειται ἐκ ταύτης νὰ πορισθῶ ἱστορικὸν συμπέρασμα, φρονῶ τοῦλάχιστον, ὅτι δύναται τις νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς ὑπόθεσιν, καθ' ἣν ὁ τεχνοκρίτης δύναται νὰ ὑψώσῃ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ. Εἴτε εἶνε ἀποδεδειγμένον, ἢ οὐ, ὅτι οἱ γλύπται ἐμιμήθησαν τὸν Βιργίλιον, θὰ παραδεχθῶ τοῦτο ἀπλῶς, ἵνα ἴδω, τίνι τρόπῳ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἠθέλον ἀπομιμηθῆ αὐτόν. Περὶ τοῦ κραυγάζειν ἐξεφράσθη ἤδη. Ἴσως ἡ περαιτέρω σύγκρισις θὰ μὲ φέρῃ εἰς οὐχ ἥττον διδακτικὰς παρατηρήσεις.

Ὁ εἰκονίσας τὸν πατέρα συσφιγχθέντα ὑπὸ τῶν φονικῶν ὄφεων εἰς ἓνα κόμβον μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ, ἔσχεν εὐτυχιστάτην ἔμπνευσιν, μαρτυροῦσαν ἐξόχως γραφικὴν φαντασίαν. Εἰς τίνα ἀνήκει αὕτη; Εἰς τὸν ποιητὴν, ἢ εἰς τοὺς τεχνίτας; Ὁ Montfaucon, ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν εὕρισκει αὐτὴν παρὰ

τῷ ποιητῇ⁵¹. Ἄλλ' ὁ Montfaucon, νομίζω δὲν ἀνέγνωσε τὸν ποιητὴν μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς.

— — — τὸτ' ἀπ' εὐθείας ἐκεῖνοι
 πρὸς Λαοκόοντα τρέχον, καὶ πρῶτον ἐλίσσονται ἄμφω
 περὶ τὰ σώματα ὅλως τῶν δύο τὸν τέκνων, πλακέντες
 καὶ ἐνδακόντες, αὐτῶν τὰ τρισάθλια τρώγουσι μέλη.
 Εἶτα δ' ἐκείνον, πρὸς ἄμνηναν σπεύδοντ', ἀνέχοντα δόρυ,
 διὰ σπειρῶν συλλαβόντες μεγάλων, ὁμοῦ τὸν συνδέουν.

Ὁ ποιητὴς περιέγραψε τοὺς ὄφεις τεραστίως μακροῦς. Περιέπλεξαν τὰ τέκνα καὶ συλλαμβάνουσιν ἐπίσης (congruunt) καὶ τὸν πρὸς βοήθειαν αὐτῶν σπεύδοντα πατέρα. Ἔνεκα τοῦ μεγέθους αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκτυλιχθῶσιν ἀμέσως ἀπὸ τῶν σωμάτων τῶν παιδῶν· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μεσολαβῆσθαι μία στιγμή, καθ' ἣν προσέβαλλον μὲν ἤδη τὸν πατέρα διὰ τῶν κεφαλῶν καὶ τῶν ἐμπροσθέντων μετῶν, ἐκτύπον δὲ ἀπὸ τῶν παιδῶν συνεσφιγμένους διὰ τῶν ἄκρων αὐτῶν σπειρῶν. Ἡ στιγμή αὕτη εἶνε ἀναγκαία εἰς τὴν πρόοδον τῆς ποιητικῆς εἰκόνας· ὁ ποιητὴς καθιστᾷ ταύτην ἐπαρκῶς αἰσθητήν, ἀλλ' ἡ περίστασις δὲν ἦτο κατάλληλος νὰ περιγράψῃ αὐτήν. Ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευταὶ ἠσθάνθησαν ἀληθῶς τὴν στιγμήν ταύτην, φαίνεται μαρτυροῦν χωρίον τι τοῦ Δονάτου⁵². Πῶς ἠδύνατο λοιπὸν νὰ διαλάβῃ αὕτη τοὺς τεχνίτας, ὧν ὁ ὄξυδερκὴς ὀφθαλμὸς ταχέως καὶ σαφῶς διακρίνει τὸ χρήσιμον αὐτοῖς;

Εἰς τὰς σπείρας δέ, ἃς οἱ ὄφεις ἐλίσσουσι περὶ τὸν Λαοκόοντα, λίαν ἐπιμελῶς ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει νὰ περιπλέξῃ τοὺς βραχιόνας, ἵνα ἀφήσῃ εἰς τὰς χεῖρας πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν.

Καὶ τοὺς δεσμοὺς προσπαθεῖ μὲ τὰς χεῖρας ἐκεῖνος νὰ λύσῃ.

Ἐν τούτῳ ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἀκολουθήσωσιν αὐτὸν

οἱ τεχνίται. Οὐδὲν προσδίδει περισσοτέραν ἔκφρασιν καὶ ζωὴν, ἢ ἡ κίνησις τῶν χειρῶν. Ἰδίως δ' ἐν τῷ πάθει τὸ ἐκφραστικώτερον πρόσωπον ἄνευ αὐτῶν εἶνε ἀσήμαντον. Βραχιόνες, διὰ τῶν σπειρῶν τῶν ὄφρων κατὰ μῆκος τοῦ σώματος συνεσφιγμένοι, θὰ καθίστων παγετῶδες καὶ νεκρὸν τὸ ὅλον σύμπλεγμα. Διὸ βλέπομεν αὐτὰς καὶ ἐν τῷ κυρίῳ προσώπῳ καὶ ἐν τοῖς δευτερεύουσιν ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ καὶ προπάντων ἀσχολουμένας ἐκεῖ, ἔνθα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄρχει τὸ σφοδρότατον ἄλγος.

Ἄλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τῆς περιελίξεως τῶν ὄφρων, οὐδὲν ἕτερον ἔκρινον οἱ τεχνίται πρόσφορον νὰ δανεισθῶσι παρὰ τοῦ ποιητοῦ, ἢ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τῶν βραχιόνων. Ὁ Βιργίλιος περιγράφει τοὺς ὄφεις δις περὶ τὸ σῶμα καὶ δις περὶ τὸν τράχηλον τοῦ Λαοκόοντος περιελισσομένους καὶ ὑπερθεῖν αὐτοῦ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐξαίροντας.

Δις τὴν ὀψοῦν καὶ δις τὸν ἀχένα του ζώσαντες πέριξ
 διὰ τῶν νῶτων τῶν ὄφρων ἐξαίρον τραχήλους καὶ κόρας.

Ἡ εἰκὼν αὕτη πληροῖ ἐξόχως τὴν φαντασίαν ἡμῶν, τὰ εὐγενέστερα μέρη συνθλίβονται μέχρις ἀποπνιγμοῦ καὶ τὸ δηλητήριον ἐκτοξεύεται ἀκριβῶς κατὰ τοῦ προσώπου. Οὐχ ἦττον ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν ἦτο πρόσφορος τοῖς τεχνίταις, οἵτινες ἤθελον νὰ δεῖξωσι τὴν ἐπὶ τοῦ σώματος ἐνέργειαν τοῦ δηλητηρίου καὶ τοῦ ἄλγους. Διότι, ἵνα δύνανται νὰ παρατηρήσωσι ταύτην, ἔπρεπε τὰ κύρια μέρη νὰ ἦνε κατὰ τὸ δυνατόν ἐλεύθερα καὶ παντελῶς ἀπηλλαγμένα ἐξωτερικῆς πίεσεως, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ νὰ ἐξασθενίσῃ τὰς κινήσεις τῶν πασχόντων νεύρων καὶ τῶν ἐργαζομένων μυῶνων. Οἱ διπλοὶ συνελιγμοὶ τῶν ὄφρων ἤθελον καλύψει ὅλον τὸ σῶμα, καὶ ἡ ἐπόδυνος ἐκεῖνη τῆς κοιλίας σύσπασις, ἢ τόσον ἐκφραστικῆ, ἢ ἤθελε μείνει ἀφανής. Ὅτι θὰ ἦτον ἀκόμη ὄρατὸν ἐκ τοῦ σώματος

άνω, ἢ κάτω ἢ μεταξύ τῶν συνελιγμῶν, θὰ ἐφαίνετο ὑπὸ συνθλίψεως καὶ ἐξοιδήσεως παραχθείσας ὄχι ὑπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἄλγους, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ βάρους. Ὁ ἐπίσης δις περιελιγμένος λαίμωρος θὰ κατέστρεφεν ἐντελῶς τὸ πυραμιδοειδὲς συγκορύφωμα τοῦ συμπλέγματος, τὸ τόσον εὐάρεστον εἰς τὸν ὀφθαλμόν· αἱ δὲ ἐκ τοῦ ὄγκου τούτου ἐξέχουσαι ὀξεῖαι κεφαλαὶ τῶν ὄψεων ἤθελον ἀποτελεῖ τόσον ἀπότομον ἀπόκλισην ἀπὸ τῆς συμμετρίας, ὥστε τὸ σχῆμα τοῦ ὄλου θὰ ἀπέβαινε δυσάρεστον εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Ὑπάρχουσιν ἰχνογράφοι, οἵτινες ἦσαν τόσον ἀπειροκάλοι, ὥστε νὰ μιμηθῶσιν οὐχ ἡττοῦν δουλικῶς τὸν ποιητὴν. Τὸ προῖόν τοιαύτης μιμήσεως μετ' ἀποστροφῆς ἀναγνωρίζεται καὶ ἐν ἄλλοις μὲν, μάλιστα δ' ἐν τινι φύλλῳ τοῦ Franz Cleyn³³. Δι' ἐνὸς βλέμματος οἱ ἀρχαῖοι ζωγράφοι κατενόησαν, ὅτι ἐνταῦθα ἡ τέχνη αὐτῶν ἀπαιτεῖ τελείαν μεταβολήν, καὶ μετέφερον τοὺς συνελιγμοὺς πάντας ἀπὸ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαίμου περὶ τοὺς μηροὺς καὶ τοὺς πόδας. Ἐνταῦθα ἠδὲν ἔπαινον οὐκ ἐπείρα αὐταὶ, ἀνευ ζημίας τῆς ἐκφράσεως, νὰ καλλιπῶσιν καὶ νὰ πείσωσι τόσον ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον. Οὕτω ἐξήγειρον συγχρόνως τὴν ιδέαν τῆς ἐπισχεθείσης φυγῆς καὶ τινος ἀκινήσιας, ἥτις εἶνε λίαν λυσιτελής εἰς τὴν ἐν τῇ τέχνῃ παράτασιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς διαβατικῆς καταστάσεως.

Ἄγνοῶ διατὶ οἱ τεχνοκρίται παρῆλθον ἐν παντελεῖ σιγῇ τὴν διαφορὰν ταύτην, ἥτις τόσον σαφῶς ἐκφαίνεται μεταξύ τοῦ γλυπτικοῦ ἔργου καὶ τῆς περιγραφῆς τοῦ ποιητοῦ, ὅσον ἀφορᾷ τὰς περιελίξεις τῶν ὄψεων. Αὕτη ἐξαίρει τὴν σοφίαν τῶν γλυπτῶν τόσον, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη, εἰς ἣν πάντες συμπίπτουσιν, ἀλλ' ἦν δὲν τολμῶσιν οὗτοι νὰ ἐξυμνήσωσιν, ὅσον ζητοῦσι μᾶλλον νὰ δικαιολογήσωσι μόνον. Ἐννοῶ τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ἀμφίεσει. Ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου φέρει τὴν ἱερατικὴν αὐτοῦ στολήν, ἐν δὲ τῷ συμπλέγματι παρίσταται μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ ἐντελῶς γυμνός. Λέγου-

σιν, ὅτι εἰσὶν οἱ ψέξαντες, ὡς λίαν ἄτοπον, ὅτι υἱὸς βασιλέως, ἱερεὺς, εἰκονίζεται γυμνὸς κατὰ τὴν θυσίαν. Γνωσταὶ δὲ τῆς τέχνης ἐν πάσῃ σοβαρότητι ἀποκρίνονται αὐτοῖς, ὅτι τοῦτο εἶνε μὲν παρὰ τὸ εἰωθός, ἀλλ' ὅτι οἱ τεχνῖται ἠναγκάσθησαν πρὸς τοῦτο, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ ἐνδύσωσι προπόντως τὰ ὑπ' αὐτῶν εἰκονιζόμενα πρόσωπα. Ἡ γλυπτικὴ δὲν δύναται νὰ μιμηθῇ ὑφάσματα· παχεῖται πτυχαὶ θ' ἀπήρεσκον· ἐκ δύο λοιπὸν ἀτόπων ἔπρεπε νὰ ἐκλέξωσι τὸ ἐλάχιστον, καὶ νὰ προσκρούσωσι κατὰ τῆς ἀληθείας μᾶλλον, ἢ νὰ γίνωσιν ἀξιόμειπτοι, ἕνεκα τῶν ἐνδυμάτων³⁴. "Ἄν οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται ἤθελον γελάσει ἐπὶ τῇ ἀντιρρῆσει, ἀγνοῶ, τί θὰ ἔλεγον ἀκούοντες τὴν ἀπάντησιν. Δὲν δύναται τις νὰ καταβιάσῃ τὴν τέχνην ταπεινότερον. Διότι, δεδύσθω, ὅτι ἡ γλυπτικὴ ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὰ διάφορα ὑφάσματα ἐπίσης ἡ ἀναγκαῖως νὰ παρασταθῇ ἐνδεδυμένος; Ἡ ἀμφίεσις δὲν εἶνε τίποτε σπουδαῖον ἡμῶν; Εἶνε τὸ ἔνδυμα, τὸ ἔργον χειρῶν δουλικῶν, τόσον ἡρατῶν, ὅσον τὸ ἔργον τῆς αἰωνίας σφύρας, τὸ ὀργανωμένον σῶμα; Ἀπαιτεῖ τὴν αὐτὴν δεξιότητα, ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν, φέρει τὴν αὐτὴν τιμὴν ἢ ἀπομίμησις τούτου ἢ ἐκείνου; Θέλουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ν' ἀπατῶνται μόνον, ἀδιαφοροῦντες περὶ τοῦ πῶς ἀπατῶνται;

Παρὰ τῷ ποιητῇ τὸ ἔνδυμα δὲν εἶνε ἔνδυμα· οὐδὲν καλύπτει· ἡ φαντασία ἡμῶν διορᾷ πάντα διὰ μέσου αὐτοῦ. Εἴτε φέρει ἔνδυμα ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου, εἴτε ὄχι, τὸ ἄλγος αὐτοῦ, κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις, εἶνε εἰς αὐτὴν ὁρατὸν ἐν ἐκάστῳ μέρει τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἡ ἱερατικὴ ταινία περιβάλλει ἀλλὰ δὲν κρύπτει εἰς τὴν φαντασίαν τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Καὶ δὴ, ὄχι μόνον δὲν εἶνε κώλυμα ἡ ταινία αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύει τὴν ἐννοίαν ἣν λαμβάνομεν περὶ τῆς δυστυχίας τοῦ πάσχοντος.

Σιάλος ἄμα καὶ μέλας ἰὸς τὰς ταινίας ἐσπίλου.

Οὐδὲν ὠφελεῖ αὐτὸν τὸ ἱερατικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα· καὶ αὐτὸ τὸ ἔμβλημα τούτου, ὅπερ πανταχοῦ προσπορίζει αὐτῷ τιμὴν καὶ σέβας, διαβρέχεται καὶ βεβηλοῦται ὑπὸ τοῦ ἰώδους σιάλου.

Ἄλλὰ τὴν δευτερεύουσαν ταύτην ἔννοιαν ἔπρεπεν ὁ τεχνίτης νὰ παραιτήσῃ χάριν τοῦ κυρίου ἔργου. Καὶ μόνον ἡ προσθήκη τῆς ταινίας ταύτης θὰ ἐξησθένει κατὰ πολὺ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λαοκόοντος. Τὸ μέτωπον θὰ ἐκαλύπτετο, ἀλλὰ τὸ μέτωπον εἶνε ἡ ἔδρα τῆς ἐκφράσεως. Ὡς λοιπὸν ἐκεῖ, προκειμένου περὶ τῆς κραυγῆς, ἐθυσίασε τὴν ἔκφρασιν εἰς τὸ κάλλος, οὕτω ἐθυσίασεν ἐδῶ τὴν συνήθειαν εἰς τὴν ἔκφρασιν. Ἐν γένει πολὺ ὀλίγον ἐφρόντιζον οἱ ἀρχαῖοι περὶ τῆς συνηθείας. Ἠσθάνοντο, ὅτι ὁ ὕψιστος προορισμὸς τῆς τέχνης αὐτῶν, ἀπήλλασσεν αὐτοὺς ἐντελῶς τῆς ἀνάγκης τῆς συνηθείας. Κάλλος δ' εἶνε ὁ ὕψιστος προορισμὸς ἀνάγκης ἐπενόησε τὸ ἔνδυμα· ἀλλὰ νὰ κινῶνται μετὰ τῆς τέχνης καὶ ἀνάγκης; Ὁμολογῶ, ὅτι ὑπάρχει καὶ κάλλος ἀμφιέσεως· ἀλλὰ τί εἶνε τοῦτο ἐνώπιον τοῦ κάλλους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος; Καὶ θ' ἀρκεσθῆ εἰς τὸ μικρότερον ὁ δυνάμενος νὰ κατορθώσῃ τὸ μεγαλεύτερον; Φοβοῦμαι πολὺ, ὅτι ὁ τελειότατος τεχνίτης περὶ τὴν ἀμφίεσιν, δεικνύει δι' αὐτῆς ταύτης τῆς δεξιότητος, ποῦ κεῖται τὸ τρωτὸν αὐτοῦ μέρος.

Γ'.

Ἡ προϋπόθεσις μου, ὅτι οἱ τεχνίται ἐμιμήθησαν τὸν ποιητὴν, δὲν μειοῖ τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Τοῦναντίον διὰ τῆς μιμήσεως ταύτης διαλάμπει φαινοτέρα ἢ σοφία αὐτῶν. Ἠκολούθησαν τὸν ποιητὴν, ἀλλὰ δὲν παρεπλανήθησαν ὑπ' αὐτοῦ οὐδ' ἐν τοῖς ἐλαχίστοις. Ἐχοντες ἐνώπιον αὐτῶν πρότυπον καὶ ὀφείλοντες νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸ ἐκ μᾶς εἰς ἄλ-

λὴν τέχνην, εὗρον ἀρκοῦσαν εὐκαιρίαν νὰ σκεφθῶσι. Καὶ αἱ ἴδιαι αὐτῶν σκέψεις, αἵτινες γίνονται ἐμφανεῖς ἐν τῇ ἀποκλίσει αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἑαυτῶν τέχνῃ οὕτω μεγάλοι, ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐν τῇ ἑαυτοῦ.

Ἦδη ἀναστρέφω τὴν προϋπόθεσιν: Ὁ ποιητὴς ἐμιμήθη τοὺς τεχνίτας. Εἰσὶν οἱ ὑποστηρίζοντες⁵⁵ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην, ὡς ἀλήθειαν. Ἄγνοῶ, ἂν ἠδύναντο νὰ προβάλωσι πρὸς τοῦτο ἱστορικοὺς λόγους. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ καλλιτέχνημα ἐφαίνεται αὐτοῖς τόσον ὑπερβαλλόντως ὠραῖον, δὲν ἠδύναντο νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἐποχὴν τόσον μεταγενεστέραν. Τὸ ἀνήγαγον λοιπὸν εἰς τοὺς χρόνους τῆς τελειότητος τῆς τέχνης ἀκμῆς, ἧς ἦτο ἀντάξιον.

Ἀπεδείχθη, ὅτι, παρ' ὅλην τὴν ἐξοχότητα τῆς εἰκόνας τοῦ Βιργιλίου, χαρακτῆρας τινὰς ταύτης οἱ τεχνίται δὲν δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ὅθεν περιορίζεται τὸ ἀξίωμα, καὶ καλὴ ποιητικὴ ἐσοφία πρέπει νὰ παραγάγῃ καλὴν ἀληθινὴν εἰκόνα, καὶ ὅτι ὁ ποιητὴς κατὰ τοσοῦτον μόνον περιγράφει καλῶς, ἐφ' ὅσον ὁ τεχνίτης δύναται νὰ μιμηθῆ αὐτὸν καθ' ὅλους τοὺς χαρακτῆρας. Κλίνει τις νὰ εἰκάσῃ τὸν περιορισμὸν τοῦτον, πρὶν ἢ ἴδῃ αὐτὸν διὰ παραδειγμάτων πιστούμενον, ἀπλῶς ἐκ τῆς ἀνασκοπήσεως τῶν εὐρυτέρων τῆς ποιήσεως σφαιρῶν, ἐκ τοῦ ἀπείρου σταδίου τῆς φαντασίας ἡμῶν, ἐκ τῆς ἀυλότητος τῶν εἰκόνων αὐτῆς, αἵτινες ἀπειροπληθεῖς καὶ ποικιλώταται δύνανται νὰ παρατάσσονται, χωρὶς νὰ καλύπτωσιν ἢ νὰ βλάπτωσιν ἀλλήλας, ὡς ἠθελε συμβῆ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀντικείμενα, ἢ εἰς τὰ φυσικὰ αὐτῶν σημεῖα ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ τόπου ἢ τοῦ χρόνου ὁρίοις.

Ἄλλ' ἂν τὸ μικρότερον δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τὸ μεγαλεύτερον, τὸ μικρότερον ὅμως δύναται νὰ ἐνυπάρχῃ ἐν τῷ μεγαλειτέρῳ. Ἐξηγοῦμαι: ἂν ἕκαστος χαρακτήρ, ὃν ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ

έμποιῇ τὴν αὐτὴν καλὴν ἐντύπωσιν, εἰκονίζομενος ἐν τῷ πίνακι ἢ ἐν τῷ μαρμάρῳ, θὰ ἠδύνατο ἴσως ἕκαστος χαρακτήρ, οὗ ποιεῖται χρῆσιν ὁ τεχνίτης, νὰ ἐπιδοῖ ἐπίσης καλῶς, μεταφερόμενος εἰς τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ; Ἀναντιρρήτως· διότι, ὅτι εὐρίσκομεν ὠραῖον ἐν τινι καλλιτεχνίᾳ δὲν εὐρίσκει αὐτό, ὠραῖον ὁ ὀφθαλμὸς, ἀλλ' ἡ φαντασία ἡμῶν διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ αὐτὴ εἰκὼν δύναται νὰ ἀναπαρασταθῇ εἰς τὴν φαντασίαν ἡμῶν δι' αὐθαιρέτων ἢ διὰ φυσικῶν σημείων, πρέπει ἐπίσης ἐν παντὶ χρόνῳ, ἂν ὄχι κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν, νὰ ἀναπαράγῃται ἐν ἡμῖν ἡ αὐτὴ εὐχαρίστησις.

Ἄλλὰ τούτου τεθέντος, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι μοὶ φαίνεται πολὺ πλέον ἀκατάληπτος ἢ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ Βιργίλιος ἐμιμήθη τοὺς τεχνίτας, ἢ τὸ ἐναντίον ταύτης. Ἄν οἱ τεχνίται ἐμιμήθησαν τὸν ποιητὴν, δύναμαι πασῶν τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν νὰ εὕρω τὸν ἀπογοῶντα λόγον. Ἐπρεπε νὰ παρεκκλίνωσι, διότι οἱ αὐτοὶ ἔχουσιν ἄλλο τὸ ἔργον αὐτῶν ἐφαρμοζόμενοι, ἢ ἤθελον παράσχει δυσκολίας, μὴ ἐμφαινομένης παρ' ἐκείνῳ. Ἄλλὰ διατὶ ἔπρεπε νὰ παρεκκλίνῃ ὁ ποιητὴς; Ἄν ἤθελε μιμηθῆ πιστῶς τὸ σύμπλεγμα κατὰ πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ καὶ καθ' ἐν ἕκαστον ἰδίως, δὲν ἤθελε παράσχει ἡμῖν καὶ τότε ἀκόμη ἐξαιρετον εἰκόνα;⁵⁶ Ἐννοῶ καλῶς, ὅτι δύναται ἡ φαντασία αὐτοῦ, ἐλευθέρως ἐργαζομένη, νὰ τὸν φέρῃ ἐπὶ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν χαρακτήρα. Ἄλλὰ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤγαγεν αὐτόν, τοὺς ὠραίους χαρακτήρας, οὓς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν νὰ μεταβάλλῃ εἰς τοὺς ἄλλους ἐκείνους χαρακτήρας, οὐδὲν δύναμαι νὰ κατανοήσω.

Μοὶ φαίνεται μάλιστα, ὅτι, ἂν ὁ Βιργίλιος εἶχε τὸ σύμπλεγμα, ὡς ὑπόδειγμα, ἐνώπιον αὐτοῦ, δυσκόλως ἤθελε συγκρατηθῆ, ὥστε νὰ ὑπαινωθῆ μόνον τρόπον τινὰ τὴν εἰς ἕνα δεσμὸν περισφιγξίν τῶν τριῶν σωμάτων. Θὰ συνεχίνοι αὕτη

τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ζωηρότερον, θὰ ἠσθάνετο τὴν ἐξ αὐτῆς ἐντύπωσιν ὠραιότεραν, ἢ ὥστε νὰ μὴν ἐξάρῃ ταύτην πλειότερον καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτοῦ. Εἶπον ἤδη, ὅτι δὲν ἦτο ἡ κατάλληλος στιγμὴ, ἵνα ἐνδιατρίψῃ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς περιελίξεως ταύτης. Ὅχι· ἀλλὰ μία μόνη λέξις περιπλέον θὰ καθίστα μᾶλλον εὐδιάκριτον αὐτὴν ἐν τῇ σκιᾷ, εἰς ἣν ὁ ποιητὴς ἔπρεπε νὰ τὴν ἀφήσῃ. Ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἄνευ τῆς λέξεως ταύτης ἠδύνατο ν' ἀποκαλύψῃ, δὲν ἤθελεν ὀκνήσει ὁ ποιητὴς νὰ ἐκφράσῃ δι' αὐτῆς, ἂν ἤθελεν ἴδει αὐτὸ παρὰ τῷ καλλιτέχνῃ.

Ὁ καλλιτέχνης εἶχε τὰ μάλα ἐπείγοντας λόγους, νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸ ἄλλος τοῦ Λαοκόοντος νὰ ἐκραγῇ εἰς κραυγὴν. Ἄλλ', ἂν ὁ ποιητὴς εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν τόσον συγκινητικὴν σύζευξιν ἄλλους καὶ κάλλους ἐν τῷ γλυπτικῷ ἔργῳ, ἢ ἴσα ἠδύνατο νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸν τόσον ἀναποδράστως, νὰ μὴν ὑποσημάνῃ ποσῶς τὴν ιδέαν ἀνδρικῆς εὐπρεπείας καὶ ἀπολύτου ἰσομοιῆς. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη ἠγγάζουσιν ἐκ τῆς συζεύξεως ταύτης τῆς ὀδύνης καὶ τοῦ κάλλους, ἀλλὰ νὰ ποιήσῃ ἀφήσῃς ἡμᾶς διὰ τῶν δεινῶν κραυγῶν τοῦ Λαοκόοντος αὐτοῦ; Ὁ Richardson λέγει: Ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου πρέπει νὰ κραυγάζῃ, διότι ὁ ποιητὴς δὲν θέλει τόσον νὰ διεγείρῃ συμπάθειαν πρὸς αὐτόν, ὅσον δέος καὶ φρίκην παρὰ τοῖς Τρωσίν. Συνομολογῶ, ἂν καὶ ὁ Richardson δὲν φαίνεται σταθμίσας, ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς, ἀλλ' ὁ Αἰνεῖας εἶνε ὁ ἀφηγοῦμενος καὶ ταῦτα πρὸς τὴν Διδώ, ἣς τὴν συμπάθειαν ὁ Αἰνεῖας πάσῃ δυνάμει νὰ ἀλώσῃ προσπαθεῖ. Δὲν μὲ ξενίζουσιν ὁμως αἱ κραυγαί, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς βαθμιαίας μεταβάσεως εἰς τὰς κραυγὰς ταύτας, εἰς ἃς τὸ γλυπτικὸν ἔργον φυσικῶς τῷ λόγῳ ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὸν ποιητὴν, ἂν, ὡς ὑποθέτομεν, ἐλάμβανεν αὐτὸ ὡς ὑπόδειγμα. Ὁ Richardson προσθέτει: Ὁ Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκόοντος προτίθεται ἀπλῶς νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν παθητικὴν περιγραφὴν

τῆς τελικῆς καταστροφῆς· ὥστε ὁ ποιητὴς δὲν ἠδύνατο νὰ εἰκονίσῃ αὐτὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον, ἵνα μὴ, διὰ τῆς συμφορᾶς ἐνὸς μόνον πολίτου, ἀντιπερισπάσῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν, ἣν ἀμέριστον ἀπῆτει ἡ τελευταία φρικώδης ἐκείνη νύξ. Ἄλλὰ τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νὰ θέλῃ τις νὰ ἐπισκοπήσῃ τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τινος γραφικῆς ἀπόψεως, ἐξ ἧς οὐδόλως αὕτη δύνатаι νὰ ἐπισκοπηθῇ. Ἡ συμφορὰ τοῦ Λαοκόοντος καὶ ἡ καταστροφή τῆς Τροίας δὲν εἶνε παρὰ τῷ ποιητῇ εἰκό- νες παρᾶλληλοι· δὲν ἀποτελοῦσιν ἀμφοτέραι ἐν ὅλον, ὅπερ ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν ἠδύνατο ἢ ὄφειλεν δι' ἐνὸς βλέμματος νὰ συμπεριλάβῃ καὶ μόνον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἠθέλομεν φοβηθῇ, ὅτι τὰ βλέμματα ἡμῶν θὰ ἐπιπτον ἐπὶ τοῦ Λαο- κόοντος μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τῆς καιομένης πόλεως. Ἀμφοτέραι αἱ περιγραφαὶ διαδέχονται ἀλλήλας, ὥστε δὲν βλέπω, κατὰ τί θὰ ἐξημιούτο ἡ ἐπομένη, καὶ ἂν ἔτι ἡ προηγουμένη ἠθέλε συγκινήσει καθ' ὑπερβολὴν ἡμᾶς. Ἐκτὸς ἐὰν αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἢ ἐπομένη δὲν θὰ ἔχῃ ἰσχυρὰ συγκινητικὰ.

Ἐτι ὀλιγώτερον θὰ ἐκείνη ἡ ἀποκρίσις νὰ μεταπολίσι- τας σπεύρας τῶν ὄψεων. Ἐν τῷ καλλιτεχνίματι ἐπασχολοῦ- σιν αὐται τὰς χεῖρας καὶ περιπλέκουσι τοὺς πόδας. Ὅσον πλειότερον ἢ κατανομὴ αὕτη τέρπει τὸν ὀφθαλμὸν, τόσον ζωηροτέρα εἶνε ἡ εἰκὼν, ἢ ἐκ ταύτης ἐναπομένουσα τῇ φαντα- σίᾳ. Αὕτη εἶνε τόσον σαφῆς καὶ ἐναργῆς, ὥστε ἡ διὰ λέ- ξεων παράστασις αὐτῆς δὲν εἶνε πολὺ αἰσθητοτέρα τῆς διὰ φυσικῶν σημείων.

— — — — — Ὁ εἰς ἐπιπίπτει,
τὸν Λαοκόοντ' αὐτὸν περιπλέκει καὶ ἄνω καὶ κάτω
κ' εἰς τὴν πλευρὰν του ταχὺ καὶ λυσοῶδες τὸ στόμα βυθίζει.

— — — — —
Πλὴν μὲ γοργὰς ὁ εὐόλισθος ὄφεις στροφὰς ὑπεισδύει
καὶ δακτυλίους ἀρρήκτους τοῦ γόνατος κάτω συστρέφει.

Οἱ στίχοι εἶνε τοῦ Σαδολέτου, οἵτινες ὑπὸ τοῦ Βιργι- λίου ἀναμφιβόλως θὰ ἐποιοῦντο γραφικώτεροι, ἂν ὁρατὸν τι ὑπόδειγμα ἀνέφλεγε τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ οἵτινες ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦσαν καλλίτεροι ἐκείνων, οὓς ἤδη ἀντ' αὐτῶν παρέχει ἡμῖν :

*Δίς τὴν ὄσφυν του καὶ τὸν ἀγκύνα του ζώσαντες πέριξ
διὰ τῶν νώτων των ὑπερθ' ἐξάιρον τραχίλους καὶ κάρας.*

Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι πληροῦσι βεβαίως τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ἣτις ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἐνδιατριψῇ εἰς αὐτούς, δὲν πρέπει νὰ ζητήσῃ νὰ τοὺς διευκρινήσῃ, ἀλλὰ νῦν μὲν τοὺς ὄφεις μόνον, νῦν δὲ μόνον τὸν Λαοκόοντα βλέπουσα, δὲν πρέπει νὰ ἀναπαραστήσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν εἰκόνα, ἣν ἠθέλον ἀναποτελέσει ἀμφοτέραι. Εὐθύς ὡς πράξῃ τοῦτο, ἡ εἰκὼν τοῦ Βιργιλίου ἀρχεται ἀπαρέσκουσα εἰς αὐτὴν καὶ φαινομένη ἁπλῆστα γραφικῇ.

Ἄλλ' ἡ ἀποκρίσις ἡμῶν ἀντιπυγχεῖς αἱ μεταβολαί, ἃς ἠθε- λὰ ἐπιφέρει ὁ Βιργίλιος, μισοῦμενος τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑποτι- θέμενον πρότυπον, θὰ ἦσαν ὅμως καθαρῶς ἀνθαίρετοι. Μι- μεῖται τις, ἐπιδιώκων τὴν ὁμοίτητα· ἀλλ' ἐπιτυγχάνει τις αὐτὴν, τροποποιῶν ὑπὲρ τὸ δέον; Ὁ οὕτω πράττων δει- κνύει μᾶλλον φανεράν τὴν πρόθεσιν, ὅτι δὲν ἠθέλε νὰ ἐπι- τύχῃ τὴν ὁμοίτητα, ὅτι ἐπομένως δὲν ἐμιμήθη.

Δὲν ἐμιμήθη τὸ ὅλον, ἠθέλε τις ἀντιλέξει, ἀλλὰ μόνον τοῦτο ἢ ἐκείνο τὸ μέρος. Σύμφημι· ἀλλὰ, ποῖα εἶνε ταῦτα τὰ καθ' ἕκαστον, ἅτινα ἐν τε τῇ περιγραφῇ καὶ ἐν τῷ γλυ- πτικῷ ἔργῳ τόσον ἀκριβῶς συμφωνοῦσιν, ὥστε ἠδύνατο νὰ φανῇ ὅτι ἐδανείσθη παρ' αὐτοῦ ὁ ποιητὴς; Τὸν πατέρα, τὰ τέκνα, τοὺς ὄφεις, ταῦτα πάντα καὶ εἰς τὸν ποιητὴν καὶ εἰς τὸν γλύπτην παρέδωκεν ὁ μῦθος. Πλὴν τοῦ ἱστορικοῦ μέ- ρους, εἰς οὐδὲν συμφωνοῦσιν, ἢ εἰς τοῦτο, ὅτι τέκνα καὶ πα- τέρα περιπλέκουσιν αὐτοὶ εἰς ἓνα μόνον ὀφιοκόμβον. Ἄλλ' ἢ

ἐπίνοια αὐτῆ ἐπήγασεν ἐκ τῆς παραλλαγῆς τῆς περιστάσεως, ὅτι τὸν πατέρα ἐπληξεν ἡ αὐτὴ καὶ τὰ τέκνα συμφορά. Τὴν παραλλαγὴν ὅμως ταύτην, ὡς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, φαίνεται ὅτι ἐποίησεν ὁ Βιογύλιος· διότι ἐντελῶς ἄλλα λέγει ἢ ἑλληνικὴ παράδοσις. Ἐπομένως, ἂν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν κοινὴν ἐκείνην περιπλοκὴν τῶν ὄψεων πρέπη νὰ παραδεχθῶμεν μίμησιν ἐκ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου μέρους, τότε ἡ πιθανότης πίπτει ἐπὶ τοῦ τεχνίτου μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ. Εἰς τὰ λοιπὰ ἀποκλίνουσιν ἀλλήλων· σὺν τῇ διαφορᾷ μόνον, ὅτι, ἂν ὁ ἀποκλίνας ἦνε ὁ τεχνίτης, τοῦτο δὲν ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐμιμήθη τὸν ποιητὴν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ παρεκκλίνῃ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν ὁρίων τῆς τέχνης αὐτοῦ. Ἐάν τοῦναντίον ὁ ποιητὴς ἐμιμήθη τὸν τεχνίτην, τότε πᾶσαι αἱ μνημονευθεῖσαι παραλλαγαὶ μαρτυροῦσι κατὰ τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης μιμήσεως· ὥστε οἱ οὐχ ἦτον ἰσχυριζόμενοι τοῦτο οὐδὲν ἕτερον βούλονται, ἢ νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι τὸ καλλιτέχνημα εἶνε ἀρχαιότερον τῆς ποιητικῆς παραγραφῆς.

Z'

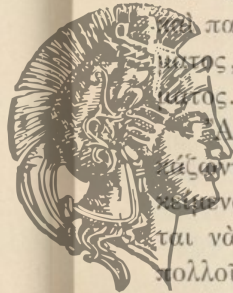
Διττὴν σημασίαν δύναται νὰ ἔχη ἡ φράσις, ὅτι ὁ τεχνίτης μιμεῖται τὸν ποιητὴν, ἢ ὁ ποιητὴς τὸν τεχνίτην. Εἴτε ἑκάτερος αὐτῶν λαμβάνει τὸ ἔργον τοῦ ἄλλου ὡς τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον τῆς μιμήσεως αὐτοῦ, εἴτε ἀμφότεροι μιμοῦνται τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα καὶ δανείζονται παρ' ἀλλήλων τὸν τρόπον μόνον τῆς μιμήσεως αὐτῶν.

Ὁ Βιογύλιος, περιγράφων τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἰνείου μιμεῖται τὸν τεχνίτην, ὅστις τὴν ἀσπίδα ταύτην κατεσκεύασε. Καὶ αὕτη εἶνε ἡ πρώτη περίπτωσις. Τὸ καλλιτέχνημα, οὐχὶ τὸ ἐπὶ τούτου εἰκονιζόμενον, εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς μιμήσεως αὐτοῦ· καὶ ἂν ἀκόμη περιγράφῃ τὸ ἐπ' αὐτοῦ παριστάμενον, περιγράφει αὐτὸ μόνον ὡς μέρος τῆς ἀσπίδος, οὐχὶ

ὡς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἐάν τοῦναντίον ὁ Βιογύλιος ἠθέληεν ἔχει μιμηθῆ τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, θὰ ἦτον αὕτη μίμησις τῆς δευτέρας περιπτώσεως. Διότι οὕτω δὲν ἠθέλε μιμηθῆ τὸ σύμπλεγμα, ἀλλὰ τὸ διὰ τοῦ συμπλέγματος παριστάμενον, δανειζόμενος παρ' αὐτοῦ τοὺς χαρακτῆρας μόνον τῆς μιμήσεως αὐτοῦ.

Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὁ ποιητὴς εἶνε πρωτότυπος, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀντιγραφεύς. Ἐκείνη μὲν εἶνε μέρος τῆς καθόλου μιμήσεως, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης αὐτοῦ, καὶ ἐργάζεται ὡς πνεῦμα δημιουργικόν, εἴτε εἶνε τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἔργον ἄλλων τεχνῶν, εἴτε τῆς φύσεως. Ἄλλ' αὕτη τοῦναντίον καταβιβάζει αὐτὸν ἐντελῶς τῆς ἀξίας αὐτοῦ· ἀπομμεῖται ἀντὶ τῶν πραγμάτων τὰς μιμήσεις αὐτῶν, παρέχει ἡμῖν ψυχρὰς ὑπομνήσεις χαρακτῆρων ξένου πνεύματος, ὡς ἀρχιτύπους χαρακτῆρας τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ πνεύματος.

Ἐάν ἐν τούτῳ ὁ ποιητὴς καὶ τεχνίτης οὐχὶ σπανίως ἀναγινώσκονται νὰ παρατηρήσωσιν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα, ἃ ἔχουσι κοινὰ πρὸς ἀλλήλους, τότε δύναται νὰ συμβῇ, ὥστε αἱ μιμήσεις αὐτῶν νὰ συμπίπτωσιν ἐν πολλοῖς, χωρὶς νὰ ὑπῆρξε μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἐλαχίστη μίμησις ἢ φιλοτιμία. Αἱ συμπτώσεις αὗται παρὰ συγχρόνοις τεχνίταις καὶ ποιηταῖς δύναται νὰ ἀγάγωσιν ἡμᾶς εἰς ἀμοιβαίας ἐρμηνείας ἀντικειμένων, οὐχ ὑπαρχόντων πλέον. Ἀλλὰ τὸ νὰ ζητῆ τις νὰ καλλωπίσῃ τοιαύτας ἐρμηνείας οὕτως, ὥστε νὰ μετατρέπῃ τὴν σύμπτωσιν εἰς πρόθεσιν, καὶ ἰδίως νὰ φαντάζεται, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐν ἐκάστῃ μικρολογίᾳ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦτο τὸ ἄγαλμα ἢ ἐκείνην τὴν εἰκόνα, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ παρέχειν αὐτῷ λίαν ἀμφίβολον ὑπηρεσίαν. Καὶ οὐ μόνον αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναγινώσκοντι· διότι οὕτω καθιστᾷ μὲν τις τὰ κάλλιστα χωρία, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, λίαν σαφῆ, ἀλλὰ καὶ ἐξόχως παγερά.

Οὗτος εἶνε ὁ σκοπός, ἀλλὰ καὶ τὸ σφάλμα περιφήμου ἀγγλικῆς συγγραφῆς. Ὁ Spence ἔγραψε τὸν «Πολύμητιν»⁵⁸ αὐτοῦ μετὰ μεγάλης κλασσικῆς πολυμαθείας καὶ λίαν ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν περιωθέντων ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἐπέτυχε δὲ πολλάκις τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἐκ τούτων μὲν νὰ σαφηνίσῃ τοὺς ῥωμαίους ποιητάς, καὶ τὰνάπαλιν ἐκ τῶν ποιητῶν νὰ ἀντλήσῃ ἐξηγήσεις τῶν ἀνερμηνεύτων ἔτι παλαιῶν καλλιτεχνημάτων. Ἄλλ' οὐχ ἦττον διατείνομαι, ὅτι παντὶ φιλοκάλῳ ἀναγνώστῃ τὸ βιβλίον αὐτοῦ θὰ ἦνε βιβλίον ἀνιαρότατον.

Ἡ παρὰ Βαλερίῳ Φλάκῳ περιγραφὴ τοῦ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀσπίδος περρωτοῦ κερανοῦ:

*τοῦ περρωτοῦ, τοῦ παλίου κερανοῦ τὴν φλογώδη εἰκόνα
πρῶτος δὲν ὕψωσεσ σὺ ἐπὶ σκύτους, ὀπλίτα Ῥωμαῖε.*

μοὶ φαίνεται εἰκότως πολλὰ συμφωνεῖν τὸν ἐπιποικῶ τὴν ἀπεικόνισιν τοιαύτης ἀσπίδος ἐπὶ ἀρχαίου μνημείου.⁵⁹ Εἶνε πιθανόν, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὀπλοποιοὶ ἐπὶ τῶν κερανῶν καὶ τῶν ἀσπίδων ἀπεικάζον οὕτω τὸν Ἄρη, ὡς ὁ Addison⁶⁰ ἐνόμισεν ὅτι εἶδεν αὐτὸν ἰπτάμενον ὑπὲρ τὴν Ῥέαν ἐπὶ τινος νομίσματος,⁶¹ καὶ ὅτι ὁ Ἰουβενάλιος τοιοῦτόν τι κράνος ἢ ἀσπίδα εἶχε κατὰ νοῦν, ὑπαινιχθεὶς τοῦτο διὰ μιᾶς λέξεως, ἣτις μέχρι τοῦ Addison ἦτον αἰνιγματικὴ πᾶσι τοῖς ἐρμηνευταῖς. Μοὶ φαίνεται μάλιστα, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ὀβιδίου, ὅπου ὁ κεκμηκὼς Κέφαλος καλεῖ τὰς δροσερὰς αὔρας:

Πρόσελθε, Αὔρα,

εὐφρανε, δρόσισε, ὦ ποθεινὴ, τὸ ἡμέτερον στήθος!

καὶ ἡ Πρόκρις αὐτοῦ ἐκλαμβάνει τὴν Αὔραν ταύτην ὡς τὸ ὄνομα ἀντιζήλου, μοὶ φαίνεται, λέγω ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο

ἀποβαίνει φυσικώτερον, ὅταν μανθάνω ἐκ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πράγματι ἐπροσωποποίησαν τὰς ἡδέϊας αὔρας καὶ ὅτι ἐλάτρευσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Aurae γένος τι Σουλῶν θηλέων.⁶¹ Συμφωνῶ, ὅτι, ὅταν ὁ Ἰουβενάλιος παρομοιάζῃ εὐγενῆ τινα οὐτιδανὸν πρὸς στήλην Ἐρμου, δυσκόλως θὰ ἠδύνατό τις νὰ εὔρη τὴν ὁμοιότητα ἐν τῇ συγκρίσει ταύτῃ, ἂν δὲν ἔβλεπε τοιαύτην τινὰ στήλην, ἂν δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι αὕτη εἶνε ἀκομψος στῦλος, φέρων μόνον τὴν κεφαλὴν τοῦ θεοῦ, ἢ τὸ πολὺ καὶ τὸν κορμὸν αὐτοῦ, ὥστε, οὕτω ἄχειρ καὶ ἄπους θεώμενος, ἐμποιεῖ ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπραγμοσύνης⁶². — Ἐρμηνεῖται τοιαῦται δὲν εἶνε ἀξιοκαταφρόνητοι, ἂν καὶ δὲν δύνανται νὰ ἦνε οὔτε πάντοτε ἀναγκαῖαι, οὔτε πάντοτε ἐπαρκεῖς. Ὁ ποιητὴς εἶχεν ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ τὸ ἔργον τῆς τέχνης, ὡς πρᾶγμα τι αὐθυπόστατον, καὶ ὡς μίμησιν· ἢ, τεχνίτης τε καὶ ποιητὴς εἶχον τὰς αὐτὰς ἀνεκδοδεγμένας ἐννοίας· τοῦτο δὲ συνεπάγεται ἀναγκαιῶς καὶ ἐμφανῶς τὴν ἐν ταῖς περιγραφαῖς αὐτῶν, ἐξ ἧς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν καθολικέυσιν ἐννοιῶν ἐκεῖνων.

Ἄλλ' ὅταν ὁ Τίβουλλος⁶³ ζωγραφῇ τὸν Ἀπόλλωνα, οἷος ἐπεφάνη αὐτῷ ἐν ὄνειρῳ: — Ὁ κάλλιστος νεανίας τῇ παρθενικῇ δάφνῃ ἐστεφανωμένος· ἀποπνέει ἀρώματα συρικὰ ἢ χρυσοῦ αὐτοῦ κόμη, κυματίζουσα περὶ τὸν εὐλύγιστον τράχηλον αὐτοῦ· θαμβούσης λευκότητος καὶ πορφυροῦ ἐρυθήματος κρᾶμα ἐπικέχεται εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸ σῶμα, ὡς εἰς τὰς τρυφερὰς παρεΐας τῆς νύμφης, ἣτις ὀδηγεῖται πρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς: — διατὶ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τοὺς χαρακτήρας τούτους ὡς ληφθέντας ἐξ ἀρχαίων περιφήμων εἰκόνων;

«Ἡ Νεόνυμφος» τοῦ Ἐχίονος, * nova nupta verecun-

* Ἀετίωνος, γράφουσι σήμερον. Τὴν ἐνταῦθα ἀναφερομένην εἰκόνα ταυτίξουσι τινες μετ' ἄλλης τινὸς τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, ἣτις, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λουκιανοῦ (Εἰκόνες 8 τόμ. β'. σελ. 24) εἰκόνιζε τὸν γάμον τοῦ

dia notabilis, καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἂν ἀντεγράφη μυριάκις, μήπως ἐξέλιπε διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ κόσμου ἢ νυμφικὴ αἰδώς; Ἄφ' ὅτου εἶδεν αὐτὴν ὁ ζωγράφος, δὲν ἦτο πλέον εἰς οὐδένα ποιητὴν ὄρατὴ, ἢ μόνον ἐν τῇ μιμῆσει τοῦ ζωγράφου; Ἡ, ὅταν ἕτερος ποιητὴς⁶⁴ τὸν Ἡφαιστον κεκμηγότα, καὶ τὸ ὑπὸ τῆς καμίνου θερμανθὲν αὐτοῦ πρόσωπον ἐρυθρόν, φλέγον ὀνομάζῃ, ἔπρεπε νὰ μάθῃ πρῶτον ἐκ τοῦ ἔργου ζωγράφου τινός, ὅτι ἡ ἐργασία καταπονεῖ καὶ ἡ θερμότης ἐρυθραίνει; Ἡ, ὅταν ὁ Λουκρήτιος⁶⁵ περιγράφῃ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους, καὶ ποιεῖ αὐτὰς νὰ παρελαύνωσι κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν τάξιν μεθ' ὅλης τῆς χορείας τῶν ἐπιροῶν αὐτῶν ἐν τῷ ἀέρι καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦτον ὁ Λουκρήτιος ἐφήμερόν τι; δὲν ἐπέζησεν ἐν ὄλον ἔτος, ἵνα μάθῃ ὁ ἴδιος πάσας τὰς μεταβολὰς, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ τὰς ἐξεικονίσῃ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα θρησκευτικῆς τινοσ πομπῆς, καθ' ἣν περιεφέροντο τὰ ὁμοιώματα αὐτῶν; Ἐπρεπεν ἐκ τῶν ὁμοιωμάτων τούτων νὰ εἰσέλθῃ κατὰ πρῶτον τὸ ἀρχαῖον ποιητικὸν τέχνασμα, τοῦ νὰ μεταβάλλῃ τοιαύτας ἀφηρημένας ἐννοίας εἰς ὄντα συγκεκριμένα; Ἡ μήπως τὸ τοῦ Βιργιλίου⁶⁶ *rontem indignatus Araxes* (ὁ γεφυρομάχος Ἀράξις), ἡ ἔξοχος αὐτῆ ποιητικὴ εἰκὼν ποταμοῦ ὑπερεκχειλίζοντος καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὸν ἐξευγμένην γέφυραν διασκορπίζοντος, δὲν ἠθελεν ἀπολέσει ὄλον αὐτῆς τὸ κάλλος, ἂν δι' αὐτῆς ὁ ποιητὴς ὑπηνίσσετο καλλιτέχνημά τι, ἐν ᾧ παρίσταται ὁ ποτάμιος αὐτὸς θεός, ὡς πράγματι κατασυντρίβων γέφυραν; Πρὸς τί αἱ τοιαῦται ἐρμηνεῖαι, αἱ ἐξωθοῦσαι τὸν ποιητὴν ἐκ τῶν ἐναργεστάτων χωρίων, ἵνα παρεισάξωσι διαυγάζουσιν τὴν ἐπίνοιαν τοῦ τεχνίτου;

Λυποῦμαι, ὅτι βιβλίον οὕτω χρήσιμον, ὡς ἡδύνατο

⁶⁴ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Ῥωξάνης. Ἄλλοι φρονοῦσιν, ὅτι ἡ ἐν τῷ Βατικανῷ διάσημος εἰκὼν « Ἀλδοβρανδινὸς γάμος », εἶνε ἐλευθέρα μίμησις τῆς ἐνταῦθα μνημονευομένης εἰκόνας. Σημ. τ. Μετ.

ἄλλως τε νὰ ἦνε ὁ Πολύμητις, διὰ τῶν ἀφιλοκάλων τούτων λήρων, δι' ὧν ὑποβάλλει τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς ἀντὶ τῆς ἰδίας φαντασίας, ἔμπνευσιν ξένην, ἀπέβη λίαν ἀηδές, καὶ εἰς τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς πολὺ ἐπιζημιώτερον, ἢ αἱ ὑδαρεῖς ἐρμηνεῖαι τῶν ἀφυσεστάτων ἐτυμολόγων. Ἔτι περισσότερο λυποῦμαι, ὅτι τοῦ Spence προηγήθη ἐν τούτῳ ὁ Addison, ὅστις, ὀρμώμενος ὑπὸ ἐπαινετοῦ ζήλου, νὰ ἀνυψώσῃ εἰς ἐρμηνευτικὸν μέσον τὴν γνῶσιν τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων, ἐπίσης ἀτελῶς διέκρινε τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ ποιητὴς δύναται νὰ μιμηθῇ τὸν τεχνίτην εὐσχίμως, καθ' ἃς ὑποβιβάζεται μιμούμενος αὐτόν.⁶⁷

Η'.

Περὶ τῆς ὁμοιότητος, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς, ὁ Spence ἔχει τὰς παραδοξοτάτας ιδέας. Ἐπρεπεν εἶναι ἡ ἀμειψία αἱ τέχναι ἵσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἄποστον ὅστεν ἄποδοξοῦναι, ὥστε συνεβάδιζον πάντοτε ἀλλήλους, καὶ ὅτι ποιηταὶ καὶ τεχνῖται ἀδιαλείπτως εἶσαν ἀλλήλους ὑπ' ὄψιν. Ἄλλ' ὅτι ἡ ποίησις εἶνε εὐρύτερα ἀπὸ τὴν ζωγραφίαν, ὅτι διαθέτει κάλλη ἀνεφικτα εἰς τὴν ζωγραφικὴν, ὅτι πολλάκις δύναται νὰ ἔχῃ λόγους προτιμῶσα τὰ μὴ ζωγραφήσιμα κάλλη τῶν ζωγραφησίμων: τοῦτο φαίνεται οὐδὲν σκεφθεὶς ὁ Spence, ὅθεν κατὰ τὴν ἐλαχίστην διαφορὰν, ἣν παρατηρεῖ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ τεχνιτῶν, περιέροχεται εἰς ἀμηχανίαν, ἣτις ἄγει αὐτὸν εἰς τὰς μάλλον ἀλλοκότους ὑπεκφυγὰς.

Οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ παριστῶσι τὸν Βάχχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κερασφόρον. Ἐπομένως εἶνε παράδοξον, λέγει ὁ Spence, ὅτι τόσον σπανίως βλέπει τις τὰ κέρατα ταῦτα ἐν τοῖς ἀγάλμασιν αὐτοῦ.⁶⁸ Καὶ ἐξηγεῖ τοῦτο ἄλλοτε ἄλλως, ὅτε μὲν ἐκ τῆς ἀμαθείας τῶν ἀρχαιολόγων, ὅτε δὲ ἐκ τῆς

πολὺ διαγνωστικόν. Δὲν θέλω ἐν τούτοις ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οὔτε τὸν Στάτιον, οὔτε τὸν Βαλέριον νὰ ὑπερασπισθῶ, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐκφέρω γενικὴν τινα παρατήρησιν. Οἱ θεοὶ καὶ τὰ πνευματικὰ ὄντα, ὡς παριστᾷ ταῦτα ὁ τεχνίτης, δὲν εἶνε ἐντελῶς τὰ αὐτά, ὧν ἔχει χρεῖαν ὁ ποιητής. Παρὰ μὲν τῷ τεχνίτῃ εἶνε ταῦτα προσωποποιήσεις ἀφηρημένων ἐννοιῶν, αἵτινες πρέπει νὰ φυλάττωσι σταθερῶς τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ σύμβολα, ἵνα ἀναγνωρίζωνται. Παρὰ τῷ ποιητῇ τούναντίον εἶνε ταῦτα πραγματικὰ δρῶντα πρόσωπα, ἔχοντα ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ χαρακτήρος αὐτῶν καὶ ἄλλας ιδιότητας καὶ πάθη, ἃ δύνανται κατὰ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις νὰ ἐξέχωσιν ὑπὲρ ἐκεῖνα.

Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ γλύπτου ἡ Ἄφροδίτη οὐδὲν εἶνε ἄλλο, ἢ ὁ Ἔρως· πρέπει λοιπὸν νὰ κοσμήσῃ αὐτὴν μεθ' ὅλης τῆς σφαιρῆς, αἰδήμονος ὠραιότητος, μεθ' ὅλων τῶν ἐπισημίων θελημάτων, δι' ὧν μᾶς γοητεύουσι ἀγαπητὰ ἀντικείμενα, καὶ ἅτινα φέρουσιν ἐπιγλυφισμένον εἰς τὴν ἀφῆρη μὲνην ἔννοιαν τοῦ Ἔρωτος. Ἡ ἐλαχίστη ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοῦ ἰδεώδους τούτου ἄγει ἡμᾶς εἰς παραγνώρισιν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ. Κάλλος, ἀλλὰ μετὰ μεζονος μεγαλειότητος ἢ αἰδοῦς, δὲν εἶνε πλέον Ἄφροδίτη, ἀλλὰ Ἥρα. Θέλγητρα, ἀλλ' ἐπιτακτικά, ἀνδρῶδη μᾶλλον, ἢ ἐράσματα, ἀπεργάζονται Ἀθηναῖν ἀντὶ Ἄφροδίτης. Καὶ τέλος ἐξωργισμένη Ἄφροδίτη, Ἄφροδίτη ὑπὸ ἐκδικήσεως καὶ μανίας ἀγομένη, ἀποτελεῖ ὡς πρὸς τὸν γλύπτην ἀληθῆ ἀντίφασιν, διότι ὁ Ἔρως, ὡς Ἔρως, οὐδέποτε ὀργίζεται, οὐδέποτε ἐκδικεῖται. Παρὰ τῷ ποιητῇ τούναντίον εἶνε μὲν ἡ Ἄφροδίτη ἐπίσης ὁ Ἔρως, ἀλλ' ἡ θεὰ τοῦ Ἔρωτος, ἥτις ἐκτὸς τοῦ χαρακτήρος τούτου ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑποκειμενικότητα, καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ ἦνε ἐπίδεκτικὴ τῆς ἀποστροφῆς, ὡς καὶ τῆς συμπαθείας. Τὶ θαῦμα λοιπὸν, ἂν αὕτη παρὰ τῷ ποιητῇ ἀναφλέγηται ὑπὸ

ὀργῆς καὶ μανίας, καὶ ἰδίως, ἂν αὐτὸς ὁ προσβληθεὶς Ἔρως ἦνε ὁ ἐξωθῶν αὐτὴν πρὸς τοῦτο;

Εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι, ὡς ὁ ποιητής, οὕτω καὶ ὁ τεχνίτης δύνανται ἐν ἔργοις συνθέτοις νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Ἄφροδίτην, ἢ πᾶσαν ἄλλην θεότητα, ἐκτὸς τοῦ χαρακτήρος αὐτῆς, ὡς ὂν ἀληθῶς δρῶν. Ἀλλὰ τότε πρέπει αἱ πράξεις αὐτῆς, ἂν δὲν ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ χαρακτήρος αὐτῆς, τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἀντιφάσκωσιν εἰς αὐτόν. Ἡ Ἄφροδίτη παραδίδει εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς τὰ θεῖα ὄπλα· τὴν πρᾶξιν ταύτην δύνανται καὶ ὁ τεχνίτης καὶ ὁ ποιητής νὰ παραστήσωσιν. Οὐδὲν ἐνταῦθα κωλύει τὸν τεχνίτην νὰ προσδώσῃ τῇ Ἄφροδίτῃ πᾶσαν τὴν χάριν καὶ τὴν καλλονὴν, τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῇ, ὡς θεᾶ τοῦ Ἔρωτος· τούναντίον ἀκριβῶς ἐπὶ αὐτοῦ θ' ἀναγνωρίζεται αὕτη καλλίτερον ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ. Ἀλλ', ὅταν ἡ Ἄφροδίτη, θέλουσα νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἀπαφρονητὰς αὐτῆς, τοὺς ἀνδρας τῆς Λήμνου, μεθ' ὑπερβαρῶς ἀγρίου θυμήτους, μετὰ περσιῶν πελιδνῶν καὶ ἀτάκτου κόμης ἀσπάζει τὸν πρῶτον, περιβάλλεται μέλαν ἱμάτιον καὶ καθίπτται ὀρμητικῶς ἐπὶ σκοτεινῆς νεφέλης· ἡ στιγμή αὕτη δὲν εἶνε πρόσφορος τῷ τεχνίτῃ, διότι δι' οὐδενὸς μέσου κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην δύνανται νὰ καταστήσῃ τὴν Ἄφροδίτην εὐδιάγνωστον. Ἡ στιγμή αὕτη εἶνε μόνον τῷ ποιητῇ πρόσφορος, διότι ἔχει τὸ προνόμιον ἄλλην τινὰ στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ θεὰ εἶνε ὅλως Ἄφροδίτη, τόσον στενωῶς, τόσον ἀκριβῶς μετ' ἐκεῖνης νὰ συνδέσῃ, ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἐρινύϊ νὰ μὴ παύωμεν διαβλέποντες τὴν Ἄφροδίτην· τοῦτο πράττει ὁ Φλάκιος.

*Πότνια πλέον δὲν θέλει νὰ φαίνεται· δὲν ἀναδέει
πόρπη τὴν κόμην χρυσοῦ· οὐδ' ἐσθῆς κυματίζει.
Μὲ πελιδνὴν τοῦ προσώπου χροῖαν, κολοσοαῖα, ἀγρία,
φέρει κροτοῦντα πυρσὸν καὶ παμμέλανα πέπλον, ὁμοία
πρὸς τὰς Στυγίας παρθένους ⁷⁴.*

Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Στάτιος :

*Τοὺς ἑκατόν της βωμοὺς καὶ τὴν Πάφον, ὡς λέγουν, λιποῦσα
τὴν παλαιάν, μ' ἄλλην ὄψιν καὶ κόμην, τὴν ζώνην της λύει
τὴν νυμφικὴν, τὰ πτηνὰ τὰ Ἰδάλεια πόρρω διώκει.*

*Μὲ τὰς Στυγίας δ' ὁμοῦ ἀδελφὰς πλανωμέν' εἰς τὰ σκότη,
ἄλλα κρατοῦσα πυρὰ καὶ μακρότερα φέρουσα βέλη,
εἰς τοὺς θαλάμους φοιτᾷ τῶν νυμφίων, πληροῦσα τῶν δόμων
τ' ἄνθρα μ' ὄφεις στρεπτοὺς καὶ τοὺς οἴκους μὲ ἄγριον δέος.*⁷⁵

Ἡ ἠδύνατό τις νὰ εἶπῃ: ὁ ποιητὴς μόνον κατέχει τὸ τέχνασμα νὰ περιγράψῃ δι' ἀρνητικῶν χαρακτήρων, καὶ διὰ τοῦ κράματος τῶν ἀρνητικῶν τούτων μετὰ τῶν θετικῶν χαρακτήρων νὰ παριστᾷ δύο εἰκόνας ἐν μιᾷ. « Ὅχι πλέον ἢ ἐρασιμία Ἀφροδίτη· ὄχι πλέον ἢ κόμη συνεχομένη διὰ χρυσῶν πορπῶν· περὶ αὐτὴν δὲν κυματίζει ὁ κυανοὺς πέπλος, δὲν τὴν περιζώνει ὁ κερκὴς ἄλλας φέρει ὄφεις, ὅπλα ζεταὶ μὲ μακρότερα βέλη· συνοδεύεται δὲ ἐρινύων ὁμοίων αὐτῇ. » Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ καλλιτέχνης στερεῖται τοῦ τεχνάσματος τούτου, ὀφείλει ν' ἀπέχη αὐτοῦ καὶ ὁ ποιητής; Ἄν ἡ ζωγραφικὴ θέλῃ νὰ ἦνε ἡ ἀδελφὴ τῆς ποιήσεως, τοῦλάχιστον ἄς μὴ ἦνε ζηλότυπος ἀδελφὴ· καὶ ἡ νεωτέρα ἄς μὴ ἀπαγορεύῃ εἰς τὴν πρεσβυτέραν ὄλον τὸν στολισμὸν, ὅστις δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν.

Θ'.

Ἐπιθυμῶν τις ἐν ἰδιαιτέραις περιπτώσεσι νὰ συγκρίνῃ πρὸς ἀλλήλους τὸν ζωγράφον καὶ τὸν ποιητὴν, πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐξετάσῃ καλῶς, ἂν εἶχον ἀμφοτέρωι πλήρη ἐλευθερίαν, ἂν ἠδυνήθησαν ἄνευ πάσης ἐξωτερικῆς βίας νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς ὑψίστης δυνάμεως τῆς τέχνης αὐτῶν.

Τοιοῦτος ἐξωτερικὸς δεσμὸς ἦτο πολλάκις τῷ ἀρχαίῳ τεχνίτῃ ἢ θρησκείᾳ. Τὸ ἔργον αὐτοῦ, προωρισμένον εἰς προσκύνῃσιν καὶ λατρείαν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε πάντοτε οὔτω τέλειον, οἷον θὰ ἦτο, ἂν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἠθέληεν ἔχει ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τὴν ἠδονὴν τοῦ παρατηρητοῦ. Ἡ δεισιδαιμονία κατεφόρτιζε τοὺς θεοὺς διὰ συμβόλων, καὶ οἱ κάλλιστοι αὐτῶν δὲν ἐλατρεύοντο πανταχοῦ ὡς οἱ κάλλιστοι.

Ὁ Βάκχος ἐν τῷ ἐν Λήμνῳ ἱερῷ αὐτοῦ, ἐξ οὗ ἡ εὐσεβῆς Ὑψιπύλη ἔσωσε τὸν πατέρα αὐτῆς ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦ θεοῦ,⁷⁶ παρίστατο κερασφόρος, καὶ οὕτως ἀπεικονίζετο ἀναμφιβόλως ἐν πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς ναοῖς, διότι τὰ κέρατα ἦσαν σύμβολον δηλοῦν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Μόνον ὁ ἐλεύθερος τεχνίτης, ὁ μὴ φιλοτεχνῶν τὸν Βάκχον αὐτοῦ χάριν ναοῦ ἢ ἱεροῦ, παρέλειπε τὸ σύμβολον τοῦτο. Καὶ ἂν μεταξὺ τῶν ἐπισωζομένων ἀγαλμάτων αὐτοῦ οὐδὲν εὐρίσκωμεν κερασφόρον, τούτο εἶνε ἰσχυρὸν τεκμήριον, ὅτι ταῦτα δὲν εἶνε ἐκ τῶν καθιερωμένων, ἐν οἷς ὁ θεὸς ἀληθῶς ἐλατρεύθη. Ἐκτὸς τούτου εἶνε πιθανώτατον, ὅτι ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων ἐπέσκηψεν ἡ μανία τῶν εὐσεβῶν καταστροφέων κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ἥτις ἐφείδετο ἐνίοτε καλλιτεχνήματός τινος, ὑπ' οὐδεμιᾶς βεβηλωθέντος λατρείας.

Ἐπειδὴ ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν ἐκκαφεισῶν ἀρχαιοτήτων ὑπάρχουσιν ἔργα ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν, θὰ ἐπεθύμουν ν' ἀπονεμηθῇ τὸ ὄνομα καλλιτέχνημα μόνον εἰς ἐκεῖνα, ἐν οἷς ὁ τεχνίτης ἀληθῶς ὡς τεχνίτης δεικνύεται, ἐν οἷς τὸ κάλλος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος αὐτοῦ σκοπός. Πάντα δὲ τ' ἄλλα, τὰ φέροντα λίαν ἐμφανῆ τὰ ἔγνη ἱεροτελεστικῶν προωρισμοῦ, εἶνε τοῦ ὀνόματος τούτου ἀνάξια, διότι ἡ τέχνη ἐνταῦθα δὲν εἰργάσθη χάριν ἑαυτῆς, ἀλλ' ἦτο ἀπλῶς ὄργανον τῆς θρησκείας, ἥτις ἐν ταῖς ὑλικαῖς παραστάσεσιν, ἄς ἐπέβαλλεν αὐτῇ, ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὰ κύρια σύμβολα, ἢ

εἰς τὸ κάλλος· ἐν τούτοις λέγων ταῦτα δὲν ἐννοῶ, ὅτι πολ-
λάκις ἢ θρησκεία δὲν ἐξήρτησε τὸ σύμβολον ἐκ τοῦ κάλλους,
ἢ ὅτι ἐκ συγκαταβάσεως πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὴν λεπτοτέ-
ραν καλαισθησίαν τοῦ αἰῶνος, δὲν ὠλιγόρησε τόσον τοῦ
συμβόλου, ὥστε νὰ φαίνεται τὸ κάλλος μόνον ἐπικρατοῦν.

Ἄνευ τοιαύτης τινὸς διακρίσεως, ὁ τεχνοκρίτης καὶ ὁ
ἀρχαιοδίφης διαρκῶς θὰ ἐρίζωσιν μὴ ἐννοοῦντες ἀλλήλους.
Ἄν ἐκεῖνος κατὰ τὴν περὶ προορισμοῦ τῆς τέχνης ιδέαν αὐ-
τοῦ ἰσχυρίζεται, ὅτι οὐδέποτε ὁ ἀρχαῖος τεχνίτης ἐποίησε
τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, δηλαδὴ ὡς τεχνίτης, ἐξ ἐλευθέρας βουλή-
σεως, οὗτος διατείνεται, ὅτι οὔτε ἢ θρησκεία, οὔτε οἰαδή-
ποτε ἄλλη αἰτία ἐκτὸς τῆς σφαιρας τῆς τέχνης κειμένη ἐπέ-
βαλον εἰς τὸν τεχνίτην νὰ ἐκτελέσῃ αὐτό, εἰς τὸν τεχνίτην
δηλαδὴ ὡς χειροτέχνην. Νομίζει λοιπόν, ὅτι δύναται νὰ
ἐλέγξῃ τὸν τεχνοκρίτην διὰ τοῦ πρώτου τυχόντος ἀγάλμα-
τος, ὅπερ οὔτος ἀνευδοιάστως, ἀλλὰ πρὸς μεγάλην ἀγανά-
κτησιν τῶν λογίων, καταδικάζει καὶ τὰ ἄλλα ἀγάλματα ἐξ ὧν
ἐξήχθη.⁷⁸

Τοῦναντίον ὅμως δύναται τις νὰ φαντασθῇ τὴν ἐπὶ τῆς
τέχνης ἐπιρροὴν τῆς θρησκείας ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλην. Παρά-
δοξον τούτου παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ὁ Spence. Εὗρε παρ'
Ἄβιδίου, ὅτι ἡ Ἑστία ἐν οὐδεμιᾷ προσωπικῇ αὐτῆς εἰκόνι
ἐλατρεῦετο ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς· τοῦτο δ' ἐνόμισεν ἀρκοῦν, ἵνα
συμπεράνῃ, ὅτι ἐν γένει οὐδὲν ἄγαλμα τῆς θεᾶς ταύτης
ὑπῆρχε, καὶ ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ὡς τοιαῦτα νομιζόμενα δὲν
ἀπεικονίζον τὴν Ἑστίαν, ἀλλ' Ἑστιάδα τινά.⁷⁹ Ἀλλόκοτον
συμπέρασμα! Ἀπώλεσεν ὁ τεχνίτης διὰ τοῦτο τὸ δίκαιον
αὐτοῦ, ὃν τι, εἰς ὃ οἱ ποιηταὶ ἀπένεμιον ὠρισμένην προσω-
πικότητα, πλάττοντες αὐτὸ θυγατέρα τοῦ Κρόνου καὶ τῆς
Ῥέας, κινδυνεύουσιν νὰ κακοποιηθῇ ὑπὸ τοῦ Πριάπου,
καὶ τόσα ἄλλα περὶ αὐτῆς διηγούμενοι, ἀπώλεσε, λέγω, διὰ
τοῦτο τὸ δίκαιον αὐτοῦ, νὰ προσωποποιήσῃ ὡσαύτως τὸ ὄν

αὐτὸ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ τρόπον, διότι ἐν ἐνὶ μόνον ναῷ ἐλα-
τρεῦετο ὑπὸ τὸ σύμβολον τῆς πυρός; Διότι ἐκτὸς τούτου ὁ
Spence διαγράφει τὸ ἐξῆς ἐπισφάλμα, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἄβι-
δίου περὶ ἐνὸς μόνου ὠρισμένου ναοῦ τῆς Ἑστίας, δηλαδὴ
περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ,⁸⁰ λεγόμενον ἐπεκτείνει ἐφ' ὅλων τῶν
ιερῶν τῆς θεᾶς ταύτης ἀδιακρίτως, καὶ ἐπὶ τῆς λατρείας αὐ-
τῆς ἐν γένει. Ὡς ἐτιμᾶτο ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ τούτῳ ἱερῷ, δὲν
ἐτιμᾶτο πανταχοῦ, δὲν ἐτιμήθη οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ,
πρὶν ἢ ὁ Νουμᾶς ιδρύσῃ αὐτό. Ὁ Νουμᾶς ἀπηγόρευσε τὴν
ἀνθρωποειδῆ ἢ ζωόμορφον ἀπεικόνισιν τῶν θεῶν· καὶ ἐν
τούτῳ συνίστατο ἀναμφιβόλως ἢ βελτίωσις, ἢν εἰσήγαγεν
εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἑστίας, ὅτι ἐφυγάδευσεν ἐξ αὐτῆς
πᾶσαν προσωπικὴν παράστασιν. Αὐτὸς ὁ Ἄβιδιος διδάσκει
ἡμᾶς, ὅτι πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Νουμᾶ ὑπῆρχον ἀγάλματα
τῆς Ἑστίας, ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, ἅτινα, ὅτε ἡ ἱερεία Σὺλ-
λα ἐγένετο μήτηρ ὑψώσαν ἐξ αἰδοῦς τὰς παρθενικὰς αὐ-
τῶν χεῖρας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν.⁸¹ Ὅτι μάλιστα ἐν τοῖς ναοῖς,
οἷς εἶχεν ἡ θεὰ ἐκτὸς τοῦ Ἄστεως, ἐν ταῖς ῥωμαϊκαῖς ἐπαρ-
χίαις, ἢ λατρεία αὐτῆς δὲν ὑπῆρξεν ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὰς
διατάξεις τοῦ Νουμᾶ, φαίνονται μαρτυροῦσαι διάφοροι ἀρ-
χαῖαι ἐπιγραφαί, ἐν αἷς γίνεται μνεῖα περὶ τινος Pontificis
Vestae.⁸² Καὶ ἐν Κορίνθῳ ἐπίσης ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἑστίας
ἄνευ ὁμοιωμάτων, μεθ' ἀπλοῦ τινος βωμοῦ, ἀφ' οὗ ἔθνον
τῇ θεᾷ.⁸³ Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶχον οἱ Ἕλληνες ποσῶς
ἀγάλματα τῆς Ἑστίας; Ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Πρυτανεῖῳ
ὑπῆρχεν ἐν παρὰ τὸ ἄγαλμα τῆς Εἰρήνης.⁸⁴ Οἱ Ἰάσιοι ἐκαν-
χῶντο περὶ ἐνός, ὅπερ ἴστατο παρ' αὐτοῖς ἐν ὑπαίθρῳ, ὅτι
οὐδέποτε ἐπιπτεν ἐπ' αὐτοῦ οὔτε χιών, οὔτε βροχή.⁸⁵
Ὁ Πλίνιος μνημονεύει ἐνός καθημένου, ἔργου τοῦ Σκόπα,
ὅπερ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ εὗρίσκετο ἐν Ῥώμῃ ἐν τοῖς Σερ-
βιλιανοῖς κήποις.⁸⁶ Καὶ ἂν παραδεχθῶμεν, ὅτι τὴν ἀπλὴν
Ἑστιάδα σήμερον δυσκόλως ἠθέλομεν διακρίνει τῆς Ἑστίας,

ἀποδεικνύει τοῦτο, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἠδύναντο, ἢ δὲν ἤθελον νὰ διακρίνωσιν αὐτήν; Γνωρίσματά τινα ἀποφαίνονται προδήλως ὑπὲρ τῆς μιᾶς μᾶλλον ἢ ὑπὲρ τῆς ἄλλης. Τὸ σκηπτρον, ἢ δᾶς, τὸ παλλάδιον δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν εἰκότως μόνον ἐν ταῖς χερσὶ τῆς θεᾶς. Τὸ τύμπανον, ὅπερ ὁ Κωδῖνος ἀπονέμει αὐτῇ, ἀρμόζει αὐτῇ μόνον ἴσως ὡς θεᾶ τῆς γῆς· ἢ ὁ Κωδῖνος ἠγνώνει ὁ ἴδιος, τί εἶδε.

I.

Ἀναφέρω μίαν ἔτι ἐκπληξίν τοῦ Spence, δεικνύουσαν σαφῶς, πόσον ὀλίγον οὗτος διεσκέφθη περὶ τῶν ὀρίων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς.

« Ὅσον ἀφορᾷ τὰς Μούσας ἐν γένει, λέγει, εἶνε ὄντως παράδοξον, ὅτι οἱ ποιηταὶ εἶνε τόσον φειδωλοὶ εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτῶν, πολὺ φειδωλότεροι, ἢ ὅσον ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τις, προκειμένου περὶ θεῶν, εἰς ἃς ἀφείλουσι τόσον μεγάλην χάριν. »⁸⁷

Τί ἄλλο σημαίνει τοῦτο, ἢ τὸ ξενίζεσθαι, ὅτι οἱ ποιηταί, λέγοντες περὶ αὐτῶν, δὲν πράττουσι τοῦτο ἐν τῇ σιωπῇ γλώσσει τῶν ζωγράφων; Ἡ Οὐρανία εἶνε τοῖς ποιηταῖς ἢ Μοῦσα τῆς ἀστρονομίας· ἐκ τοῦ ὀνόματος, ἐκ τῶν ἀσχολιῶν αὐτῆς, γνωρίζομεν τὸ ἀξίωμα αὐτῆς. Ἴνα δηλώσῃ τοῦτο ὁ τεχνίτης, πρέπει νὰ παραστήσῃ αὐτήν δεικνύουσαν διὰ ῥάβδου τὴν οὐρανίαν σφαῖραν· ἢ ῥάβδος αὕτη, ἢ οὐρανία σφαῖρα, ἢ στάσις αὐτῆς εἶνε τὰ στοιχεῖα τοῦ τεχνίτου, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ συνθέσωμεν τὸ ὄνομα Οὐρανία. Ἄλλ', ὅταν ὁ ποιητὴς θέλῃ νὰ εἴπῃ: Ἡ Οὐρανία πάσαι προεῖδε τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀστρῶν.

Πάλαι προεῖπε τὸ τέλος αὐτοῦ ἐρευνῶσα τὰ ἄστρα,
ἢ Οὐρανία —⁸⁸

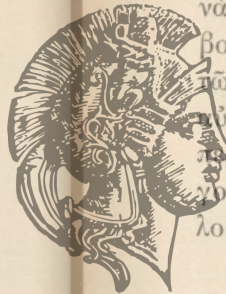
διατὶ πρέπει οὗτος, ἀποβλέπων εἰς τὸν ζωγράφον, νὰ προσθέσῃ: ἢ Οὐρανία, κρατοῦσα τὴν ῥάβδον ἐν τῇ χειρὶ, ἔχουσα ἐνώπιον αὐτῆς τὴν οὐρανίαν σφαῖραν; Δὲν ἤθελε πράξει ὡς ἐκεῖνος, ὅστις δυνάμενος καὶ ἔχων τὴν ἐξουσίαν νὰ λαλήσῃ μεγαλοφώνως, ἤθελε συγχρόνως μεταχειρισθῆ τὰ σημεῖα, ἅτινα οἱ ἐν τοῖς γυναικωνίταις τῶν Τούρκων βωβοί, ἐλείψει τῆς φωνῆς, ἐφεῦρον μετ' ἀλλήλων;

Τὴν αὐτὴν ἐκπληξίν ἐκφράζει ἀπαξ ἔτι ὁ Spence περὶ τῶν ἠθικῶν ὄντων, ἢτοι περὶ τῶν θεοτήτων ἐκείνων, εἰς ἃς ἦσαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπιτετραμμένα αἱ ἀρεταὶ καὶ ἡ διοίκησις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.⁸⁹ « Εἶνε, » λέγει, « ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι περὶ τῶν κρατίστων ἐκ τῶν ἠθικῶν τούτων ὄντων οἱ ῥωμαῖοι ποιηταὶ λέγουσιν ὀλιγότερα, ἢ ὅσα τις ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ. Οἱ τεχνῖται εἶνε ἀφειδέστεροι ἐν τούτῳ καὶ ὁ βουλόμενος νὰ μάθῃ, ὅποιαν εἶχεν ἀμφίεσιν ἕκαστον αὐτῶν, δύνата νὰ συμβουλευθῆ τὰ νομίσματα τῶν ῥωμαίων αυτοκρατόρων. Καὶ ὁμιλοῦσι μὲν πολλάκις οἱ ποιηταὶ περὶ τῶν ὄντων τούτων, ὡς περὶ προσώπων· ἀλλ' ἐν γένει λέγουσι πολὺ ὀλίγα περὶ τῶν συμβόλων, τῆς περιβολῆς καὶ τοῦ λοιποῦ αὐτῶν σχήματος. »

Ὅταν ὁ ποιητὴς προσωποποιῇ ἀφηρημένα ὄντα, χαρακτηρίζονται ταῦτα διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν ἀρκούντως.

Ὁ τεχνίτης στερεῖται τῶν μέσων τούτων. Πρέπει λοιπὸν εἰς τὰ προσωποποποιημένα ταῦτα ἀφηρημένα ὄντα νὰ προσθέσῃ σύμβολα, δι' ὧν ν' ἀναγνωρίζωνται. Τὰ σύμβολα ταῦτα, ἐπειδὴ ἄλλο τι εἶνε καὶ ἄλλο τι σημαίνουσι, μετατρέπουσιν αὐτὰ εἰς ἀλληγορικὰς εἰκόνας.

Γυνὴ κρατοῦσα χαλινόν· ἄλλη τις στηριζομένη εἰς στήλην, εἶνε ἀλληγορικὰ ὄντα ἐν τῇ τέχνῃ. Ἄλλ' ἢ Σωφροσύνη, ἢ Εὐστάθεια, παρὰ τῷ ποιητῇ, δὲν εἶνε ὄντα ἀλληγορικά, ἀλλ' ἀπλῶς ἀφηρημένα ὄντα προσωποποποιημένα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΚΑΙ ΟΜΙΛΟΥΣΙ ΜΕΝ ΠΟΛΛΑΚΙΣ ΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ ΤΟΥΤΩΝ, ΟΣ ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΩΠΩΝ· ΑΛΛ' ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΛΕΓΟΥΣΙ ΠΟΛΥ ΟΛΙΓΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ, ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΟΙΠΟΥ ΑΥΤΩΝ ΣΧΗΜΑΤΟΣ.

Τὰ σύμβολα τῶν ὄντων τούτων παρὰ τῷ τεχνίτῃ ἐξεῦ-
ρεν ἢ ἀνάγκη. Διότι δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου δύναται νὰ
καταστήσῃ καταληπτὴν τὴν ἔννοιαν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς
παραστάσεως αὐτῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἡ ἀνάγκη ὠθεῖ τὸν
τεχνίτην, διατί πρέπει νὰ ἐπιβάλῃ εἰς ἑαυτὸν ὁ ποιητής,
ὅστις οὐδόλως αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ταύτην;

Ὅτι ξενίζει τόσον τὸν Spence, εἶνε ἄξιον νὰ προδια-
γραφῇ ὡς κανὼν εἰς τοὺς ποιητάς. Δὲν πρέπει τὴν ἔνδειαν
τῆς ζωγραφικῆς νὰ μετατρέψωσιν εἰς πλοῦτον ἑαυτῶν. Τὰ
μέσα, ἃ ἐφεῦρεν ἡ τέχνη, ἵνα μὴ ἀπολειφθῇ τῆς ποιήσεως,
δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν οἱ ποιηταὶ ὡς ἐντέλειαν, ἢν θὰ
εἶχον λόγον νὰ φθονήσωσιν. Ἄν ὁ τεχνίτης κοσμῇ διὰ
συμβόλων τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὑψοῖ ἀπλὴν εἰκόνα εἰς ἀνώτε-
ρον ὄν. Ἄν ὁμοῦς ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται τὰ γραφικὰ ταῦτα
κοσμήματα, μεταβάλλει τὸ ὑπέρτερον ὄν εἰς πλαγγόνα.

Ὁ κανὼν οὗτος, ὅστις τηρηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἔλαβε
κύρος, ἀπέβη διὰ τῆς ἐξεπίτηδαι παραβάσεως αὐτοῦ τὸ κύ-
ριον ἐλάττωμα τῶν νεωτέρων ποιητῶν. Ὅλα τῆς φαντασίας
αὐτῶν τὰ πλάσματα παρίστανται ἐν προσωπεῖῳ, καὶ οἱ ἐπιτη-
δειότατοι πρὸς ταύτην τὴν προσωπιδοφορίαν εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον οἱ ἀδαέστατοι τοῦ κυρίου ἔργου, ὅπερ συνίσταται
εἰς τὸ νὰ εἰκονίζωσι τὰ πλάσματα αὐτῶν δρωῦντα καὶ νὰ
χαρακτηρίζωσι διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν.

Ἐν τούτοις μεταξύ τῶν συμβόλων, δι' ὧν οἱ τεχνίται
χαρακτηρίζουσι τὰ ἀφηρημένα αὐτῶν ὄντα, ὑπάρχει εἰδός
τι, οὗ ἢ χρῆσις εἶνε προσφρευστέρα καὶ ἀξιοπρεπεστέρα τοῖς
ποιηταῖς. Ἐννοῶ ἐκεῖνα, ἃ ἰδίως οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἀλληγορι-
κόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὄργανα, ὧν τὰ ὄντα,
εἰς ἃ ταῦτα ἀπονέμονται, ἤθελον, ἢ ἠδύναντο νὰ ποιήσω-
νται χρῆσιν, ἐν ἣ περιπτώσει ὄφειλον νὰ δράσωσιν, ὡς πραγ-
ματικά πρόσωπα. Ὁ χαλινὸς ἐν τῇ χειρὶ τῆς Σωφοροσύνης, ἢ
στήλη, πρὸς ἣν ἐρείδεται ἡ Εὐστάθεια, εἶνε ἀπλῶς ἀλληγο-

ρικά, ἐπομένως ἄχρηστα εἰς τὸν ποιητὴν. Ἡ πλάστιγξ ἐν
τῇ χειρὶ τῆς Δικαιοσύνης, εἶνε ὀλιγώτερον ἀλληγορικὴ, διότι
δικαία χρῆσις τῆς πλάστιγγος εἶνε πράγματι μέρος τῆς Δι-
καιοσύνης. Ἡ λύρα ὁμοῦς ἢ ὁ αὐλὸς ἐν τῇ χειρὶ Μούσης,
τὸ δόρυ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Ἄρεως, ἢ σφῦρα καὶ ἢ πυράγρα
ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Ἡφαίστου δὲν εἶνε παντάπασι σύμβολα,
ἀλλ' ἀπλῶς ὄργανα, ὧν ἄνευ τὰ ὄντα ταῦτα δὲν δύνανται
νὰ παραγάγωσι τὰς ἐνεργείας, ἃς ἀπονέμωμεν αὐτοῖς. Τοι-
αύτης φύσεως εἶνε τὰ σύμβολα, ἃ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἐγκατα-
πέλουσιν ἐνίοτε ἐν ταῖς περιγραφαῖς αὐτῶν, καὶ ἄτινα διὰ
τοῦτο πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἀλληγορικῶν ἐκείνων ἠθέλον
ὀνομάσει ποιητικὰ σύμβολα. Ταῦτα δηλοῦσιν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα
ἐκεῖνα μόνον ὁμοίον τι.⁹⁰

ΙΑ'.

Καὶ ὁ κόμης Φανίλινος γράφεται ἐπιθυμῶν, ὅπως ὁ ποιη-
τὴς περικόσμη τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας αὐτοῦ διὰ συμ-
βόλων ἀλληγορικῶν.⁹¹ Ἄλλ' ὁ κόμης εἶχε μείζονα γνῶσιν
τῆς ζωγραφικῆς, ἢ τῆς ποιήσεως.

Ἐν τούτοις εὐρῶν ἐν τῷ ἔργῳ ἐν ᾧ ἐκφράζει τὴν ἐπι-
θυμίαν ταύτην ὕλην πρὸς σπουδαιότερας παρατηρήσεις ση-
μειῶ ἐνταῦθα, πρὸς καλλιτέραν ἐπισκόπησιν, τὰς οὐσιωδε-
στάτας αὐτῶν.

Ὁ τεχνίτης κατὰ τὴν ιδέαν τοῦ κόμητος πρέπει νὰ ἐξοι-
κειωθῇ περισσώτερον πρὸς τὸν μέγιστον γραφικὸν ποιητὴν,
πρὸς τὸν Ὅμηρον, τὴν δευτέραν ταύτην φύσιν. Δεικνύει
αὐτῷ, ὁποῖαν πλουσίαν, ἔτι ἀνεκμετάλλευτον ὕλην πρὸς τὰς

⁹⁰ Ἄννας Κλαύδιος Φίλιππος τοῦ Τυβιέρ, γεν. 1692 † 1765, ἐπιμελὴς συλ-
λέκτης καλλιτεχνημάτων καὶ λόγιος, ὅστις πολλάκις ἐπεσκέφθη τὴν Ἰταλίαν.
Τὸ σπουδαιότατον ἔργον αὐτοῦ, Recueil d'Antiquités, περιλαμβάνει μεγάλην
συλλογὴν ἀνεκδότων ἔργων τῆς τέχνης.

ἐξοχωτάτας εἰκόνας παρέχει ἢ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοῦ γραφεῖσα ἱστορία, λέγων, ὅτι τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν θὰ ἐπετύγγανε τοσοῦτον ἐντελέστερον, ὅσον ἐγγύτερον ἀντίεχτο τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ.

Κατὰ τὴν πρότασιν λοιπὸν αὐτοῦ ταύτην συγγέονται οἱ ἀνωτέρω διακριθέντες δύο τρόποι τῆς μιμήσεως. Ὁ ζωγράφος, λέγει, δὲν πρέπει νὰ μιμῆται μόνον, ὅτι ἐμιμήθη ὁ ποιητής, ἀλλὰ πρέπει νὰ μιμῆται αὐτὸ διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτηριστικῶν· δὲν πρέπει νὰ ἐπωφεληθῆται τὸν ποιητὴν ἀπλῶς ὡς ἀφηγητὴν, ἀλλὰ καὶ ὡς ποιητὴν.

Ἄλλ' ὁ δευτέρως οὗτος τρόπος τῆς μιμήσεως, ὅστις τόσον ὑποτιμᾷ τὸν ποιητὴν, διατὶ νὰ μὴ ὑποτιμᾷ καὶ τὸν τεχνίτην; Ἄν ὑπῆρχε πρὸ τοῦ Ὀμήρου τοιαύτη σειρά εἰκόνων, οἶαν ὁ κόμης Caylus ἐξάγει ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐγνωρίζομεν, ὅτι ὁ ποιητής, ἀντλήσας ἐξ αὐτῶν, ἐποίησε τὸ ἔργον αὐτοῦ, δὲν ἤθελεν οὗτος ἀπολέσει μέγιστον μέρος τοῦ ἡμετέρου θαυμασμοῦ; Διατὶ λοιπὸν οὐδὲν ἀπολαύσει ἐκ τῆς ἀπολήψεως ἡμῶν πρὸς τὸν τεχνίτην, ὅταν οὗτος περιοριζῆται νὰ ἐκφράσῃ δι' εἰκόνων καὶ χρωμάτων τὰς λέξεις τοῦ ποιητοῦ;

Ἡ αἰτία φαίνεται οὕσα αὕτη. Παρὰ τῷ τεχνίτῃ θεωροῦμεν τὴν ἐκτέλεσιν δυσκολωτέραν, ἢ τὴν εὐρεσιν· παρὰ τῷ ποιητῇ τοῦναντίον νομίζομεν τὴν ἐκτέλεσιν εὐκολωτέραν τῆς εὐρέσεως. Ἄν ὁ Βιργίλιος ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ συμπλέγματος τὴν περίπλεξιν τοῦ Λαοκόοντος ὁμοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἤθελε στερηθῆ ὅτι ἡμεῖς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ θεωροῦμεν ὡς τὸ δυσκολώτερον καὶ μεγαλειότερον κατόρθωμα, καὶ θὰ ὑπελείπετο αὐτῷ μόνον τὸ μικρότερον. Διότι, τὸ νὰ ἀναπλάσῃ τις πρῶτον ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ τὴν περίπλεξιν ταύτην εἶνε σπουδαιότερον, τοῦ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὴν διὰ λέξεων. Ἄν τοῦναντίον ὁ τεχνίτης ἐδανείζετο τὴν περίπλεξιν ταύτην παρὰ τοῦ ποιητοῦ, εἰ καὶ θὰ ἐστερεῖτο ἤδη τῆς τιμῆς τῆς εὐρέσεως, ἐν τούτοις θὰ διετέλει τιμώμενος ἔτι

ὑφ' ὑμῶν. Διότι ἢ ἐν μαρμάρῳ ἔκφρασις εἶνε ἀπείρως δυσκολωτέρα τῆς ἐν λόγοις· καὶ ἂν σταθμίσωμεν εὐρεσιν καὶ ἐκτέλεσιν, εἴμεθα πάντοτε διατεθειμένοι νὰ φανῶμεν τῷ τεχνίτῃ τοσοῦτον ἐπιεικῆς ὡς πρὸς τὴν μίαν, ὅσον νομίζομεν ὅτι ἱκανοποιήθημεν παρ' αὐτοῦ ὑπὲρ τὸ δέον, ὡς πρὸς τὴν ἄλλην.

Ἐπάρχουσι μάλιστα περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ τεχνίτης λαμβάνει μεῖζονα ἀξίαν μιμούμενος τὴν φύσιν διὰ μέσου τῆς μιμήσεως τοῦ ποιητοῦ, ἢ ἄνευ ταύτης. Ὁ ζωγράφος ὁ εἰκονίζων ὠραῖον τοπίον κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Thomson* κατώρθωσε πλειότερον, ἢ ὁ ἀντιγράφων αὐτὸ ἀμέσως ἐκ τῆς φύσεως. Οὗτος βλέπει ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ ἀρχέτυπον αὐτοῦ· ἐκεῖνος πρέπει νὰ ἐντείνῃ πρῶτον τὴν φαντασίαν τούτου, ἕως νὰ νομίσῃ, ὅτι βλέπει αὐτὸ ἐνώπιον αὐτοῦ. Οὗτος μὲν δημιουργεῖ τι ὠραῖον ἐκ ζωηρῶν ὑλικῶν ἐντυπώσεων, ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἀμφιβόλων καὶ ἀμυδρῶν παραστάσεων

Καὶ εἶνε μὲν φυσικὴ ἢ ἐπιείκεια ἡμῶν πρὸς τὸν τεχνίτην, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τιμὴν τῆς εὐρέσεως, ἀλλ' εἶν' ἐπίσης φυσικὴ καὶ ἢ ἐντεῦθεν πηγάζουσα γλιαρρότης αὐτοῦ πρὸς ταύτην. Διότι βλέπων, ὅτι οὐδέποτε θέλει διαλάμψει διὰ τῆς εὐρέσεως, ὅτι ὁ μέγιστος ἔπαινος αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐκτελέσεως, ἀδιαφορεῖ, ἂν ἐκείνη ἦνε παλαιὰ ἢ νέα, ἂν ἅπαξ ἢ μυριάκις ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς, ἂν αὐτῷ ἢ τινι ἄλλῳ ἀνήκῃ. Ἐνέμεινεν ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ ὀλίγων, πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸ κοινὸν οἰκειῶν ἀποβάντων θεμάτων καὶ ἐχρήσατο πάσης αὐτοῦ τῆς ἐπινοητικῆς δεινότητος εἰς τὴν τροποποίησιν μόνον τῶν γνωστῶν καὶ τὴν ἀνασύνθεσιν παλαιῶν ἀντικειμένων. Καὶ αὕτη εἶνε πραγματικῶς ἢ ἔννοια, ἢ τὰ

* James Thomson (1700—1748) ποιητής τοῦ περιγραφικοῦ διδακτικοῦ ποιήματος « Αἱ ὄραι τοῦ ἔτους », ἐγένετο δι' αὐτοῦ ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τῆς ζωγραφικῆς ποιήσεως καὶ ὑπόδειγμα τῆς τάσεως ταύτης ἐν τῇ γερμανικῇ ποιήσει.

ἐγχειρίδια τῆς ζωγραφικῆς συνδέουσι πρὸς τὴν λέξιν Εὐρεσις. Διότι, ἂν καὶ ταῦτα ἤδη διαιρῶσιν αὐτὴν εἰς ζωγραφικὴν καὶ ποιητικὴν εὐρεσιν, ἐν τούτοις καὶ ἡ ποιητικὴ δὲν ἀφορᾷ τὴν δημιουργίαν τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν διάταξιν καὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς.⁹³ Εἶνε εὐρεσις, ὅχι ὅμως εὐρεσις τοῦ ὅλου, ἀλλὰ τῶν καθ' ἕκαστον μερῶν καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα θέσεως αὐτῶν. Εἶν' εὐρεσις, ἀλλὰ τῆς ὑποδεεστέρας ἐκείνης φύσεως, ἣν ὁ Ὁράτιος συνεβούλευσεν εἰς τὸν τραγικὸν αὐτοῦ ποιητὴν.

*Τὴν Ἰλιάδα εἰς πράξεις καλλίτερον σὺ θὰ διήρεις,
ἢ ἂν πρῶτος ἀνύμνητα κ' ἄγνωστα ἤθελες γράφει.*⁹⁴

Συμβούλευσε, λέγω, ὅχι ἐπέταξε. Συμβούλευσεν ὡς τι εὐκολώτερον, ἁρμοδιώτερον, λυσιτελέστερον εἰς αὐτόν· ἀλλὰ δὲν ἐπέταξεν, ὡς καλλίτερον καὶ εὐγενέστερον καθ' ἑαυτό.

Ὅντως μεγάλως πλεονεκτήσει ὁ ποιητὴς, ὁ κατασκευαστέος γινώσκων τὴν ἱστορίαν, γινώσκων τὸν χαρακτήρα τῆς Πηλεΐδας ψυχρὰς λεπτομερείας, αἵτινες ἄλλως ἤθελον εἶσθαι ἀπαραίτητοι πρὸς κατανόησιν τοῦ ὅλου, δύναται νὰ παρίδῃ· καὶ ὅσον ταχύτερον γίνεται καταληπτὸς εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, τόσον ταχύτερον δύναται νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ πλεονέκτημα ἔχει καὶ ὁ ζωγράφος, ὅταν ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ δὲν ἦνε ξένη πρὸς ἡμᾶς, ὅταν ἐκ πρώτης ὄψεως διαγινώσκωμεν τὸν σκοπὸν καὶ τὸν νοῦν τῆς ὅλης αὐτοῦ συνθέσεως, ὅταν ταῦτοχρόνως ὅχι μόνον βλέπωμεν τὰ πρόσωπα λαλοῦντα, ἀλλὰ καὶ ἀκούωμεν τοὺς λόγους αὐτῶν. Ἐκ τοῦ πρώτου βλέμματος ἐξαρτᾶται ἡ μεγίστη ἐντύπωσις, καὶ ὅταν τοῦτο μᾶς ἀναγκάζῃ εἰς ἐπίμοχθον σκέψιν καὶ ζήτησιν, ψύχεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ συγκινηθῶμεν. Ἐκδικούμενοι δὲ τὸν ἀκατάληπτον τεχνίτην ἀναισθητοῦμεν πρὸς τὴν ἔκφρασιν, καὶ οὐαὶ αὐτῷ, ἂν ἐθυσίασε τὸ κάλλος εἰς τὴν

ἔκφρασιν! Οὐδὲν εὐρίσκομεν τότε θέλγητρον, ὅπερ ἠδύνατο νὰ μᾶς δεσμεύσῃ πρὸ τοῦ ἔργου αὐτοῦ· οὔτε τὸ ὀρώμενον τέρπει ἡμᾶς οὔτε τὸν νοῦν αὐτοῦ συλλαμβάνομεν.

Συγκεφαλαιώσωμεν ἤδη ἀμφοτέρω· πρῶτον, ὅτι ἡ εὐρεσις καὶ τὸ καινὸν τῆς ὑποθέσεως δὲν εἶνε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὸ κυριώτατον, ὅπερ ἀπαιτοῦμεν παρὰ τοῦ ζωγράφου· δεύτερον, ὅτι γνωστόν τι θέμα προάγει καὶ διευκολύνει τὴν ἐκ τῆς τέχνης αὐτοῦ ἐντύπωσιν· καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ ζητήσωμεν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ ζωγράφος τόσον σπανίως ἐκλέγει νέα θέματα, ὅχι, ὡς φρονεῖ ὁ κόμης Caylus, ἐν τῇ ἀνέσει, ἐν τῇ ἀγνοίᾳ αὐτοῦ, ἐν τῇ δυσκολίᾳ τοῦ μηχανικοῦ μέρους τῆς τέχνης, ἣτις ἀπαιτεῖ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, πάντα τὸν χρόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ θὰ εὖρη αὐτὴν βαθύτατον κειμένην· ἴσως δὲ μάλιστα, ὅτι κατ' ἀρχὰς φαίνεται εἶνε περιορισμὸς τῆς τέχνης, μείωσις τῆς τέρψεως ἡμῶν, ἡμῶν ἅμα προθύμοι νὰ ἐπαινέσωμεν ὡς σοφὴν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ὡφελήσαν ἔκφρασιν τοῦ τεχνίτου. Ἄλλ' οὐδὲ φοβησῶμαι, ὅτι ἡ πείρα θὰ μὲ ἀναιρέσῃ. Καὶ θὰ ὀφείλωσι μὲν οἱ ζωγράφοι χάριτας τῷ κόμητι διὰ τὴν ἀγαθοβουλίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ δυσκόλως θὰ ποιήσωνται τόσον γενικὴν χρῆσιν αὐτῆς, ὡς ἐλπίζει. Ἄλλὰ καὶ ἂν συνέβαινε τοῦτο, τότε μετὰ ἑκατὸν ἔτη θὰ ἦτο ἀνάγκη νέου τινὸς Caylus, ἵνα ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην τὰ ἀρχαῖα θέματα, καὶ ἐπαναφέρῃ τὸν τεχνίτην εἰς τὸ στάδιον ὅπου ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ ἔδρευαν τόσας ἀθανάτους δάφνας. Ἡ ἀπαιτεῖ τις παρὰ τοῦ κοινοῦ τόσῃν μάθησιν, ὅσῃν ἔχει ὁ ἀρχαιομαθὴς τῇ βοηθείᾳ τῶν βιβλίων αὐτοῦ; Νὰ γινώσκῃ καὶ νὰ ἔχῃ προχείρους πάσας τὰς σκηνὰς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ μύθου, αἵτινες δύνανται νὰ παράσχωσιν ὕλην πρὸς ὠραίαν εἰκόνα; Συμφωνῶ, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ραφαήλ οἱ τεχνῖται θὰ ἔκαμνον καλλίτερον, ἂν καθιέρουν ὡς ἐγχειρίδιον αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ Ὀβιδίου, τὸν Ὅμηρον. Ἄλλ' ἀφοῦ ἅπαξ δὲν ἐγίνε τοῦτο, ἄς

ἀφήσωμεν τὸ κοινὸν εἰς τὴν τροχίαν αὐτοῦ καὶ ἄς μὴ καθίστῶμεν εἰς αὐτὸ τὴν τέρψιν αὐτοῦ ἐπιπικνωτέραν, ἢ ὅσον πρέπει ν' ἀποβαίνει τέρψις τις, ἵνα ἦνε, ὅτι ὀφείλει νὰ ἦνε.

Ὁ Πρωτογένης ἐξωγράφησε τὴν μητέρα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀγνοῶ, πόσον ὁ φιλόσοφος ἐπλήρωσε ταύτην. Ἄλλ' εἶτε ἀντὶ τοῦ τιμήματος, εἶτε εἰς ἐπίμετρον αὐτοῦ, τῷ ἔδωκε συμβουλίην πολυτιμωτέραν τοῦ τιμήματος. Διότι δὲν δύναμαι νὰ φαντασθῶ, ὅτι ἡ συμβουλή αὐτοῦ ἦτο ἀπλῆ κολακεία. Ἀλλὰ κυρίως, διότι ἐστάθμησε τὴν ἀνάγκην τῆς τέχνης, τοῦ νὰ ἦνε τοῖς πᾶσι καταληπτῆ, συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ ζωγραφίῃ τὰς πράξεις Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου. Πράξεις, ἄς εἶχον τότε πάντες διὰ στόματος, καὶ περὶ ὧν ἠδύνατο νὰ προῖδη, ὅτι ἤθελον διαμείνει ἀλησμόνητοι καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἄλλ' ὁ Πρωτογένης δὲν εἶχε τὴν σύνεσιν, ὥστε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλίην αὐτοῦ impetus animi, λέγει ὁ Πλίνιος, et quaedam artis libido. ⁹⁵ ἀλαζονική τις πεποιθήσις εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ, συνάφει τῆς πόθου τοῦ παραδόξου καὶ ἀγνώστου ὧθου αὐτὸν πρὸς πάντη διάφορα θέματα. Προὔτιμα νὰ ζωγραφίῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰαλύσου, ⁹⁶ τῆς Κυδίπτης καὶ τὰ τοιαῦτα, περὶ ὧν οὐδὲ νὰ μαντεύσωμεν κἄν σήμερον δυνάμεθα, τί παρίστων.

IB'.

Ὁ Ὅμηρος πραγματεύεται δύο εἶδη ὄντων καὶ πράξεων: ὄρατὰ καὶ ἀόρατα. Τὴν διαφορὰν ταύτην ἡ ζωγραφικὴ δὲν δύναται νὰ ἀποδώσῃ· παρ' αὐτῇ πάντα εἶνε ὄρατὰ· καὶ καθ' ἓνα μόνον τρόπον ὄρατὰ.

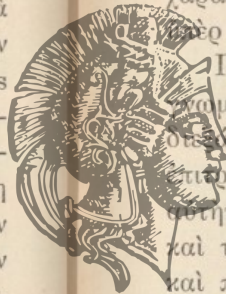
Ὅθεν, τοῦ κόμητος Caylus παρατάσσοντος τὰς εἰκόνας τῶν ἀοράτων πράξεων ἐν ἀδιασπᾶστω σειρᾷ μετὰ τῶν ὄρατων, καὶ μὴ ἐξηγοῦντος, μὴ δυναμένου ἴσως νὰ ἐξηγήσῃ, πῶς ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν μικτῶν πράξεων, ὧν συμμετέχουσιν

ὄρατὰ καὶ ἀόρατα ὄντα, πῶς, λέγω, τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἂ μόνον ἡμεῖς οἱ τῆς εἰκόνας παρατηρηταὶ ἔπρεπε ν' ἀνακαλύπτωμεν ἐν αὐτῷ, δύναται νὰ εἰκονισθῶσιν οὕτω, ὥστε τὰ πρόσωπα τῆς εἰκόνας νὰ μὴ φαίνωνται ὅτι βλέπουσιν αὐτὰ, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν εἶνε ἠναγκασμένα νὰ βλέπωσιν αὐτὰ — πρέπει κατ' ἀνάγκην ὄχι μόνον ἡ ὅλη σειρὰ, ἀλλὰ καὶ τινες ἐπὶ μέρους εἰκόνας ν' ἀποβῶσιν εἰς ἄκρον συγκεχυμένα καὶ ἀκατάληπτοι καὶ ἀντιφατικά.

Ἄλλ' ἔχων τὸ βιβλίον ἀνὰ χεῖρας, ἠδύνατό τις νὰ ἐπαγορθῶσιν τὰ σφάλμα ταῦτα. Τὸ χεῖριστον ἐνταῦθα εἶνε τὸ ἐξῆς, ὅτι ἐν τῇ ζωγραφικῇ, αἰρομένης τῆς διαφορᾶς τῶν ὄρατων καὶ ἀοράτων ὄντων, ἀπόλλυνται συνάμα πάντα τὰ χαρακτηριστικά, δι' ὧν τὸ ὑπέρτερον τοῦτο γένος ὑψοῦται ἄνω ἐκείνο τὸ κατώτερον.

Π. χ. Ὅταν οἱ θεοὶ περὶ τῆς τύχης τῶν Τρώων διχομαχοῦντες ἔρχωνται τέλος εἰς χεῖρας, ὄλος ὁ ἀγὼν οὗτος ὅτι ἔρχεται ἀπὸ τῆς πρᾶξης τῆς ποιητῆ, ⁹⁷ τὸ δὲ ἀόρατον τοῦτο ἐπιθέλει τῇ φαντασίᾳ νὰ εὐρύνη τὴν σκηνὴν, καὶ ἀφίνει τὴν ἐλευθέραν νὰ ἀναπαραστήσῃ τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν, καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ, μεγαλείτερα καὶ πολὺ ὑπέρτερα τοῦ κοινοῦ ἀνθρωπίνου. Ἄλλ' ἡ ζωγραφικὴ ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ σκηνὴν τινα ὄρατῆν, ἣς τὰ διάφορα ἀπαραίτητα μέρη ἀποβαίνουν τὸ μέτρον τῶν ἐν αὐτῷ δρώντων προσώπων· μέτρον, ὅπερ ὁ ὀφθαλμὸς ἔχει πρόχειρον, καὶ οὐτινος ἡ δυσαναλογία πρὸς τὰ ὑπέρτερα ὄντα καθιστᾷ τὰ ὑπέρτερα ταῦτα ὄντα, τὰ παρὰ τῷ ποιητῇ μεγάλα, ἐπὶ τῆς ὀθόνης τοῦ ζωγράφου τερατώδη.

Ἡ Ἀθηνᾶ, καθ' ἣς ὁ Ἄρης τολμᾷ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον τὴν πρώτην ἐπίθεσιν, ἀναποδίξουσα, λαμβάνει διὰ στιβαρᾶς χειρὸς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέλανα, τραχὺν καὶ μέγαν λίθον, ὃν πρόπαλαι συνηνωμένα χεῖρες ἀνδρῶν ἐκύλισαν ἐκεῖ ὡς ὄροθέσιον·

Ἡ δ' ἀναχασσαμένη λίθον εἴλετο χειρὶ παχείῃ,
 κείμενον ἐν πεδίῳ, μέλανα, τρηχύν τε, μέγαν τε,
 τὸν ῥ' ἄνδρες πρότεροι θέσαν ἔμμεναι οὖρον ἀρούρης.

Ἵνα ἐκτιμήσῃ τις δεόντως τὸ μέγεθος τοῦ λίθου, ἄς ἐνθυμηθῆ, ὅτι ὁ Ὅμηρος πλάττει τοὺς ἥρωας αὐτοῦ ἰσχυροτέρους ἔτι τῶν ἰσχυροτάτων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐκείνους, οὓς ὁ Νέστορ εἰς τὴν νεότητά αὐτοῦ ἐγνώρισεν, ἔτι ὑπερτέρους κατὰ τὴν ἰσχύν. Ἦδη ἐρωτῶ, ἂν ἡ Ἀθηναῖα, λαβοῦσα λίθον ὃν ὄχι εἰς ἀνήρ, ἀλλὰ πολλοὶ τῶν χρόνων τοῦ Νέστορος ἔθεσαν ὡς ὄριον, ἐξεσφενδόνισεν αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἄρεως, ποῖον ἀνάστημα πρέπει νὰ ἔχη ἡ θεά; Ἄν τὸ ἀνάστημα αὐτῆς πρέπει νὰ ἦνε ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ λίθου, τότε ἐκλείπει τὸ θαυμαστόν. Διότι ἄνθρωπος τρεῖς μεγαλείτερός μου, πρέπει κατὰ φυσικὸν λόγον ἐπίσης νὰ δύναται νὰ ἐκσφενδονίσῃ λίθον τρεῖς μεγαλείτερον. Ἄλλ', ἂν δὲν πρέπει τὸ ἀνάστημα τῆς θεᾶς νὰ ἦνε ἀνάλογον τοῦ μεγέθους τοῦ λίθου, τότε ἀκράδην ἀποφραγῆς ἀπιθανότης, ἥς τὸ δυσάρεστον δὲν αἴρεται διὰ τοῦ ψυχροῦ ὑπολογισμοῦ, ὅτι μία θεὰ πρέπει νὰ ἔχη ῥώμην ὑπεράνθρωπον. Ὅταν βλέπω μεγαλείτερον ἐνέργειαν, θέλω νὰ ἴδω καὶ μεγαλείτερα ὄργανα.

Ὁ δὲ Ἄρης ὑπὸ τοῦ ὑπερφουοῦς τούτου λίθου καταρριφθεὶς
 Ἐπιὰ δ' ἐπέσχε πέλεθρα — —

ἐκάλυψεν ἐπτὰ πλέθρα. Ἀδύνατον ὁ ζωγράφος νὰ εἰκονίσῃ τὸν θεὸν τόσον ἐκτάκτως μέγαν. Ἄλλ' ἂν δὲν τὸν παραστήσῃ τηλικούτον, τότε κατάκειται εἰς τὸ ἔδαφος ὄχι ὁ Ἄρης, ὁ Ἄρης τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ κοινός τις πολεμιστής.⁹⁸

Ὁ Λογγίνος λέγει, * ὅτι πολλάκις φαίνεται εἰς αὐτόν, ὡς νὰ θέλῃ ὁ Ὅμηρος τοὺς μὲν ἀνθρώπους αὐτοῦ γ' ἀν-

* (Περὶ Ὑψους 9, 7.)

υψώσῃ εἰς θεοὺς, τοὺς δὲ θεοὺς νὰ ὑποβιβάσῃ εἰς ἀνθρώπους. Ἡ ζωγραφικὴ ἐπιτελεῖ τὴν ὑποβίβασιν ταύτην. Ἐν αὐτῇ ἐκλείπει ὀλοτελῶς πᾶν ὅ,τι παρὰ τῷ ποιητῇ θέτει τοὺς θεοὺς ὑπὲρ τοὺς θεῖους ἀνθρώπους. Μέγεθος, ῥώμη, ὠκυποδία, δι' ὧν ὁ Ὅμηρος περικοσμεῖ τοὺς θεοὺς αὐτοῦ εἰς βαθμὸν ὑψηλότερον, θαυμασιώτερον τοῦ ἀπονεμομένου εἰς τοὺς ἐξοχωτάτους ἥρωας αὐτοῦ,⁹⁹ ἐκπίπτουσιν ἐν τῇ εἰκόνι εἰς τὸ κοινῶς ἀνθρώπινον μέτρον. Ζεὺς δὲ καὶ Ἀγαμέμνων, Ἀπόλλων καὶ Ἀχιλλεύς, Αἴας καὶ Ἄρης ἀποβαίνουσιν ὄντα παντάπασιν ὁμοία ἐξ οὐδενὸς ἄλλου γνωριζόμενα, ἢ ἐκ συνηματικῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων.

Τὸ μέσον, οὗ ἡ ζωγραφικὴ ποιεῖται χρῆσιν, ἵνα καταστήσῃ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς, ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀόρατον εἰς τὰς συνθέσεις αὐτῆς, εἶνε ἀραιὰ νεφέλη, ἢ ἡ καλύπτει αὐτὸ ἀπὸ τῆς ὄψεως τῶν συνδρώντων προσώπων. Τὴν νεφέλην ταύτην ἡ ζωγραφικὴ φαίνεται, ὅτι ἐκλείπει τὸν ἄρατον εἰς τὸν ἄρατον. Διότι, ἐὰν ἐν τῇ ὀρυμαγδῇ τῆς μάχης εἰς τὸν ἐπισημὸν ἥρωον περιέλθῃ εἰς κίνδυνον, ἢ οὐ μόνον θεῖα δύναμις δύναται νὰ σώσῃ αὐτόν, τότε κατὰ τὸν ποιητὴν ἢ προστάτις θεότης ἀπάγει αὐτόν καλύπτουσα ἐν πυκνῇ ὀμίχλῃ ἢ νυκτί. Οὕτω ἡ Ἀφροδίτη τὸν Ἄρη, ¹⁰⁰ ὁ Ποσειδῶν τὸν Ἰδαῖον, ¹⁰¹ ὁ Ἀπόλλων τὸν Ἐκτορα. ¹⁰² Ταύτην δὲ τὴν ὀμίχλην, ταύτην τὴν νεφέλην δὲν θὰ λησμονήσῃ ὁ Caylus νὰ συστήσῃ θερμῶς εἰς τὸν τεχνίτην, ὅταν προδιαγράψῃ αὐτῷ τὰς εἰκόνας παρομοίων συμβάντων. Ἄλλὰ τίς δὲν βλέπει, ὅτι ἡ ἐν ὀμίχλῃ καὶ νυκτὶ συγκαλύψις οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ἦνε παρὰ τῷ ποιητῇ, ἢ ποιητικὴ λογοτροπία ἀντὶ τοῦ ἀόρατον ποιεῖν; Διὸ ἐξενιζόμενη ἐκάστοτε, βλέπων ὅτι οἱ ζωγράφοι πραγματοποιοῦντες τὴν ποιητικὴν ταύτην ἔκφρασιν, ἔγραφον ἐν τῇ εἰκόνι αὐτῶν ἀληθινὴν τινα νεφέλην, ἥς ὀπισθεν ὁ ἥρωας, ὡς ὀπισθεν ψευδοτοίχου, κρύπτεται ἀπὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ. Δὲν ἦτον αὕτη

ἡ ἔννοια τοῦ ποιητοῦ. Τοῦτο ἰσοδυναμεῖ τῷ ἐξέρχεσθαι τῶν ὀρίων τῆς ζωγραφικῆς· διότι ἡ νεφέλη ἐνταῦθα εἶνε ἀληθὲς ἱερογλυφικόν, ἀπλῶς συμβολικόν σημεῖον, μὴ ποιοῦν ἀόρατον τὸν λυτρωθέντα ἦρωα, ἀλλὰ κράζον εἰς τοὺς θεατὰς: πρέπει νὰ τὸν φαντασθῆτε ὡς ἀόρατον. Οὐδ' ἔχει ἐνταῦθα ἡ νεφέλη μεῖζονα ἀξίαν, ἢ τὰ ἐνεπίγραφα δελτάρια, ἅτινα ἐν ἀρχαίαις γοτθικαῖς εἰκόσι βλέπομεν ἐξερχόμενα τοῦ στόματος τῶν προσώπων.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Ὅμηρος εἰκονίζει τὸν Ἀχιλλέα, ὅταν ὁ Ἀπόλλων ἐξαρπάξῃ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸν Ἐκτορα τύπτοντα τρεῖς ἔτι τὴν βαθεῖαν ὀμίχλην διὰ τοῦ δόρατος: *τρεῖς δ' ἤερα τύψε βαθεῖαν.*¹⁰³ Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἐν τῇ γλώσσει τοῦ ποιητοῦ, ἢ ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο τόσον μανιώδης, ὥστε τρεῖς ἀκόμη ἔτυψε, πρὶν ἀντιληφθῆ, ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν ἦτο πλέον ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἔβλεπε πραγματικὴν ὀμίχλην· ὅλον δὲ τὸ τέχνασμα, δι' οὗ οἱ θεοὶ ἐποιοῦν τινὰ δόρατον, δὲν τυφλοῦσιν τὴν ὀμίχλην, ἀλλ' εἰς τὴν ταχέως ἀναρπαγὴν μόνον, ἵνα σημάνη συγχρόνως, ὅτι ἡ ἀναρπαγὴ ἔγεινε τόσον ταχέως, ὥστε ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθήσῃ τὸ ἐξαρπαγὲν σῶμα, ὃ ποιητὴς καλύπτει πρότερον αὐτὸ ἐν ὀμίχλῃ· ὅχι διότι βλέπει τις ὀμίχλην ἀντὶ τοῦ ἀναρπαγέντος σώματος, ἀλλὰ διότι τὸ ἐν τῇ ὀμίχλῃ κεκαλυμμένον φανταζόμεθα ὡς ἀόρατον, ὅθεν ἐνίοτε πράττει τὸ ἀνάπαλιν, καὶ ἀντὶ νὰ παραστήσῃ ἀόρατον τὸ ἀντικείμενον, τυφλοῖ τὸ ὑποκείμενον. Οὕτω ἐπισκοτίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Ἀχιλλέως ὁ Ποσειδῶν, ὅταν διασώζων ἐκ τῶν φονικῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸν Αἰνεῖαν, μεταφέρει αὐτὸν δι' ἐνὸς ἄλματος ἐν ἀκαρεῖ ἐκ τοῦ μέσου τῆς συμπλοκῆς εἰς τὰς τελευταίας τάξεις.¹⁰⁴ Πράγματι ὅμως οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Ἀχιλλέως ἐνταῦθα ἐπισκοτιζονται, οὔτε οἱ ἀναρπασθέντες ἦρωες ἐκεῖ καλύπτονται ἐν ὀμίχλῃ· ἀλλ' ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο ἀπλῶς μόνον,

ἵνα οὕτω καταστήσῃ μᾶλλον αἰσθητὴν τὴν ὑψίστην ταχύτητα τῆς ἀναρπαγῆς, ἣν καλοῦμεν ἐξαφάνισιν.

Ἀλλὰ τὴν ὀμηρικὴν νεφέλην οἱ ζωγράφοι δὲν ἰδιοποιήθησαν μόνον ἐν ταῖς περιπτώσεσι, καθ' ἃς καὶ ὁ Ὅμηρος μετεχειρίσθη ἢ ἤθελε μεταχειρισθῆ αὐτήν, ἐν ταῖς περιπτώσεσι τοῦ ἀόρατον γίγνεσθαι, τοῦ ἐξαφανίζεσθαι: ἀλλὰ πανταχοῦ, ἔνθα ὁ παρατηρητὴς πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ τι ἐν τῇ εἰκόσι, ὅπερ τὰ πρόσωπα ταύτης εἴτε ὅλα, εἴτε μέρος αὐτῶν ὀφείλουσι νὰ ἀγνοῶσιν. Ἡ Ἀθηναῖα ἔγεινεν ὄρατὴ μόνον εἰς τὸν Ἀχιλλέα, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεχαίτισεν αὐτὸν θέλοντα νὰ ὀρμήσῃ κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Πρὸς ἔκφρασιν αὐτοῦ, λέγει ὁ Caylus, δὲν γνωρίζω ἄλλον τρόπον, ἢ τὸ νὰ καλύψῃ τις αὐτήν ἐν νεφέλῃ ἀπὸ τῆς ὄψεως τῆς λοιπῆς συνελεύσεως. Τοῦτο ἀντιβαίνει παντελῶς εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ. Ἀφάνεια εἶνε ἡ φυσικὴ κατάστασις τῶν θεῶν αὐτοῦ· δὲν ἦτο ἀνάγκη οὔτε τυφλώσεως, οὔτε ἐπιπομπῆς τῶν φασειῶν φανίνων, ἵνα ἦνε ἀόρατος.¹⁰⁵ Ἐπὶ τῇ ἰστορίᾳ κατεργασέως, ἐξάρσεως τῆς θνητῆς ὀράσεως, οὔτε ἔπρεπε νὰ γίνωσιν ὄρατοί. Δὲν ἀρκεῖ λοιπόν, ὅτι παρὰ τοῖς ζωγράφοις ἡ νεφέλη εἶνε αὐθαίρετον καὶ ὄχι φυσικὸν σημεῖον, ἀλλὰ τὸ αὐθαίρετον αὐτὸ σημεῖον δὲν ἔχει κἄν τὴν ὀρισμένην ἐνάργειαν, ἣν ὡς τοιοῦτον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ· διότι οὗτοι τὸ μεταχειρίζονται ἐπίσης οὐ μόνον, ἵνα καταστήσωσι τὸ ὄρατον ἀόρατον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόρατον ὄρατόν·

ΠΓ'.

Ἄν τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου ἤθελον τελείως ἀπολεσθῆ, ἂν ἐκ τῆς Ἰλιάδος αὐτοῦ καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας οὐδὲν ἄλλο περιεσώζετο ἡμῖν, ἢ σειρὰ τις εἰκόνων, ὁμοίων πρὸς ἐκείνας, ἃς ἐξάγων ἐκεῖθεν προτείνει ὁ Caylus, ἠθέλομεν ἀρά γε δυνηθῆ ἐκ τῶν εἰκόνων τούτων—καὶ ἂν αὐταὶ προήρχοντο

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ τελειοτάτου τεχνίτου—να μορφώσωμεν, δὲν θέλω νὰ εἶπω περὶ τοῦ ὄλου ποιητοῦ, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ γραφικοῦ αὐτοῦ ταλάντου, τὴν ιδέαν, ἣν τώρα ἔχομεν περὶ αὐτοῦ;

Ἄς δοκιμάσωμεν ἀρχόμενοι ἐκ τῆς πρώτης τυχούσης εἰκόνας. Ἔστω ἡ εἰκὼν τοῦ λοιμοῦ.¹⁰⁶ Τί βλέπομεν ἐπὶ τοῦ πίνακος τοῦ τεχνίτου; Πτώματα, πυρὰς καιούσας, θνήσκοντας ἀσχολουμένους περὶ τεθνεώτας, τὸν μνηνίοντα θεὸν ἐπὶ νεφέλης βάλλοντα τὰ βέλη αὐτοῦ. Ὁ μέγιστος πλοῦτος τῆς εἰκόνας ταύτης εἶνε πτωχεία τοῦ ποιητοῦ. Διότι ἂν ἔπρεπε ν' ἀνασυνθέσῃ τις τὸν Ὅμηρον ἐκ τῆς εἰκόνας ταύτης, τί θὰ ἐποίει αὐτὸν λέγοντα; « Ἐπὶ τούτῳ ὠργίσθη ὁ Ἀπόλλων καὶ ἔρριπτε τὰ βέλη αὐτοῦ κατὰ τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Πολλοὶ ἀπέθνησκον καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐκαίοντο ». Ἦδη ἀναγνώσωμεν αὐτὸν τὸν Ὅμηρον:

Βῆ δὲ κατ' Ὀλύμπου κατ' ἄσπερον ὠκεανὸς κτῆ
τόξ' ὄμοισιν ἔχων, ἀμφιρροφεῖ τε φασγάνῃ.
Ἐκλαγξαν δ' ἄρ' ὄϊστοὶ ἐπ' ὄμων χρομένοιο,
αὐτοῦ κινηθέντος· ὁ δ' ἦϊε νυκτὶ εἰοικός·
ἔζει ἔπειτ' ἀπάνευθε νεῶν, μετὰ δ' ἰὸν ἔηκεν·
δεινὴ δὲ κλαγγὴ γέενετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.
Οὐρῆας μὲν πρότον ἐπώχετο, καὶ κύνας ἀργούς.
Αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπενκὲς ἐφείς
βάλλ'· αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκῶν καίοντο θαμειαί.

Ὅσον εἶνε ζωὴ ἢ ἀνωτέρα τῆς εἰκόνας, τόσον ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα εἶνε ἀνώτερος τοῦ ζωγράφου. Κεχολωμένος, φέρων τόξον καὶ φαρέτραν, ὁ Ἀπόλλων κατέρχεται τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου. Δὲν βλέπω μόνον αὐτὸν καταβαίνοντα, αὐτὸν ἀκούω. Ἄνα πᾶν βῆμα ἀντηχοῦσι τὰ βέλη ἐπὶ τῶν ὄμων τοῦ ὠργισμένου. Προβαίνει ὁμοιος πρὸς νύκτα. Ἦδη καθίζει ἀντι-

κρὺ τῶν πλοίων καὶ ῥίπτει—δεινὴν κλαγγὴν ἀφίνει τὸ ἀργυροῦν τόξον—τὸ πρότον βέλος κατὰ τῶν ἡμιόνων καὶ τῶν κυνῶν. Εὐθύς ἔπειτα προσβάλλει διὰ τοῦ φαρμακερωτέρου βέλους αὐτοὺς τοὺς ἄνδρας, καὶ πανταχοῦ καίουσιν ἀπαύστως πυραὶ νεκρῶν.—Εἶνε ἀδύνατον ἡ μουσικὴ ζωγραφία, ἡ ἀπηχοῦσα ἐκ τῶν λέξεων τοῦ ποιητοῦ, νὰ μετενεχθῇ εἰς ἄλλην γλῶσσαν. Εἶν' ἐπίσης ἀδύνατον νὰ εἰκάσωμεν αὐτὴν ἐκ τῆς ὑλικῆς εἰκόνας, ἂν καὶ ἦνε αὕτη τὸ ἐλάχιστον μόνον πλεονέκτημα, ὅπερ ἡ ποιητικὴ εἰκὼν κέκτηται ὑπὲρ τὴν ὑλικὴν. Τὸ κύριον πλεονέκτημα εἶνε τοῦτο· ὅτι ὁ ποιητὴς φέρει ἡμᾶς διὰ μακρᾶς σειρᾶς εἰκόνων πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ ὑλικὴ εἰκὼν, ἐξάγουσα ἐξ αὐτοῦ, δεικνύει ἡμῖν.

Ἄλλ' ἴσως ὁ λοιμὸς δὲν παρέχει μέγα πλεονέκτημα τῇ ζωγραφικῇ. Ἴδου ἑτέρα εἰκὼν, ἣτις παρέχει περισσότερα θέλητρα τῇ ὀφθαλμῷ. Οἱ ἐν συνεδρίῳ πίνοντες θεοί.¹⁰⁷ Χρυσοῦν, ἀναλεπταμένον παλάτιον, ἀβίαστα συμπλέγματα τῶν ποιοτήτων καὶ ἀσβεστοτάτων μορφῶν, φερουσῶν τὸ κύβηλλον εἰς τὴν χεῖρα, διακονουμένων ὑπὸ τῆς Ἥβης, τῆς αἰωνίας νεότητος. Ὅποια ἀρχιτεκτονικὴ, ὅποια ἐναλλαγαὶ φώτων καὶ σκιῶν, ὅποια ἀντιθέσεις, ὅποια ποικιλία τῆς ἐκφράσεως! Πόθεν ν' ἀρχίσω, ποῦ νὰ παύσω, τέρπων τὸν ὀφθαλμὸν μου; Ἄν ὁ ζωγράφος οὕτω μὲ θέλγῃ, πόσον μᾶλλον ὁ ποιητὴς! Ἄνοιγω αὐτόν, καὶ βλέπω—ἐμαυτὸν ἠπατημένον. Εὐρίσκω τέσσαρας καλοὺς ἀπερίττους στίχους, δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐπιγραφὴ εἰκόνας, περιέχοντας ὕλην πρὸς εἰκόνα, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς μὴ ἀποτελοῦντας εἰκόνα.

Οἱ δὲ θεοὶ παρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο
χρυσῶ ἐν δαπέδῳ, μετὰ δὲ σφισι πότνια Ἥβη
νέκταρ ἐφρονοῖ· τοὶ δὲ χρυσέοις δεπάεσσι
δειδέχαιτ' ἀλλήλους Τρώων πόλιν εἰσορόωντες.

Χειρότερον δὲν θὰ ἔλεγε τοῦτο οὔτε ὁ Ἀπολλώνιος, οὔτε

μετριώτερος ἔτι ποιητής· καὶ ὁ Ὅμηρος ὑπερτερεῖ ἐνταῦθα τοσοῦτον τοῦ ζωγράφου, ὅσον ὁ ζωγράφος ὑστέρησε τοῦ Ὀμήρου ἐκεῖ.

Πρὸς τούτους ὁ Caylus καθ' ὅλον τὸ τέταρτον βιβλίον τῆς Ἰλιάδος οὐδεμίαν εὐρίσκει εἰκόνα, ἢ μόνον τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν τοῖς τέσσαρσι τούτοις στίχοις. Ὅσον, λέγει, καὶ ἂν διακρίνηται τὸ τέταρτον βιβλίον κατὰ τὰς ποικίλας παρορμήσεις πρὸς προσβολήν, κατὰ τὸν πλοῦτον λαμπρῶν καὶ παραλλασόντων χαρακτηρῶν καὶ κατὰ τὴν τέχνην μεθ' ἧς ὁ ποιητὴς δεικνύει ἡμῖν τὸ πλῆθος τῶν προσώπων, ἃ θέλει νὰ κινήσῃ: ἐν τούτοις τῇ ζωγραφικῇ εἶνε ἐντελῶς ἄχρηστον. Ἡδύνατο νὰ προσθέσῃ: ὅσον καὶ ἂν ἦνε ἄλλως πλούσιον εἰς ἐκεῖνο, ὅπερ καλεῖται εἰκὼν ποιητικὴ. Διότι ἀληθῶς ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ ἀπαντῶσι τόσον συχναὶ καὶ τέλειαι εἰκόνες, ὡς ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ. Ποῦ ὑπάρχει ἀρτιωτέρα, ἀπατηλοτέρα εἰκὼν ἐκεῖνης, καθ' ἣν ὁ Πάνδαρος παροτρυνόμενος ὑπὸ τῆς Ἀθηναῆς λύει τὰς σπονδὰς καὶ ἐκφορᾷ τὸ δέλεος παρὰ τοῦ Μενελάου; Ἐκεῖνης καθ' ἣν προσλαμβάνει ὁ ἐλεγκτικὸς στρατός; Ἐκεῖνης τῶν ἀμοιβαίων ἐφοδῶν; Ἐκεῖνης, καθ' ἣν περιγράφεται ἡ πρᾶξις τοῦ Ὀδυσσεύς, δι' ἧς ἐκδικεῖται τὸν θάνατον τοῦ Λεύκου αὐτοῦ;

Τί ἔπεται ὁμως ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅτι πολλαὶ τῶν καλλίστων εἰκόνων τοῦ Ὀμήρου δὲν παρέχουσιν εἰκόνας τῷ καλλιτέχνῃ; ὅτι ὁ καλλιτέχνης δύναται νὰ ἐξαγάγῃ εἰκόνας ἐκ χωρίων, ἐνθα οὔτε ὁ Ὅμηρος ἔχει τοιαύτας; ὅτι ἐκεῖναι ἄς ἔχει, δύναται δὲ νὰ μεταχειρισθῇ ὁ καλλιτέχνης, θὰ ἦσαν λίαν ἀτελεῖς, ἂν δὲν ἐξέφραζον πλειότερα, ἢ ὅ,τι ἐκφράζει ὁ τεχνίτης; Τί ἄλλο ἔπεται, ἢ ἡ ἀρνησις τῆς ἐρωτήσεώς μου; Ὅτι δηλαδὴ ἐκ τῶν ὑλικῶν εἰκόνων, εἰς ἃς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου παρέχουσιν ὕλην, ὅσον καὶ ἂν ἤθελον εἰσθαί πολλαὶ καὶ ἐξαίρετοι, οὐδὲν ἐν τούτοις δύναται τις νὰ σύμπεράνῃ περὶ τοῦ γραφικοῦ ταλάντου τοῦ ποιητοῦ.

ΙΔ'.

Ἄλλ' ἂν τοῦτο οὕτως ἔχῃ, καὶ ἂν ποίημά τι δύναται μὲν νὰ ἦνε πρόσφορον τῷ ζωγράφῳ, ἀλλ' οὐχὶ γραφικὸν καθ' ἑαυτό, καὶ τάνάπαλιν, ἂν ἄλλο τι δύναται μὲν νὰ ἦνε γραφικώτατον, καὶ ὁμως τῷ ζωγράφῳ ἀπρόσφορον, τότε αἴρεται καὶ ἡ ἰδέα τοῦ κόμητος Caylus, θέλοντος νὰ σταθμίσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ποιητῶν κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς χρησιμότητος αὐτῶν εἰς τὸν ζωγράφον, καὶ νὰ ταξινομήσῃ αὐτοὺς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰκόνων, ἃς παρέχουσιν εἰς τοὺς τεχνίτας. ¹⁰⁸

Μὴ γένοιτο, νὰ ἐπιτρέψωμεν, ἔστω καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ἡμῶν μόνον, ὥστε ἡ ἰδέα αὕτη νὰ προσλάβῃ τὸ κύρος κανόνος. Ὁ Μίλτων θὰ ἦτο τὸ πρῶτον ἀθῶον ταύτης θύμα. Διότι φαίνεται ἀληθῶς, ὅτι ἡ περιφρονητικὴ κρίσις, ἣν ἐκφέρει περὶ αὐτοῦ ὁ Caylus, δὲν προήρχετο τόσον ἐξ ἐθνομολογικῆς καὶ αἰσθητικῆς ὀριότητος, ὅσον ἐκ τῶν δῆθεν κανόνων αὐτοῦ. Ἡ ἀπώλεια τῆς ὀράσεως, λέγει, εἶνε βεβαίως ἡ μεγίστη ὁμοιότης, ἣν ὁ Μίλτων εἶχε πρὸς τὸν Ὅμηρον. Καὶ δὲν δύναται μὲν ὁ Μίλτων νὰ πληρώσῃ πινακοθήκας. Ἄλλ' ἐὰν εἴμαρτο, ἐφ' ὅσον ἤθελον ἔχει τὸν σωματικὸν ὀφθαλμὸν, ὁ ὀρίζων αὐτοῦ νὰ ἦνε ὁ ὀρίζων καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μου ὀφθαλμοῦ, τότε, ἴν' ἀπαλλαγῶ τοῦ περιορισμοῦ τούτου, ἤθελον θεωρήσει ὡς πολλοῦ λόγου ἀξίαν τὴν ἀπώλειαν τοῦ πρώτου.

Καὶ ὁ ἀπολεσθεὶς Παράδεισος παραμένει ἡ πρώτη ἐποποιῖα μετὰ τὸν Ὅμηρον, ἂν καὶ δὲν παρέχῃ ὕλην πρὸς πολλὰς εἰκόνας, καὶ ἡ ἱστορία τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ δὲν δύναται ν' ἀποκληθῇ ποίημα, ἂν καὶ οὔτε κεφαλὴν καρφίδος δύναται τις νὰ θέσῃ εἰς ταύτην χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ χωρίον, ὅπερ νὰ μὴ ἔχῃ ἐπασχολήσῃ πολλοὺς τῶν μεγίστων καλλιτεχνῶν. Οἱ Εὐαγγελισταὶ διηγοῦνται τὸ ἱστορικὸν γεγονός μεθ' ὧλης

τῆς δυνατῆς λιτότητος, ὁ δὲ καλλιτέχνης χρησιμοποιεῖ τὰ ποικίλα μέρη αὐτοῦ, χωρὶς ἐκεῖνοι νὰ ἔχουν δεῖξει τὸν ἐλάχιστον σπινθῆρα ζωγραφικῆς εὐφυΐας. Ὑπάρχουσι γεγονότα ζωγραφήσιμα καὶ μὴ, ὁ δὲ ἱστοριογράφος δύναται τὰ μάλιστα ζωγραφήσιμα τόσον ὀλίγον γραφικῶς ν' ἀφηγηθῆ, ὅσον δύναται ὁ ποιητὴς τὰ ἤκιστα ζωγραφήσιμα νὰ παραστήσῃ γραφικῶς.

Παραπλανᾶται τις ἀπλῶς ἐκ τῆς ἀμφιλογίας τῆς λέξεως ἐκλαμβάνων ἄλλως τὸ πρᾶγμα. Ποιητικὴ εἰκὼν δὲν εἶνε ἀπαραιτήτως ἢ δυναμένη νὰ μετατραπῆ εἰς ὑλικὴν εἰκόνα· ἀλλὰ πᾶς χαρακτήρ, πᾶς σύνδεσμος πλειόνων χαρακτήρων, δι' ὧν ὁ ποιητὴς παριστᾷ ἡμῖν τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ τόσον αἰσθητόν, ὥστε ἔχομεν σαφεστέραν συνείδησιν τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἢ τῶν λέξεων αὐτοῦ, καλεῖται γραφικῶς, καλεῖται εἰκὼν, διότι φέρει ἡμᾶς ἐγγύτερον τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀπάτης — πρὸς ὃν ἰδίως εἶνε πρόσφορος ἢ ὑλικὴ εἰκὼν — ὅστις προσαρτᾷ καὶ ἐν προσηγορίᾳ ἀνατίθεται νὰ ἐξαχθῆ ἐκ τῆς ὑλικῆς εἰκόνας.

ΙΕ΄.

Δύναται ὁμοίως ὁ ποιητὴς, ὡς ἢ πείρα διδάσκει, νὰ ὑψώσῃ μέχρι τοῦ βαθμοῦ τούτου τῆς ἀπάτης τὰς παραστάσεις καὶ ἄλλων ἢ ὁρατῶν ἀντικειμένων. Ἐπομένως πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ διαφύγῃ τὸν καλλιτέχνην ὅλαι τάξεις εἰκόνων, καθ' ἃς πλεονεκτεῖ αὐτοῦ ὁ ποιητὴς. Ἡ ᾠδὴ τοῦ Dryden ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ἀγ. Καικιλίας εἶνε πλήρης μουσικῶν εἰκόνων, αἵτινες εἶνε ἀπρόσφοροι τῷ χρωστικῷ. Ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ κατατριβῶ εἰς τοιαῦτα παραδείγματα, ἐξ ὧν ἐν τέλει βεβαίως δὲν μανθάνομεν ἄλλο, ἢ ὅτι τὰ χρώματα δὲν εἶνε φθόγγοι, καὶ τὰ ὄτα δὲν εἶνε ὀφθαλμοί.

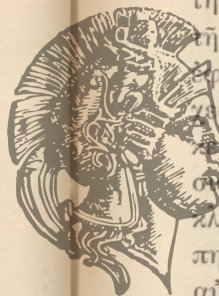
Θὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὰς εἰκόνας μόνον ὁρατῶν ἀντικει-

μένων, κοινῶν εἰς τε τὸν ποιητὴν καὶ τὸν ζωγράφον. Διατὶ ποιητικαὶ τινες εἰκόνες τῆς φύσεως ταύτης εἶνε εἰς τὸν ζωγράφον ἄχρηστοι, καὶ τάνάπαλιν, τινὲς κυρίως εἰκόνες, φιλοτεχνούμεναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ἀποβάλλουσι τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐνεργείας αὐτῶν;

Παραδείγματα δύναται νὰ μὲ ὀδηγήσωσιν. Ἐπαναλαμβάνω: ἡ εἰκὼν τοῦ Πανδάρου ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τῆς Ἰλιάδος εἶνε μία τῶν ἐντελεστάτων καὶ ἀπατηλοτάτων καθ' ὅλον τὸν Ὅμηρον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν λαμβάνει τὸ τόξον, μέχρι τῆς πτήσεως τοῦ βέλους, πᾶσα στιγμὴ ζωγραφεῖται· καὶ πᾶσαι αἱ στιγμαὶ αὗται εἰκονίζονται τόσον πυκναί, καὶ ὅμως τόσον διακεκριμέναι, ὥστε, καὶ ἀγνοῶν τις τὴν χρῆσιν τοῦ τόξου, ἠδύνατο νὰ μάθῃ αὐτὴν ἐκ μόνης τῆς εἰκόνας ταύτης.¹⁰⁹ Ὁ Πάνδαρος λαμβάνει τὸ τόξον, εφαρμόζει τὴν νευρὰν, ἀνοίγει τὴν φαρέτραν, ἐκλέγει ἀμετακίνητον ἔτι περὶ βέλος, ἐπιθέτει αὐτὸ ἐπὶ τὴν νευρὰν, ἔλκει τὴν νευρὰν ὀρθῶς καὶ βέλος ἐπὶ τῆς ἐντομῆς, ἢ νευρὰ πλησιάζει τὸ στήθος, ἢ σιδηρὰ ἀιχμὴ τὸ τόξον, τὸ μέγα κυκλωτέρως τόξον διαστέλλεται ἠχοῦν, ἢ νευρὰ βομβεῖ, ἀναπηδᾷ τὸ βέλος καὶ λαίμαργον ἵπταται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ.

Ἡ ἔξοχος αὕτη εἰκὼν δὲν διέλαθε βεβαίως τὸν Caylus. Τί λοιπὸν εὗρεν ἐν αὐτῇ, οὐ ἔνεκα ἔκρινεν αὐτὴν ἀνεπιτηδείαν νὰ ἐπασχολήσῃ τοὺς τεχνίτας αὐτοῦ; Καὶ διατὶ ἐφάνη αὐτῷ προσφορώτερα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ συνέλευσις τῶν παρὰ πότον βουλευομένων θεῶν; Καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὁρατὰ ἀντικείμενα· καὶ τί ἄλλο χρειάζεται ὁ ζωγράφος, ἢ ἀντικείμενα ὁρατά, ἵνα πληρώσῃ τὸν πίνακα αὐτοῦ;

Ἡ δυσκολία εἶνε ἢ ἐξῆς. Ἐν καὶ ἀμφότερα τὰ θέματα, ὡς ὁρατά, ἦνε ἐξίσου πρόσφορα εἰς τὴν κυρίως ζωγραφικὴν, ὑπάρχει ἐν τούτοις ἢ ἐξῆς οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ

αὐτῶν, ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶνε ὄρατὴ προϊοῦσα πράξις, ἣς τὰ διάφορα μέρη βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ χρόνου συντελοῦνται, τοῦτο δὲ τούναντίον ὄρατὴ στάσιμος πράξις, ἣς τὰ διάφορα μέρη παραλλήλως ἐν τῷ χώρῳ ἐξελίσσονται. Ἄν λοιπὸν ἡ ζωγραφικὴ, ἕνεκα τῶν σημείων αὐτῆς, ἢ τῶν μέσων τῆς μιμήσεως αὐτῆς, ἂ μόνον ἐν τῷ χώρῳ νὰ συνδέσῃ δύναται, ὀφείλῃ νὰ παραιτηθῇ ἐντελῶς τοῦ χρόνου: τότε μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ συγκαταριθμῶνται πράξεις προϊοῦσαι, ὡς τοιαῦται, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀρκῆται εἰς πράξεις παραλλήλους, ἢ εἰς σώματα μόνον, ἃ διὰ τῆς θέσεως αὐτῶν ἄγουσιν ἡμᾶς νὰ εἰκάσωμεν πράξιν τινά. Ἡ ποίησις τούναντίον — —

ΙΓ΄.

Ἄλλὰ θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναπτύξω τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀρχῆς. **ΑΚΑΔΗΜΙΑ**
Συλλογίζομαι οὕτω. Ἄν ἦνε ἀληθές, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ μεταχειρίζεται πρὸς τὰς μιμήσεις αὐτῆς μέσα ἢ σημεῖα ὅλως διάφορα τῆς ποιήσεως: ἐκείνη μὲν δηλαδὴ σχήματα καὶ χρώματα ἐν τῷ χώρῳ, αὕτη δὲ ἐνάριθρους φθόγγους ἐν τῷ χρόνῳ· ἂν ἦνε ἀναντίρρητον, ὅτι τὰ σημεῖα πρέπει νὰ ἔχουσιν ἀρμόζουσαν σχέσιν πρὸς τὸ σημειούμενον, τότε δύναται παραλλήλως συντεταγμένα σημεῖα νὰ εἰκονίσωσι μόνον ἀντικείμενα, ἅτινα, εἴτε ἐν ὅλῳ, εἴτε ἐν μέρει, ὑφίστανται παραλλήλως· ἀλλεπάλληλα ὁμως σημεῖα δύναται νὰ εἰκονίσωσι μόνον ἀντικείμενα, ἅτινα, ἢ ὧν μέρη, ἐξελίσσονται ἀλλεπαλλήλως.

Ἄντικείμενα, ἅτινα, ἢ ὧν μέρη, ὑφίστανται παραλλήλως, καλοῦνται σώματα. Ἐπομένως σώματα μετὰ τῶν ὄρατῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων εἶνε τὰ ἰδίως ἀντικείμενα ζωγραφικῆς.

Ἄντικείμενα, ἅτινα, ἢ ὧν μέρη, ἐξελίσσονται ἀλλεπαλλήλως, καλοῦνται ἐν γένει πράξεις. Ἐπομένως πράξεις εἶνε τὸ ἰδίως ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως.

Ἄλλὰ πάντα τὰ σώματα ὑφίστανται οὐ μόνον ἐν χώρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν χρόνῳ. Διατελοῦσιν ὑπάρχοντα, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τῆς διαρκείας αὐτῶν στιγμὴν δύναται νὰ μεταβάλωσι φάσιν καὶ σχέσιν. Ἐκάστη τῶν στιγμιαίων τούτων φάσεων καὶ σχέσεων προέρχεται ἐκ προηγουμένης πράξεως καὶ δύναται νὰ παραγάγῃ ἐτέραν ἐπομένην, καὶ οὕτω ν' ἀποβῇ οἰοεὶ τὸ κέντρον πράξεως. Ἐπομένως ἡ ζωγραφικὴ δύναται νὰ μιμηθῇ καὶ πράξεις, ἀλλὰ μόνον ὑποδηλοῦσα ταύτας διὰ σωμάτων.

Ἐξ ἄλλου μέρους δὲν δύναται πράξεις νὰ ὑπάρχωσι κατ' ἑαυτάς, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνάπτωνται εἰς ὀρισμένα ὄντα. καὶ ἐφ' ὅσον τὰ ὄντα ταῦτα εἶνε σώματα, ἢ θεωροῦνται ὡς σώματα, ἢ ποίησις εἰκονίζει καὶ σώματα, ἀλλὰ μόνον ὑποδηλοῦσα ταύτα διὰ πράξεων.

Ἡ ζωγραφικὴ δύναται εἰς τὰς παραλλήλως συνυπαρχούσας συνθέσεις αὐτῆς νὰ χρησιμοποιήσῃ μίαν μόνην στιγμὴν τῆς πράξεως, διὸ πρέπει νὰ ἐκλέξῃ τὴν σημαντικωτάτην, ἐξ ἧς γίνονται τὰ μάλιστα καταληπτά τὰ τε προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα.

Ἐπίσης δύναται καὶ ἡ ποίησις εἰς τὰς προϊούσας μιμήσεις αὐτῆς νὰ χρησιμοποιήσῃ μίαν μόνην ιδιότητα τῶν σωμάτων, καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἐκλέξῃ ἐκείνην, ἣτις παρέχει τὴν μᾶλλον αἰσθητὴν εἰκόνα τοῦ σώματος ἐκ τῆς ὄψεως, ἣς ἔχει-χρεῖαν.

Ἐντεῦθεν πηγάζει ὁ κανὼν περὶ τοῦ ἐνιαίου τῶν γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ τῆς φειδοῦς εἰς τὰς περιγραφὰς ὑλικῶν ἀντικειμένων.

Τὴν ξηρὰν ταύτην τῶν συλλογισμῶν σειρὰν ἤθελον θεωρήσει ὀλιγότερον ἀσφαλῆ, ἂν δὲν εὑρισκον αὐτοὺς ἐντελῶς

ἐπικεκρωμένους διὰ τῆς παρ' Ὀμήρῳ ἐφαρμογῆς, ἢ μᾶλλον, ἂν αὐτὴ αὐτῆ ἢ παρ' Ὀμήρῳ ἐφαρμογὴ δὲν ἤθελε μὲ ἀγάγει πρὸς αὐτούς. Διὰ τῶν ἀρχῶν τούτων μόνον δύναται νὰ καθορισθῇ καὶ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ μεγάλη τοῦ Ἑλληνος μέθοδος, καὶ πρὸς τούτοις ν' ἀπονεμηθῇ τὸ δίκαιον εἰς τὴν ἀντίθετον μέθοδον τοσούτων νεωτέρων ποιητῶν, οἵτινες ἀμιλλῶνται πρὸς τὸν ζωγράφον περὶ ἔργον, ἐν ᾧ ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὑστερήσωσιν ἐκείνου.

Βλέπω, ὅτι ὁ Ὀμηρος δὲν ζωγραφεῖ, ἢ πράξεις προϊούσας· ὅλα δὲ τὰ σώματα, ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους ἀντικείμενα ζωγραφεῖ μόνον ὡς συμμετέχοντα τῶν πράξεων, καὶ συνήθως δι' ἑνὸς μόνον χαρακτῆρος. Τί θαῦμα λοιπόν, ἂν εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Ὀμήρου ὁ ζωγράφος ὀλίγον, ἢ οὐδὲν εὐρίσκη χρήσιμον ἑαυτῷ, καὶ ἂν μόνον ἐκεῖ εὐρίσκη πλούσιον θέρος, ὅπου ἡ ἱστορία συναγείρει πλῆθος ὠραίων σωμάτων ἐν ὠραίαις στάσεσιν, ἐν προσπόρῳ τῇ τέχνῃ χῶρον, ἀδιάφορον, ἂν ὁ ποιητὴς ζωγραφῇ τὸν ὄλιγον, ὅσον θέλει, τὰ σώματα ταῦτα, τὰς στάσεις ταύτας, τὸν χῶρον τοῦτον; Ἄς διέλθῃ τις τὴν ὄλην σειρὰν τῶν εἰκόνων, ἃς ὁ Caylus ἐξάγει ἐξ αὐτοῦ, ἐκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐν ἐκάστη θὰ εὔρη τὴν ἀπόδειξιν τῆς παρατηρήσεως ταύτης.

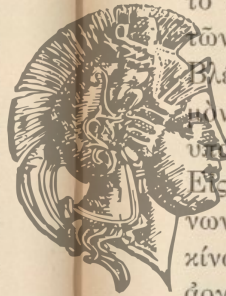
Ἀφίνω λοιπὸν τὸν κόμητα θέλοντα νὰ μεταβάλῃ τὴν χρωματοπυξίδα τοῦ ζωγράφου εἰς λυδῖαν λίθον τῆς ἀξίας τοῦ ποιητοῦ, ἵνα σαφηνίσω ἀκριβέστερον τὴν μέθοδον τοῦ Ὀμήρου.

Πρὸς ἐν ἀντικείμενον, εἶπεν, ὁ Ὀμηρος ἔχει συνήθως ἓνα μόνον χαρακτῆρα. Τὸ πλοῖον εἶνε αὐτῷ ὅτε μὲν τὸ μέλαν πλοῖον, ὅτε δὲ τὸ κοῖλον πλοῖον, ἄλλοτε δὲ τὸ ταχὺ πλοῖον, σπανίως δὲ τὸ εὐήρετμον μέλαν πλοῖον. Τὸν πλοῦν ὅμως, τὸν ἔκπλουν, τὴν προσόρμισιν τοῦ πλοίου φιλοτεχνεῖ ὁ Ὀμηρος εἰς εἰκόνα λεπτομερῆ, εἰς εἰκόνα, ἐξ ἧς ὁ ζωγράφος ἠδύνατο νὰ ἐξαγάγῃ πέντε, ἢ ἐξ ἰδιαιτέρας εἰκό-

νας, ἐὰν ἤθελε νὰ καταστρώσῃ τὸ σύνολον αὐτῆς ἐπὶ τῆς ὀθόνης.

Ἄν ἰδιαίτεροι περιστάσεις ἀναγκάζωσι τὸν Ὀμηρον, νὰ δεσμεύσῃ τὸ βλέμμα ἡμῶν ἐφ' ἑνὸς μόνον ὑλικοῦ ἀντικειμένου, οὐχ ἦττον ὅμως δὲν προκύπτει ἐκ τούτου εἰκόν, ἣν ὁ ζωγράφος ἤθελε δυνηθῆ νὰ μιμηθῇ διὰ τοῦ χρωστικῆρος· ἀλλ' ἐπίσταται ὁ ποιητὴς τὸ μοναδικὸν αὐτὸ ἀντικείμενον δι' ἀναριθμητῶν τεχνασμάτων νὰ ἐκθέσῃ ἐν σειρᾷ στιγμῶν, ὧν ἐν ἐκάστη φαίνεται διαφορετικόν· τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην πρέπει νὰ ἐκμεταλλευθῇ ὁ ζωγράφος, ἵνα δεῖξῃ ἡμῖν γεγεννημένον, ὅτι παρὰ τῷ ποιητῇ βλέπομεν γιγνόμενον. Π. γ. Ὄταν ὁ Ὀμηρος θέλῃ νὰ δεῖξῃ ἡμῖν τὸ ἄρμα τῆς Ἥρας, πρέπει νὰ συναρμολογήσῃ αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἢ Ἡβῆ καὶ δὴ τμήμα πρὸς τμήμα. Βλέπομεν τοὺς τροχοὺς, τοὺς ἄξονας, τὸν δίφρον, τὸν ἄρμα καὶ τοὺς ἱμάγτας καὶ τὰ λέπαδνα, ὄχι τόσον ὡς συνυποχρησθέντων ὅσον ὡς συντιθέμενα ὑπὸ τῶν χειρῶν τῆς Ἡβῆς. Εἰς τοὺς τροχοὺς μόνον ποιεῖται χρῆσιν ὁ ποιητὴς πλειόνων τοῦ ἑνὸς χαρακτῆρος, καὶ δεικνύει ἡμῖν τὰς ὀκτὼ χάλκινας κνήμας, τὴν χρυσοῦν ἴτυν, τὰ χάλκινα ἐπίσωτρα, τὰς ἀργυρᾶς πλήμας, πάντα ἰδίᾳ. Ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ: ἐπειδὴ οἱ τροχοὶ ἦσαν πλειότεροι τοῦ ἑνός, ἔπρεπεν ἐν τῇ περιγραφῇ νὰ δαπανηθῇ ἀνάλογος χρόνος ἐκείνου, ὃν ἀπῆται καὶ ἡ ἐν τῇ πραγματικότητι προσαρμογὴ αὐτῶν. ¹¹⁰

*Ἡβῆ δ' ἀμφ' ὀχέεσσι θεῶς βάλε καμπύλα κνῆλα,
χάλκε', ὀκτάκνημα, σιδηρέῳ, ἄξονι ἀμφί·
τῶν ἢ τοι χρυσῆ ἴτυς ἄφθιτος, αὐτὰρ ὑπερθεν
χάλκε' ἐπίσωτρα, προσαρηρότα, θαῦμα ἰδέσθαι·
πλήμναι δ' ἀργύρου εἰσι περίδρομοι ἀμφοτέρωθεν·
δίφρος δὲ χρυσέοισι καὶ ἀργυρέοισιν ἱμάσιν
ἐντέταται· δοιαὶ δὲ περίδρομοι ἄντυγες εἰσίν·*

τοῦ δ' ἐξ ἀργύρεος ὄνυδος πέλεν· αὐτὰρ ἐπ' ἄκρω
 δῆσεν χρήσειον καλὸν ζυγόν, ἐν δὲ λέπαθνα
 κάλ' ἔβαλεν χροῦσεια — — — —

Ὅταν ὁ Ὅμηρος θέλῃ νὰ δεῖξῃ ἡμῖν, πῶς ἦτον ἐνδεδυ-
 μένος ὁ Ἀγαμέμνων, πρέπει ὁ βασιλεὺς νὰ περιβληθῇ πρὸ
 τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀμφίεσιν τμήμα
 πρὸς τμήμα: τὸν μαλακὸν χιτῶνα, τὸ μέγα φᾶρος, τὰ καλὰ
 πέδιλα, τὸ ξίφος· καὶ οὕτω εἶν' ἔτοιμος καὶ λαμβάνει τὸ
 σκῆπτρον. Βλέπομεν τὰ ἐνδύματα, ἐνῶ ὁ ποιητὴς ζωγραφεῖ
 τὴν προᾶξιν τοῦ ἐνδύεσθαι· ἄλλος τις ἤθελε ζωγραφίσει τὰ
 ἐνδύματα μέχρι καὶ τοῦ ἐλαχίστου κροσσοῦ, χωρὶς οὐδὲν
 νὰ κατορθώσωμεν νὰ ἴδωμεν ἐκ τῆς πράξεως.¹¹¹

— — — Μαλακὸν δ' ἐνδυνε χιτῶνα,
 καλόν, νηγάτεον, περὶ δὲ μέγα βάλλετο φᾶρος·
 ποσσὶ δ' ὑπὸ λέπαθνα κέδραται κατὰ πέδιλα.
 Ἀμφὶ δ' ὁμοίῳ βάλετο ξίφος ἀργυροῦλον,
 εἴλετο δὲ σκῆπτρον πατρῷον, ἄφθιτον αἰεὶ.

Ἄν δὲ τοῦ σκῆπτρου τούτου, ὅπερ ἐδῶ ἀπλῶς τὸ πατρι-
 κόν, ἀφθιτον σκῆπτρον καλεῖται, ὡς ὁμοίον τι τούτῳ ἐν
 ἄλλῳ χωρίῳ (XI, 633) ἀπλῶς χρυσείοις ἤλοισι πε-
 παρμένον λέγεται, ἂν, λέγω, ἦνε ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πλη-
 ρεστέραν, ἀκριβεστέραν εἰκόνα τοῦ σπουδαίου τούτου σκῆ-
 πτρου, μήπως τότε ὁ Ὅμηρος, ἐκτὸς τῶν χρυσῶν ἤλων,
 ἤθελε ζωγραφίσει ἡμῖν τὸ ξύλον, τὴν γεγλυμμένην λαβήν;
 Naί, ἂν ἡ περιγραφή ἔπρεπε νὰ μετατραπῇ εἰς σηματολο-
 γίαν, ἵνα ἐνμεταγενεστέροις χρόνοις δύναται νὰ κατασκευα-
 σθῇ ἕτερόν τι ἀκριβῶς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα αὐτοῦ. Καὶ ὁμως
 εἶμαι βέβαιος, ὅτι νεώτερός τις ποιητὴς ἤθελεν ἐκτε-
 λέσει ἐκ τούτου τοιαύτην τινὰ σηματολογικὴν περιγρα-

φὴν φρονῶν εἰλικρινῶς, ὅτι καὶ αὐτὸς πραγματικῶς ἐξωγρά-
 φησε, διότι δύναται νὰ μιμηθῇ αὐτὸν ὁ ζωγράφος. Ἀλλὰ τίς
 φροντὶς Ὅμηρος, ἂν ὁ ζωγράφος ὑστερῇ αὐτοῦ κατὰ πολὺ;
 Ἀντὶ εἰκόνας παρέχει ἡμῖν τὴν ἱστορίαν τοῦ σκῆπτρου·
 κατὰ πρῶτον βλέπομεν αὐτὸ ὑπὸ τὴν σφῦραν τοῦ Ἡφαι-
 στου· ἤδη λάμπει ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Διός· τώρα σημαίνει
 τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἑρμοῦ· εἶτα γίνεται ἡ στραταρχικὴ ῥάβδος
 τοῦ πολεμικοῦ Πέλοπος, κατόπιν ἡ ποιμενικὴ ῥάβδος τοῦ
 εἰρηνικοῦ Ἀτρεῶς κ. τ. λ.

— Σκῆπτρον ἔχων· τὸ μὲν Ἡφαιστος κάμε τεύχων·
 Ἡφαιστος μὲν ἔδωκε Διὶ Κρονίῳ ἀνακτι·
 αὐτὰρ ἄρα Ζεὺς δῶκε διακτόρῳ Ἀργεῖφόντῃ·
 Ἑρμείας δὲ ἀναξ δῶκεν Πέλοπι πληξίππῳ·
 αὐτὰρ ὁ αὐτε Πέλοπ δῶκ' Ἀτρεΐ, ποιμένι λαῶν·
 Ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπε πολύδαρι Θυέστη·
 αὐτὰρ ὁ αὐτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι λείπε φορῆναι,
 πολλῆσι γῆσοισι καὶ Ἀργεῖ παντὶ ἀνάσειν.¹¹²

Οὕτω γνωρίζω τέλος τὸ σκῆπτρον τοῦτο κάλλιον, ἢ ἂν
 ἤθελεν ὁ ζωγράφος θέσει αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου,
 ἢ ἂν δευτέρως τις Ἡφαιστος ἐνεχειρίζε μοι αὐτό. Δὲν θὰ
 μ' ἐξένιζε δέ, ἂν ἐμάνθανον, ὅτι ἀρχαῖός τις ὑπομνηματι-
 στῆς τοῦ Ὀμήρου ἀπεθαύμαζε τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς τὴν
 ἐντελεσεστάτην ἀλληγορίαν τῆς γενέσεως, τῆς συνεχείας, τῆς
 ἐδραιώσεως καὶ τέλος τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς τῆς βα-
 σιλικῆς ἰσχύος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἦθελον μὲν μει-
 διάσει, ἀναγινώσκων, ὅτι ὁ Ἡφαιστος, ὁ κατασκευάσας τὸ
 σκῆπτρον, εἶνε, ὡς τὸ πῦρ, ὡς τὸ τὰ μάλιστα ἀπαραίτητον
 εἰς τὸν ἄνθρωπον πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, τὸ σύμβολον τῆς
 καταλύσεως τῶν ἀναγκῶν ἐν γένει, αἵτινες παρῴρησαν
 τοὺς πρώτους ἀνθρώπους νὰ ὑποταχθῶσιν ἐνὶ μόνῳ· ὅτι ὁ

πρῶτος βασιλεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ χρόνου (Ζεὺς Κρονίων), σεβασμῖος γέρον, ὅστις ἠθέλησε νὰ μερισθῆ τὴν δύναμιν αὐτοῦ μετὰ τινος εὐγλώττου, συνετοῦ ἀνδρός, τοῦ Ἑρμοῦ (διακτόρου Ἀργεῖφόντου), ἢ ταύτην νὰ μεταβιβάσῃ αὐτῷ ἐξ ὀλοκλήρου· ὅτι ὁ συνετὸς ῥήτωρ, ὅτε τὸ νέον κράτος ἠπειλήθη ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, παρέδωκε τὴν ὑπάτην αὐτοῦ ἐξουσίαν εἰς τὸν ἀνδρειότατον πολεμιστὴν· (Πέλοπα πλήξιππον)· ὅτι ὁ ἀνδρεῖος πολεμιστὴς, δαμάσας τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀσφαλίσας τὸ κράτος, ἠδυνήθη νὰ παραδώσῃ τὸ σκῆπτρον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅστις, ὡς εἰρηνόφιλος ἡγεμῶν, ὡς ἀγαθοεργὸς ποιμὴν τῶν λαῶν αὐτοῦ (ποιμὴν λαῶν), ἐξωκοίωσεν αὐτοὺς πρὸς τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν ἀφθονίαν· οὕτω δέ, θανόντος αὐτοῦ, ὁ πλουσιώτατος τῶν συγγενῶν αὐτοῦ (πολύαρνος Θυέστης) κατώρθωσε διὰ δώρων καὶ δωροδοκιῶν νὰ ἀποκτήσῃ ὅ,τι ἕως τότε ἀπένειμεν ἢ ἐμπιστοσύνην, καὶ ἢ ἰκανότης ἐθεώρει ὡς βάρος μᾶλλον, ἢ ὡς ἀξίωμα, καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ κατὰ τὴν ἀπὸ τῶν οἴων ἐξαγορασθὲν ἀγαθόν, εἰς τὴν οἰκογενεῖαν αὐτοῦ. Ἡθελοῦν μὲν μειδιάσει, οὐχ ἦττον ὅμως ἠθέλεν ἐπιρρωσθῆ τὸ σέβασμον πρὸς τὸν ποιητὴν, ἐξ οὗ δύνανται τις τοιαῦτα νὰ ἀντλήσῃ. — Ἀλλὰ τοῦτο κεῖται ἐκτὸς τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ· θεωρῶ δὲ νῦν τὴν ἱστορίαν τοῦ σκῆπτρου ἀπλῶς ὡς τέχνασμα, ὅπερ κατορθοῖ νὰ δεσμεύσῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ψυχρὰν περιγραφὴν τῶν μερῶν αὐτοῦ. Ὡσαύτως καὶ ὅταν ὁ Ἀχιλλεὺς δορκίζεται εἰς τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ, ἵνα ἐκδικήσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν περιφρόνησιν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὁ Ὅμηρος ἀφηγεῖται ἡμῖν τὴν ἱστορίαν τοῦ σκῆπτρου τούτου. Βλέπομεν αὐτὸ θάλλον ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὁ χαλκὸς τὸ χωρίζει ἀπὸ τοῦ κορμοῦ, τὸ ἐκφυλλίζει, τὸ φλοῖζει, καὶ ἀπεργάζεται αὐτὸ ἐπιτήδειον, ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς κριτὰς τοῦ λαοῦ, ὡς σύμβολον τοῦ θείου αὐτῶν ἀξιώματος. ¹¹³

Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὐποτε φύλλα καὶ ὄζους φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν, οὐδ' ἀναθηλήσει· περὶ γὰρ ῥὰ ὁ χαλκὸς ἔλειπε φύλλα τε καὶ φλοιόν· νῦν αὐτέ μιν νῖες Ἀχαιῶν ἐν παλάμῃς φορέουσι δικαστόλοι, οἷτε θέμιστας πρὸς Διὸς εἰρύεται — — —

Ὁ Ὅμηρος δὲν ἐφρόντιζε τόσον νὰ ζωγραφίσῃ δύο σκῆπτρα διαφόρου ὕλης καὶ σχήματος, ὅσον νὰ παράσχῃ ἡμῖν αἰσθητὴν εἰκόνα τῆς διαφορᾶς τῆς δυνάμεως, ἧς σύμβολον ἦσαν τὰ σκῆπτρα ταῦτα. Ἐκεῖνο, ἔργον τοῦ Ἡφαίστου, τοῦτο, ὑπὸ χειρὸς ἀγνώστου ἀνὰ τὰ ὄρη τμηθέν· ἐκεῖνο, ἀρχαῖον κτῆμα εὐγενοῦς οἴκου, τοῦτο προωρισμένον νὰ πληροῦσῃ τὴν πρώτην τυχοῦσαν στιγμήν· ἐκεῖνο, ἐν χειρὶ μορφοῦ δεσπότην πολλῶν νήσων καὶ παντὸς τοῦ Ἄργους· τοῦτο, φερόμενον ὑπὸ τινος τῶν πολλῶν Ἑλλήνων, εἰς εὐν πρὸς τοὺς ἄλλους ἦτο ἐμπιστευμένη ἢ φύλαξις τῶν νόμων. Αὕτη ἦτον ἡ ἀληθὴς ἀπόστασις, ἣτις ἐχώριζεν ἀπ' ἀλλήλων τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν Ἀχιλλεῖα· ἀπόστασις, ἣν αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς παρ' ὄλην τὴν τυφλὴν ὀργὴν αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ὁμολογήσῃ.

Ἄλλ' οὐ μόνον ἐκεῖ ὅπου ἐν ταῖς περιγραφαῖς αὐτοῦ συνδέει τοιοῦτους ἀπατέρους σκοποὺς, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔνθα ἐπιμελεῖται μόνον τῆς εἰκόνας, ἐγκατασπεῖρει ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἱστορίαν τινὰ τοῦ ἀντικειμένου, οὕτως ὥστε τὰ μέρη αὐτοῦ, ἃ ἐν τῇ φύσει βλέπομεν πλησίον ἀλλήλων, νὰ παρίστανται ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ ἐπίσης φυσικῶς διαδεχόμενα ἀλληλα καὶ οἰοεὶ συμβαδίζοντα μετὰ τοῦ ῥοῦ τοῦ λόγου. Π. γ. θέλων νὰ ζωγραφίσῃ ἡμῖν τὸ τόξον τοῦ Πανδάρου, τόξον ἐκ κέρατος, τόσοῦ ἢ τόσοῦ μήκους, εὐξεστον καὶ ἐπίχρυσον κατὰ τὰς δύο ἄκρας, μήπως ἀπαριθμῆ ἡμῖν πάσας ταύτας τὰς ιδιότητας ξηρῶς τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλ-

λην; Οὐδαμῶς· τοῦτο θὰ ἐλέγετο λεπτομερῆς περιγραφὴ, καταγραφὴ, ἀλλ' ὄχι ζωγραφία τοιοῦτου τόξου. Ἄρχεται ἐκ τῆς θήρας τοῦ αἰγάγου, ἐκ τῶν κεράτων οὐτινος κατεσκευάσθη τὸ τόξον· ὁ Πάνδαρος εἶχεν ἐνεδρεύσει αὐτὸν ἐξεργόμενον τῶν βράχων καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν· τὰ κέρατα ἦσαν ἐκτάκτου μεγέθους καὶ διὰ τοῦτο τὰ προώρισεν εἰς κατασκευὴν τόξου· δίδονται πρὸς ἐπεξεργασίαν, ὁ τεχνίτης προσαρμόζει, λεαίνει αὐτά, καὶ ἐπιθέτει αὐτοῖς χρυσὴν κορώνην. Καὶ οὕτω, ὡς ἐλέχθη, βλέπομεν παρὰ τῷ ποιητῇ γιγνόμενον, ὅτι παρὰ τῷ ζωγράφῳ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν μόνον ὡς γεγενημένον. ¹¹⁴

— — — Τόξον ἐύξοον, ἰξάλου αἰγὸς
ἀγρίου, ὃν ῥά ποτ' αὐτός, ὑπὸ πτέροιο τυχῆσας,
πέτρης ἐκβαίνοντα δεδεγμένος ἐν προδοκῆσιν
βεβλήκει πρὸς στήθος· ὁ δ' ὕπιος ἔμπεσε πέτρῃ·
τοῦ κέρα ἐκ κεφαλῆς ἐκκαδεκάδαυρα πεφύκει·
καὶ τὰ μὲν ἀσκήσας κεφαλῆς ἔκτισε πέτρῃ,
πάν δ' εὖ λεύκας, χρυσῆν ἐπέθηκε κορώνην.

Θὰ μ' ἐπέλιπεν ὁ χρόνος, ἂν ἤθελον νὰ ἀναγράψω πάντα τὰ παρόμοια παραδείγματα, ἅτινα θὰ ἐπέρχονται βεβαίως εἰς τὴν μνήμην παντός, ὅστις ἐπίσταται τὸν Ὅμηρον.

IZ'.

Ἄλλὰ, ἤθελέ τις παρατηρήσει, τὰ σημεῖα τῆς ποιήσεως δὲν εἶνε μόνον ἀλλεπάλληλα, ἀλλὰ καὶ ἀνθαίρετα· καὶ ὡς ἀνθαίρετα σημεῖα εἶνε βεβαίως ἱκανὰ νὰ εἰκονίσωσι σώματα ὑπάρχοντα ἐν τῷ χώρῳ. Παρ' αὐτῷ τῷ Ὁμήρῳ ἤθελον εὐρεθῆ τοιαῦτα παραδείγματα, καὶ ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τις τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, ἵνα ἔχη τὸ κυριώτατον παρὰ-

δειγμα περὶ τοῦ πόσον ἐκτενῶς καὶ ἐν τούτοις ποιητικῶς δύναται τις νὰ περιγράψῃ ἐν μεμονωμένον ἀντικείμενον κατὰ τὰ παραλλήλως συνυπάρχοντα μέρη αὐτοῦ.

Ἄπαντῶ εἰς τὴν διπλὴν ταύτην ἀντιλογίαν. Ὀνομάζω αὐτὴν διπλὴν, διότι εἰς ὀρθὸς συλλογισμὸς πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ ἄνευ παραδείγματος, τοῦναντίον δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὁμήρου ἔχει παρ' ἐμοὶ κύρος, καὶ ἂν ἔτι δὲν γινώσκω νὰ αἰτιολογήσω αὐτὸ δι' οὐδενὸς συλλογισμοῦ.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι, ἐπειδὴ τὰ σημεῖα τοῦ λόγου εἶνε ἀνθαίρετα, δύναται τις δι' αὐτῶν νὰ παραστήσῃ τὰ μέρη σώματος ἐπίσης καλῶς ἐν χρονικῇ ἀκολουθίᾳ, ὡς εὐρίσκονται ἐν τῇ φύσει ἐν παραλλήλῳ συνυποστάσει.

Ἄλλὰ τοῦτο εἶνε ιδιότης τοῦ λόγου καὶ τῶν σημείων αὐτοῦ ἐν γένει, ἅτινα ὅμως δὲν ἀποβαίνουσι διὰ τῆς ιδιότητος ταύτης προσφορώτατα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ποιήσεως. Ὁ ποιητὴς δὲν θέλει μόνον νὰ γίνηται εὐληπτος, αἱ παραστάσεις αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ ᾖνε μόνον ἐναργεῖς καὶ σαφεῖς· εἰς τοῦτο ἀρκεῖται ὁ ζωγράφος. Ἄλλὰ θέλει τὰς ιδέας, ἅς διεγείρει ἐν ἡμῖν, νὰ καταστήσῃ τόσον ζωηράς, ὥστε ἐν τῇ γοργότητι νὰ νομίσωμεν ὅτι αἰσθανόμεθα τὰς ἀληθεῖς ὕλικὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τῆς ἀπάτης νὰ παύσωμεν ἔχοντες συνείδησιν τῶν μέσων, ὧν ποιεῖται χρῆσιν πρὸς τοῦτο, τῶν λόγων αὐτοῦ. Τοῦτο ἐσκόπει ν' ἀποδείξῃ ἀνωτέρω ἢ ἐξήγησις τῆς ποιητικῆς εἰκόνας. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς ὀφείλει πάντοτε νὰ ζωγραφῇ· καὶ ἤδη θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον πρὸς τὴν ζωγραφικὴν ταύτην εἶνε πρόσφορα σώματα, ὧν τὰ μέρη συνυπάρχουσι παραλλήλως.

Πῶς ἐπιτυγχάνομεν τὴν σαφῆ παράστασιν ἀντικειμένου τινὸς ἐν χώρῳ; Πρῶτον παρατηροῦμεν τὰ μέρη αὐτοῦ ἐν ἑκαστῷ ἰδίᾳ, εἶτα τὸν σύνδεσμὸν τῶν μερῶν τούτων καὶ τέλος τὸ ὅλον. Αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν ἐκτελοῦσι τὰς διαφῶ-

ρους ταύτας ἐργασίας μετὰ τόσης καταπληκτικῆς ταχύτητος, ὥστε φαίνονται ἡμῖν αὐται ὡς μία μόνη· καὶ ἡ ταχύτης αὕτη εἶνε ἡμῖν ἀπαραιτήτως ἀναγκαία, ὅταν θέλωμεν νὰ λάβωμεν περὶ τοῦ ὄλου ἔννοιάν τινα, ἥτις δὲν εἶνε ἄλλο, ἢ τὸ πόρισμα τῶν ἐννοιῶν τῶν μερῶν καὶ τοῦ συνδέσμου αὐτῶν. Δεδόσθω νῦν, ὅτι ὁ ποιητὴς φέρει ἡμᾶς ἐν τῇ καλλίστῃ τάξει ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους τοῦ ἀντικειμένου εἰς τὸ ἕτερον· δεδόσθω, ὅτι γνωρίζει ἐπίσης νὰ διευκρινήσῃ ἡμῖν τὸν σύνδεσμον τῶν μερῶν τούτων· πόσον χρόνον θὰ δαπανήσῃ πρὸς τοῦτο; ὅτι ὁ ὀφθαλμὸς ἐν ἀκαρεῖ περιλαμβάνει, ὁ ποιητὴς ἀπαριθμεῖ ἡμῖν ἐπαισθητῶς βραδέως καὶ κατ' ὀλίγον, καὶ πολλάκις συμβαίνει κατὰ τὸν τελευταῖον χαρακτῆρα νὰ ἔχωμεν ἤδη λησμονήσῃ τὸν πρῶτον. Ἐν τούτοις δέον ἐκ τῶν χαρακτῆρων τούτων νὰ μορφώσωμεν ἐν ὄλον· τὰ παρατηρηθέντα μέρη μένουσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν σταθερῶς παρόντα· δύναται νὰ διατρέξῃ αὐτὰ ἐπανειλημμένως· τὸ οὖς ὅμως δὲν δύναται νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀκουσθέντα μέρη, ὅταν δὲν ἐναπομένωσιν ἐν τῇ μνήμῃ. Καὶ ἂν ἐναπομένωσιν ἐν αὐτῇ, πόσον κόπον καὶ μόχθον χρειάζεται ἢ ἐν τῇ αὐτῇ τάξει ζωηρὰ ἀναπαράστασις τῶν ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεων ὄλων, ἢ μετὰ τινος μετρίας μόνον ταχύτητος συλλήβδην ἀναπόλησις αὐτῶν, ἵνα μορφώσωμεν ἀμφίβολόν τινα ἔννοιαν περὶ τοῦ ὄλου!

Ἄς λάβῃ τις τούτου πείραν διὰ παραδείγματος, ὅπερ εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀριστούργημα.¹¹⁵

*Σηκόνει τὸ κεφάλι τῆς ψηλὰ μὲ περηφάνεια
ἢ Γεντιανῆ μὲς στὰ κοινὰ καὶ χαμηλὰ βοτάνια·
κάτω ἀπὸ τὴν σημαία τῆς στρατὸς ἀπ' ἄνθη κλίνει,
κ' ἢ γαλανὴ τῆς ἀδελφῆ τὴν προσκυνᾷ κ' ἐκείνη.
Στοιβάζοντ' ἄνθη ἀκτινωτὰ ψηλὰ σὰν πυραμίδα,
καὶ τὸ στακί τῆς φόρεμα χρυσᾷ τὸ στεφανόνουν·*

*φύλλα λευκά, ποῦ πράσινες γραμμὲς τὰ χαρακόνουν,
λάμπουν γεματὰ ἀπὸ δροσιᾶς μυριόχρωμη θανάδα.
Τί νόμος δικαιοτάτος! ταιριάζει χάρη, ῥώμη·
στὸ σῶμα τ' ὁμορφο ψυχὴ πύμορφη δίνει ἀκόμη!
Στακί σὰν ἀχρη, ταπεινὸ βοτάνι ἐκεῖ ξαπλόνει,
μὲ σταυρωτὰ τὰ ἄνθη του. Τ' ὠραῖο λουλουδάκι
μοιάζει σὰν ἀπ' ἀμέθυστο πελεκητὸ πουλάκι
μὲ ῥάμφη δυὸ περίχρυσα. Κ' ἐν' ἄλλο ἐκεῖ φντρώει·
γαλιστερό' ν' τὸ φύλλο του μὲ τοῦ χερσιῶ τὸ σχῆμα
καὶ ῥίχνει λάμψη πράσινη μὲς τοῦ ἀνλακιοῦ τὸ κῶμα.
Ἄνθη χιονᾶτα, ποῦ ἕλαφρὸ πορφύρας βάφει χρῶμα,
σ' ἀκτῖνες ἄσπρες ῥαβδωτὸ τὰ περικλείνει ἀστέρι.
Σμαράγδια, ῥόδ' ἀνθίζουνε καὶ σ' ἄκαρπα τὰ μέρη,
καὶ μὲ πορφύρα ντύνονται κ' αὐτὰ τὰ βράχη ἀκόμα.*

Ῥόβανα καὶ ἄνθη ὁ λόγιος ποιητὴς ζωγραφεῖ μετὰ μετρίως τέχνης καὶ ἐκ τῆς φύσεως. Ζωγραφεῖ, ἀλλ' οὐδόλως ἀπατᾷ. Δὲν θέλω ν' ἀναφέρω, ὅτι, ὁ οὐδέποτε ἰδὼν τὰ βοτάνια καὶ τ' ἄνθη ταῦτα, οὐδεμίαν δύναται νὰ μορφώσῃ ἔννοιαν αὐτῶν ἐκ τῆς εἰκόνοσ αὐτοῦ. Παραδέχομαι, ὅτι πᾶσαι αἱ ποιητικαὶ εἰκόνας ἀπαιτοῦσι προηγουμένην γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν. Δὲν θέλω ἐπίσης ν' ἄρνηθῶ, ὅτι παρ' ἐκείνω, εἰς ὃν τοιαύτη γνῶσις εἶνε ἐνταῦθα λυσιτελής, δὲν ἠθέλεε δυνηθῆ ὁ ποιητὴς νὰ διεγείρῃ ζωηροτέραν ἰδέαν περὶ τινων μερῶν. Τὸν ἐρωτῶ μόνον, πῶς ἔχει ἢ τοῦ ὄλου ἔννοια; Ἴνα ἦνε καὶ αὕτη ζωηροτέρα, δὲν πρέπει νὰ προεξέχωσιν ἐν αὐτῇ μεμονωμένα μέρη, ἀλλ' ἐφ' ὄλων ἐξίσου νὰ φαίνηται διανεμημένον τὸ φῶς τῆς τέχνης· ἢ φαντασία ἡμῶν πρέπει νὰ δύναται νὰ περιλάβῃ ὅλα ἐξίσου ταχέως, ἵνα συναρμολογήσῃ ἐξ αὐτῶν διὰ μιᾶς ἐκείνο, ὅπερ ἐν τῇ φύσει διὰ μιᾶς προσπίπτει εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Συμβαίνει τοῦτο ἐνταῦθα; Ἄν ὄχι, πῶς ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, «ὅτι ἡ πιστοτάτη εἰ-

κὼν ζωγράφου ἀπέναντι τῆς ποιητικῆς ταύτης περιγραφῆς ἤθελε φανῆ ἄτονος καὶ ἀμαυρά; ¹¹⁶ » Αὕτη ὑπολείπεται ἀπείρως ἐκείνου, ὅπερ γραμμαὶ καὶ χρώματα δύνανται νὰ ἐκφράσωσιν ἐπὶ τῆς ὀθόνης, ὁ δὲ τεχνοκρίτης, ὁ ἀπονέμων αὐτῇ τὸν ὑπερβολικὸν τοῦτον ἔπαινον, θὰ παρετήρησεν αὐτὴν ἐξ ὅλως σφαλερᾶς ἀπόψεως· θὰ προσέσχε μᾶλλον εἰς τὰ ἀλλότρια κοσμήματα, ἅτινα ἐνύφανεν ἐν αὐτῇ ὁ ποιητής, εἰς τὴν ὑπὲρ τὴν φυτικὴν ζωὴν ἐξύψωσιν, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐσωτερικῶν τελειοτήτων, εἰς ἃς τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος χρησιμεύει μόνον ὡς περιβλήμα, ἢ εἰς τὸ κάλλος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ζωηρότητος καὶ ὁμοιότητος τῆς εἰκόνας, ἣν ὁ ζωγράφος καὶ ὁ ποιητής, πραγματευόμενοι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν.

Οὐχ ἤτιον ἐνταῦθα πρόκειται μόνον περὶ τῆς τελευταίας περιπτώσεως, καὶ ὅστις λέγει, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι μόνοι:

Στοιβάζοντ' ἄνθη ἀκτινοειδῆ γὰρ ἅν ποικιλία
καὶ τὸ στακί της φόρεμα χρυσοῦ τὸ στεφανόνοον
φύλλα λευκά, ποῦ πράσινες γραμμὲς τὰ χαρακόνουν,
λάμπουν γεμᾶτ' ἀπὸ δροσιᾶς μυριόχρωμη ὄνιδα.

ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι δύνανται, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπ' αὐτῶν παραγομένην ἐντύπωσιν, νὰ συναμιλληθῶσι πρὸς τὴν μίμησιν τοῦ Hysum ¹¹⁷ ἢ δὲν θὰ συνεβουλευθῆ ποτὲ τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ, ἢ ἠθέλησε νὰ τὴν διαψεύσῃ σκοπίμως. Ἐχων τις τὸ ἄνθος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, δύναται ν' ἀπαγγεῖλῃ τοὺς στίχους τούτους λίαν ἐπιτυχῶς ἐν ἀντιπαραστάσει, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς ἀπαγγελλόμενοι, ὀλίγον, ἢ οὐδὲν σημαίνουσιν. Ἐν ἐκάστη λέξει ἀκούω τὸν ἐργαζόμενον ποιητὴν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον πόρρω ἀπέχω νὰ ἴδω.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπόν: δὲν θεωρῶ τὸν λόγον ἐν γένει ἀνίκανον νὰ εἰκονίσῃ ὑλικόν τι ὅλον κατὰ τὰ μέρη αὐτοῦ·

δύναται τοῦτο, διότι τὰ σημεῖα αὐτοῦ, ἂν καὶ ἀλλεπάλληλα, εἶνε ὅμως αὐθαίρετα σημεῖα: ἀλλὰ θεωρῶ ἀνίκανον πρὸς τοῦτο τὸν λόγον, ὡς μέσον τῆς ποιήσεως, διότι τοιαῦτα διὰ λέξεων περιγραφῆ τῶν σωμάτων στεροῦνται τῆς ἀπάτης, ἣν κυρίως ἐπιδιώκει ἡ ποίησις· καὶ τῆς ἀπάτης ταύτης, λέγω, στεροῦνται, διότι τὸ παραλλήλως συνυπάρχον τοῦ σώματος συγκρούεται πρὸς τὸ ἀλλεπάλληλον τοῦ λόγου καί, ἐνῶ ἐκεῖνο συγχωνεύεται εἰς τοῦτο, διευκολύνεται μὲν εἰς ἡμᾶς ὁ διαμελισμὸς τοῦ ὅλου εἰς τὰ μέρη αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ τελικὴ ἀνασύνθεσις τῶν μερῶν τούτων εἰς ἓν ὅλον καθίσταται τὰ μάλα δυσχερῆς καὶ οὐχὶ σπανίως ἀδύνατος.

Ὅθεν πανταχοῦ, ὅπου δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀπάτης, ὅπου ἀποτείνεται τις μόνον εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπιζητεῖ μόνον σαφεῖς καὶ κατὰ τὸ δυνατόν πλήρεις ἐννοίας, δύνανται κάλλιστα νὰ ἔχωσι χώραν αὐταὶ αἱ ἐκ τῆς ποιήσεως ἀποκεκλεισμέναι περιγραφῆ τῶν σωμάτων καὶ ὄχι μόνον ὁ λόγονισμὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ ποιητής (διότι, ὅταν ἦνε διδακτικὸς, δὲν εἶνε ποιητής) δύναται νὰ μεταχειρισθῆ αὐτὰς λίαν λυσιτελῶς. Οὕτω λ. χ. περιγράφει ὁ Βιργίλιος ἐν τοῖς Γεωργικοῖς αὐτοῦ ἐπιτηδεῖαν πρὸς παραγωγὴν δάμαλιν:

Ἡ καλλιτέρα πασῶν ἀγελᾶς βλοσυρὸν ἔχει βλέμμα,
δύσμορφον δὲ κεφαλὴν καὶ ἄδρον, σιβαρὸν τὸν ἀνχένα,
καὶ λαμυρίδα μακρὰν ἐκ τῆς γέννος μέχρι τῆς κνήμης·
Καὶ τῶν πλευρῶν της τὸ μῆκος εἶν ἄμετρον: πάντα μεγάλα:
μέγας ὁ ποῦς· τῶν κυριῶν δ' ὑποκάτω κεράτων προβάλλον
λάσια ὄτα. Πρὸς δὲ μοι ἀρέσ' ἢ λευκὰ ἐστιγμένη,
ἢ τὸν ζυγὸν ἀποσειούσα, εἴτε προτεινούσα κέρας,
μᾶλλον πρὸς ταῦρον ὁμοία· καὶ ἤτις, πανόψηλος οὔσα,
διὰ τῆς ἄκρας οὐρᾶς της τὸ ἔδαφος βαίνουσα σάει.

Ἡ πῶλον ὠραῖον :

— — — — Οὗτος δ' ὑψαύχην,
ἔχει λεπτήν κεφαλὴν καὶ βραχεῖαν κοιλίαν καὶ νῶτα
εὐσαρκα ἔχει, καὶ πλήρες μυῶν τὸ ἀδάμαστον στέρονον. ¹⁸

Διότι τίς δὲν βλέπει, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα ἐφρόντιζε περὶ τῆς τῶν μερῶν ἀναλύσεως μᾶλλον, ἢ περὶ τοῦ ὅλου; Θέλει νὰ ἀπαριθμήσῃ ἡμῖν τὰ γνωρίσματα ὠραίου τινὸς πώλου, ἀδρομελοῦς τινος δαμάλεως, ἵνα καταστήσῃ ἡμᾶς ἱκανοῦς· ὥστε, ἔχοντες ἐνώπιον ἡμῶν πλείονα ἢ ὀλιγότερα τῶν γνωρισμάτων τούτων, νὰ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἀρετῆς ταύτης ἢ ἐκείνου· ἂν ὅμως πάντα ταῦτα τὰ γνωρίσματα ἠδύνατο νὰ συναρμολογηθῶσιν εὐκόλως εἰς ζωηρὰν εἰκόνα, ἢ ὄχι, τοῦτο ἦτο λίαν ἀδιάφορον τῷ ποιητῇ.

Ἐκτὸς τῆς χρήσεως ταύτης, αἱ διεξοδικαὶ εἰκόνες ὑλικῶν ἀντικειμένων, ἄνευ τοῦ ἄλλο μνημονεύοντος ἀμφοτέρου τεχνάσματος, τοῦ νὰ μεταβάλλῃ τὸ ἀπὸ ἀλλήλων τούτων εἰς πραγματικῶς ἀλλεπάλληλον, ἐκρίθησαν πάντοτε ὑπὸ τῶν λεπτοτάτων κριτῶν, ὡς ψυχρὸν παίγνιον, σχεδὸν ἢ παντελῶς στερούμενον πνεύματος. Ὅταν ὁ ἀφυῆς ποιητὴς, λέγει ὁ Ὅρατιος, εὐρεθῇ ἐν ἀμηχανία, ἄρχεται ζωγραφῶν ἐν ἄλσος, ἕνα βωμόν, ἕνα διὰ τερπνῶν ἀγρῶν ἐλισσόμενον ῥύακα, ἕνα ῥοχθοῦντα ποταμόν, ἐν οὐράνιον τόξον:

Καὶ περιγράφεται ἄλσος, βωμός τις Ἀρτέμιδος, εἶτε ὁ διὰ μέσου πρασίνων ἀγρῶν ἐλισσόμενος ῥύαξ, εἶτε ὁ Ρῆνος ὁ μέγιστος, ἢ τὸ οὐράνιον τόξον. ¹¹⁹

Ὁ Ρορε ἀνδρωθεὶς ἔστρεφε τὸ βλέμμα ὀπίσω εἰς τὰ περιγραφικὰ δοκίμια τῶν πρώτων αὐτοῦ ποιητικῶν χρόνων μετὰ μεγάλης περιφρονήσεως. Συνίστα δ' ἐντόνων εἰς τὸν θέ-

λοντα νὰ μὴ φέρῃ ἀναξίως τὸ ὄνομα ποιητῆς, νὰ ἐγκαταλιμπάνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν πρωϊαίτερον τὴν περιγραφικὴν μανίαν, καὶ ἀνεκέρυττεν τὸ ἀπλῶς περιγραφικὸν ποίημα ὡς συμπόσιον ἐξ ἐμβαμμάτων μόνον. ¹²⁰ Περὶ τοῦ κυρίου von Kleist δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω, ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἐλαχίστην οἴησιν περὶ τοῦ Ἐαρος αὐτοῦ. Ἄν ἤθελε ζήσει περισσότερον, θὰ μετέβαλλε παντελῶς τὴν μορφήν αὐτοῦ. ¹²¹ Ἐσκέπτετο νὰ ἐνυφάνῃ εἰς αὐτὸ σχέδιόν τι, καὶ ἐμελέτα τὰ μέσα, δι' ὧν θὰ ἠδύνατο τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων, ἄς ἐφαίνετο, ὅτι τυχαίως, ὅτε μὲν ἐδῶ ὅτε δ' ἐκεῖ, ἀπέσπασεν ἐκ τοῦ ἀτελευτήτου χώρου τῆς ἀναγεννηθείσης πλάσεως, νὰ ποιήσῃ ἀνατελλούσας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἐν φυσικῇ τάξει καὶ ἐν χρονικῇ διαδοχῇ· θὰ ἐποίει πρὸς τούτοις ὅτι Marmontel ¹²² ἀναμφιβόλως ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐκλογῶν αὐτοῦ συνεβούλευσε πολλοῖς γερμανοῖς ποιηταῖς· σειρὰν εἰκόνων φειδωλῶς μόνον διηγησόμενων δι' αἰσθημάτων θὰ μετέταπεν εἰς σειρὰν αἰσθημάτων φειδωλῶς διάπλοζον δι' εἰκόνων.

ΙΗ'.

Καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος αὐτὸς περιέπεσεν εἰς τὰς ψυχρὰς ταύτας ζωγραφίας ὑλικῶν ἀντικειμένων;

Ἐλπίζω, ὅτι σπάνια εἶνε τὰ χωρία, ἃ δύναται τις νὰ ἐπικαλεσθῇ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου· εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα χωρία εἶνε τοιαῦτα, ὥστε μᾶλλον ἐπικυροῦσι τὸν κανόνα, οὗ φαίνονται ποιοῦντα ἐξαιρέσιν.

Εἶνε παραδεδεγμένον, ὅτι ἡ χρονικὴ διαδοχὴ εἶνε τὸ στάδιον τοῦ ποιητοῦ, ὡς εἶνε ὁ χώρος τὸ στάδιον τοῦ ζωγράφου.

Τὸ νὰ συνδέσῃ τις εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα δύο ἀναγκαίως ἀφεστῶτα χρονικὰ σημεῖα, ὡς ὁ Mazzuoli ¹²³

τὴν ἀρπαγὴν τῶν Σαβίνων παρθένων καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἐπιτευχθεῖσαν συνδιαλλαγὴν τῶν συζύγων μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῶν, ἢ ὡς ὁ Τιτσιανὸς ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀσώτου, τὸν ἐκδεδιητημένον αὐτοῦ βίον καὶ τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν μετάνοιαν: καλεῖται σφετερισμὸς τῶν δικαίων τοῦ ποιητοῦ ὑπὸ τοῦ ζωγράφου, ὃν ἡ καλαισθησία οὐδέποτε θὰ ἐπιδοκιμάσῃ.

Τὸ καταλέγειν πολλὰ μέρη ἢ ἀντικείμενα, ἅτινα ἐν τῇ φύσει εἰς ἓν βλέμμα συνοψίζονται, προκειμένου νὰ παραγάγῃσιν ἓν ὅλον, ἓν πρὸς ἓν τῷ ἀναγνώστῃ, θέλοντες οὕτω νὰ παρασχωμεν αὐτῷ εἰκόνα τινὰ τοῦ ὅλου: καλεῖται σφετερισμὸς τῶν δικαίων τοῦ ζωγράφου ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, καθ' ὃν οὗτος ἀνευ οὐδενὸς κέρδους πολλὴν φαντασίαν δαπανᾷ.

Ἄλλ' ὡς δύο δίκαιοι, φιλόφρονες γείτονες, δὲν συγχωροῦσι μὲν εἰς ἀλλήλους νὰ εἰσέρχωνται ἐλευθέρως εἰς τὰ ἐνδύματα τοῦ κράτους αὐτῶν, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀκρότατα ὄρια ἀσκοῦσιν ἀμοιβαίαν ἀκατάλληλον ἀνταγώνισμα, ἕως ἐπιδρομάς, ἃς ὑπὸ τῶν περιστάσεων συντόμως ἀναγκάζεται ὁ εἰς νὰ ποιῇ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἄλλου, εἰρηνικῶς ἀμφοτέρωθεν συνδιαλλάττει, οὕτω ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ ποίησις.

Δὲν θέλω, ἀποβλέπων εἰς τοῦτο, ν' ἀναφέρω, ὅτι ἐν μεγάλαις ἱστορικαῖς εἰκόσιν ἢ μοναδικῇ στιγμῇ σχεδὸν πάντοτε εὐρύνεται κατὰ τι, καὶ ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν μᾶλλον πολυπροσώπων ὑπάρχει, ἐν ἧ ἕκαστον πρόσωπον ἔχει ἐντελῶς τὴν κίνησιν ἢ στάσιν, ἣν ὄφειλε νὰ ἔχῃ ἐν τῇ στιγμῇ τῆς κυρίας πράξεως: τὸ μὲν ἔχει ὀλίγον προγενεστέραν, τὸ δὲ κατὰ τι μεταγενεστέραν. Τοῦτο εἶνε ἄδεια, ἣν ὁ τεχνίτης πρέπει νὰ αἰτιολογήσῃ διὰ τινων λεπτοτήτων τῆς τέχνης περὶ τὴν διάταξιν, διὰ τῆς μεταστροφῆς ἢ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν προσώπων αὐτοῦ, ἣτις συγχωρεῖ αὐτοῖς νὰ λάβωσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον στιγμιαίαν συμμετοχὴν εἰς τὰ γενόμενα. Θὰ

ποιήσωμεν χρῆσιν μόνον μιᾶς παρατηρήσεως τοῦ κυρίου Megns περὶ τῆς παρὰ τῷ Ῥαφαῆλ ἀμφιέσεως.¹²⁴ «Πᾶσαι αἱ πτυχαὶ» λέγει, «αἰτιολογῶνται παρ' αὐτῷ, εἴτε διὰ τοῦ ιδίου αὐτῶν βάρους, εἴτε διὰ τῆς ἔλξεως τῶν μελῶν. Ἐνίστε βλέπει τις ἐν αὐταῖς, πῶς ἦσαν πρότερον διατεθειμένοι: ὁ Ῥαφαῆλ μάλιστα καὶ τοῦτο ἀκόμη ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ σημαντικὸν ἐννοίας. Ὅθεν βλέπει τις ἐκ τῶν πτυχῶν, ἂν κνήμη τις ἢ βραχίον ἦτο, πρὸ τῆς παρούσης κινήσεως, ἔμπροσθεν ἢ ὀπισθεν τεθειμένος, ἂν τὸ μέλος, κεκαμμένον ὢν, ἐξετάθῃ ἢ ἐκτείνεται, ἢ, τεταμμένον ὢν, κάμπτεται.» Εἶνε ἀναντίρρητον, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δύο διαφόρους στιγμὰς συγχωνεύει εἰς μίαν. Διότι, ἐπειδὴ τὸν πόδα, τὸν ὀπισθεν στηριζόμενον καὶ εἰς τὰ πρόσω κινούμενον, ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὸ μέρος τοῦ ἐνδύματος, ὅπερ ἐπ' αὐτοῦ κεῖται, ἐκτὸς ἂν τὸ ἐνδυμα ἦτο ἐκ λίαν στεροῦ ἀνάσματος, ὅπερ ὅμως διὰ τοῦτο εἶνε λίαν ἀκατάλληλον πρὸς τὴν ζωγραφικὴν: δὲν ἐπαινεῖ στιγμῇ, καθ' ἣν τὸ ἐνδυμα ἐπιτυχοῦτο ἄλλως, ἢ ὡς ἀπαιτεῖ ἡ παρούσα τοῦ μέλους θέσις: ἂν ὅμως πτυχοῦται ἄλλως, τότε ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν πρόφῃν στιγμὴν τοῦ ἐνδύματος καὶ τὴν παρούσαν τοῦ μέλους. Ἐν τούτοις τίς θέλει ἀκριβολογήσῃ τόσον περὶ τοῦ τεχνίτου, ὅστις εὐρίσκει λυσιτελὲς νὰ δεῖξῃ εἰς ἡμᾶς συγχρόνως ἀμφοτέρως ταύτας τὰς στιγμὰς; Τίς δὲν θέλει ἐπαινέσει αὐτὸν μᾶλλον, διότι εἶχε τὸν νοῦν καὶ τὴν τόλμην νὰ διαπράξῃ τόσον μικρὸν σφάλμα, ἵνα ἐπιτύχῃ μεῖζονα ἐντέλειαν τῆς ἐκφράσεως;

Ὅμοιās συγκαταβάσεως εἶνε ἄξιος καὶ ὁ ποιητής. Ἡ προιοῦσα μίμησις αὐτοῦ τῷ ἐπιτρέπει ἰδίως νὰ θίξῃ ἀπαξ μόνον μιᾶς καὶ μόνης ὄψεως, μιᾶς καὶ μόνης ιδιότητος τῶν ὕλικῶν αὐτοῦ ἀντικειμένων. Ἄλλ', ἂν ἡ εὐτυχὴς διάταξις τῆς γλώσσης αὐτοῦ τῷ συγχωρῇ νὰ πράξῃ τοῦτο διὰ μιᾶς μόνον λέξεως, διατὶ δὲν ἔπρεπε νὰ τολμήσῃ ἐνίστε νὰ προσ-

θέση δευτέραν τινὰ τοιαύτην λέξιν; Καὶ διατὶ ὄχι καὶ τρίτην, ἂν ἦνε ἄξιον τοῦ κόπου; Ἡ καὶ τετάρτην ἔτι; Εἶπον ἦδη, ὅτι ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Ὁμήρου λ. γ. ἐν πλοῖον εἶνε ἢ τὸ μέλαν πλοῖον, ἢ τὸ κοῖλον πλοῖον, ἢ τὸ ταχὺ πλοῖον, σπανιώτατα τὸ εὐρητμον μέλαν πλοῖον. Ἐννοεῖται, ὅτι ὁμιλῶ περὶ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐν γένει. Ἄλλ' ἐνιαχοῦ ἀπαντᾷ χωρίον, ὅπου προσεπιφέρει τὸ τρίτον γραφικόν ἐπίθετον: Καμπύλα κύκλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα.¹²⁵ Πρὸς δὲ καὶ τέταρτον: Ἀσπίδα πάντοτ' εἶσιν, καλήν, χαλκείαν, ἐξήλατον.¹²⁶ Τίς θέλει τὸν ψέξει διὰ τοῦτο; Τίς δὲν θέλει τὸν εὐγνωμονήσει μᾶλλον διὰ τὴν μικρὰν ταύτην πολυτέλειαν, αἰσθανόμενος πόσον καλῶς δύναται νὰ ἐπιδράσῃ αὕτη εἰς τινὰ κατάλληλα χωρία;

Ἄλλὰ διὰ τῆς προεκτεθείσης παρομοίωσης τῶν φιλικῶν γειτόνων δὲν σκοπῶ νὰ δικαιολογήσω, ὡς πρὸς τὴν περίστασιν ταύτην, οὔτε τὸν ζωγράφον οὔτε τὸν ποιητήν. Ἄλλ' ἡ παρομοίωσις οὐδὲν ἀποδεικνύει, οὐδὲν αἰτιολογεῖ· τὸ ἐξῆς ὅμως δύναται νὰ δικαιολογήσῃ αὐτοῦς: ὡς ἐκεῖ παρὰ τῷ ζωγράφῳ αἱ δύο διάφοροι στιγμαὶ συνεφάπτονται τόσον ἐγγύς καὶ ἀμέσως ἀλλήλων, ὥστε ἀνενδοιάστως δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μία, οὕτω καὶ ἐνταῦθα παρὰ τῷ ποιητῇ οἱ πλείονες χαρακτηρὲς τῶν διαφορῶν μερῶν καὶ ιδιοτήτων ἐν τῷ χώρῳ ἐξελίσσονται ἀλλεπαλλήλως μετὰ τόσης πυκνότητος καὶ τόσης γοργότητος, ὥστε νομίζομεν ὅτι ἀκούομεν ὅλα ταῦτοχρόνως.

Καὶ ἐνταῦθα, λέγω, διαφερόντως βοηθεῖ τὸν Ὁμηρον ἡ θαυμασία αὐτοῦ γλῶσσα. Δὲν ἐπιτρέπει μόνον αὐτῷ πᾶσαν δυνατὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ συσσωρεύσει καὶ τῇ συνθέσει τῶν ἐπιθέτων, ἀλλὰ κέκτηται συγχρόνως ὡς πρὸς τὰ ἀθρόα ταῦτα ἐπίθετα τόσον εὐτυχῇ τάξιν, ὥστε διὰ ταύτης αἴρεται ἡ ἐπιζήμιος ἀβεβαιότης τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν. Πολλῶν τῶν εὐκολιῶν τούτων στεροῦνται ἐν γένει αἱ νεώτεραι γλῶσ-

σαι. Ἐκεῖναι δ' αἰτινες, ὡς ἡ γαλλικὴ, ἀναγκάζονται νὰ παραφράσωσι λ. γ. τὸ «Καμπύλα κύκλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα» ἐκφράζουσι μὲν τὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ καταστρέφουσι τὴν εἰκόνα. Ἄλλ' ἡ ἔννοια ἐνταῦθα εἶνε ἀσήμαντος, ἡ δὲ εἰκὼν τὸ πᾶν· ἐκεῖνη δὲ ἄνευ ταύτης μεταβάλλει τὸν ζωηρότατον ποιητὴν εἰς ἀνιαρότατον φλύαρον. Τοιαύτη τύχη εὔρεται πολλάκις τὸν ἀγαθὸν Ὁμηρον ὑπὸ τὸν κάλαμον τῆς εὐσυνειδήτου κυρίας Dacier. Ἡ ἡμετέρα γερμανικὴ γλῶσσα τοῦναντίον δύναται μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ μετατρέψῃ τὰ ὀμηρικὰ ἐπίθετα, εἰς ἐπίσης βραχέα, ἰσοδύναμα ἐπίθετα, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ὡς πρὸς τὴν λυσιτελεῖ τᾶξιν αὐτῶν. Λέγομεν μὲν «καμπύλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα» — ἀλλὰ τὸ «κύκλα» παρέπεται. Τίς δὲν αἰσθάνεται, ὅτι τρία διάφορα ἀντικείμενα, πρὶν ἢ μάθωμεν τὸ ὑποκείμενον, δύναται ν' ἀποτελέσωσιν ἀμφίβολόν τινα μόνον καὶ συγκεκριμένην εἰκόνα; Ὁ Ἕλληνας συνάγει τὰ ἀντικείμενα ἀμέσως μετὰ τοῦ πρώτου ἀντικειμένου καὶ κατόπιν ἐκφέρει τὰ ἄλλα: λέγει «καμπύλα, κύκλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα.» Οὕτω μανθάνομεν εὐθὺς περὶ τίνος ὁμιλεῖ, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν τάξιν τῆς σκέψεως, γνωρίζομεθα πρῶτον μετὰ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἶτα μετὰ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ. Τοῦ πλεονεκτήματος τούτου ἡ γλῶσσα ἡμῶν δὲν εὐμοιρεῖ. Ἡ πρέπει νὰ εἶπω, ὅτι εὐμοιρεῖ αὐτοῦ, ἀλλὰ σπανίως μόνον δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτὸ ἄνευ ἀμφιβολογίας; Ἀμφοτέρω εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτό. Διότι, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐπιφέρωμεν ἐπίθετα, ταῦτα κατ' ἀνάγκην θὰ ἦνε ἀπόλυτα· διότι πρέπει νὰ εἶπωμεν «runde Räder, ehern und achtspeichigt» Ἄλλ' οὕτω ἀπολύτως (statu absoluto) τὰ ἐπίθετα ἡμῶν ἐκφερόμενα, συμπίπτουσιν ἐντελῶς μετὰ τῶν ἐπιρρημάτων· καὶ ἂν συνδέσῃ τις ταῦτα, ὡς τοιαῦτα, πρὸς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ῥῆμα, τὸ ὑπὸ τοῦ πράγματος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΕΛΦΙΝΩΝ

προσδιοριζόμενον, οὐχὶ μὲν σπανίως παρέχουσιν ἐσφαλμένην, πάντοτε ὅμως λίαν ἀμφίβολον ἔννοιαν.

Ἄλλ' ἐνδιατρίβω περὶ μικρά, καὶ λησμονῶ τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, τὴν περιφήμον αὐτὴν ζωγραφίαν, ἧς ἕνεκα κυρίως ὁ Ὅμηρος ἐθεωρήθη παλαιότερον ὡς διδάσκαλος τῆς ζωγραφικῆς.¹²⁷ Ἄλλὰ μία ἀσπίς, θὰ εἶπη τις, εἶνε μεμονωμένον ὕλικὸν ἀντικείμενον, οὐτινος ἢ περιγραφῆ, κατὰ τὰ παραλλήλως συνυπάρχοντα μέρη αὐτοῦ, δὲν συγχωρεῖται εἰς τὸν ποιητὴν. Καὶ τὴν ἀσπίδα ταύτην περιέγραψεν ὁ Ὅμηρος πλείοσι τῶν ἑκατὸν μεγαλοπρεπῶν στίχων ὡς πρὸς τὴν ὕλην, ὡς πρὸς τὴν μορφήν αὐτῆς, ὡς πρὸς πάσας τὰς εἰκόνας, τὰς πληρούσας τὴν ὑπερμεγέθη ἐπιφάνειαν αὐτῆς, τόσον λεπτομερῶς, τόσον ἀκριβῶς, ὥστε δὲν θὰ ἦτο δύσκολον εἰς νεωτέρους ζωγράφους νὰ καταστρώσωσιν ἐκ ταύτης σχέδιον, κατὰ πάντα ὅμοιον αὐτῷ.

Ἀπαντῶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην παρατήρησιν, ὅτι ἔχω ἤδη ἀπαντήσῃ εἰς αὐτὴν, ἡ ἀσπίς ἡ λατὴ ζωγραφεῖ τὴν ἀσπίδα, ὄχι ὡς συντετελεσμένην ἀλλ' ἐν τῷ γίγνεσθαι ἀσπίδα. Ἐποίησατο λοιπὸν καὶ ἐν ταῦθα χρῆσιν τοῦ περιφήμου τεχνάσματος μεταβαλὼν τὸ παραλλήλως συνυπάρχον τοῦ θέματος αὐτοῦ εἰς διαδοχικὸν καὶ μετατρέψας τὴν ἀνιαρὰν ζωγραφίαν ἑνὸς σώματος εἰς τὴν ζωερὰν εἰκόνα μιᾶς πράξεως. Δὲν βλέπομεν τὴν ἀσπίδα, ἀλλὰ τὸν θεῖον τεχνίτην κατασκευάζοντα τὴν ἀσπίδα. Βαίνει πρὸ τοῦ ἄκμονος φέρων σφῦραν καὶ πυράγραν, καί, ἀφοῦ ἐσφυρηλάτησε τὰς πλάκας ἐκ τοῦ ἀκατεργάστου μετάλλου, ἀνακύπτουσιν ἐκ τοῦ χαλκοῦ, καθόσον ἐπεξεργάζεται αὐτὸν λεπτότερον, διαδοχικῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν αἱ εἰκόνας, ἃς εἶχε προορίσει πρὸς διακόσμησιν τῆς ἀσπίδος. Ἄλλ' οὐδὲ ἀφανίζεται πάλιν ἀπὸ τῆς ὄψεως ἡμῶν, πρὶν ἢ συντελεσθῆ τὸ ἔργον. Ἦδη ἐπερατώθη καὶ ἀποθαυμάζο-

μεν αὐτό, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πλήρους πίστεως θαυμασμοῦ αὐτόπτου μάρτυρος, ἰδόντος αὐτὸ συντελούμενον.

Δὲν δύναται τις νὰ εἶπη τὸ αὐτὸ περὶ τῆς παρὰ Βιργιλίφ ἀσπίδος τοῦ Αἰνείου. Ἐνταῦθα ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς ἢ δὲν ἠσθάνθη τὴν λεπτότητα τοῦ ὑποδείγματος αὐτοῦ, ἢ τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα ἤθελε νὰ εἰκονίσῃ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ἐφαίνοντο αὐτῷ τοιαῦτα, ὥστε νὰ μὴ συγχωρῶσι τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ἦσαν μαντεῖαι, ἃς δὲν ἤρμοζεν νὰ ἐξαγγεῖλῃ ὁ θεὸς ἐνώπιον ἡμῶν οὕτω σαφῶς, ὡς ἐξηγεῖ αὐτὰς κατόπιν ὁ ποιητὴς. Μαντεῖαι, ὡς τοιαῦται, ἀπαιτοῦσι σκοτεινότεραν γλῶσσαν, εἰς ἣν δὲν ἀρμόζουσι τὰ κύρια ὀνόματα τῶν προσώπων τοῦ μέλλοντος, εἰς ἃ ἀφορῶσιν αὐται. Ἄλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα τὰ πραγματικὰ ἦσαν ἐνταῦθα κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸ κυριώτατον μέλημα τοῦ ποιητοῦ καὶ αὐλικοῦ.¹²⁸ Καὶ τοῦτο μὲν δικαιολογεῖ αὐτόν, ἀλλὰ δὲν αἶρει ἐπίσης καὶ τὴν δυσάρεστον ἐντύπωσιν, ἣν ἐφαίνει ἡ ἀσπίς τοῦ Ὁμήρου τῷ τρόπῳ παρέκκλισις αὐτοῦ. Ἀπιοτέρως καλαιουσιᾶς ἀναγνώσται θὰ μὲ δικαιώσωσιν. Αἱ προετοιμασίαι τοῦ Ἡφαίστου πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε περίπου παρὰ Βιργιλίφ, οἷαι καὶ παρ' Ὁμήρω. Ἄλλ' ἐνῶ παρ' Ὁμήρω βλέπομεν ὄχι μόνον τὰς προπαρασκευὰς πρὸς τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐργασίαν, ὁ Βιργίλιος, ἀφοῦ ἔδειξεν ἡμῖν μόνον τὸν μοχθοῦντα θεὸν μετὰ τῶν Κυκλώπων αὐτοῦ :

Ἐπερμεγέθη χαλκεύουν ἀσπίδα — —

Τὰς πνευστιώσας μὲν φύσας πληροῦν καὶ κενώνουσι ἄλλοι,
τὸν φλέγοντα δ' ἄλλοι χαλκὸν εἰς τὸ ὕδωρ τὸ σίζον βαπτίζουσι
Ἐπὸ τοὺς κτύπους τοῦ ἄκμονος στένει τὸ ἄντρον. Ἐκεῖνοι
σφυροκοποῦν ἔνθμικῶς μεθ' ὀρυμῆς ἀννηροῦντες τὰς χεῖρας,
καὶ μὲ τὴν δάκνουσαν στρέφουσι πυράγραν τὴν καίονσαν μᾶζαν¹²⁹

καταβιβάζει αΐφνης τὴν αὐλαίαν καὶ μεταφέρει ἡμᾶς εἰς ὄλως διάφορον σκηνήν, ὅποθεν ὀδηγεῖ ἡμᾶς βαθμηδὸν εἰς τὴν κοιλάδα, ἔνθα ἡ Ἀφροδίτη μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐτοιμασθέντων ὀπλων ἔρχεται πρὸς τὸν Αἰνεΐαν. Προσκλίνει αὐτὰ πρὸς τὸν κορμὸν δρυός, καί, ἀφοῦ ὁ ἦρωσ ἀρκούντως προσέβλεψεν αὐτὰ χαίνων καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐψηλάφησε καὶ ἐδοκίμασεν αὐτά, ἄρχεται ἡ περιγραφή, ἢ ἡ ζωγραφία τῆς ἀσπίδος, ἣτις ἔνεκα τοῦ αἰωνίου: « Ἐδῶ », « Ἐκεῖ », « Ἐγγὺς τούτου εἶνε », « Οὐ μακρὰν τούτου βλέπει τις » — ἀποβαίνει τόσον ψυχρὰ καὶ ἀνιαρὰ, ὥστε ἐχρειάζοντο ὅλα τὰ ποιητικὰ στολίσματα, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ κοσμήσῃ αὐτὴν ὁ Βιργίλιος, ἵνα μὴ φανῇ εἰς ἡμᾶς ἀφόρητος. Πλὴν τούτου, ἐπειδὴ δὲν ποιεῖ τὴν ζωγραφίαν ταύτην, ὁ Αἰνεΐας, ὅστις τέρεται βλέπων μόνον τὰ πρόσωπα οὐδὲν περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν γνωρίζων,

Εἰς τὴν εἰκὸν' ἀπλῶς τέρεται, ἄπειρος ἂν τῶν ποιημάτων.

ὥστε ἡ Ἀφροδίτη, ἂν καὶ ὠφείλει ἐκπῶτος νὰ γνωρίζῃ περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῶν ἀγαπητῶν αὐτῇ ἀπογόνων τόσα, ὅσα καὶ ὁ πρόθυμος σύζυγος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἀφηγεῖται τὴν κατασκευὴν αὐτῆς, ἢ δρᾶσις μένει προφανῶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο στάσιμος. Οὐδὲν ἐκ τῶν προσώπων του συμμετέχει ταύτης· ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τῶν ἐπομένων ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἐπιρροήν, ἂν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος παρίσταται τοῦτο ἢ ἄλλο τι· πανταχοῦ διαφαίνεται ὁ εὐτράπελος αὐλικός, ὁ διὰ παντοίων κολακευτικῶν ὑπαινιγμῶν καλλωπίζων τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἡ μεγαλοφυΐα, ἣτις πέποιθεν εἰς τὴν ἰδίαν ἐσωτερικὴν δύναμιν τοῦ ἔργου αὐτῆς, καὶ καταφρονεῖ πάντων τῶν ἐξωτερικῶν μέσων, ἵνα γείνη ἐπαγωγός. Ἐπομένως ἡ ἀσπίς τοῦ Αἰνεΐου εἶνε ἀληθινὴ παρενθήκη, ἀπλῶς καὶ μόνον προωρισμένη, ἵνα διαθρύψῃ τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλότριον ἑνά-

κιον, ὅπερ ὁ ποιητὴς διοχετεύει εἰς τὸν ποταμὸν αὐτοῦ, ἵνα κινήσῃ αὐτὸν γοργότερον. Ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀχιλλέως τὸνναντίον εἶνε ἴδιον προῖον γονίμου ἐδάφους· διότι μία ἀσπίς ἦτο ἀνάγκη νὰ γείνη· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ χρήσιμον οὐδέποτε ἐξέρχεται ἄχαρι ἐκ τῆς χειρὸς τῆς θεότητος, ἔπρεπεν ἡ ἀσπίς νὰ ἔχῃ κοσμήματα. Ἄλλ' ἡ τέχνη συνίστατο εἰς τὸ νὰ μεταχειρισθῇ τις τὰ κοσμήματα ταῦτα ὡς ψιλὰ κοσμήματα, καὶ νὰ ἐνυφάνῃ αὐτὰ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἵνα ἐπιδείξῃ ἡμῖν αὐτὰ μόνον κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὑποθέσεως· καὶ τοῦτο ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ μόνον κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ὀμήρου. Ὁ Ὀμηρὸς παριστᾷ τὸν Ἡφαιστον ἐπιτεχνώμενον ποιήματα, διότι πρέπει οὗτος νὰ κατασκευάσῃ ἀσπίδα ἀνταξίαν ἑαυτοῦ. Παρὰ Βιργιλίῳ τὸνναντίον φαίνεται κατασκευάζων τὴν ἀσπίδα χάριν τῶν ποικιλιμάτων, διότι ὁ ποιητὴς θεωρεῖ τὰ ποικίματα ἀρκούντως σπουδαῖα, ἵνα περιγράψῃ αὐτὰ ἰδιαιτέρως, ἐνῶ ἡ ἀσπίς πρὸ πολλοῦ ἐπερα-

ΑΘΗΝΩΝ

ΙΘ'.

Γνωστὰ εἶνε αἱ κατὰ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως μορφῆαι τοῦ πρεσβυτέρου Skaliger, Perault, Terrasson καὶ ἄλλων. Ἐπίσης γνωστὸν εἶνε τι ἀπήνησεν εἰς ταῦτα ἡ Dacier ὁ Boivin καὶ ὁ Pore. ¹³⁰ Ἀλλὰ νομίζω, ὅτι οἱ τελευταῖοι οὔτοι ἐνίστε προβαίνουσι πέραν τοῦ δέοντος, καὶ πεποιθότες εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἔργου αὐτῶν ἰσχυρίζονται πράγματα, ἅτινα καὶ σφαλερὰ εἶνε καὶ ὀλίγον συμβάλλουσιν εἰς δικαιολογίαν τοῦ ποιητοῦ.

Ἀπαντῶν εἰς τὴν κυρίαν μορφήν, ὅτι ὁ Ὀμηρὸς ἐπλήρωσε τὴν ἀσπίδα διὰ πλῆθους εἰκόνων, ἅς εἶνε ἀδύνατον νὰ συμπεριλάβῃ ὁ χῶρος αὐτῆς, ἐπεχείρησεν ὁ Boivin νὰ σχεδιάσῃ αὐτὴν, προσδιορίζων τὴν ἀπαιτουμένην ὕλην. Ἡ ἐπι-

νόησις τῶν διαφόρων συγκεντρικῶν κύκλων εἶνε εὐφρευσάτη, ἂν καὶ αἱ λέξεις τοῦ ποιητοῦ δὲν παρέχουσι τὸ ἐλάχιστον ἐνδόσιμον πρὸς τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ ὑπάρχει ἄλλως ἔχνος μαρτυροῦν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι εἶχον οὕτω διηρημένας ἀσπίδας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὅμηρος τὴν ὀνομάζει « ἀσπίδα κατὰ πάντα τὰ μέρη τεχνηέντως ἐπέξειργασμένην » (σάκος πάντοσε δεδαυδαμένον), ἤθελον προτιμήσει, πρὸς ἐξοικονόμησιν μεγαλειτέρου χώρου, νὰ προσφύγω εἰς τὰς κοίλας ἐπιφανείας· διότι γνωστὸν εἶνε, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἄφινον ταύτας κενάς, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς ὑπὸ τοῦ Φειδίου. Ἄλλ' ὁ Boivin ὄχι μόνον δὲν ἐπωφελήθη τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπηύξησεν ἄνευ ἀνάγκης καὶ τὰς παραστάσεις, ἃς ὄφειλε νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὸν οὕτω κατὰ τὸ ἥμισυ σμικρυνθέντα χώρον, διαιρέσας τὴν προφανῶς μίαν μόνην εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ εἰς δύο ἢ τρεῖς ἰδιαιτέρας εἰκόνας. Γνωρίζω καλῶς, τί παρεκίνησεν αὐτὸν πρὸς τοῦτο· ἀλλ' ἀντὶ νὰ μεταιοπονήσῃ πρὸς ἰκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἀπεικόνων αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ ἀποδείξῃ αὐτοῖς, ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις αὐτῶν δὲν ἦσαν δίκαιαι.

Ἐξηγουμαι σαφέστερον διὰ παραδείγματος. Ὁ Ὅμηρος, λέγων περὶ τῆς μᾶς πόλεως : ¹³¹

*Λαοὶ δ' εἰν ἀγορῇ ἔσαν ἀνδρόοι· ἔνθα δὲ νεῖκος
᾿Ωρώρει· δύο δ' ἄνδρες ἐνείκειον εἶνεκα ποιῆς
ἀνδρός ἀποφθιμένου· ὁ μὲν εὐχετο πάντ' ἀποδοῦναι,
δήμῳ πιφαύσκων· ὁ δ' ἀναίνετο μηδὲν ἐλέσθαι·
ἄμφω δ' ἰέσθην ἐπὶ ἴστορι πείραρ ἐλέσθαι.
Λαοὶ δ' ἀμφοτέροισιν ἐπήπνον, ἀμφὶς ἀρωγοί·
κῆρυκες δ' ἄρα λαὸν ἐρήτνον· οἱ δὲ γέροντες
εἶατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῶ ἐνὶ κύκλῳ·
σκῆπτρα δὲ κηρύκων ἐν χερσ' ἔσχον ἠεροφῶνων.*

Τοῖσιν ἔπειτ' ἤϊσσον, ἀμοιβηδὶς δὲ δίκασον.

Κεῖτο δ' ἄρ' ἐν μέσοισι δύο χρυσοῖο τάλαντα —

δὲν ἠθελε, νομίζω, νὰ παράσῃ ἢ μίαν μόνην εἰκόνα : τὴν εἰκόνα δημοσίας δίκης περὶ τῆς διαφιλονεικουμένης καταβολῆς σπουδαίου προστίμου ἕνεκα διαπραχθέντος φόνου. Ὁ τεχνίτης, ὁ σκοπῶν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ θέματος τούτου, δὲν δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ συγχρόνως ἢ μίαν μόνην στιγμὴν αὐτοῦ· ἢ τὴν στιγμὴν τῆς κατηγορίας, ἢ τῆς ἀκροάσεως τῶν μαρτύρων, ἢ τῆς ἐτυμηγορίας, ἢ οἰανδήποτε πρό, ἢ μετά, ἢ μεταξὺ τῶν στιγμῶν τούτων, ἢν θεωρεῖ τὴν προσφορωτάτην. Τὴν μοναδικὴν δὲ ταύτην στιγμὴν ἀπεργάζεται ὅσον οἶόν τε σημαντικὴν καὶ διεξάγει αὐτὴν δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς ἀπάτης, καθ' ἃ ἡ τέχνη εἰς παράστασιν ὁρατῶν ἀντικειμένων πλεονεκτεῖ τῆς ποιήσεως. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀπείρως ὑπολειπόμετος, τί δύναται νὰ πράξῃ ὁ ποιητής, ὅσας ὄφειλε εἶναι πρὸς τὸ θέμα νὰ ζωγραφίσῃ διὰ λέξεων, καὶ δὲν θέλει νὰ ἀστυχῇ ἐντελῶς, τί ἄλλο δύναται νὰ πράξῃ, ἢ νὰ χρησιμοποίησῃ ὡσαύτως τὰ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ πλεονεκτήματα; Καὶ τίνα εἶνε ταῦτα; Ἡ ἐλευθερία τοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν λόγον εἰς τε τὰ προηγούμενα καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα τῆς ἐν τῷ τεχνικῷ ἔργῳ μοναδικῆς στιγμῆς, καὶ ἡ δύναμις τοῦ νὰ μὴ δεικνύῃ εἰς ἡμᾶς μόνον, ὅτι δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὁ τεχνίτης, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ παρὰ τούτῳ δυνάμεθα μόνον νὰ μαντεύσωμεν. Διὰ τῆς ἐλευθερίας, διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης μόνον ὁ ποιητὴς συναγωνίζεται πρὸς τὸν τεχνίτην, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν τότε καθίστανται ὁμοιότατα πρὸς ἄλληλα, ὅταν ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἦν' ἐπίσης ζωηρά· ὄχι ὅμως, ὅταν τὸ ἐν παρέχῃ διὰ τοῦ ὠτὸς εἰς τὴν ψυχὴν οὐδὲν πλέον ἢ ἔλασσον, ἢ ὅτι τὸ ἕτερον δύναται νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὄφειλεν ὁ Boivin νὰ κρῖνῃ τὸ χωρίον τοῦ Ὀμήρου, ἵνα μὴ

μετατρέψη αὐτὸ εἰς τόσας ἰδιαιτέρας εἰκόνας, ὅσα διάφορα χρονικὰ σημεῖα ἐνόμισεν ὅτι παρετήρησεν ἐν αὐτῷ. Ἐἶνε ἀληθές, ὅτι πάνθ' ὅσα λέγει ὁ Ὅμηρος δὲν ἠδύνατο νὰ συνδεθῶσιν εἰς μίαν μόνην εἰκόνα· ἡ κατηγορία καὶ ἡ ἄρνησις, ἡ κατάθεσις τῶν μαρτύρων καὶ αἱ παρακελεύσεις τοῦ διηρημένου πλήθους, ἡ προσπάθεια τῶν κηρύκων πρὸς κατεύνασιν τοῦ θορύβου καὶ αἱ κρίσεις τῶν δικαστῶν εἶνε ἀντικείμενα διαδοχικῶς ἐξελισσόμενα καὶ οὐ δυνάμενα νὰ συνυπάρξωσι παραλλήλως. Ἄλλ' ὅτι, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν ἔκφρασιν τῆς σχολῆς, οὐχὶ ἐνεργεῖα ὑπῆρχεν ἐν τῇ εἰκόνι, τοῦτο ἔκειτο δυνάμει ἐν αὐτῇ· καὶ ὁ μόνος ἀληθῆς τρόπος τοῦ νὰ εἰκονίσῃ καὶ διὰ λόγων ὑλικὴν εἰκόνα, εἶνε τὸ νὰ συνδέσῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο πρὸς τὸ ἀληθῶς ὄρατόν, καὶ νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς τὰ ὄρια τῆς τέχνης, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς δύναται μὲν νὰ διηγηθῇ τὴν ὑπόθεσιν μιᾶς εἰκόνας, ἀλλ' οὐδέποτε δύναται νὰ παραγάγῃ ὁ ἴδιος μίαν τοιαύτην.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔκειτο δυνάμει τῆς εἰκόνας τῆς πολιορκουμένης πόλεως ¹³² εἰς τρεῖς διαφόρους εἰκόνας. Ἐπίσης καλῶς ἠδύνατο νὰ διαιρέσῃ αὐτὴν καὶ εἰς δώδεκα. Διότι, ἀφοῦ ἀπαξ δὲν συνέλαβε τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἀπῆται παρ' αὐτοῦ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ὑλικῆς εἰκόνας: ἠδύνατο νὰ εὔρη πολὺ περισσοτέρας παραβάσεις τῆς ἐνότητος ταύτης, ὥστε νὰ ἦτο σχεδὸν ἀνάγκη, νὰ προσδιορίσῃ δι' ἕκαστον χαρακτῆρα τοῦ ποιητοῦ ἐν ἰδιαιτέρον τμῆμα τῆς ἀσπίδος, ὧν ἐκάστη ἄρχεται διὰ τῶν λέξεων: « ἐν μὲν ἔτευξε », ἢ « ἐν δὲ ποίησε », ἢ « ἐν δ' ἐτίθει », « ἐν δὲ ποικίλλε Ἀμφιγυήεις ». ¹³³ Ὅπου αἱ εἰσαγωγικαὶ αὐταὶ λέξεις δὲν ὑπάρχουσι, δὲν ἔχει τις δίκαιον νὰ παραδεχθῇ ἰδιαιτέραν εἰκόνα· τούναντίον πρέπει, πᾶν ὅτι αὐταὶ συνδέουσι, νὰ θεωρηθῇ ὡς μία εἰκὼν, ἐξ ἧς λείπει ἀπλῶς ἡ αὐθαίρετος συγκέντρωσις εἰς ἐν μόνον χρονικὸν σημεῖον, ἣν ὁ ποιητὴς οὐδόλως ἐκωλύετο νὰ σημάνη. Ἄλλ',

ἐὰν ἤθελε σημάνει αὐτήν, ἐὰν εἶχετο στενῶς τοῦ πράγματος, ἐὰν δὲν παρέλειπεν οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον χαρακτῆρα, ὅστις ἐν τῇ πραγματικῇ ἐκτελέσει δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συνδεθῇ μετ' αὐτῆς, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἐὰν ἐνήργει κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐπικριτῶν αὐτοῦ: ἀληθῶς οἱ κύριοι οὗτοι δὲν θὰ εὔρισκον ἐνταῦθα οὐδὲν τὸ ψεκτόν, ἀλλὰ πράγματι καὶ οὐδεὶς ἔχων καλαισθησίαν ἀξιοθαύμαστόν τι.

Ὁ Pope οὐ μόνον ἐπήνεσε τὴν διαίρεσιν καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Boivin, ἀλλ' ἐνόμισε προσέτι, ὅτι πράττει σπουδαῖόν τι, ἀποδεικνύων ἐπὶ πλέον, ὅτι ἐκάστη τῶν οὕτω κατατετηγμένων εἰκόνων ἐξετελέσθη κατὰ τοὺς αὐστηροτάτους κανόνας τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν χρήσει ζωγραφικῆς. Ἀντίθεσιν, προοπτικῆν, τὰς τρεῖς ἐνότητες, πάντα εὔρεν ἐνταῦθα πιστότατα τηρηθέντα. Ἄλλὰ γνωστοῦ ἤδη ὄντος ὅτι κατὰ καλὰ καὶ ἀξιόπιστα τεκμήρια, ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἑσπεροῦ πολέμου ἦτο ἀκόμη ἐν σπαργάνοις, ἔπεται ἀναγκαστικῶς, ὅτι ὁ Ὅμηρος δυνάμει τοῦ θεοῦ αὐτοῦ πνεύματος, δὲν ἠρκέσθη τόσον εἰς ὅτι ἡ ζωγραφικὴ τότε ἢ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ, ὅσον ἐμάντευσεν ἐκεῖνο, ὅπερ αὕτη ἐν γένει ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐπιτελέσῃ, ἢ ὅτι αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ τεκμήρια δὲν ἦσαν τόσον ἀξιόπιστα, ὥστε νὰ μὴ ἦνε ἀξία νὰ προτιμηθῇ τούτων ἡ ὀφθαλμοφανὴς μαρτυρία τῆς ἐν τῇ ἀσπίδι ἐκφρασθείσης τέχνης. Ἐκεῖνο μὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ ὁ βουλόμενος· ἀλλὰ περὶ τούτου τοῦλάχιστον οὐδεὶς θέλει πεισθῆ, ὅστις ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης γνωρίζει πλειότερόν τι, ἢ τὰ ψιλὰ γεγονότα τῶν ἱστοριογράφων. Διότι οὗτος πιστεύει, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὁμήρου εὔρισκετο εἰς τὴν παιδικὴν αὐτῆς ἡλικίαν, ὅχι μόνον διότι λέγει αὐτὸ ὁ Πλίνιος, ἢ ἄλλος τις, ἀλλὰ κυρίως διότι ἐκ τῶν τεχνουργημάτων, τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευομένων κρίνει, ὅτι αὕτη πολλοὺς αἰῶνας ὕστερον δὲν προήχθη ἔτι πολὺ περισσότερον καὶ ὅτι λ. χ. αἱ εἰκόνες τοῦ

Πολυγνώτου οὐδόλως δύνανται νὰ ὑπομείνωσι τὴν δοκιμασίαν, ἣν αἱ εἰκόνας τῆς ὀμηρικῆς ἀσπίδος δύνανται κατὰ τὸν Pore νὰ ὑποστῶσιν. Αἱ δύο ἐν Δελφοῖς μεγάλαι εἰκόνας τοῦ καλλιτέχνου τούτου, ὧν τόσον λεπτομερῆ περιγραφὴν κατέλιπεν ἡμῖν ὁ Πausanias,¹³⁴ ἦσαν φανερώς ἄνευ προοπτικῆς. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς τέχνης ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστον τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ὅ,τι ὁ Pore παραθέτει, ἵνα ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Ὀμηρος εἶχεν ἤδη περὶ αὐτοῦ ἔννοιάν τινα, ἀποδεικνύει μόνον, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε λίαν ἀτελῆ ἔννοιαν περὶ αὐτοῦ.¹³⁵ « Ὁ Ὀμηρος », λέγει, « δὲν εἶνε ἄπειρος τῆς προοπτικῆς, διότι ῥητῶς σημειοῖ τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν τῶν ἀντικειμένων. Ἀναφέρει, π. χ. ὅτι οἱ σκοποὶ ἐκάθηντο ὀλίγον ἀπωτέρω τῶν ἄλλων προσώπων, καὶ ὅτι ἡ δρυς, ὑφ' ἣν παρεσκευάζετο τὸ γεῦμα τῶν θεριστῶν, ἴστατο κατὰ μέρος. Ὅτι δὲ λέγει περὶ τῆς κοιλάδος, τῆς πλήρους ποιμνίων καὶ καλυβῶν καὶ σταθμῶν, εἶνε ὀφθαλμοφανῶς ἡ περιγραφὴ μεγάλης προοπτικῆς. Καθόλου τὴν ἀπόδειξιν τούτου δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῶν πλείονος τῶν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος προσώπων, ἃ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκφρασθῶσι πάντα ἐν ὄλῳ αὐτῶν τῶ μεγέθει. Ἐξ οὗ τεκμαίρεται τις ἀναμφιλέκτως, ὅτι ἡ τέχνη τοῦ σμικρύνειν αὐτὰ κατὰ τὴν προοπτικὴν, ἦτο ἤδη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους γνωστή ». Ἡ ἀπλῆ παρατήρησις τῆς ὀπτικῆς ἰεμπειρίας, ὅτι ἀντικείμενόν τι φαίνεται ἐν ἀποστάσει μικρότερον, ἢ ἐκ τοῦ σύνεγγυς, δὲν ἀπεργάζεται — πολλοῦ γε καὶ δεῖ — εἰκόνα τινὰ προοπτικὴν. Ἡ προοπτικὴ ἀπαιτεῖ ἐν μόνον ὀπτικὸν σημεῖον, ὠρισμένον φυσικὸν ὄριζοντα, οὕτινος στεροῦνται αἱ ἀρχαῖαι εἰκόνας. Τὸ ἔδαφος τῶν εἰκόνων τοῦ Πολυγνώτου δὲν ἦτο ὀριζόντιον, ἀλλὰ πρὸς τὰ ὀπίσω τόσον ἀποτόμως ἀνυψωμένον, ὥστε τὰ πρόσωπα, ἃ ἔπρεπε νὰ φαίνωνται ἰστάμενα ὀπισθεν ἀλλήλων, ἐφαίνοντο ἰστάμενα ἐπ' ἀλλήλων. Καὶ ἂν ἡ θέσις αὕτη τῶν διαφόρων προσώπων καὶ τῶν συμπλεγμάτων αὐτῶν

ὑπῆρξε γενικὴ, ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀναγλύφων, ὅπου τὰ ὀπισθεν ἴστανται πάντοτε ὑψηλότερα τῶν ἔμπροσθεν καὶ βλέπουσιν ὑπεράνω αὐτῶν: τότε εἶνε φυσικὸν νὰ παραδεχθῇ τις αὐτὴν καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὀμήρου, καὶ νὰ μὴ διαιρηθῇ ἄνευ ἀνάγκης ἐκεῖνας τῶν παραστάσεων αὐτοῦ, αἵτινες κατ' αὐτὸν δύνανται νὰ συνδεθῶσιν εἰς μίαν εἰκόνα. Ἡ διπλῆ σκηνὴ τῆς εἰρηνικῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁδῶν τῆς ὁποίας ἐπορεύετο ἡ φαιδρὰ πομπὴ γάμου, ἐνῶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐδικάζετο σπουδαία δίκη, δὲν ἀπαιτεῖ ὡς ἐκ τούτου διπλὴν εἰκόνα: καὶ ὁ Ὀμηρος δὲ βεβαίως ἐφαντάσθη αὐτὴν ὡς μίαν, ἀναπαραστήσας ἐνώπιον αὐτοῦ ὀλόκληρον τὴν πόλιν ἐκ τόσον ὑψηλοῦ σημείου, ὥστ' ἐλευθέρως ἔβλεπε καὶ πρὸς τὰς ὁδοὺς συγχρόνως καὶ πρὸς τὴν ἀγορὰν.

Κατ' ἐμὴν γνώμην ἤχθη τις εἰς τὴν προοπτικὴν τῶν εἰκόνων τυχαίως μόνον διὰ τῆς σκηνογραφικῆς τέχνης: ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἐτελεσθῆ αὕτη, δὲν ἦτο ἀκόμη τόσον εὐχερὲς νὰ ἐφαρμολογήσῃ οἱ κατ' ἐξοχὴν αὐτῆς ἐπὶ μιᾶς μόνον ἐπιφανείᾳ, ἀφοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν μεταγενεστέρων εἰκόνων, τῶν εὐρισκομένων μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Ἡρακλείου, ἀπαντῶσι τόσον συχνὰ καὶ ποικίλα σφάλματα κατὰ τῆς προοπτικῆς, ὅποια μόλις ἤθελον συγχωρηθῆ σήμερον εἰς μαθητευόμενον.¹³⁶

Ἄλλ' ἀπαλλάσσω ἑμαυτὸν τοῦ κόπου νὰ συλλέξω τὰς διεσπαρμένας παρατηρήσεις μου περὶ ζητήματος, οὗ τὴν πληρεστάτην ἱκανοποίησιν ἐλπίζω ὅτι θὰ εὕρω εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου Βίγκελμανν προαγγελθεῖσαν ἱστορίαν τῆς τέχνης.¹³⁷

Κ'.

Προτιμῶ νὰ ἐπανακάμψω εἰς τὴν ὁδόν μου, ἂν ἄλλως εἰς περιπατητῆς ἔχει ὠρισμένην ὁδόν.

Ὅ,τι εἶπον περὶ ὑλικῶν ἀντικειμένων ἐν γένει, ἔχει πολὺ

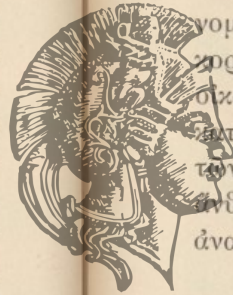
κῦρος προκειμένου περὶ ὠραίων ὑλικῶν ἀντικειμένων. Σωματικὸν κάλλος πηγάζει ἐκ τῆς ἁρμονικῆς ἐνεργείας ποικίλων μερῶν, εὐσυνόπτων. Ἀπαιτεῖ λοιπὸν τὴν παράλληλον θέσιν τῶν μερῶν τούτων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντικείμενα, ὧν τὰ μέρη κείνται παραλλήλως, εἶνε τὸ κύριον θέμα τῆς ζωγραφικῆς, δύναται αὕτη, καὶ μόνον αὕτη, νὰ ἀπομιμηθῇ σωματικὸν κάλλος.

Ὁ ποιητής, ὅστις τὰ στοιχεῖα τοῦ κάλλους ἠδύνατο νὰ δεῖξῃ μόνον διαδοχικῶς, ἀπέχει ἐντελῶς τῆς περιγραφῆς σωματικῶν κάλλους, ὡς κάλλους. Αἰσθάνεται, ὅτι τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἀλλεπαλλήλως διατεταγμένα, ἀδυνατοῦσι νὰ παραγάγωσι τὴν ἐντύπωσιν, ἣν παράγουσι παραλλήλως διατεταγμένα· ὅτι τὸ συγκεντρωτικὸν βλέμμα, δι' οὗ μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν αὐτῶν θέλομεν νὰ συμπεριλάβωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν, δὲν παρέχει ἡμῖν ἐνιαίαν τινὰ εἰκόνα· ὅτι εἶνε ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φαντασίαν τὸ ἀναπαραστήσαι τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐμποιοῦσιν ὁμοῦ αὐτὰ τὰ σῶμα, ἢ ὅτι αὕτη, αὐτοὶ οἱ ὀφθαλμοί, ἂν δὲν δύναται νὰ ἀναπολύσῃ ἐκ τῆς φύσεως ἢ ἐκ τῆς τέχνης ὁμοίαν τινὰ σύνθεσιν τοιούτων μερῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα εἶνε ὁ Ὅμηρος τὸ ὑπόδειγμα πάντων τῶν ὑποδειγμάτων. Λέγει μὲν· ὁ Νιρεὺς ἦτο ὠραῖος· ὁ Ἀχιλλεὺς ὠραιότερος· ἢ Ἐλένη ἐκέκτητο θεσπέσιον κάλλος. Ἀλλ' οὐδαμοῦ συγκαταβαίνει εἰς τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν καλλονῶν τούτων. Καὶ ὅμως τὸ ὄλον ποίημα βασίζεται ἐπὶ τοῦ κάλλους τῆς Ἐλένης. Εἰς ποίαν πληθώραν περιγραφῶν θὰ ἐξεχύνετο ἐνταῦθα νεωτερός τις ποιητής!

Ἦδη ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς ¹³⁸ ἠθέλησε νὰ κοσμήσῃ τὸ ξηρὸν αὐτοῦ χρονικὸν δι' εἰκόνας τινὸς τῆς Ἐλένης. Ὁφείλω αὐτῷ χάριτας διὰ τὴν ἀπόπειραν αὐτοῦ. Διότι ἀληθῶς δὲν ἤξευρον, ποῦ ἄλλοθι νὰ ἐξιχνιάσω παράδειγμα, ἕξ οὗ ὀφθαλμοφανέστερον ν' ἀποδεικνύηται, πόσον εἶνε μωρὸν νὰ τολμᾷ τις, ὅτι ὁ Ὅμηρος τόσον σοφῶς παρέλειψεν. Ἀναγινώσκων παρ' αὐτῷ· ¹³⁹

Ἦν ἡ γυνὴ περικαλλῆς, εὖοφρος, εὐχροουστάτη,
εὐπάρειος, εὐπρόσωπος, βοῶπις, χιονόχρους,
ἐλικοβλέφαρος, ἄβρᾶ, χαρίτων γέμον ἄλλος,
λευκοβραχίων, τρυφερά, κάλλος ἀντικρὺς ἔμπνου,
τὸ πρόσωπον κατάλευκον, ἢ παρειὰ ῥοδόχρους,
τὸ πρόσωπον ἐπίχαρι, τὸ βλέφαρον ὠραῖον,
κάλλος ἀνεπιτήδευτον, αὐτόβρατιον, αὐτόχροον,
ἔβαπτε τὴν λευκότητα ῥοδόχροια πυρίνη,
ὡς εἴ τις τὸν ἐλέφαντα βάρει λαμπρᾷ πορφύρᾳ.
Δειρὴ μακρά, κατάλευκος, ὅθεν ἐμυθουρηθήθη
κυκνογενῆ τὴν εὖοπτον Ἐλένην χρηματίζειν. — —

νομίζω ὅτι βλέπω λίθους ἀνακυλιόμενους εἰς ὄρος ἐπὶ τῆς γρομφῆς τοῦ ὁποίου μέλλει νὰ κτισθῇ ἐκ τούτων πολυτελῆς οἰκοδομή, οὔτινες ὅμως ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ἀφ' ἑαυτῶν κατακρηναίνονται. Ποιῶν εἰκόνα καταλείπει ὁ φορητὸς αὐτὸς τῶν λέξεων, Ἡσίοαν μορφὴν εἶχεν ἢ Ἐλένη; Καὶ ἂν χίλιοι ἀνθρωποὶ ἀναγνώσωσι ταῦτα, δὲν θέλουσι καὶ οἱ χίλιοι ἀναπαραστήσει αὐτὴν ἕκαστος κατ' ἴδιον τρόπον;

Ἀλλὰ πολιτικοὶ στίχοι καλογήρου, εἶνε ἀληθῆς, δὲν εἶνε ποίησις. Ἄς ἀκούσωμεν λοιπὸν τὸν Ἀριόστον, ζωγραφοῦντα τὴν θελκτικὴν αὐτοῦ Ἀλκίνην.

Μόνον σοφοὶ μπορούσανε ζωγράφοι
νὰ φαντασθοῦνε τόσο τέλειο σῶμα·
ἔμπρὸς στὰ μαλλιά της τ' εἶνε τὸ χρυσάφι,
τὰ πλούσια, μὲ τ' ὀλόξανθό των χρῶμα;
Στὸ ἀφρόπλαστον ἀνθοῦσε μάγουλό της
ῥόδου καὶ κρίνου χρῶμ' ἀδελφωμένο·
ἦτο ἀπὸ λεφαντόδοντο πλασμένο
τὸ σύμμετρο, καθάριο μέτωπό της.

Κάτω ἀπ' τὰ μαῦρα, σπαθωτά της φρούδια
τὰ μάτια της σὰν ἥλιοι λαμπυρίζουν·
γλυκοκλιτάζοντας, ἀργὰ γυρίζουν,
τὴν τριγυρίζει ὁ Ἔρως μὲ παιγνίδια.
Βάλλει στὰ βέλη του καρδιὲς σημάδι,
τῆς κλέβει ἀπὸ τὰ στήθη, τῆς τρελλαίνει.
Στὴ μύτη της, π' ὀλόϊσα κατεβαίνει,
οὔτε κ' ὁ φθόνος θάβρισκε ψεγάδι.

Σὲ δυὸ λακκάκια ἀνάμεσα προβάλλει
στόμα κοράλλι· κ' ὄλο γλύκα, χάρη
κρύβουν τὰ χεῖλη της, ξεκρύβουν πάλι
δύο σειρὲς ἀτίμητο μαργαριτάρι.

Τοῦ λόγου ἐδῶθε χύνεται ἡ μαγεία,
ποῦ τὴν καρδιά τὴν ἄγρια κατανύγει,
καὶ τοῦ χαμόγελου ἡ γοητεία,
ποῦ τὸν Παράδεισο σὲ τὴν κόρμη ἀπὸ γεί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Χιόνι λευκὸ λαιμὸς καὶ στήθη γάλα,
τόνον λαιμὸς, στήθη πλατιά, γεμᾶτα·
δυὸ μῆλα τρυφερά, δυὸ μῆλ' ἀφράτα
φουσκοκόνον σὰν τὸ κῦμα στ' ἀκρογιάλι,
ὅταν τ' ἀγέρι τὸ σηκόνῃ ἀγάλι.

Οὐτ' Ἄργος θᾶβλεπε τὰ μέλη τ' ἄλλα,
ἀλλ' ἦτο φανερόν εἰς τὸν καθένα,
τέλεια πῶς ἦτανε καὶ τὰ κρυμμένα.

Βραχίονες πλασμένοι μ' ἁρμονία,
ἄσπρα μικρὰ χεράκια κοντυλένια,
ποῦ δὲν ἐξέχει κόμπος, φλέβα μία
σὴν ὀμαλότητα τὴν μαρμαρένια.
Πόδι μικρό, καμαρωτὸ προβάλλει

σὴν ἄκρη τῆς πεντάμορφης· τὰ κάλλη,
τὰ θέληγτρα, ποῦ ἀγγέλλοι τᾶχουν πλάσει,
καλύπτρα δὲν μπορεῖ νὰ τὰ σκεπάσῃ.

Ὁ Μίλων λέγει περὶ τοῦ Πανδαιμονίου: ¹⁴⁰ « τινὲς ἐπή-
νουν τὸ ἔργον, ἄλλοι τὸν τεχνίτην τοῦ ἔργου. » Ὡστε ὁ
ἔπαινος τοῦ μὲν, δὲν εἶνε πάντοτε καὶ ὁ ἔπαινος τοῦ ἄλ-
λου. Καλλιτέχνημά τι δύναται νὰ ἦνε ἄξιον πάσης ἐπιδο-
κιμασίας, χωρὶς νὰ συμβάλλῃ σπουδαίως πρὸς τὴν φήμην
τοῦ τεχνίτου. Καὶ τάνάπαλιν, δύναται τεχνίτης τις νὰ ἀπαιτῇ
δικαίως τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν, ἂν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν
ἱκανοποιῇ ἐντελῶς ἡμᾶς. Ἄν ἔχωμεν τοῦτο πάντοτε κατὰ
νοῦν, πολλάκις θὰ συμβιβάσωμεν ὅλως ἀντιφατικὰς κρίσεις,
ὡς ἐνταῦθα. Ὁ Dolce εἰς τὸν περὶ ζωγραφικῆς διάλογον
αὐτοῦ εἰσάγει τὸν Ἀρετῖνον ἐξαίροντα ὑπερβαλλόντως τὰς
σημιονευθείσας στροφὰς τοῦ Ἀριόστου: ¹⁴¹ ἐγὼ τοῦναντίον
ἐπὶ ἐγὼ αὐτοῦ εἶπε παραδείγματ' εἰκόνας, ἄνευ εἰκόνας. Ἄμ-
φιότεροι ἔχομεν δίκαιον. Ὁ Dolce θαυμάζει ἐν αὐταῖς τὰς
γνώσεις, ἃς ὁ ποιητὴς δεικνύει ὅτι ἔχει περὶ τοῦ σωματι-
κοῦ κάλλους· ἀλλ' ἐγὼ ἀποβλέπω μόνον εἰς τὴν ἐντύπωσιν,
ἣν αἱ γνώσεις αὗται, ἐν λέξεσιν ἐκφραζόμεναι, δύναται νὰ
ἀσκῶσιν ἐπὶ τῆς φαντασίας μου. Ὁ Dolce συμπεραίνει ἐκ
τῶν γνώσεων ἐκείνων, ὅτι καλοὶ ποιηταὶ εἶνε οὐχ ἦττον καὶ
καλοὶ ζωγράφοι· ἐγὼ δὲ ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ἐκείνης, ὅτι τὸ
ὑπὸ τῶν ζωγράφων διὰ γραμμῶν καὶ χρωμάτων κάλλιστα
ἐκφραζόμενον, ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀντικρὺς κάκιστα ἐρμηνεύε-
ται. Ὁ Dolce τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀριόστου συνιστᾷ εἰς
πάντας τοὺς ζωγράφους ὡς τὸ τελειότατον ὑπόδειγμα ὠραίας
γυναικός· καὶ ἐγὼ τὸ συνιστῶ εἰς πάντας τοὺς ποιητὰς ὡς
τὸ διδασκτικώτατον παράδειγμα, τοῦ νὰ μὴ δοκιμάσωσιν ἀτυ-
χέστερον ἔτι ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἀπέτυχε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριόστος.
Παραδέχομαι, ὅτι ὁ Ἀριόστος, λέγων:

Μόνον σοφοὶ μπορούσανε ζωγράφοι
νὰ φαντασθοῦνε τόσο τέλειο σῶμα,

μαρτυρεῖ δι' αὐτοῦ, ὅτι ἐνόησε πληρέστατα τὴν περὶ συμμετρίας θεωρίαν, ὡς δύναται νὰ διδαχθῇ ταύτην μόνον ὁ ἐπιμελέστατος τεχνίτης ἔκ τε τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων.¹⁴² Παραδέχομαι, ὅτι εἰς τὰς ψιλὰς λέξεις:

Στὸ ἀφρόπλαστον ἀνθοῦσε μάγουλό της
ὁδὸν καὶ κρίνου χρωμ' ἀδελφωμένο,

δείκνυται ἐντελέστατος χρωματογράφος, ὡς ὁ Τιτσιανός.¹⁴³ Δύναται τις ἐκ τοῦ ὅτι παραβάλλει μὲν ἀπλῶς τὴν κόμην τῆς Ἀλκίνης πρὸς χρυσόν, δὲν ὀνομάζει ὁμοῦς αὐτὴν χρυσὴν κόμην, νὰ συμπεράνη σαφῶς, ὅτι ἀποδοκιμάζει τὴν χρῆσιν τοῦ ἀληθινοῦ χρυσοῦ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς χροιάς.¹⁴⁴ Δύναται τις μάλιστα εἰς τὴν ἀπόδοσιν εἶναι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Στὴν μύτη της π' ὀλοῖσα κατεβαίνει,

νὰ ἀνευρίσκη τὴν κατατομὴν ἐκείνων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ῥινῶν, ἅς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον παρ' Ἑλλήνων τεχνιτῶν.¹⁴⁵ Ἀλλὰ τί ὠφελεῖ πᾶσα ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ σοφία αὕτη ἡμᾶς τοὺς ἀναγνώστας, οἵτινες θέλομεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι βλέπομεν ὠραίαν γυναῖκα, οἵτινες θέλομεν πρὸς τούτοις νὰ αἰσθανθῶμέν τι ἐκ τοῦ ἠδέος ἀναβρασμοῦ τοῦ αἵματος, ὃν προκαλεῖ ἡ πραγματικὴ θέα τοῦ κάλλους; Ἄν ὁ ποιητὴς γνωρίζῃ, ἐκ ποίων ἀναλογιῶν παράγεται ὠραία τις μορφή, μήπως γνωρίζωμεν καὶ ἡμεῖς αὐτό; Καὶ ἂν ἠθέλομεν τὸ γνωρίζει, μήπως δεικνύη ἡμῖν τὰς ἀναλογίας ταύτας; Ἢ μήπως διευκολύνῃ ἡμᾶς καὶ κατ' ἐλάχιστον μόνον, ἵνα ἀναπολήσωμεν αὐτὰς κατὰ ζωηρόν τινα ἐναργὴ τρόπον;

Μέτωπον, ἐντὸς τῶν προσηκόντων ὀρίων κεκλεισμένον, la fronte,
Che lo spazio finia congiusta meta

Ρίς, εἰς ἣν οὐδ' αὐτὸς ὁ φθόνος θὰ εὐρισκῆ τι τὸ ἐπιλήμμον,
Che non trova l'invidia, ove l'emende

χείρ, ἐπιμήκης πως καὶ στενὴ ἐν τῷ πλάτει αὐτῆς,

Lunghetta alquanto, e di larghezza angusta:

ποῖαν εἰκόνα ἀπεργάζονται οἱ γενικοὶ οὔτοι τύποι; Λεγόμενα παρὰ διδασκάλου τῆς ἰχνογραφίας θέλοντος νὰ καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ προσεκτικούς εἰς τὰ κάλλη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ προσχεδιάσματος, θὰ εἶχον σημασίαν τινά· διότι θὰ ἤρκει ἐν βλέμμα εἰς τὸ προσχεδιάσμα τοῦτο, ἵνα εὐρίσκωμεν τὰ προσήκοντα ὄρια τοῦ φαιδροῦ μετώπου, τὴν ἀριστοτάτην κατατομὴν τῆς ῥινός, τὸ στενὸν πλάτος τῆς ῥινοῦ χειρός. Ἀλλὰ παρὰ τῷ ποιητῇ οὐδὲν βλέπω, καὶ οὐδὲν ἀναγνώσκω, ἀλλὰ ἀισθάνομαι, ὅτι ματαιοπονῶ προσπαθῶν νὰ ἴδω τι.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὁ Βιργίλιος, ἐν ᾧ ἠδυνήθη νὰ μιμηθῇ τὸν Ὅμηρον, οὐδὲν μεταβαλὼν, ὑπῆρξέ πως εὐτυχής. Οὕτω τὴν Διδῶ αὐτοῦ ὀνόμασεν ἀπλῶς: pulcherrima Dido. Ἄν τι ἐν αὐτῇ λεπτομερέστερον περιγράφη, τοῦτο εἶνε ὁ πλούσιος στολισμὸς αὐτῆς, ἡ λαμπρὰ αὐτῆς περιβολή:

Τέλος προέρχεται — — — —

παρουφασμένην ποικίλως φορεῖ Σιδωνίαν χλαμύδα·

εἶν' ἡ φαρέτρα χρυσοῦ, μὲ χρυσὸν πεπλεγμένη ἡ κόμη,

καὶ ἡ πορφυρὰ της ἐσθῆς διὰ πόρπης χρυσοῦ ἀναδεῖται.¹⁴⁶

Ὡστε, ἂν ἠθέλέ τις νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτὸν τὸ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου τεχνίτου λεχθὲν πρὸς τινα μαθητὴν, ὅστις ἐξωγράφῃσε κατάκοσμον τινα Ἑλένην, «ἀδυνατῶν νὰ

ζωγραφίσης αὐτὴν ὠραίαν, ἐζωγράφησες αὐτὴν πλουσίαν: »¹⁴⁷ θ' ἀπεκρίνετο ὁ Βιργίλιος, « δὲν πταίω, ὅτι δὲν ἠδυνήθην νὰ ζωγραφίσω αὐτὴν ὠραίαν· ἡ μορφὴ ἀφορᾷ τὰ ὄρια τῆς τέχνης· ἔπαινός μου ἔστω, ὅτι περιορίσθη ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων. »

Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσω ἐνταῦθα τὰς δύο τοῦ Ἀνακρέοντος ῥόδας, ἐν αἷς ἀνατέμνει τὸ κάλλος τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ καὶ τοῦ Βαθύλλου.¹⁴⁸ Ἡ τροπὴ, ἣν ἐπιφέρει ἐνταῦθα, συνδιαλλάττει πάντα. Νομίζει, ὅτι ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ ζωγράφον καὶ κελεύει αὐτὸν νὰ ἐργασθῆ ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ. Οὕτω, λέγει, ζωγράφησέ μου τὴν κόμην, οὕτω τὸ μέτωπον, οὕτω τοὺς ὀφθαλμούς, οὕτω τὸ στόμα, οὕτω τράχηλον καὶ στήθος, οὕτω ὀσφὺν καὶ χεῖρας! Ὅτι ὁ τεχνίτης τμηματικῶς μόνον νὰ συνθέσῃ δύναται, τοῦτο τμηματικῶς μόνον ἠδύνατο νὰ διαγράψῃ εἰς αὐτὸν ὁ ποιητής. Ἡ πρόθεσις αὐτοῦ δὲν εἶνε, νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ νὰ αισθανθῶμεν ἐν τῇ προφασί ταντα καὶ ἀληθῆσαι τοῦ ζωγράφου τὸ ὄλον κάλλος τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ ἀντικειμένων· αὐτὸς ὁ ἴδιος αισθάνεται τὸ ἀνεπαρκές τῆς διὰ λόγου ἐκφράσεως καὶ καταφεύγει διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐκφρασιν τῆς τέχνης, ἣς τὴν ἀπάτην τόσον ἐξαίρει, ὥστε ὀλόκληρος ἢ ῥδὴ αὐτοῦ φαίνεται ἐγκώμιον τῆς τέχνης μᾶλλον, ἢ τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ. Δὲν βλέπει τὴν εἰκόνα, βλέπει αὐτὴν τὴν ἰδίαν, καὶ νομίζει, ὅτι ἤδη ἀνοίγει τὰ χεῖλη νὰ ὀμιλήσῃ.

*Ἀπέχει βλέπω γὰρ αὐτὴν·
τάχα, κηρέ, καὶ λαλήσεις.*

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Βαθύλλου τὸ ἐγκώμιον τοῦ ὠραίου παιδὸς καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς τέχνης καὶ τοῦ τεχνίτου εἶνε τόσον μετ' ἀλλήλων συμπελεγμένα, ὥστε εἶνε ἀμφίβολον πρὸς τιμὴν τίνος ἰδίως προώρισεν ὁ Ἀνακρέων τὴν

ῥδὴν αὐτοῦ. Συλλέγει τὰ κάλλιστα μέρη ἐκ διαφόρων εἰκόνων, αἵτινες διεκρίνοντο ἀκριβῶς διὰ τὸ ἐξαιρετον κάλλος τῶν μερῶν τούτων· τὸν τράχηλον λαμβάνει παρὰ τοῦ Ἀδώνιδος, στήθος καὶ χεῖρας παρὰ τινος Ἑρμοῦ, τοὺς μηροὺς παρὰ τοῦ Πολυδεύκου, τὴν νηδὺν παρὰ τινος Διονύσου, καὶ τέλος προσβλέπει ὀλόκληρον τὸν Βάθυλλον ἐν τινι τελείῳ Ἀπόλλωνι τοῦ τεχνίτου.

*Μετὰ δὲ πρόσωπον ἔστω,
τὸν Ἀδώνιδος παρελθόν,
ἐλεφάντινος τράχηλος·
μεταμάζιον δὲ ποίει
διδύμας τε χεῖρας Ἑρμοῦ,
Πολυδεύκεος δὲ μηροὺς
Διονυσίην δὲ νηδὺν — —
Τὸν Ἀπόλλωνα δὲ τοῦτον
κατὰ τὸν ποῖε Βάθυλλον.*

Οὕτω καὶ ὁ Λουκιανὸς οὐδεμίαν ἄλλην ἔννοιαν δύναται νὰ μεταδώσῃ περὶ τοῦ κάλλους τῆς Πανθείας, ἢ παραπέμπων εἰς τοὺς καλλίστους γυναικείους ἀνδριάντας τεχνιτῶν ἀρχαίων.¹⁴⁹ Ἄλλὰ τί δηλοῖ ἄλλως τοῦτο, ἢ ὀμολογίαν, ὅτι ἢ γλῶσσα ἐνταῦθα καθ' ἑαυτὴν εἶνε ἀσθενής, ὅτι ἢ ποιήσις ψελλίζει, καὶ ἢ εὐγλωττία σιωπᾷ, ἂν δὲν χρησιμεύσῃ πως καὶ ἢ τέχνη ὡς διερμηνεὺς αὐτῶν;

ΚΑ'.

Ἄλλὰ δὲν ζημιούται ἢ ποιήσις ὑπερβαλλόντως, ἂν θέλῃ τις νὰ στερήσῃ αὐτὴν πάσης εἰκόνας σωματικοῦ κάλλους; — Πλὴν τίς θέλει τοῦτο; Ζητῶν νὰ καταστήσῃ τις εἰς αὐτὴν δυσάρεστον μίαν μόνην ὁδόν, δι' ἣς διανοεῖται νὰ ἐπιτύχῃ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ

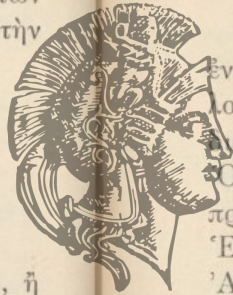
τοιαύτας εικόνας ἀναζητοῦσα ἐναγωνίως περιπλανωμένη τὰ ἴχνη τέχνης ἀδελφῆς, χωρὶς ποτε νὰ ἐπιτύχη τὸν αὐτὸν καὶ ἐκεῖνη σκοπὸν, μήπως διὰ τοῦτο ἀποκλείη αὐτῇ πᾶσαν ἄλλην ὁδόν, ἐν ἧ τὸ ἀνάπαλιν ἡ τέχνη πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτήν;

Αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, ὅστις πάσης τμηματικῆς περιγραφῆς σωματικοῦ κάλλους τόσον σκοπίμως ἀπέχει, παρ' οὗ μόλις ἀπαξ ἐν παρόδῳ μανθάνομεν, ὅτι ἡ Ἑλένη εἶχε λευκοὺς βραχίονας¹⁵⁰ καὶ ὠραίαν κόμην,¹⁵¹ αὐτὸς ὁ ποιητής, λέγω, γινώσκει οὐχ ἤττον νὰ δώσῃ ἡμῖν περὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς ἔννοιάν τινα, ὑπερβαίνουσαν πᾶν ὅ,τι ἡ τέχνη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Ἄς ἐνθυμηθῇ τις τὸ χωρίον, ὅπου ἡ Ἑλένη προσέρχεται εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν πρεσβυτάτων τοῦ τρωϊκοῦ λαοῦ. Οἱ σεβάσμιοι γέροντες τὴν ἀτενίζουσι καὶ λέγουσι πρὸς ἀλλήλους: ¹⁵²

Ὁὐ νέμεσις, Τρῶας καὶ ἐνθυμήσασθε ἡμεῖς
 τοιῆδ' ἀμφὶ γυναικὶ πόλιν ἔχουσαν ἄλγεια πάνχρην
 αἰνῶς ἀθανάτησι θεῆς εἰς ὅπα ἔοικεν.

Τί δύναται νὰ παράσχῃ ζωηρότεραν ἔννοιαν ὠραιότητος, ἢ τὸ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ψυχρὸν γῆρας αὐτὴν πάντῃ ἀξίαν τοῦ πολέμου, δι' ὃν χύνεται τόσον αἷμα καὶ τόσα δάκρυα;

Ὅ,τι ὁ Ὅμηρος δὲν δύναται νὰ περιγράψῃ κατὰ τὰ συστατικὰ μέρη αὐτοῦ, καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὸν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ. Ζωγραφήσατε ἡμῖν, ποιηταί, τὴν ἡδονήν, τὴν συμπάθειαν, τὸν Ἔρωτα, τὴν γοητείαν, ἣν ἐμποιεῖ τὸ κάλλος, καὶ ἔχετε αὐτὸ τὸ κάλλος ζωγραφῆσαι. Τίς δύναται νὰ φαντασθῇ ὡς δύσμορφον τὸ ἀγαπητὸν μέλημα τῆς Σαπφουῦς, εἰς οὗ τὴν θεάν ὁμολογεῖ αὕτη, ὅτι χάνει καὶ αἰσθησιν καὶ νοῦν; Τίς δὲν νομίζει, ὅτι βλέπει τὴν ὠραιότητα, ἐντελεστάτην μορφήν, εὐθύς ὡς συμμερισθῇ τὸ αἰ-

σθημα, ὅπερ μόνον τοιαύτη μορφή δύναται νὰ διεγείρῃ; Ὅχι διότι ὁ Ὀβίδιος δεικνύει ἡμῖν μέλος πρὸς μέλος τὸ ὠραῖον σῶμα τῆς Λεσβίας¹⁵³ αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι πράττει τοῦτο μετὰ τῆς ἠδυπαθοῦς μέθης, πρὸς ἣν εἶνε τόσον εὐκόλον νὰ ἐξεγείρῃ τὸν πόθον ἡμῶν, νομίζομεν, ὅτι ἀπολαύομεν τῆς θεᾶς, ἧς ἐκεῖνος ἀπήλαυσε. (Amor. I. 5. 19.)

Ποίους βραχίονας ἔβλεπον κ' ἔβρανον, ὦμους ὁποίους!
 Πόσον νὰ θλίβῃς ὑπῆρχεν ἡδὺ τῶν μαστῶν της τὸ σχῆμα!
 Ὑπὸ τὸ στήθος αὐτῆς τὸ μικρὸν ἢ γαστήρ πόσον λεία!
 Πόσον καὶ ποῖον πλευρόν! νεαρὸς ὁ μικρὸς της ὀπίσσον!

Ἄλλος τρόπος, δι' οὗ ἡ ποίησις ὑπερτερεῖ τῆς τέχνης ἐν τῇ ἐξεικονίσει σωματικοῦ κάλλους, εἶνε ἡ τροπὴ τοῦ κάλλους εἰς χάριν. Χάρις εἶνε κάλλος ἐν κινήσει, καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ὁ ζωγράφος πρὸς τὸν ζωγράφον τῷ ζωγράφῳ, ἢ τῷ ποιητῇ. Ὁ ζωγράφος δύναται μόνον νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν κίνησιν, πράγματι ὅμως τὰ πρόσωπα αὐτοῦ στεροῦνται κινήσεως. Ἐπομένως ἡ χάρις μεταβάλλεται παρ' αὐτῷ εἰς μορφασμόν. Ἄλλ' ἐν τῇ ποιήσει παραμένει αὕτη, ὅποια εἶνε· μεταβατικὸν κάλλος, ὅπερ ἐπανειλημμένως ἐπιθυμοῦμεν νὰ βλέπωμεν. Ἐρχεται καὶ παρέρχεται· καὶ ἐπειδὴ εὐκολώτερον καὶ ζωηρότερον ἐν γένει ἀναπολοῦμεν κίνησιν τινα, ἢ ἀπλῶς σχήματα καὶ χρώματα, διὰ τοῦτο ἡ χάρις ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογία ἐπιδρᾷ ἐφ' ἡμῶν ἰσχυρότερον τοῦ κάλλους. Διὸ πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει καὶ συγκινεῖ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Ἀλκίνης, εἶνε χάρις. Ἡ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἐντύπωσις δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι εἶνε μέλανες ἢ φλογεροί, ἀλλὰ διότι

γλυκοκνιτάζοντα, ἀργὰ γυρίζουσα.

διότι ὁ Ἔρως περιπίπτει αὐτοὺς καὶ ἐκκενοῖ ἐξ αὐτῶν τὴν

φαρέτραν αὐτοῦ ὀλόκληρον. Τὸ στόμα αὐτῆς θέλγει, ὄχι διότι χεῖλη μεμιλωμένα περικλείουσι δύο σειρὰς ἐκλεκτῶν μαργαριτῶν, ἀλλὰ διότι ἐνταῦθα μορφοῦται τὸ ἐράσμιον μεδιάμα, ὅπερ, καθ' ἑαυτό, ἀνοίγει παράδεισον ἐπὶ τῆς γῆς· διότι ἐξ αὐτοῦ ἠχοῦσιν οἱ εὐμενεῖς λόγοι οἱ μαλάσσοντες πᾶσαν σκληρὰν καρδίαν. Τὸ στήθος αὐτῆς δὲν γοητεύει τόσον, διότι γάλα καὶ ἐλεφάντινον ὄστουν καὶ μῆλα πλάττουσι τὴν λευκότητα καὶ τὸν κομψὸν αὐτοῦ τύπον, ὅσον διότι βλέπομεν αὐτὸ ἠρέμα ἀναπαλλόμενον, ὡς τὰ κύματα κατὰ τὸ ἀκρότατον κράσπεδον τῆς ἀκτῆς, ὅταν παιγνιώδης Ζέφυρος ἀνακινή τὴν θάλασσαν :

*δνὸ μῆλα τρυφερά, δνὸ μῆλ' ἀφραῖτα
φουσκόνον, σὰν τὸ κῦμα σ' ἀκρογάλι,
ὅταν τ' ἀγέρι τὸ σηκόνῃ ἀγάλι.*

Εἶμαι βέβαιος, ὅτι μόνον τοιοῦτο χαρακτῆρ τῆς ζωῆς, εἰς μίαν ἢ δύο στροφὰς συμπλεκόμενον, εἶναι ἐπιπέδον δραματικώτερον, ἢ αἱ πέντε, ἐν αἷς ὁ Ἀριόστος διέσπειρεν αὐτοὺς καὶ τοὺς συνέπλεξε μετὰ ψυχρῶν χαρακτήρων τῆς εὐμορφίας, ὑπὲρ τὸ δέον σοφῶν ὡς πρὸς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν.

Αὐτὸς ὁ Ἀνακρέων προετίμησε νὰ περιπέσῃ μᾶλλον εἰς τὴν φαινομένην ἀτοπίαν ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ ζωγράφου τὰ ἀδύνατα, ἢ νὰ μὴ ζωογονήσῃ διὰ χάριτος τὴν εἰκόνα τῆς ἀγαπητῆς αὐτοῦ. (Ὡιδῆ 28, 26.)

*Τρυφεροῦ δ' ἔσω γενείου,
περὶ λυγδίνῳ τραχίλῳ
χάριτες πέτοιτο πᾶσαι.*

Τὸ τρυφερὸν αὐτῆς γενεῖον, ἐντέλλεται τῷ ζωγράφῳ, τὸν τραχίλον αὐτῆς τὸν μαρμάρινον ὡς περιῖπτανται αἱ Χάρι-

τες! Πῶς τοῦτο; Κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην ἔννοιαν τῆς λέξεως; Ἄλλ' αὕτη εἶνε πάσης ζωγραφικῆς ἐκφράσεως ἀνωτέρα. Ὁ ζωγράφος ἠδύνατο νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ γένειον τὴν ὠραιότητα τὴν στρογγυλότητα, τὸν ὠραιότατον λακκίσκον, *Amoris digitulo impressum* (διότι τὸ « ἔσω » φαίνεται μοι θέλον νὰ σημάνη λακκίσκον) — ἠδύνατο νὰ προσδώσῃ εἰς τὸν τραχίλον τὴν ὠραιότητα τὴν σαρκικὴν χροιάν, καὶ οὐδὲν πλέον. Αἱ κάμψεις τοῦ ὠραίου τούτου τραχήλου, αἱ κινήσεις τῶν μυῶν, δι' ὧν ὁ λακκίσκος ἐκεῖνος καθίσταται μᾶλλον ἢ ἦττον ὄρατός, ἢ ἰδίως χάρις, ἦτο ὑπὲρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ὁ ποιητὴς εἶπε τὸ ὑψιστον, δι' οὗ δύναται ἡ τέχνη αὐτοῦ νὰ αἰσθητοποιήσῃ ἡμῖν τὸ κάλλος, ἵνα δυνηθῇ καὶ ὁ ζωγράφος νὰ ζητήσῃ τὴν ὑψίστην ἔκφρασιν ἐν τῇ τέχνῃ αὐτοῦ. Νέον τοῦτο παράδειγμα πρὸς ἐπίρωσιν τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως, ὅτι ὁ ποιητὴς, καὶ ὅταν ἀκόμη ὀμιλῇ περὶ ἔργων τῆς τέχνης, δὲν εἶνε ἐν τούτοις ὑποχρεωμένος ἀπὸ τῆς ἀπείρου τῆς τέχνης.

KB'.

Ὁ Ζεῦξις ἐξωγράφησεν Ἑλένην καὶ ἐτόλμησε νὰ θέσῃ κάτωθεν αὐτῆς τοὺς περιφήμους ἐκείνους στίχους τοῦ Ὀμήρου, ἐν οἷς οἱ θελχθέντες γέροντες ἐκδηλοῦσι τὸ αἶσθημα αὐτῶν. Οὐδέποτε ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ ποίησις κατήλθον εἰς ἀμίλλαν πλέον ἰσόπαλον. Ἡ νίκη ἔμεινεν ἀμφίβολος, καὶ ἀμφοτέρω ἐκρίθησαν ἄξιοι νὰ στεφανωθῶσι.

Διότι, ὡς ὁ σοφὸς ποιητὴς τὸ κάλλος, ὅπερ ἠσθάνετο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ εἰκονίσῃ κατὰ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ μέρη, ἔδειξεν ἡμῖν μόνον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, οὕτω ἔδειξεν ἡμῖν ὁ οὐδὲν ἦττον σοφὸς ζωγράφος τὸ κάλλος κατὰ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ μέρη, καὶ ἐθεώρησεν ἀνάρμοστον τῇ τέχνῃ

αὐτοῦ νὰ καταφύγῃ εἰς οἰονδήποτε βοηθητικὸν μέσον. Ἡ εἰκὼν αὐτοῦ συνίστατο ἐκ μόνης τῆς Ἑλένης, ἣτις ἴστατο γυμνή. Διότι εἶνε πιθανόν, ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς ἦτον ἡ Ἑλένη, ἣν ἐξωγράφησε χάριν τῶν Κροτωνιατῶν.¹³⁴

Ἐὰς παραβάλλῃ τις πρὸς ταῦτα, διὰ τὸ περιεργὸν τοῦ πράγματος, τὴν εἰκόνα, ἣν ὁ Caylus ἀντλῶν ἐκ τῶν στίχων ἐκεῖνων τοῦ Ὀμήρου προδιαγράφει εἰς τοὺς νεωτέρους τεχνίτας. « Ἡ Ἑλένη, κεκαλυμμένη διὰ πέπλου ἐμφανίζεται εἰς τὸ μέσον διαφόρων πρεσβυτῶν, ἐν οἷς εὐρίσκεται καὶ ὁ Πριάμος, εὐδιάγνωστος ἐκ τῶν σημάτων τοῦ βασιλικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος. Ὁ καλλιτέχνης πρέπει κυρίως νὰ προσπαθήσῃ, ὥστε νὰ αισθανθῶμεν τὸν θρίαμβον τοῦ κάλλους ἐκ τῶν ἀπλήστων βλεμμάτων καὶ ἐξ ὄλων τῶν ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ ἐκφράσεων, τῶν ἐμφαινομένων ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ψυχρῶν τούτων γερόντων. Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ὑπεράνω μιᾶς τῶν πυλῶν τῆς πόλεως. Ἐν τῷ βάθει τῆς εἰκόνης δύναται νὰ εἰκονίζηται ὁ εὐρὺς ποταμὸς ἢ τὴν ἑπὶ τῆς οἰκοδομαὶ τῆς πόλεως. Ἐκεῖνο θὰ ἐφαίνετο τολμηρότερον, ἀμφοτέρω ὅμως ἐπίσης ἀρμόζοντα. »

Ἐὰς φαντασθῆ τις τὴν εἰκόνα ταύτην ἐκτελεσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μεγίστου τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνιτῶν, καὶ ἄς ἀντιπαραβάλλῃ αὐτὴν πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Ζεύξιδος. Ποία θὰ δεῖξῃ τὸν ἀληθῆ θρίαμβον τοῦ κάλλους; Αὕτη, ὅπου ἐγὼ αὐτὸς τὸν αισθάνομαι, ἢ ἐκεῖνη, ὅπου πρέπει νὰ εἰκάσω αὐτὸν ἐκ τῶν μορφασμῶν συγκεκινημένων πολιοπογόνων; *Tigre senilis amor*: τὸ φλογερὸν βλέμμα καθιστᾷ γελοῖον τὸ σεβασμιώτατον πρόσωπον, καὶ γέρον, προδίδων νεανικὰς ἐπιθυμίας, εἶνε ἀντικρὺς ἀηδὲς ἀντικείμενον. Τὴν μομφὴν ταύτην δὲν δύναται τις νὰ ἐπιρρίψῃ εἰς τοὺς ὀμηρικὸς γέροντας· διότι τὸ πάθος, ὅπερ αισθάνονται, εἶνε στιγμιαίως σπινθήρ, ὃν καταπνίγει ἀμέσως ἡ σοφία αὐτῶν· πάθος προωρισμένον μόνον νὰ τιμήσῃ τὴν Ἑλένην, ἀλλ' ὄχι νὰ κατασιχύνῃ

αὐτούς. Ὁμολογοῦσι τὸ αἰσθημα αὐτῶν, ἀλλὰ προσθέτουσιν ἀμέσως : (Ἰλιάδ. Γ. 159)

*Ἄλλὰ καὶ ὣς, τοῖς περ ἐοῦσ', ἐν νηυσὶ νεέσθω,
μηδ' ἡμῖν τεκέεσσ' εἴ ὀπίσω πῆμα λῆπιτο.*

Ἄνευ τῆς ἀποφάσεως ταύτης θὰ ἦσαν γέροντες ἐρωτύλοι, θὰ ἦσαν, οἷοι ἐμφαίνονται ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Caylus. Καὶ ποῦ διευθύνουσιν ἄρα τὰ φλογερὰ βλέμματα αὐτῶν; Πρὸς συγκεκαλυμμένον πρόσωπον. Εἶνε τοῦτο Ἑλένη; Δὲν ἐννοῶ, πῶς ὁ Caylus ἐνταῦθα παριστᾷ κεκαλυμμένην ταύτην ὑπὸ πέπλου. Καὶ λέγει μὲν τοῦτο ῥητῶς ὁ Ὀμηρος : (αὐτόθι 141)

*Αὐτίκα δ' ἀργεννῆσι καλυφραμένη ὀθόνησιν
ὄρματ' ἐκ θαλάμοιο — —*

ἀλλὰ, ἀναθάλπει οὐτὸς δὲ τῶν ὀδῶν· καὶ δεικνύουσι μὲν ἅπαντες αὐτῶν οἱ γέροντες τὸν θαυμασμὸν αὐτῶν, πρὶν ἢ ἀκόμη φανῆ αὕτη ἀποθέτουσα ἢ ἀνασύρουσα τὸν πέπλον, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἔβλεπον αὐτὴν οἱ γέροντες· ἡ ὁμολογία λοιπὸν αὐτῶν δὲν ἐπήγαγεν ἐκ τῆς νῦν στιγμιαίας θέας, ἀλλὰ θὰ ἠσθάνθησαν ἤδη πολλάκις, ὅτι ὁμολόγησαν ὅτι ἠσθάνθησαν πρώτην φορὰν μόνον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτη· Ἐν τῇ εἰκόνι δὲν συμβαίνει τοιοῦτόν τι. Βλέπων ἐδῶ τεθελγμένους γέροντας, θέλω νὰ ἴδω συγχρόνως τι θέλγει αὐτούς· καὶ θὰ ἐκπλαγῶ τὰ μέγιστα οὐδὲν ἕτερον βλέπων, ἢ, ὡς εἶπον, κεκαλυμμένον πρόσωπον, πρὸς ὃ οἱ γέροντες χαίνουσιν ἐρωτικῶς. Τί κοινὸν ἔχει τοῦτο πρὸς τὴν Ἑλένην; Τὸν λευκὸν αὐτῆς πέπλον, καί τι τοῦ συμμέτρου αὐτῆς τύπου, ἐφ' ὅσον ὁ τύπος δύναται νὰ ἦνε ὄρατος ὑπὸ ἐνδύματα. Ἄλλ' ἴσως δὲν ἐνόει καὶ ὁ κόμης, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἦνε κεκαλυμμένον, καὶ ὀνομάζει τὸν

πέπλον ἀπλῶς μέρος τῆς ἀμφιέσεως αὐτῆς. Ἄν ἔχη οὕτω τὸ πρᾶγμα (αἱ λέξεις αὐτοῦ δὲν ἐπιδέχονται βεβαίως τοιαύτην ἐρμηνείαν: Héline couverte d' un voile blanc) γεννᾶται παρ' ἐμοὶ ἑτέρα ἔκκλησις: συνιστᾷ τῷ καλλιτέχνῃ τόσον ἐπιμελῶς τὴν ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν πρεσβυτῶν εἰκονίζομένην ἔκφρασιν· ἀλλ' οὐδὲ λέξιν δαπανᾷ περὶ τοῦ κάλλους τῆς μορφῆς τῆς Ἑλένης. Ἡ αἰδήμων αὕτη καλλονή, ἣς οἱ ὀφθαλμοὶ πλέουσιν ἐν τῇ ὑγρᾷ λάμπει τῶν δακρῦων τῆς μετανοίας, μετὰ δειλίας πλησιάζουσα — Πῶς; Εἶνε τὸ ὑψιστον κάλλος τοῖς τεχνίταις ἡμῶν τόσον εὐχερές, ὥστε δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ὑπομνήσῃ τις αὐτοῖς τοῦτο; Ἡ μήπως εἶνέ τι ἀνώτερον τοῦ κάλλους; Καὶ εἴμεθα ἤδη συνειθισμένοι καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὴν δυσειδεστάτην ὑποκρίτριαν ὡς θελκτικὴν περιγλήπισσαν, ἂν μόνον ὁ πρίγκηψ αὐτῆς ἐκφράζῃ πρὸς αὐτὴν θερμοτάτην ἀγάπην;

Τῇ ἀληθείᾳ· ἡ εἰκὼν τῆς Πηνελόπιδος ἀπὸ τοῦ Ζεῦξιδος, ὡς παντομίμος πρὸς τὴν ὑψιστὴν τοῦτην.

Ἄναντιρρήτως ὁ Ὅμηρος ἀνεγινώσκετο ἄλλοτε ἐπιμελέστερον, ἢ νῦν. Ἐν τούτοις δὲν εὐρίσκει τις ἀναφερομένης τόσον πολλὰς εἰκόνας, ἅς οἱ ἀρχαῖοι τεχνίται ἠρώσθησαν ἐξ αὐτοῦ.¹⁵⁵ Μόνον τὴν ἔνδειξιν τοῦ ποιητοῦ πρὸς ἰδιαίτερα τινὰ σωματικὰ κάλλη φαίνονται οὗτοι ὅτι ἐπωφελήθησαν ἐπιμελῶς· ταῦτα ἐξωγράφουν, καὶ περὶ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, μόνον, ἠσθάνοντο καλῶς, ἦτο αὐτοῖς συγκεχωρημένον νὰ συναμιλληθῶσι πρὸς τὸν ποιητὴν. Πλὴν τῆς Ἑλένης ὁ Ζεῦξις ἐξωγράφησε καὶ τὴν Πηνελόπην· καὶ ἡ Ἄρτεμις τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο ἡ τοῦ Ὀμήρου συνοδευομένη ὑπὸ τῶν Νυμφῶν αὐτῆς. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὑπομνήσκω, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου, ἐν ᾧ ὁμιλεῖ περὶ τῶν τελευταίων, δεῖται διορθώσεως.¹⁵⁶ Ἀλλὰ τὸ ζωγραφεῖν ἐκ τοῦ Ὀμήρου πράξεις, ἀπλῶς διότι παρέχουσι πλουσίαν σύνθε-

σιν, ἐξόχους ἀντιθέσεις, τεχνικούς φωτισμούς, φαίνεται ὅτι δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν καλαισθησίαν τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν· καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν αὐτό, ἐφ' ὅσον ἀκόμη ἡ τέχνη περιοριζέτο εἰς τὰ στενώτερα ὄρια τοῦ ὑψίστου αὐτῆς προορισμοῦ. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου ἐτρέφοντο διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ποιητοῦ· ἐπλήρουν τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν διὰ τῶν ὑψίστων αὐτοῦ χαρακτήρων. Τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτοῦ ἐξέκαιε τὸν ἴδιον ἑαυτῶν· ἔβλεπον καὶ ἠσθάνοντο ὡς αὐτός· καὶ οὕτω ἀπέβαινον τὰ ἔργα αὐτῶν ἀπεικάσματα τῶν Ὀμηρικῶν, οὐχὶ ἐν τῇ σχέσει εἰκόνας πρὸς τὸ πρότυπον αὐτῆς, ἀλλ' ἐν τῇ σχέσει υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· ὅμοια, ἀλλὰ διάφορα. Ἡ ὁμοιότης κεῖται πολλάκις ἐν ἐνὶ μόνῳ χαρακτήρι· πάντες οἱ λοιποὶ οὐδὲν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους ὅμοιον, ἢ ὅτι συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ ἐν τῷ ἐνὶ ἢ τῷ ἑτέρῳ ὁμοίου χαρακτήρος.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ ὁμηρικὰ ἀριστουργήματα τῆς ποιήσεως ἦσαν ἀρχαῖα, οἱ ἀρχαῖοι τῆς τέχνης ἀριστουργήματος· ἐπειδὴ ὁ Ὅμηρος παρετήρησε τὴν φύσιν διὰ γραφικοῦ ὀφθαλμοῦ πρότερον, ἢ ὁ Φειδίας καὶ ὁ Ἀπελλῆς: διὰ τοῦτο δὲν πρέπει τις νὰ ξενίζηται, ὅτι οἱ τεχνίται, πρὶν ἢ ἀντλήσωσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως διαφόρους παρατηρήσεις, λίαν χρησίμους αὐτοῖς, εὖρον ἤδη ἐτοίμους παρ' Ὀμήρου, ἐξ οὗ παρέλαβον αὐτὰς ἀπλήστως, ἵνα διὰ τοῦ Ὀμήρου μιμηθῶσι τὴν φύσιν. Ὁ Φειδίας ὡμολόγησεν ὅτι οἱ στίχοι: ¹⁵⁷

*Ἥ, καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσια δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος,
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.*

ἐχρησίμευσαν αὐτῷ ὡς πρότυπον τοῦ Ὀλυμπίου αὐτοῦ Διός, καὶ ὅτι μόνον τῇ βοήθειᾳ αὐτῶν κατώρθωσε νὰ πλάσῃ θεῖον πρόσωπον, propemodum ex ipso coelo petitum (οὕτως εἰ-

πεῖν ἐξ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ ληφθέν.) Ἐκεῖνος, ὅστις οὐδὲν πλέον νοεῖ ἐνταῦθα, ἢ ὅτι ἡ φαντασία τοῦ τεχνίτου ἐξήφθη διὰ τῆς ὑψηλῆς εἰκόνας τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐγένετο ἰκανῆ ἐπίσης πρὸς τόσον ὑψηλὰς ἐννοίας, παραμελεῖ, μοι φαίνεται, τὸ οὐσιωδέστατον, καὶ ἀρκεῖται εἰς τι ὅλως γενικόν, ἐνῶ εἶνε ἀπείρως ἰκανοποιητικώτερον νὰ ἴδῃ τι ἐνταῦθα πολὺ εἰδικόν. Κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ Φειδίας ὠμολόγησε συγχρόνως, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ πρῶτον παρετήρησε πόση ἔκφρασις κεῖται ἐν ταῖς ὀφρῦσι, *quanta pars animi* ¹⁵⁸ (πόση ψυχὴ) ἐμφαίνεται ἐν αὐταῖς. Ἴσως παρεκίνησεν αὐτὸν τοῦτο νὰ ἐπιμεληθῇ πλειότερον καὶ τῆς κόμης, ἵνα πως ἐκφράσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ὀνομαζόμενον «ἀμβρόσια χαῖται.» Διότι εἶνε βέβαιον, ὅτι οἱ πρὸ τοῦ Φειδίου ἀρχαῖοι τεχνῖται ὀλίγον ἐνόησαν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐκφράσεως τῆς φυσιογνωμίας, καὶ ἰδίως παρημέλησαν πολὺ τὴν κόμην. Καὶ ὁ Μύρων ἔτι ἦτο κατ' ἀμφοτέρα ἀξιόμειπτος, ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλίνιος, ¹⁵⁹ καὶ κατ' αὐτὸν Πικανόρας ὁ νεοεὐρωπαϊκὸς ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις ἀνεδειχθῆ φιλοτεχνήσας κομμὴν κόμην. ¹⁶⁰ Ὅτι ὁ Φειδίας ἐδιδάχθη περὶ τοῦ Ὀμήρου, ἐδιδάχθησαν οἱ λοιποὶ τεχνῖται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου.

Θὰ ἀναφέρω ἐν ἔτι παράδειγμα τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ὅπερ πάντοτε λίαν μ' εὐχαρίστησεν. Ἄς ἐνθυμηθῇ τις ὅσα ὁ Hogarth ¹⁶¹ παρατηρεῖ περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Βελβεδέρε : «Ὁ Ἀπόλλων οὗτος,» λέγει, «καὶ ὁ Ἀντίνοος ἴστανται ἀμφοτέροι ἐν τῷ αὐτῷ παλατίῳ ἐν Ῥώμῃ. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίνοος πληροὶ τὸν θεατὴν θάμβους, ὁ δὲ Ἀπόλλων καταπλήσσει αὐτόν, καὶ δῆ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν Περιγητῶν, ἔνεκα ὑπερανθρώπου θεάματος, ὅπερ γενικῶς οὐδόλως δύνανται νὰ περιγράψωσι. Καὶ ἡ ἐντύπωσις αὕτη, λέγουσιν, εἶνε κατὰ τοσοῦτον πλέον ἀξιοθαύμαστος, καθ' ὅσον ἐξετάζων τις αὐτό, εὐρίσκει ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ ἀσύμμετρον εἶνε δῆλον καὶ κοινῷ ὀφθαλμῷ. Εἰς τῶν ἀρίστων Ἀγγλων ἀγαλ-

ματοποιῶν, ὅστις ἐταξείδευσεν ἐσχάτως εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἴδῃ τούτους, μοι ἐπεκύρωσε τὸ ἤδη λεχθέν, ὅτι οἱ πόδες καὶ οἱ μηροὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνώτερα μέλη, εἶνε λίαν μακροὶ καὶ λίαν πλατεῖς. Καὶ ὁ Ἀνδρέας Sacchi, εἰς τῶν μεγίστων Ἰταλῶν ζωγράφων, τὴν αὐτὴν φαίνεται ἔχων γνώμην, διότι δυσκόλως (ἐν τινι περιφῆμῳ εἰκόνι, ἐν Ἀγγλίᾳ νῦν εὐρισκομένη) ἤθελε ζωγραφήσει τὸν Ἀπόλλωνα αὐτοῦ, στεφανοῦντα τὸν μουσικὸν Πασκιλίην, μεθ' ὅλων τῶν ἀναλογιῶν τοῦ Ἀντινόου, ἐνῶ ἄλλως φαίνεται ὅτι εἶνε ἀντίγραφον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄν καὶ πολλάκις ἐν πολὺ μεγάλοις ἔργοις βλέπωμεν, ὅτι παρημελήθη ἀσημαντότερόν τι μέρος, δὲν δύναται ὁμως νὰ συμβαίῃ τοῦτο ἐνταῦθα, διότι μία τῶν οὐσιωδῶν καλλονῶν ὠραίου ἀνδριάντος εἶνε ἡ τελεία ἀσύμμετρία. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὰ μέλη ταῦτα ἐμικύνθησαν σκοπίμως, ἀφοῦ μάλιστα εὐκόλως ἠδύνατό τις ν' ἀποφύγῃ αὐτό. Ἐρευνῶντες λοιπὸν ἐπακριβῶς τὰς καλλωπίας τῆς εἰκόνας ταύτης, δυνάμεθα εὐλόγως ν' ἀποφασίζωμεν, ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ μέχρι τοῦδε ἐθεωρήθη ἐν τῷ συνόλῳ τῆς θεάς τῶν ἀνδριάντων ὡς ἀπεριγράπτως ἐξαισιον, ἐπήγασεν ἐκ τούτου, ὅπερ ἐφάνη ὅτι εἶνε ἐλάττωμα μέρους τινὸς αὐτῶν.—Ταῦτα εἶνε λίαν ἐναργῆ· καὶ ὁ Ὀμηρος ἤδη, προσθέτω ἐγώ, ἠσθάνθη καὶ ὑπέδειξεν, ὅτι ὑπάρχει μεγαλεῖον, πηγάζον ἀπλῶς ἐκ τῆς μεγεθυντικῆς ταύτης προσθήκης εἰς τὰς ἀναλογίας τῶν ποδῶν καὶ τῶν μηρῶν. Διότι ὅταν ὁ Ἀντήνωρ θέλῃ νὰ συγκρίνῃ τὸ ἀνάστημα τοῦ Ὀδυσσεῶς μετὰ τοῦ ἀναστήματος τοῦ Μενελάου, ποιεῖ αὐτὸν λέγοντα : ¹⁶²

*Στάντων μὲν, Μενέλαος ὑπείρεχεν εὐρέας ὄμους,
ἄμφω δ' ἐζομένω, γεραρότερος ἦεν Ὀδυσσεύς.*

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ὀδυσσεύς καθήμενος ἦτο γεραρότερος τοῦ Μενελάου καθημένου, εἶνε εὐκολον νὰ ὀρισθῇ ἡ ἀνα-

λογία, ἣν εἶχεν ὁ κορμὸς ἀμφοτέρων πρὸς τοὺς πόδας καὶ τοὺς μηρούς. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε μεγεθυντικὴν προσθήκην εἰς τὰς ἀναλογίας τοῦ πρώτου, ὁ Μενέλαος εἰς τὰς ἀναλογίας τῶν τελευταίων.

ΚΓ'.

Ἐν μόνον δυσάρμοστον μέρος δύναται νὰ ταράξῃ τὴν ἀρμονικὴν ἐνέργειαν πολλῶν πρὸς κάλλος. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενον δὲν γίνεται ἀκόμη ἔνεκα τούτου δυσειδές. Καὶ ἡ δυσμορφία ἀπαιτεῖ πλείονα δυσάρμοστα μέρη, ἅτινα πρέπει ἐπίσης νὰ δυνάμεθα νὰ συμπεριλάβωμεν δι' ἑνὸς βλέμματος, ἐὰν θέλωμεν νὰ αἰσθανθῶμεν ἐν τούτῳ τὸ ἐναντίον ἐκείνου, ὅπερ αἰσθανόμεθα ἐκ τοῦ κάλλους.

Κατὰ ταῦτα οὔτε ἡ δυσμορφία, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς θὰ ἠδύνατο νὰ ἦνε ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως· καὶ ὅμως ὁ Ὅμηρος ἐξεικόνισεν ἐν αὐτῷ Θεοσίτῃ τὴν ἐγγεγεννημένην δυσμορφίαν, καὶ ἐξεικόνισεν αὐτὴν κατὰ τὰ παράλληλα μέρη αὐτῆς. Διατὶ ἦτο αὐτῷ ἐπιτετραμμένον ἐν τῇ δυσμορφίᾳ, ὅτι αὐτὸς σοφώτατα ἀπηγόρευσεν ἑαυτῷ ἐν τῷ κάλλει; Ἡ ἐνέργεια τῆς δυσμορφίας διὰ τῆς διαδοχικῆς ἀπαριθμήσεως τῶν στοιχείων αὐτῆς δὲν κωλύεται ἐπίσης, ὡς ματαιοῦται ἡ ἐνέργεια τοῦ κάλλους διὰ τῆς ὁμοίας ἀπαριθμήσεως τῶν στοιχείων αὐτῆς;

Βεβαίως· ἀλλ' ἐν τούτῳ κεῖται καὶ ἡ δικαιολογία τοῦ Ὁμήρου. Ἀκριβῶς διότι ἡ δυσμορφία ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ποιητοῦ ἀποβαίνει ἥττον ἀπεχθές θέαμα σωματικῶν ἀτελειῶν, καὶ οἰονεῖ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, παύει οὐσα δυσμορφία, γίνεται εὐχρηστος τῷ ποιητῇ· καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ καθ' ἑαυτό, μεταχειρίζεται αὐτὸ ὡς μέσον, ἵνα παραγάγῃ καὶ ἐπιρρώσῃ μικτὰ τινα συναισθή-

ματα, δι' ὧν, ἐν ἐλλείψει καθαρῶς εὐαρέστων συναισθημάτων, ὀφείλει νὰ ψυχαγωγῆσῃ ἡμᾶς.

Τὰ μικτὰ ταῦτα συναισθήματα εἶνε τὸ Γελοῖον καὶ τὸ Φοβερόν.

Ὁ Ὅμηρος εἰκονίζει τὸν Θεοσίτην δύσμορφον, ἵνα ποιήσῃ αὐτὸν γελοῖον. Ἀλλὰ δὲν γίνεται γελοῖος διὰ μόνης τῆς δυσμορφίας αὐτοῦ· διότι δυσμορφία εἶνε ἀτέλεια, καὶ πρὸς τὸ Γελοῖον ἀπαιτεῖται ἀντίθεσις τελειοτήτων καὶ ἀτελειῶν.¹⁶³ Αὕτη εἶνε ἡ ἐρμηνεία τοῦ φίλου μου πρὸς ἣν ἐπεθύμουν νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἦνε ἄγαν ὀξεῖα καὶ ἀπότομος, ὅτι τὰ Ἀντίθετα (opposita)· ἵνα ἐξακολουθῆσω ἐν τῇ γλώσσει τῶν ζωγράφων, δεόν νὰ ἦνε τοιαύτης φύσεως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ συγχωνευθῶσιν ἐν ἑνὶ ἁπλοῦς. Ὁ σοφὸς καὶ χρηστὸς Αἰῶπος δὲν γίνεται γελοῖος, διότι ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν δυσμορφίαν τοῦ Θεοσίτου. Ἐπομένως ἡ ἀπὸ μωρὰ καλογηρικῆ ἐπίνοια, ἣτις τὸ Γελοῖον τῶν διανοητῶν ἀπὸ μέρους, φέρει μὲσον τῆς δυσμορφίας, μετήνεγκεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Διότι δύσμορφον σῶμα καὶ ὀραία ψυχὴ εἶνε ὡς ἔλαιον καὶ ὄξος, ἅτινα ὅσον καὶ ἂν συναναμιχθῶσι, μένουσι πάντοτε κεχωρισμένα εἰς τὴν γεῦσιν. Οὐδὲν παρέχουσι τρίτον· τὸ σῶμα διεγείρει δυσἀρέσκειαν, ἡ ψυχὴ εὐχαρίστησιν· ἕκαστον ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου. Μόνον ἂν τὸ δύσμορφον σῶμα ἦνε συγχρόνως ἀνάτηρον καὶ ἀσθενικόν, ἐὰν κωλύῃ τὴν ψυχὴν εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτῆς, ἐὰν ἀποβαίνῃ πηγὴ ἐπιβλαβῶν αὐτῷ προλήψεων· τότε συγχέονται πρὸς ἀλλήλας δυσἀρέσκεια καὶ εὐχαρίστησις· ἀλλὰ τὸ νέον ἐντεῦθεν προκύπτον φαινόμενον δὲν εἶνε γέλως, ἀλλ' οἶκτος, τὸ δὲ ἀντικείμενον, ὅπερ ἄνευ τούτου θὰ ἐτιμῶμεν μόνον, γίνεται συμπαθές. Ὁ δύσμορφος, ἀνάτηρος Pope θὰ ἦτο τοῖς φίλοις αὐτοῦ ἀπειρώς συμπαθέστερος, ἢ ὁ ὄραϊος καὶ ὑγιής Wicherley¹⁶⁴ τοῖς ἑαυτοῦ. — Ἀλλ' ὅσον ὀλίγον ὁ Θεοσίτης διὰ μόνης τῆς δυσμορ-

φίας γίνεται γελοῖος, ἐπίσης τόσον ὀλίγον θὰ ἐγίνετο ἄνευ ταύτης. Ἡ δυσμορφία, ἡ συμφωνία τῆς δυσμορφίας ταύτης μετὰ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ· ἡ ἀντίθεσις ἀμφοτέρων πρὸς τὴν ιδέαν, ἣν ἔχει περὶ τῆς ἰδίας σπουδαιότητος· ἡ αὐτὸν μόνον ἐξευτελιζουσα ἐπίδρασις τῆς κακεντρεχοῦς φλυαρίας αὐτοῦ : πάντα πρέπει νὰ συμβάλλωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ τελευταία κατηγορία εἶνε τὸ Οὐ φθαρτικόν, ὅπερ ὁ Ἄριστοτέλης¹⁶⁵ θεωρεῖ ἀπαραίτητον πρὸς τὸ γελοῖον, ὡς ὁ φίλος μου νομίζει ἀναγκαῖον ὄρον, ὅτι ἡ ἀντίθεσις ἐκεῖνη δὲν πρέπει νὰ ἦνε πολὺ σημαντικὴ, οὔτε πολὺ νὰ ἐνδιαφέρη ἡμᾶς. Διότι, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Θερσίτης μοχθηρῶς ὑποτιμῶν τὸν Ἀγαμέμνονα ἤθελε τιμωρηθῆ δι' αὐτὸ βαρύτερον, ὅτι θ' ἀπέτιε τὴν μοχθηρίαν αὐτοῦ ὄχι λαμβάνων ὀλίγους αἵματηροὺς μῶλωπας, ἀλλὰ διὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, θὰ ἐπαύομεν γελῶντες. Διότι τὸ κάθαγμα τοῦτο εἶνε ἄνθρωπος, οὔτινος ὁ ὄλεθρος φαίνεται ἡμῖν πάντοτε μεγαλειότερον δεινόν, ἢ πάντα τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ καὶ κακία. Ἡ ἀλαβὴ τῆς πείραν τούτου, ἃς ἀναγνώσῃ τὸ τέλος αὐτοῦ παρὰ τῷ Κοίντῳ Καλαβρινῷ¹⁶⁶ Ὁ Ἀχιλλεὺς λυπεῖται διότι ἐφόνευσε τὴν Πενθεσίλειαν· ἡ καλλονὴ αὕτη, πλέουσα ἐν τῷ αἵματι αὐτῆς, τὸ τόσον γενναίως χυθὲν, προκαλεῖ τὸ σέβας καὶ τὸν οἶκτον τοῦ ἥρωος· σέβας δὲ καὶ οἶκτος ἀποβαίνουσιν ἔξω, Ἄλλ' ὁ λοιδωρὸς Θερσίτης ψέγει αὐτὸν διὰ τὸν ἔρωτα τοῦτον ὡς ἀμάρτημα. Καταφέρεται κατὰ τῆς Φιληδονίας, ἣτις καὶ τὸν συνετώτατον ἄνδρα παραφέρει εἰς πράξεις ἀφροσύνης.

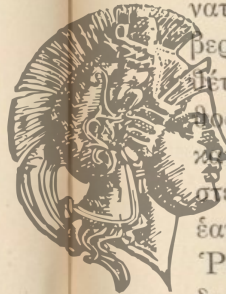
— — ἦτ' ἄφρονα φῶτα τίθησι
καὶ πινυτόν περ ἐόντα. — — — —

Ὁ Ἀχιλλεὺς ὀργίζεται, καὶ χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν, πλήττει αὐτὸν τόσον σφοδρῶς μεταξὺ γνάθου καὶ ὠτός, ὥστε ὀδόντες, αἷμα καὶ ψυχὴ ἐξώρμησαν διὰ μιᾶς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ἀπανθρωπότατον! Ὁ ὀξύθυμος, ὁ φονικὸς

Ἀχιλλεὺς γίνεται μοι μισητότερος, ἢ ὁ μοχθηρὸς, μεμφίμοιρος Θερσίτης. Ἡ χαρμόσυνος κραυγὴ τῶν Ἀχαιῶν διὰ τὴν προᾶξιν ταύτην μὲ λυπεῖ· τάσσομαι μετὰ τοῦ Διομήδους, ὅστις ἤδη ἀνασπᾷ τὸ ξίφος, ἵνα ἐκδικήσῃ τὸν συγγενὴ αὐτοῦ κατὰ τοῦ φονέως. Διότι αἰσθάνομαι ὅτι ὁ Θερσίτης εἶνε καὶ ἐμὸς συγγενής, εἶνε ἄνθρωπος.

Ἄλλὰ δεδύσθω, ὅτι αἱ παρορμήσεις τοῦ Θερσίτου ἤθελον προκαλέσει στάσιν, ὅτι τὸ στασιάσαν στρατεύμα θὰ ἐπιβιάζετο ἐν τοῖς πλοίοις, ἐγκαταλιπὸν προδοτικῶς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτοῦ, ὅτι οἱ μὲν ἀρχηγοὶ περιέπιπτον εἰς χεῖρας φιλεκδικῶν ἐχθρῶν, στόλον δὲ καὶ στρατὸν ἐπάτασεν ἡ θεία δίκη διὰ τελείας καταστροφῆς. Πῶς θὰ ἐφαίνετο ἡμῖν τότε ἡ δυσμορφία τοῦ Θερσίτου; Ἄν ἀβλαβῆς δυσμορφία δύναται νὰ γίνῃ γελοία, ἡ ἐπιβλαβῆς ὅμως εἶνε πάντοτε φοβερά. Δὲν δύναμαι νὰ ἐρμηνεύσω τοῦτο καλλίτερον, ἢ παραλέτων ἔξοχά τινα χωρία τοῦ Σαιξπήρου. Ἐδμόνδος, ὁ νόθος τοῦ κόμητος Γλόστερ, ἐν τῷ βασιλεῖ Λήρ, δὲν εἶνε κατώτερος ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τοῦ Νόρμντ, τοῦ δουκὸς Γλόστερ, ὅστις δι' ἀποτροπαίων κακουργημάτων, ἠνοιξεν εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸς τὸν θρόνον ἄγουσαν, εἰς ὃν ἀνήλθεν ὡς Ριχάρδος Τρίτος. Ἄλλὰ διατὶ ἐκεῖνος πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ διεγείρῃ ἡμῖν τόσον τρόμον καὶ φρίκην, ὅσην οὗτος; Ἀκούω τὸν νόθον λέγοντα :¹⁶⁷

Σὺ, φύσις, εἶσαι ἡ θεὰ μου, εἰς τοὺς νόμους σου
καὶ μόνον ὑπακούω. Διατὶ ν' ἀνέχωμαι
τὴν βάσανον τῆς σσηθηθείας, καὶ νὰ συγχωρῶ,
ὥστε ἡ ἰδιοτροπία τῶν λαῶν
νὰ μὲ ἀποκληροῖ, διότι ἦλθα εἰς τὴν γῆν
μῆνιάς τινας βραδύτερον τοῦ ἀδελφοῦ;
Διατὶ νόθος; ἀγενής; ἀφοῦ τὰ μέλη μου
εἶνε τοσοῦτον εὐπαγῆ καὶ σύμμετρα,

ὁ νοῦς γενναῖος, εὐγενής ὁ τύπος μου,
ὡς ὁ καρπὸς ἀξιολύμων δεσποινῶν;

ἀκούω μὲν διάβολον, ἀλλὰ βλέπω αὐτὸν ἐν τῇ μορφῇ ἀγγέλου τοῦ φωτός. Ἀκούων τοῦναντίον τὸν κόμητα Γλόσεστερ λέγοντα: ¹⁶⁸

Ἄλλὰ ἐγώ, ποῦ δὲν ἐπλάσθην διὰ παίγνια,
οὔτε νὰ καμαρόνωμαι εἰς κάτοπτρα,
ἐγώ, χονδροκομμένος, καὶ χωρὶς ἐρωτικῆν
μεγαλειότητα, διὰ νὰ γανριῶ
ἐμπρὸς εἰς Νύμφην κούφην κ' ἐρωτότροπον,
ἐγώ, ὁ τὴν ὡραίαν συμμετρίαν στερηθεὶς,
ὁ ἐμπαιχθεὶς ἀπὸ τὴν φύσιν εἰς τὸ σχῆμά μου,
ὁ δόσμορφος, ὁ ἀτελής, ποῦ μ' ἔστειλαν
πρόωρα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τῆς ζωῆς,
σχεδὸν μισόν, καὶ τοῦτο πρὸς κωμικῆς
ὥστε οἱ σκύλλοι νὰ παγίσουν, νὰ πρὸς αὐτῶν
διέρχωμαι χολαίνων· εἰς αὐτοὺς ἐγὼ
τοὺς χρόνους τῆς εἰρήνης τοὺς ἀπράγμονας
ἄλλην δὲν ἔχω διασκεδάσιν, παρὰ
κατασκοπεύων τὴν σκιάν μου εἰς τὸν ἥλιον
νὰ σχολιάζω τὴν ἰδίαν ἀσχημίαν μου.
ᾧστε ἀδυνατῶν ὡς ἐρωτύλος νὰ διέρχωμαι
αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῶν κομῶν κ' ὡραίων φράσεων,
κακοῦργος νὰ γενῶ ἔχω ἀπόφασιν.

ἀκούω καὶ βλέπω διάβολον ἐν μορφῇ, ἦν μόνον ὁ διάβολος
ἠδύνατο νὰ ἔχη.

ΚΛ.

Οὕτω χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς τὴν σωματικὴν δυσμορφίαν: ποίαν χρῆσιν ἐπιτρέπεται νὰ κάμη ταύτης ὁ ζωγράφος;

Ἡ ζωγραφικὴ, ὡς μιμητικὴ δεξιότης δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὴν δυσμορφίαν: ἡ ζωγραφικὴ, ὡς ὡραία τέχνη, δὲν θέλει νὰ τὴν ἐκφράσῃ. Εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουσιν εἰς αὐτὴν πάντα τὰ ὄρατὰ ἀντικείμενα· εἰς δὲ τὴν δευτέραν περιορίζεται εἰς ἐκεῖνα μόνον τὰ ὄρατὰ ἀντικείμενα, ἅτινα διεγείρουσιν εὐάρεστα συναισθήματα.

Ἄλλὰ δὲν ἀρέσκουσι καὶ τὰ δυσάρεστα συναισθήματα ἐν τῇ μιμῆσει; Οὐχὶ ὅλα. Ὁξύνους τεχνοκρίτης ¹⁶⁹ παρατήρησεν ἤδη τοῦτο ὡς πρὸς τὴν ἀηδίαν. « Αἱ παραστάσεις τοῦ φόβου » λέγει, τῆς « θλίψεως, τοῦ τρόμου, τοῦ οἴκτου κ. λ. δύναται νὰ διεγείρωσι δυσαρέσκειαν μόνον, ἐφ' ὅσον ἐκλαμβάνηται τὸ κακὸν ὡς πραγματικόν. Δύναται λοιπὸν αὐταί, διὰ τῆς ἀναμνήσεως, ὅτι πρόκειται περὶ ἀπάτης καλλιτεχνικῆς, νὰ καταλήξωσιν εἰς εὐάρεστον συναισθημα. Ἄλλὰ τὸ ἀπεχθὲς συναισθημα τῆς ἀηδίας γεννᾶται, δυνάμει τοῦ νόμου τῆς φαντασίας, ἐκ τῆς ἀπλῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἀναπαράστασεως, ἀδιάφορον ἂν τὸ ἀντικείμενον ἐκλαμβάνηται ὡς πραγματικόν, ἢ ὄχι. Τί λοιπὸν ὠφελεῖ τὴν δυσαρέστως διατεθεῖσαν ψυχὴν, ἂν ἡ τύχη τῆς μιμῆσεως ἦνε μᾶλλον ἢ ἤττον τελεία; Ἡ ὑμετέρα ἀπαρέσκεια δὲν ἐπήγαγεν ἐκ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι τὸ κακὸν εἶνε πραγματικόν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τῆς παραστάσεως αὐτοῦ· αὕτη δὲ ὑπάρχει πραγματικῶς ἐνώπιον ἡμῶν. ᾧστε τὰ συναισθήματα τῆς ἀηδίας εἶνε πάντοτε φύσις, ὄχι μίμησις. »

Αὐτὸ τοῦτο ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν δυσμορφίαν. Ἡ δυσμορφία δυσαρεστεῖ τὴν ὄρασιν ἡμῶν, προσκρούει εἰς τὴν περὶ τάξεως καὶ ἁρμονίας καλαισθησίαν ἡμῶν

ΔΕΣΣΙΝΓΙΑ

ΔΕΣΣΙΝΓΙΑ

καὶ ἐγείρει ἀποστροφὴν, ἄνευ ὑπολογισμοῦ περὶ τῆς πραγματικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀντικειμένου, ἐν ᾧ παρατηροῦμεν ταύτην. Δὲν ἀνεχόμεθα νὰ ἴδωμεν τὸν Θεοσίτην οὔτε ἐν τῇ φύσει, οὔτε ἐν τῇ εἰκόνι· καὶ ἂν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ δυσαρ-στη ὀλιγώτερον, δὲν συμβαίνει τοῦτο, διότι ἡ δυσμορφία αὐτοῦ ἐν τῇ μιμήσει παύει οὔσα δυσμορφία, ἀλλὰ διότι κατέχομεν τὴν δύναμιν νὰ ἀποχωρίσωμεν τὴν δυσμορφίαν ταύτην καὶ νὰ ἐντροφήσωμεν μόνον ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ζωγράφου. Ἄλλὰ καὶ ἡ τέρψις αὕτη διακόπτεται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι τόσον κακῶς ἐφηρμόσθη ἡ τέχνη, καὶ ἡ σκέψις αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνεπάγεται τὴν ὑποτίμησιν τοῦ τεχνίτου.

Ὁ Ἀριστοτέλης ¹⁷⁰ ἐξηγεῖ ἄλλως τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀντικείμενα, ἃ μετ' ἀποστροφῆς βλέπομεν ἐν τῇ φύσει, τέρπουσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πιστοτάτῃ ἀπεικονίσει: διὰ τῆς γενικῆς ὁρμῆς τοῦ εἰδέναι. Χαίρομεν, ἐὰν δυνάμεθα εἶτε νὰ μάθωμεν ἐκ τῆς εἰκόνος **ΑΚΑΔΗΜΙΑ** εἶτε νὰ σκεπτεράνωμεν ἐξ αὐτῆς «ὅτι οὗτος ἐκεῖνος.» Ἄλλὰ καὶ ἐκ τούτου οὐδὲν προκύπτει ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ μιμήσει δυσμορφίας. Ἡ τέρψις, ἣτις ἐκ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς φιλομαθείας ἡμῶν πηγάζει, εἶνε στιγμιαία, ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ τὴν ἱκανοποιεῖ, μόνον τυχαία· ἡ δυσαρέσκεια τούναντίον, ἡ ἐπακολουθοῦσα τὴν θέαν τῆς δυσμορφίας, μόνιμος· καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον, τὸ διεγειρον αὐτὴν, οὐσιώδης. Πῶς δύναται λοιπὸν ἐκεῖνη νὰ ἀντισταθμίσῃ ταύτην; Ἐτι ὀλιγώτερον δύναται ἡ παροδικὴ εὐχάριστος ἀσχολία, ἣν παρέχει ἡμῖν ἡ παρατήρησις τῆς ὁμοιότητος, νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἐκ τῆς δυσμορφίας δυσάρεστον ἐντύπωσιν. Ὅσον ἀκριβέστερον παραβάλλω τὸ δύσμορφον ἀπεικασμα πρὸς τὸ δύσμορφον ἀρχέτυπον, τόσον περισσότερον ἐκτίθεμαι εἰς τὴν ἐντύπωσιν ταύτην, οὔτως ὥστε ἡ τέρψις τῆς συγκρίσεως ταχέως ἐξαφανίζεται, καὶ οὐδὲν μοι ὑπολείπεται, ἢ

ἢ ἀπεχθῆς ἐντύπωσις τῆς διπλῆς δυσμορφίας. Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν παραδειγμάτων, ἃ ἀναφέρει, δὲν ἤθελεν οὔτε αὐτὴν τὴν δυσμορφίαν τῶν τύπων νὰ συγκαταριθμήσῃ εἰς τὰ δυσάρεστα ἀντικείμενα, τὰ δυνάμενα νὰ ἀρέσκωσιν ἐν τῇ μιμήσει. Τὰ παραδείγματα ταῦτα εἶνε ἄγρια θηρία καὶ πτώματα. Ἄγρια θηρία προξενοῦσι τρόμον, καὶ ἂν δὲν ἦνε δύσμορφα, καὶ ὁ τρόμος οὗτος, οὐχὶ ἡ δυσμορφία αὐτῶν, εἶνε ἐκεῖνο ὅπερ διὰ τῆς μιμήσεως καταλήγει εἰς εὐάρεστον συναίσθημα. Οὕτω συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰ πτώματα· τὸ βαθὺ συναίσθημα τοῦ οἴκτου, ἢ φοβερὰ ἐνθύμησις τῆς ἰδίας ἡμῶν ἐκμηδενίσεως εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ καθιστᾷ ἡμῖν πτώμα τι ἐν τῇ φύσει ἀπεχθὲς ἀντικείμενον· ἀλλ' ἐν τῇ μιμήσει ὁ οἴκτος ἐκεῖνος, ἔνεκα τῆς πεποιδήσεως ὅτι πρόκειται περὶ ἀπάτης, ἀποβάλλει τὴν ὀξύτητα αὐτοῦ· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν τοῦ θανάτου ἐκεῖνην ἀνάγκησιν, συνδρομῆ τις εὐαρέστων περιστάσεων δύναται ἢ νὰ ἐπομακρύνῃ ἡμᾶς ἐκτελῶς αὐτῆς, ἢ νὰ συνδέσῃ ἡμᾶς τούτον πρὸς αὐτὴν, ὥστε νὰ νομιζώμεν ὅτι βλέπομεν ἐν αὐτῇ εὐκτόν τι μᾶλλον, ἢ φοβερὸν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ δυσμορφία τῶν τύπων παράγει δυσάρεστον συναίσθημα καὶ ὄχι καὶ τῆς φύσεως ἐκεῖνης δυσαρέστων συναισθημάτων, ἅτινα διὰ τῆς μιμήσεως τρέπονται εἰς εὐάρεστα, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόθεσις εἰς τὴν ζωγραφικὴν, ὡς ὠραίαν τέχνην, θὰ ὑπελείπετο νὰ ἐξετάσωμεν ἔτι, ἂν ἡ δυσμορφία δὲν δύναται νὰ ἦν' ἐπίσης χρήσιμος εἰς τὴν ζωγραφικὴν, ὡς εἶνε εἰς τὴν ποίησιν, ὡς μέσον, ἵνα ἐπιρρώσῃ ἕτερα συναίσθηματα.

Δύναται ἡ ζωγραφικὴ, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ γελοίου καὶ φοβεροῦ, νὰ μεταχειρισθῇ δυσμόρφους τύπους;

Δὲν θὰ τολμήσω ν' ἀποκριθῶ εἰς τοῦτο ἄντικρυς ἀρνητικῶς. Εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἀβλαβῆς δυσμορφία δύναται νὰ ἀποβῇ γελοία καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ· ἰδίως δέ,

ἂν συνδέηται μετ' αὐτῆς ἐπιτήδευσις τις πρὸς χάριν καὶ σοβαρότητα. Ἐπίσης εἶνε ἀδιαφιλονείκητον, ὅτι ἐπιβλαβῆς δυσμορφία, ὡς ἐν τῇ φύσει, οὕτω καὶ ἐν τῇ εἰκόνι διεγείρει τρόμον· καὶ ὅτι τὸ γελοῖον ἐκεῖνο καὶ τὸ φοβερὸν τοῦτο, ὄντα ἤδη καθ' ἑαυτὰ μικτὰ συναισθήματα, ἀποκτῶσι διὰ τῆς μιμήσεως νέον βαθμὸν ἐπαγωγότητος καὶ τερπνότητος.

Ἄλλ' ὀφείλω νὰ ὑπομνήσω ἐνταῦθα, ὅτι ἡ περίπτωσις αὕτη δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὴν ζωγραφικὴν καθ' ὀλοκληρίαν, ὡς εἰς τὴν ποιήσιν. Ἐν τῇ ποιήσῃ ὡς παρετήρησα, ἡ δυσμορφία τῶν τύπων διὰ τῆς τροπῆς τῶν παραλλήλων μερῶν αὐτῆς εἰς ἀλλεπάλληλα ἀποβάλλει τὴν ἀπεχθὴ αὐτῆς ἐντύπωσιν σχεδὸν ἐντελῶς· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην οἴονεὶ παύει οὕσα δυσμορφία, καὶ δύνата ἐπομένως ἔτι στενότερον νὰ συνδεθῇ μετ' ἄλλων παραστάσεων, ἵνα παραγάγῃ νέαν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν. Ἐν τῇ ζωγραφικῇ τούναντίον ἡ δυσμορφία παρίσταται μεθ' ὅλων ὁμοῦ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ ἐνεργεῖ οὐκ ἀποσπαστικῶς, ἢ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει. Ὡστε ἀβλαβῆς ἐστὶν ὡς ἐν δυνάτει βεβαίως νὰ παραμείνῃ ἐπὶ πολὺ γελοία· τὸ δυσάρεστον συναισθημα ὑπερισχύει, καὶ ὅ,τι κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς ἦτο ἀστεῖον, ἀποβαίνει ἀκολούθως ἀπλῶς ἀπεχθές. Δὲν συμβαίνει ἄλλως ὡς πρὸς τὴν ἐπιβλαβῆ δυσμορφίαν· τὸ φοβερὸν ἐξαλείφεται βαθμηδόν, καὶ ἐναπομένει μόνον καὶ ἀμετάβλητον τὸ δύσμορφον.

Τούτου ἀνασκοπηθέντος, εἶχε πλήρες δίκαιον ὁ κόμης Caylus, παραλιπὼν ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ὁμηρικῶν αὐτοῦ εἰκόνων τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Θεοσίτου. Ἄλλ' ἔχει τις διὰ τοῦτο δίκαιον ἀνευχόμενος αὐτὸ καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον; Λυποῦμαι πολὺ, διότι λόγιος ¹⁷¹ ἔχων τόσον ὀρθὴν καὶ λεπτὴν αἴσθησιν ἀσπάζεται τὴν γνώμην ταύτην. Ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐξηγηθῶ περὶ τούτου ἐκτενέστερον ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

ΚΕ'.

Καὶ ἡ δευτέρα διαφορὰ, ἣν ὁ μνημονευθεὶς τεχνοκρίτης εὐρίσκει μεταξὺ τῆς ἀηδίας καὶ ἄλλων δυσάρεστον συναισθημάτων τῆς ψυχῆς, ἐκφαίνεται ἐν τῇ ἀποστροφῇ, ἣν ἐξεγείρει ἐν ἡμῖν ἡ δυσμορφία τῶν τύπων.

« Ἐτερα δυσάρεστα συναισθήματα, » λέγει, ¹⁷² « δύνата καὶ ἐκτὸς τῆς μιμήσεως, ἐν αὐτῇ τῇ φύσει νὰ ἦνε πολυλάκις εὐάρεστα εἰς τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ διεγείροντα οὐδέποτε καθαρὰν ἀποστροφὴν, ἀλλ' ἀναμιγνύοντα πάντοτε τὴν πικρότητα αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς. Ὁ φόβος ἡμῶν εἶνε σπανίως ἀμιγῆς ἐλπίδος· ὁ τρόμος ἡμῶν ζωογονεῖ πάσας ἡμῶν τὰς δυνάμεις πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου· ἡ ὀργὴ συνδέεται μετὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐκδικήσεως, ἡ θλίψις μετὰ τῆς εὐάρεστον ἀναπαραστάσεως τῆς πρῶην εὐδαιμονίας, καὶ ὁ οἶλτος εἶνε ἀδιάσπαστος ἀπὸ τῶν τρυφερῶν συναισθημάτων τῆς ἀγαπῆς καὶ συμπαιδείας. Ἡ ψυχὴ εἶνε ἐλευθέρα νὰ ἐνδιατριβῇ ὅτε μὲν εἰς τὸ εὐάρεστον, ὅτε δὲ εἰς τὸ δυσάρεστον μέρος συναισθηματός τινος, καὶ νὰ δημιουργῇ ἑαυτῇ κρᾶμά τι χαρᾶς καὶ λύπης, ὅπερ εἶνε θελκτικώτερον τῆς ἀμιγεστάτης τέρψεως. Ὀλίγον μόνον ἂν προσέξῃ τις εἰς ἑαυτόν, θὰ παρατηρήσῃ πολλαχῶς αὐτό· διότι πόθεν ἄλλως προέρχεται, ὅτι εἶνε εἰς τὸν ὀργισμένον ἢ ὀργῇ αὐτοῦ, εἰς τὸν τεθλιμμένον ἢ ἀθυμία αὐτοῦ προτιμότερα πασῶν τῶν φαιδρῶν εἰκόνων, δι' ὧν προτίθεται τις νὰ καθησυχάσῃ αὐτόν; Ἄλλ' ἐντελῶς διάφορον εἶνε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν ἀηδίαν καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῇ συναισθημάτων. Ἡ ψυχὴ δὲν ἀνευρίσκει ἐν ταύτῃ αἰσθητόν τι κρᾶμα τέρψεως. Τὸ δυσάρεστον ὑπερισχύει, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατὸν οὔτε ἐν τῇ φύσει, οὔτε ἐν τῇ μιμήσει νὰ ἐπινοηθῇ κατάστασις, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ δὲν ἠθέλεν ὀπισθοχωρήσει πρὸ τῶν εἰκόνων τούτων μετ' ἀποστροφῆς. »

Ὁρθότατα· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ τεχνοκρίτης ἀναγνωρίζει καὶ ἕτερα συγγενῆ τῇ ἀηδία συναισθήματα, ἅτινα ἐπίσης οὐδὲν ἕτερον προκαλοῦσιν, ἢ ἀπέχθειαν, τί δύναται νὰ ἦνε αὐτῇ συγγενέστερον, ἢ τὸ συναίσθημα τῆς δυσμορφίας τῶν τύπων; Καὶ αὕτη ἐπίσης ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου κράματος τέρψεως· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶνε ἐπιδεκτικὴ τούτου οὔτε ἐν τῇ μιμῆσει, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐπινοήσῃ τις κατάστασιν, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ δὲν ἤθελεν ὀπισθοχωρήσει πρὸς τῆς εἰκόνας αὐτῆς μετ' ἀποστροφῆς.

Ἡ ἀποστροφή αὕτη μάλιστα, ἂν ἄλλως ἠρεύνῃσα ἐπισταμένως τὸ συναίσθημά μου, μετέχει ἐντελῶς τῆς φύσεως τῆς ἀηδίας. Τὸ συναίσθημα τὸ παρακολουθοῦν τὴν δυσμορφίαν τῶν τύπων εἶνε ἀηδία, ἀλλὰ κατωτέρου βαθμοῦ. Καὶ ἀντιφάσκει μὲν τοῦτο πρὸς ἄλλην τινὰ τοῦ τεχνοκρίτου παρατήρησιν, καθ' ἣν νομίζει ὑποκειμένης εἰς τὴν ἀηδίαν μόνον τὰς ἀμβλυτέρας πασῶν αἰσθήσεις, τὴν γεῦσιν, τὴν ὄσφρησιν, τὴν ἀκοήν. «Αἱ μὲν δὴ πρῶται λήθη, ἕνα καὶ ὑπερβολικῆς γλυκύτητος, ἡ δὲ ἐπιπλεονεξία ἐνεκα μάλιστα τῆς ἀκοῆς τῶν σωμάτων, ἅτινα δὲν ἀνθίστανται ἀρκούντως εἰς τὰς ψηλαφώσας ἴνας. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἀποβαίνουν οὔτω καὶ εἰς τὴν ὄψιν ἀφόρητα, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἐννοιῶν, καθόσον ἀναπολοῦμεν τὴν ἀπέχθειαν, ἣν ἐπροξένησαν ταῦτα εἰς τὴν γεῦσιν, εἰς τὴν ὄσφρησιν, ἢ εἰς τὴν ἀφήν. Διότι, κυρίως εἰπεῖν, δὲν ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα προκαλοῦντα τὴν ἀηδίαν εἰς τὴν ὄρασιν.» Ἄλλὰ φαίνεται μοι, ὅτι βεβαίως δύναται τις νὰ ἀπαριθμήσῃ τοιαῦτα. Τὰ ἀγγειώματα τοῦ προσώπου, ἡ λαγωχειλία, ἡ σιμὴ ῥίς μετὰ προεξεχόντων ῥωθίωνων, ἡ ἐντελής ἔλλειψις τῶν βλεφαρίδων εἶνε δυσμορφία, αἵτινες δὲν δύναται νὰ ἦνε ἀπεχθεῖς οὔτε εἰς τὴν γεῦσιν, οὔτε εἰς τὴν ὄσφρησιν, οὔτε εἰς τὴν ἀφήν. Οὐχ ἦττον εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ ἐκ τούτων συναίσθημα εἶνε μᾶλλον παρεμφερὲς πρὸς τὴν ἀη-

δίαν, ἢ τὸ προκαλούμενον ἐξ ἄλλων δυσμορφιῶν τοῦ σώματος, κυλλοποδίας, κυφότητος· ὅσον ἀσθενεστέρων ἔχομεν τὴν κρᾶσιν, τόσον μᾶλλον θέλομεν αἰσθανθῆ ἐν τῷ σώματι τὰς κινήσεις ἐκεῖνας αἵτινες προηγούνται τοῦ ἐμέτου. Ἄλλ' αἱ κινήσεις αὗται ἐξαφανίζονται πάλιν ἀμέσως δυσκόλως δύναται νὰ καταλήξωσιν εἰς πραγματικὸν ἔμετον· τὴν αἰτίαν πρέπει τις βεβαίως νὰ ἀναζητήσῃ ἐν τούτῳ, ὅτι ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα ὑποπίπτοντα εἰς τὴν ὄρασιν, ἣτις ἐν αὐτοῖς καὶ μετ' αὐτῶν συγχρόνως διαβλέπει πλῆθος ὑποστάσεων, αἵτινες διὰ τῶν εὐαρέστων αὐτῶν εἰκόνων ἐξασθενοῦσι καὶ συσκοτίζουσι τόσον τὴν δυσάρεστον ἐκείνην, ὥστε οὐδεμίαν αἰσθητὴν ἐπίδρασιν δύναται νὰ ἔχη αὕτη ἐπὶ τοῦ σώματος. Τοῦναντίον αἱ ἀμβλείαι αἰσθήσεις, ἡ γεῦσις, ἡ ὄσφρησις, ἡ ἀφή, δὲν δύναται προσθηγόμεναι ἐξ ἀπεχθοῦς τινος ἀντικειμένου νὰ λάβωσι συγχρόνως αἰσθητὴν τοιούτων ὑποστάσεων· ἐπομένως τὸ ἀπεχθὲς ἐνεργεῖ μόνον καὶ ἐν ὁμοῦ ἀπολύτως σφοδρότητι, καὶ ἀναγκαίως συνοδεύεται ὑπὸ πολὺ σφοδρότερας διασεισεως τοῦ σώματος. Ἄλλως τε τὸ ἀηδὲς ἔχει ἐντελῶς τοιοῦτον λόγον πρὸς τὴν μίμησιν, οἷον τὸ δύσμορφον. Καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ εἶνε ἰσχυροτέρα, διὰ τοῦτο ἔτι ὀλιγώτερον, ἢ τὸ δύσμορφον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, δύναται τὸ ἀηδὲς νὰ γείνη ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως ἢ τῆς ζωγραφικῆς, Μόνον δὲ διότι καὶ αὐτὸ ἐπίσης μετριάζεται πολὺ διὰ τῆς λεκτικῆς ἐκφράσεως, ἐτόλμησα νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦλάχιστον δύναται ἀηδεῖς τινὰς χαρακτῆρας νὰ μεταχειρισθῆ ὡς μέσον πρὸς τὰ αὐτὰ μικτὰ συναισθήματα, ἅτινα ἐπιρρῶνυει τόσον ἀποτελεσματικῶς διὰ τοῦ δυσειδοῦς.

Τὸ ἀηδὲς δύναται νὰ ἐπιτείνῃ τὸ γελοῖον· ἦτοι, εἰκόνας παριστῶσαι τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν βαρύτητα τοῦ ἦθους, ἀντιτιθέμεναι πρὸς τὸ ἀηδὲς ἀποβαίνουνσι γελοῖαι: Ἄπειρα τούτων παραδείγματα ἀπαντῶσι παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει.

Ἐνθυμοῦμαι τὸν γαλεώτην ὅστις διέκοψε, τὰς ἀστρονομικὰς μελέτας τοῦ Σωκράτους.¹⁷³

Μαθ. Πρώην δέ γε γνώμην μεγάλην ἀφηρέθη
ὑπ' ἀσκαλαβώτου.

Στρ. Τίνα τρόπον; κάτειπέ μοι.

Μαθ. Ζητοῦντος αὐτοῦ τῆς σελήνης τὰς ὁδοὺς
καὶ τὰς περιφορὰς, εἴτ' ἄνω κεληρότος,
ἀπὸ τῆς ὀροφῆς νύκτωρ γαλεώτης κατέχευεν.

Στρ. Ἦσθην γαλεώτη καταχέσαντι Σωκράτους.

Ἄν ὑποθέσῃ τις ὅχι ἀηδὲς τὸ πίπτον εἰς τὸ χαῖνον στόμα τοῦ Σωκράτους, τὸ γελοῖον ἐξαφανίζεται. Τοὺς ἀστειοτάτους χαρακτήρας τοῦ εἴδους τούτου περιέχει ἡ Ὀπτεντοτική διήγησις Tquassouw καὶ Knonnquaiha, ἐν τῷ «Γνώστη» παιδροτάτῳ ἀγγλικῷ ἑβδομαήμερῳ ἀπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸν λόρδον Chesterfield¹⁷⁴. Εἶνε γνωστόν, πόσον εἶνε ἄνθρωποι οἱ Ὀπτεντόττοι, καὶ πόσα διεγείροντα τὴν ἀηδίαν καὶ ἀποστροφὴν ἡμῶν θεωροῦσιν ὥραϊα καὶ κομψὰ καὶ ἱερά. Ρίς, ὡσεὶ χόνδρος συμπεπιεσμένος, μαστοὶ χαλαρῶς κρεμάμενοι, σῶμα ἐπικεχρισμένον ὑπὸ τὸν ἥλιον διὰ ψιμυθίου ἐκ λίπους αἰγῆς καὶ ἀσβόλης, πλόκαμοι ἀποστάζοντες μυρέλαιον, πόδες καὶ βραχίονες νωποῖς ἐντέροις περιεπιγμένοι: οὕτω ἄς φαντασθῆ τις ἀντικείμενον φλογεροῦ, εὐλαβοῦς, τρυφεροῦ ἔρωτος· τοῦτο ἄς ἀκούσῃ τις ἐκφραζόμενον εἰς τὴν εὐγενῆ γλῶσσαν τῆς εἰλικρινείας καὶ τοῦ θαυμασμοῦ καὶ ἄς καταστείλῃ τὸν γέλωτα.¹⁷⁵

Μετὰ τοῦ φοβεροῦ πληρέστερον εἶτι φαίνεται ὅτι δύναται νὰ συγκερασθῆ τὸ ἀηδές. Ὅτι καλοῦμεν βδελυρόν, δὲν εἶνε ἄλλο ἢ τὸ ἀηδῶς φοβερόν. Τῷ Λογγίνῳ¹⁷⁶ ἀπαρέσκει μὲν τὸ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς θλίψεως παρ' Ἡσιόδου:¹⁷⁷

«Τῆς ἐκ μὲν ῥινῶν μύξαι ῥέον·» ἀλλὰ νομίζω ὄχι τόσον, διότι τοῦτο εἶνε ἀηδὴς χαρακτήρ, ὅσον διότι εἶνε ἀπλῶς ἀηδὴς χαρακτήρ, οὐδόλως συμβαλλόμενος πρὸς τὸ φοβερόν. Διότι φαίνεται ὅτι δὲν θέλει νὰ μεμφθῆ τοὺς μακροὺς ὄνυχας, τοὺς προεξέχοντας τῶν δακτύλων (μακροὶ δ' ὄνυχες χεῖρεςσιν ὑπῆσαν), ἂν καὶ μακροὶ ὄνυχες δὲν εἶνε ὀλιγότερον ἀηδεῖς ῥινὸς σταζούσης. Ἄλλ' οἱ μακροὶ ὄνυχες εἶνε συγχρόνως καὶ φοβεροί· διότι σπαράττουσι τὰς παρειάς, ὥστ' ἐξ αὐτῶν τὸ αἷμα ῥέει εἰς τὴν γῆν:

— — — — ἐκ δὲ παρειῶν
αἷμ' ἀπελείβει' ἔραζε — — —

Τοῦναντίον στάζουσα ῥίς οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ στάζουσα ῥίς· καὶ συμβουλεύω τὴν θλίψιν νὰ κλείσῃ τὸ στόμα. Ἄς ἀναγνώσῃ τις παρὰ Σοφοκλεῖ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐρήμου σπηλαίου τοῦ διαδομένου Φιλοκτήτου. Οὐδὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα πρὸς ζῴοντα, οὐδὲν πρὸς ἄνθρωπον, ἐκτὸς συμπεπατημένης ἐκ ξηρῶν φύλλων στρωμνῆς, ἀμόρφου ξυλίνου ἐκτόματος καὶ πυρεῖων! Ἄπας ὁ πλοῦτος τοῦ ἀσθενοῦς, ἐγκαταλειμμένου ἀνδρός! Πῶς συμπληροῖ ὁ ποιητὴς τὴν θλιβερὰν φρικτὴν εἰκόνα; Διὰ προσθήκης, προκαλούσης ἀηδίαν. «ὦ!» ἀναφωνεῖ αἴφνης ὁ Νεοπτόλεμος φρίσσων, «ἐνταῦθα θάλλονται ῥάκη, πλήρη αἵματος καὶ πύου!»¹⁷⁸

Νε. Ὅρῳ κενὴν οἶκησιν, ἀνθρώπων δίχα.

Ἄδ. Οὐδ' ἔνδον οἰκοποιὸς ἔσσι τις τροφή (ἀν. τρυφή Welcker).

Νε. Στειπτή γε φυλλάς ὡς ἐναυλίζοντί τω.

Ἄδ. Τὰ δ' ἄλλ' ἔρημα, κοῦδὲν ἔσθ' ὑπόστεγον;

Νε. Αὐτόξυλόν γ' ἔκπωμα, φανλουργοῦ τινος
τεχνήματ' ἀνδρός, καὶ πυρεῖ' ὁμοῦ τάδε.

Ἄδ. Κεῖνον τὸ θησαύρισμα σημαίνει τόδε.

Νε. Ἰού, ἰού· καὶ ταῦτα γ' ἄλλα θάλπεται
 ῥάκη, βαρείας νοσηλείας πλέα.

Οὕτω καὶ παρ' Ὀμήρῳ ὁ εἰς τὸ ἔδαφος συρθεὶς Ἐκτωρ
 ἕνεκα τοῦ αἵματι καὶ κονιορτῷ παραμεμορφωμένου προσώ-
 που καὶ τῆς συγκεκολλημένης κόμης,

Squallentem barbam et concretos sanguine crines, *

(ὡς ἐκφράζει τοῦτο ὁ Βιργίλιος ¹⁷⁹) ἀποβαίνει ἀηδὲς ἀντι-
 κείμενον, ἀλλ' ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ἔτι φοβερώτερον καὶ συγ-
 κλητικώτερον. Τίς δύναται ν' ἀναπολήσῃ τὴν παρ' Ὀβιδίῳ
 τιμωρίαν τοῦ Μαρσίου ἄνευ συναισθήματος ἀηδίας; ¹⁸⁰

*Clamanti cutis est summos direpta per artus:
 Nec quidquam, nisi vulnus erat: cruor undique manat:
 Detectique patent nervi: trepidaeque sine ulla
 Pelle micant venae: salientia videri possis,
 Et perlucentes numerare in pectore fibras.* **

Ἀλλὰ τίς δὲν αισθάνεται ἐπίσης, ὅτι τὸ ἀηδὲς ἐνταῦθα κεῖ-
 ται κατὰ χώραν; Δι' αὐτοῦ τὸ φοβερὸν γίνεται εἰδεχθὲς,
 καὶ τὸ εἰδεχθὲς ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, ὅταν προκαλῆ τὸν οἴ-
 κτον ἡμῶν, δὲν εἶνε ὅλως δυσάρεστον· πόσον ὀλιγώτερον
 ἐν τῇ μιμήσει; Δὲν θέλω νὰ ἐπισωρεύσω παραδείγματα.
 Ἀλλὰ τὸ ἐξῆς ὀφείλω ἔτι νὰ σημειώσω, ὅτι ὑπάρχει φο-

* Ἦτον ὁ πάγων αὐτοῦ ἀχμηρὸς καὶ ἡ κόμη του λύθρῳ
 συμπετηγνῖα.

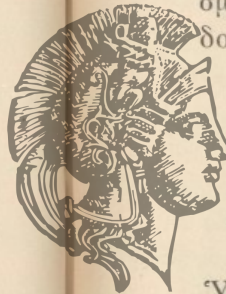
** Ἐκ τῶν μελῶν του, βοῶντος, τελείως τὸ δέριμ' ἀπεσπίασθη·
 ἦτον ἐν τραῦμα τὸ σῶμά του· πάντοθεν ῥέει τὸ αἷμα·
 κεῖνται τὰ νεῦρα γυμνά, ἄνευ δέρματος σφύζον αἱ φλέβες,
 διαφανόμενα δὲ θὰ ἤρῳμεις τὰ ἔνδον τοῦ στήθους
 ἀναπαλλόμενα σπλάγχνα καὶ ἵνας.

βερὸν τι, εὐπρόσιτον εἰς τὸν ποιητὴν σχεδὸν μόνον διὰ τοῦ
 ἀηδοῦς. Τὸ φοβερὸν τῆς πείνης. Ἐν αὐτῷ τῷ κοινῷ βίῳ
 δὲν ἐκφράζομεν τὸν ἔσχατον λιμὸν ἄλλως, ἢ ἀπαριθμοῦν-
 τες πάντα τὰ ἀκατάλληλα πρὸς θρέψιν, τὰ ἀνθυγιεινά, καὶ
 πρὸ πάντων ἀηδῆ ἀντικείμενα, δι' ὧν ὁ στόμαχος ἀναγκάζε-
 ται νὰ ἱκανοποιηθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μίμησις οὐδὲν δύναται νὰ
 διεγείρῃ ἐν ἡμῖν τὸ συναίσθημα τῆς πείνης, καταφεύγει εἰς
 ἕτερον δυσάρεστον συναίσθημα, ὅπερ ἀναγνωρίζομεν ὡς τὸ
 μικρότερον κακόν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀλγεινοτάτην πεί-
 ναν. Τοῦτο ἐπιδιώκει νὰ διεγείρῃ ἡ μίμησις, ἵνα ἐκ τοῦ ἀη-
 δοῦς συναισθήματος τούτου, ἀγάγῃ ἡμᾶς νὰ συμπεράνω-
 μεν τὸ μέγεθος τῆς ἀηδίας ἐκείνης, ἧς ἕνεκα προθύμως λη-
 σμονοῦμεν τὴν ἡμετέραν. Ὁ Ὀβίδιος λέγει περὶ τῆς Ὀρειά-
 δος, ἣν ἡ Δήμητρα ἐξαπέστειλε πρὸς τὴν Πείναν: ¹⁸¹

*Hanc (famem) procul ut vidit — —
 — ΑΟΙΗΝΑΝ — paulumque morata,
 quamquam aberat longe, quamquam modo venerat illuc,
 visa tamen sensisse famem **

Ἵπερβολὴ παρὰ φύσιν! Ἡ θεὰ πεινῶντος, καὶ ἂν ἤθελεν
 εἶσθαι αὐτούσιος ἡ πείνα, δὲν ἔχει τὴν μεταδοτικὴν αὐτὴν
 δύναμιν· οἴκτον καὶ βδελυγμίαν καὶ ἀηδίαν δύναται αὐτὴ
 νὰ προξενήσῃ, ἀλλ' ὄχι πείναν. Τὴν βδελυγμίαν ταύτην δὲν
 παρέλειψεν ὁ Ὀβίδιος ἐν τῇ εἰκόνι τῆς πείνης, ἐν δὲ τῇ
 πείνῃ τοῦ Ἐρυσίχθονος, παρ' αὐτῷ τε καὶ τῷ Καλλιμάχῳ, ¹⁸²
 οἱ ἀηδεῖς χαρακτῆρες εἶνε οἱ δραστηκώτατοι. Ὁ Ἐρυσίχθων,
 καταβροχθίσας πάντα, καὶ μὴ φεισθεὶς οὐδ' αὐτῆς τῆς ἱε-

* Πόρρω δ' ὡς εἶδεν αὐτὴν (τὴν πείναν)
 τὴν προσταγὴν τῆς θεᾶς ἀναγγέλλει μικρὸν δὲ σταθεῖσα,
 ἂν καὶ ἀπέχονσ' αὐτῆς, ἂν καὶ μόλις ἐκεῖ ἀφῆχθεῖσα,
 ἦδη ἐνόμιζεν, ὅτι ἠσθάνετο πείναν.

ρᾶς δαμάλεως, ἣν ἡ μήτηρ ἔτρεφε τῇ Ἑστία, ἐπιπίπτει, κατὰ τὸν Καλλίμαχον, καθ' ἵππων καὶ αἰλούρων, καὶ ἐπαιτεῖ ἀνὰ τὰς τριόδους τὰ ψιχία καὶ τὰ ὑπολείμματα ξένων τραπεζῶν:

Καὶ τὰν βῶν ἔφαγε, τὰν Ἑστία ἔτρεφε μήτηρ,
Καὶ τὸν ἀεθλοφόρον καὶ τὸν πολεμῆιον ἵππον,
Καὶ τὰν αἰλουρον, τὰν ἔτρεμε θηρία μυχά—
Καὶ τόθ' ὁ τῷ βασιλῆος ἐνὶ τριόδοισι καθήστο
Αἰτίζων ἀκόλως τε καὶ ἔκβολα λύματα δαιτός—

Ὁ δὲ Ὀβίδιος εἰκονίζει αὐτὸν βυθίζοντα τέλος τοὺς ὀδόντας εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ σάρκας, ἵνα θρέψῃ τὸ ἴδιον σῶμα διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτοῦ [VIII 875].

*Vis tamen illa mali postquam consumpserat omnem
Materiam — — — ΑΚΑΔΗΜΙΑ
Ipse suos artus lacero divellere morsu
Coepit; et infelix minuendo corpus alebat.**

Αἱ δυσειδεῖς Ἀρπυιαὶ δὲν εἰκονίζοντο τόσον δυσώδεις, τόσον ἑυπαρεῖαι, εἰ μὴ μόνον, ἵνα ἡ πείνα, ἣν προεκάλουν, ἀρπάξουσιν τὰς τροφάς, ἀποβῆ ἔτι φοβερωτέρα. Ἀκούσατε τὰ δεινολογήματα τοῦ Φινέως παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ: ¹⁸³

Τυτθὸν δ' ἦν ἄρα δὴ ποτ' ἔδηντύος ἄμμι λῖπωσι,
πνεῖ τόδε μυδαλέον τε καὶ οὐ τλητὸν μένος ὀδυμῆς.
Οὐδέ τις οὐδὲ μίνυθα βροτῶν ἄνσχοιτο πελάσσας.
Οὐδ' εἴ οἱ ἀδάμαντος ἐληλάμενον κέαρ εἶη.

* Ἀφοῦ δ' ἠγάγασε πᾶσαν τροφήν, πεισθεὶς ἐκ τῆς πείνης, ἤρχισε δάκνον ἀγρίως νὰ σχίξῃ τὰ ἴδια μέλη, καὶ ἀναλίσκων νὰ τρέφῃ ὁ τάλας τὸ ἴδιον σῶμα.

Ἄλλὰ με πικρὴ δητὰ κε δαιτὸς ἐπίσχει [ἀν. καὶ ἄατος ἴσχει] ἀνάγκη μῖνεν, καὶ μῖνοντα κακῇ ἐν γαστέρι θέσθαι.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην προθύμως ἠθέλον συγχωρήσει τῷ Βιργιλίῳ τὴν ἀηδῆ παράστασιν τῶν Ἀρπυιῶν ἄλλ' ἢ πείνα, ἣν προξενούσι, δὲν εἶνε πραγματικὴ, παροῦσα πείνα, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιχειμένη, ὡς αὐταὶ προφητεύουσιν ἄλλ' ἔτι πρὸς, ἢ προφητεία καταλήγει τέλος εἰς λογοπαίγνιον. Καὶ ὁ Δάντης ἐπίσης δὲν προετοιμάζει μόνον ἡμᾶς εἰς τὴν διήγησιν τῆς πείνης τοῦ Οὐγολίνου διὰ τῆς ἀηδεστάτης, φρικωδεστάτης καταστάσεως, εἰς ἣν παριστᾷ αὐτὸν καὶ τὸν ἄλλοτε διώκτην αὐτοῦ ἐν τῇ κολάσει, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πείναν προσθέτει χαρακτηριστοὺς προκαλοῦντας τὴν ἀηδίαν, ἣτις κυριεῦει ἡμᾶς λίαν αἰσθητῶς ἰδίως ἐκεῖ, ὅπου οἱ υἱοὶ προσφέρονται εἰς τὸν πατέρα πρὸς βρῶσιν. Ἐν τῇ ἰστορικῇ ἔκθεσιν ἡμῶν ἀναφέρω ἔτι ἕκ τινος δράματος τοῦ Beaumont καὶ Fletcher ¹⁸⁴ ἐν χωρίῳ, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντικαταστήσῃ πάντα τὰ λοιπὰ παραδείγματα, ἂν δὲν ἐθεώρουν αὐτό, ὡς ὀλίγον ὑπερβολικόν. ¹⁸⁵

Ἔρχομαι ἤδη εἰς τὰ ἐν τῇ ζωγραφικῇ ἀηδῆ ἀντικείμενα. Ἄν καὶ ἦνε παντάπασιν ἀναμφισβήτητον, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἀηδῆ ἀντικείμενα εἰς τὴν ὄρασιν, ὧν ἐννοεῖται οἰκοθεν, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ, ὡς ὡραία τέχνη, πρέπει νὰ ἀπέχη, ἐν τούτοις ἔπρεπεν αὕτη νὰ ἀποφεύγῃ τὰ ἀηδῆ ἀντικείμενα ἐν γένει, διότι ὁ συνδυασμὸς τῶν ἐννοιῶν καθιστᾷ ταῦτα καὶ εἰς τὴν ὄρασιν ἀηδῆ. Ὁ Pardenone, ¹⁸⁶ ἐν τινι εἰκόνι τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Χριστοῦ, παριστᾷ τινα τῶν παρόντων φράσσοντα τὴν ἕτινα αὐτοῦ. Ὁ Richardson ¹⁸⁷ ἀποδοκιμάζει τοῦτο, διότι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο νεκρὸς πρὸ τόσο χρόνου, ὥστε τὸ σῶμα αὐτοῦ νὰ εἶχεν ἤδη ἀποσυντεθῆ. Τοῦναντίον εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου, νομίζει,

ὅτι συγχωρεῖται τῷ ζωγράφῳ νὰ εἰκονίσῃ οὕτω τινὰς τῶν περισταμένων, διότι ἡ ἱστορία ῥητῶς λέγει, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἤδη ὄδωδεν. Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα φαίνεται μοι ἀφόρητος ἡ παράστασις αὐτῆ· διότι οὐ μόνον ἡ πραγματικὴ δυσσομία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα τῆς δυσσομίας προκαλεῖ ἀηδίαν. Ἀποφεύγομεν τὰ δύσοσμα μέρη, καὶ ἂν ἔτι πάσχωμεν κατάρρουν. Ἄλλ' ἡ ζωγραφικὴ ἐπιδιώκει τὸ ἀηδές, ὄχι χάριν τοῦ ἀηδοῦς· ἐπιδιώκει αὐτὸ ὡς ἡ ποίησις, ἵνα ἐπιρρώσῃ δι' αὐτοῦ τὸ γελοῖον καὶ τὸν φοβερόν. Πρὸς ἴδιον ἑαυτῆς κίνδυνον! Ἄλλ' ὅ,τι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ περὶ τοῦ δυσειδοῦς παρετήρησα, ἰσχύει πολὺ μᾶλλον, προκειμένου περὶ τοῦ ἀηδοῦς. Ἀποβάλλει τοῦτο ἐν τῇ μιμήσει ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἀπειρώς ὀλιγώτερον ὁρώμενον, ἢ ἀκουόμενον. Ὡστε δύναται μετὰ τῶν στοιχείων τοῦ γελοίου καὶ τοῦ φοβεροῦ νὰ συγκερασθῇ ὀλιγώτερον τελείως ἐν τῇ ζωγραφικῇ, ἢ ἐν τῇ ποιήσει· εὐθύς ὡς παρέλθῃ ἡ ἐκπληξίς, εὐθύς ὡς κορεσθῇ τὸ πρῶτον ἰσχυρὸν βίωμα, τὸ ἀηδές ἀποχωρεῖται πάλιν ἐντελῶς καὶ κεῖται ἐνώπιον ἡμῶν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ὡμῇ μορφῇ.

ΚΣ'.

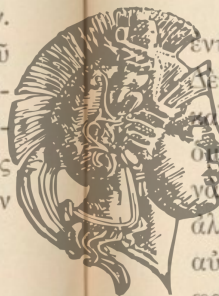
Ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας τέχνης τοῦ κυρίου Βίγκελμαν ἐδημοσιεύθη. Δὲν τολμῶ νὰ προχωρήσω, πρὶν ἢ ἀναγνώσω τὸ ἔργον τοῦτο. Τὸ νὰ λεπτολογῇ τις περὶ τῆς τέχνης, ὁρμώμενος ἀπλῶς ἐκ γενικῶν ἐννοιῶν δύναται νὰ παραπλανήσῃ εἰς παραδοξολογίας, ἅς θᾶπτον ἢ βράδιον αἰσχύνεται βλέπων ἐλεγχόμενας ὑπὸ τῶν ἔργων τῆς τέχνης. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον τοὺς δεσμούς, τοὺς συνάπτοντας πρὸς ἀλλήλας τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν ποίησιν καὶ δὲν συνέσφιγγαν αὐτοὺς στενότερον, ἢ ὅσον εἶνε πρόσφορον εἰς ἀμφοτέρως. Ὅ,τι ἔπραξαν οἱ τεχνῖται αὐτῶν, θέλει μὲ διδάξει

τί πρέπει νὰ πράττωσιν οἱ τεχνῖται ἐν γένει. Καὶ ὅταν τοιοῦτος ἀνὴρ προπορεύηται φέρον τὴν δᾶδα τῆς ἱστορίας, ἡ θεωρία δύναται θαρραλέα νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν.

Συνειθίζομεν νὰ φυλλομετρῶμεν σπουδαῖόν τι ἔργον, πρὶν ἢ ἐπιληφθῶμεν σοβαρῶς τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ. Ἡμῖν περιεργος νὰ γνωρίσω πρὸ παντὸς τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ Λαοκόοντος· οὐχὶ τόσον περὶ τῆς τέχνης τοῦ ἔργου, ἢν ἀλλαχοῦ ἤδη ἐξεδήλωσεν, ὅσον περὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Μετὰ τίνων συντάσσεται ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ; Μετὰ τῶν φρονούντων, ὅτι ὁ Βιργίλιος εἶχε τὸ σύμπλεγμα ἐνώπιον αὐτοῦ; Ἡ μετὰ τῶν δοξαζόντων, ὅτι οἱ τεχνῖται ἀπεμιμήθησαν τὸν ποιητὴν;

Ἀσπάζομαι πληρέστατα τὴν περὶ ἀμοιβαίας ἀπομιμήσεως ἐντελῆ σιωπὴν αὐτοῦ. Ποῦ εἶνε ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη ταύτης; Ἐν εἶνε ποσῶς ἀδύνατον αἱ μετὰ τῆς ποιητικῆς εἰκόνας καὶ τοῦ ἔργου τῆς τέχνης ἀνωτέρω ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκοπηθεῖσαι οἰοῦμαι. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη ταύτης ὄχι σκόπιμοι· καὶ ὄχι μόνον γὰρ μὴ ἐχρησίμευσεν ἡ μία εἰς τὴν ἄλλην ὡς ὑπόδειγμα, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐχρησιάσθησαν κἂν νὰ μιμηθῶσιν ἀμφοτέροι τὸ αὐτὸ ἀρχέτυπον. Ἄλλ' ἐὰν ἤθελεν ἀπατήσῃ καὶ τοῦτον ἐπίφασίς τις τῆς μιμήσεως ταύτης, τότε ἔπρεπε νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν πρώτων. Διότι παραδέχεται, ὅτι ὁ Λαοκόων εἶνε προῖν τῶν χρόνων, καθ' οὓς παρ' Ἑλλήσιν ἡ τέχνη ἴστατο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἐντελείας αὐτῆς· τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

«Ἡ ἀγαθὴ μοῖρα, λέγει, ¹⁸⁸ ἦτις ἐπιγρύπτει ἐπὶ τῶν τεχνῶν καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, διέσωσε πρὸς θαυμασμὸν τοῦ κόσμου ἓν ἔργον ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἵνα πιστώσῃ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς λαμπρότητος τοσοῦτων ἐξαφανισθέντων ἀριστουργημάτων. Ὁ Λαοκόων μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ, ὑπὸ Ἀγησάνδρου, Ἀπολλοδώρου ¹⁸⁹ καὶ Ἀθηνοδώρου, τῶν Ροδίων, ποιηθεὶς, κατά-

γεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν χρόνων τούτων, ἂν καὶ δὲν δύνатаί τις νὰ ὀρίσῃ αὐτούς, οὐδὲ νὰ δηλώσῃ, ὡς τινες ἔπραξαν, τὴν Ὀλυμπιάδα, καθ' ἣν οἱ τεχνῖται οὗτοι ἤκμασαν».

Ἐν τινι σημειῶσει προσεπιφέρει: «Ὁ Πλίνιος δὲν λέγει λέξιν περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Ἀγήσανδρος καὶ οἱ συνεργάται αὐτοῦ ἔζησαν· ἀλλ' ὁ Maffei ἐν τῇ ἐρμηνεύει ἀρχαίων ἀγαλμάτων διατείνεται, ὅτι γνωρίζει, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ τεχνῖται ἤκμασαν κατὰ τὴν ὀγδοηκοστὴν ὀγδόην Ὀλυμπιάδα, καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ πλὴν ἄλλων ἠσπάθη καὶ ὁ Richardson. Ἐκεῖνος, ὡς φρονῶ, Ἀθηνόδωρόν τινα ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Πολυκλείτου ἐξέλαβεν ὡς τινα τῶν ἡμετέρων τεχνιτῶν τοῦ δὲ Πολυκλείτου ἀκμάσαντος τὴν ὀγδοηκοστὴν ἐβδόμην Ὀλυμπιάδα, ἔταξεν ὁ Maffei τὸν ὑποτιθέμενον μαθητὴν αὐτῶν μίαν Ὀλυμπιάδα ὕστερον: ἄλλους λόγους δὲν δύναται νὰ ἔχῃ οὗτος».

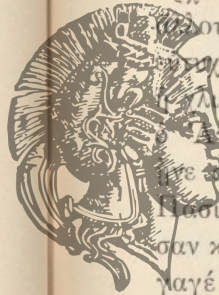
Βεβαίωτατα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἄλλους. Ἀλλὰ διατί ὁ κύριος Βίγκελμαν ἀρνεῖται νὰ ἀνακρίσῃ κατὰ τὴν ὑποτιθέμενον τοῦτον λόγον; Ἀναιρεῖται αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ; Οὐχὶ ἐντελῶς. Διότι, ἂν καὶ δὲν στηρίζεται εἰς ἄλλους λόγους, καὶ οὕτω ὁμοῦς ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὸν μικράν τινα πιθανότητα, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι Ἀθηνόδωρος, ὁ μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου, καὶ Ἀθηνόδωρος, ὁ συνεργάτης τοῦ Ἀγησάνδρου καὶ Πολυδώρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Εὐτυχῶς ἀποδεικνύεται τοῦτο, καὶ δὴ ἐκ τῆς διαφορετικῆς αὐτῶν πατρίδος. Ὁ πρῶτος Ἀθηνόδωρος κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Πανσανίου¹⁹⁰ ἦτον ἐκ Κλείτορος, τοῦ Ἀρχαδικοῦ, ὁ δὲ ἄλλος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου ἐκ Ρόδου.

Ὁ κύριος Βίγκελμαν δὲν ἔπραξε βέβαια σκοπίμως τοῦτο, μὴ ἀναιρέσας ἀναντιλέκτως, διὰ τῆς προσθήκης τῆς περιπτώσεως ταύτης, τὸν ἀβάσιμον ἰσχυρισμὸν τοῦ Maffei. Μᾶλλον ἐθεώρησε τοὺς λόγους, οὓς ἐν τῇ ἀδιαφιλονεικίῳ αὐτοῦ

σοφία ἐξάγει ἐκ τῆς τέχνης τοῦ ἔργου, τόσον σημαντικούς, ὥστε δὲν ἐφρόντισε περὶ τοῦ ἂν ἢ γνώμη τοῦ Maffei ἐνέχῃ τινὰ πιθανότητα, ἢ ὄχι. Ἀναγνωρίζει, ἀναμφιβόλως, ἐν τῷ Λαοκόοντι πολὺ τῆς περισσοτεχνίας ἐκείνης (argutiis),¹⁹¹ ἣτις ἦτο ἰδία τῷ Λυσίππῳ, δι' ἧς πρῶτος αὐτὸς ἐπλούτισε τὴν τέχνην, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλάβῃ αὐτὸν ὡς ἔργον, ἀνῆκον εἰς χρόνους προγενεστέρους τοῦ Λυσίππου.

Ἄλλ' ἐὰν ἦνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ Λαοκόων δὲν εἶνε προγενέστερος τοῦ Λυσίππου, ἀποδεικνύεται διὰ τούτου ἐπίσης, ὅτι ἀνάγεται περίπου εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ; ὅτι ἀδύνατον νὰ ἦνε πολὺ ὀψιαίτερον ἔργον; Καὶ ἵνα μὴ λάβω ὑπ' ὄψιν τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ ἑλληνικὴ τέχνη μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας ἄλλοτε μὲν ἀνεξωογονεῖτο καὶ ἄλλοτε δὲ κατέπιπτε, διατί δὲν ἠδύνατο ὁ Λαοκόων νὰ ἦνε ὁ ἀρχαιότερος καρπὸς τῆς ἀμίλλης, ἣν ἐξέκαυσεν ἐν τοῖς τεχνίταις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Ἰταλίας; Ἄδῃ καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων; Διατί ἔζησαν ἄλλοτε καὶ οἱ ἄλλοι συνεργάται αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ εἴνε σύγχρονοι τοῦ Στρογγυλιτῆνος, τοῦ Ἀρχεσιλάου, τοῦ Πασιτέλους, τοῦ Ποσειδωνίου, τοῦ Διογένους; Δὲν ἐκρίθησαν καὶ τούτων τὰ ἔργα ἰσάξια πρὸς ὅ,τι κάλλιστον παρήγαγε ποτε ἡ τέχνη; Καὶ ἂν διεσώζοντο μὲν ἔτι ἔργα, ἀναμφισβητήτως εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα, ὁ χρόνος ὁμοῦς τῶν τεχνιτῶν ἦτο ἄγνωστος, εἰκαζόμενος μόνον ἐκ τῆς τέχνης αὐτῶν, ποία θεία ἔμπνευσις ἔπρεπε νὰ διαφυλάξῃ τὸν τεχνοκρίτην, ὥστε νὰ μὴ νομίσῃ ὑποχρεωμένον ἑαυτὸν, νὰ τάξῃ καὶ ταῦτα εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὓς ὁ κύριος Βίγκελμαν κρίνει μόνους ἀξίους τοῦ Λαοκόοντος;

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Πλίνιος δὲν σημειοῖ ῥητῶς τὸν χρόνον καθ' ὃν οἱ τεχνῖται τοῦ Λαοκόοντος ἔζησαν. Ἄλλ' ἂν ἐκ τοῦ συνειρημοῦ τοῦ ὅλου χωρίου ἤθελε δεῖξει νὰ συμπεράνω, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐνόει νὰ συγκαταλέξῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νεωτέρων καλλιτεχνῶν: ὁμο-

λογῶ, ὅτι ἀνευρίσκω ἐν αὐτῇ μεγαλειτέραν πιθανότητα ὑπὲρ τῶν τελευταίων. Ἄς κρίνη τις.

Ὁ Πλίνιος λαλήσας διεξοδικώτερον περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ μεγίστων ἀγαματοποιῶν, τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Σκόπα, καὶ ὀνομάσας ἄνευ χρονολογικῆς τάξεως τοὺς λοιπούς, ἰδίως ἐκείνους, ὧν ἔργα τινὰ διεσώζοντο ἐν Ῥώμῃ, ἐξακολουθεῖ ὡς ἑξῆς: ¹⁹² « Περὶ πολλῶν πλειοτέρων δὲν γίνεται μνεία, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν τεχνιτῶν, οἵτινες συνειργάσθησαν εἰς ἕξοχόν τι ἔργον, γίνεται πρόσκομμα εἰς τὴν φήμην αὐτῶν, οὔτε τοῦ ἐνὸς μόνου ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν δόξαν, οὔτε πλειόνων δυναμένων ἐξίσου νὰ ὀνομασθῶσιν, ὡς ἐν τῷ Λαοκόοντι, τῷ ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ αὐτοκράτορος Τίτου, ἔργῳ ὑπερβάλλοντι πάντα τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς τέχνης. Τρεῖς ἕξοχοι τεχνῖται, ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος, οἱ Ῥόδιοι, ἐποίησαν αὐτόν, τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τὴν Παννυμῖαν οὐραίας τῶν ὄψεων ἐξ ἐνὸς λίθου, κατὰ τὸ ἀπὸ κοινοῦ ἐκπονηθεὲν σχέδιον. Καθ' ὅμοιον τρόπον τὰ οἰκήματα τῶν αὐτοκρατόρων τὰ ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου ἐπλήρωσαν δοκιμωτῶν ἀγαλμάτων ὁ Κρατερός μετὰ τοῦ Πυθοδώρου, ὁ Πολυδέκτης μετὰ τοῦ Ἐρμολάου, ἕτερός τις Πυθοδώρος μετὰ τοῦ Ἀρτέμωνος, καὶ ἄνευ συνεργασίας, Ἀφροδίσιος ὁ ἐκ Τράλλεων. Τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα ἐκόσμησε Διογένης ὁ Ἀθηναῖος, αἱ δὲ Καρυάτιδες, αἱ ἐν τοῖς στύλοις τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπαινοῦνται, ὡς ὀλίγα ἄλλα καλλιτεχνήματα ὁμοίως καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ αἰετώματος ἀγάλματα, ἀτινα ὅμως, ἔνεκα τοῦ ὕψους τῆς θέσεως, ὀλιγώτερον ἐφημίσθησαν.»

Ἐξ ὅλων τῶν τεχνιτῶν τῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀναφερομένων, μόνον Διογένης τοῦ Ἀθηναίου ὁ αἰὼν εἶνε ἀναντιρρήτως ὠρισμένος. Ἐκόσμησε τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα: ἄρα ἔζησεν ἐπὶ Αὐγούστου. Ἀλλ' ἄς σταθμίῃ τις

ἀκριβέστερον τὰς λέξεις τοῦ Πλινίου, καὶ φρονῶ, ὅτι ἐπίσης ἀναντιρρήτως ὠρισμένην θὰ εὔρη τὴν ἐποχὴν τοῦ Κρατεροῦ καὶ Πολυδώρου, τοῦ Πολυδέκτου καὶ Ἐρμολάου, τοῦ δευτέρου Πυθοδώρου καὶ Ἀρτέμωνος, ὡς καὶ τοῦ Ἀφροδισίου τοῦ Τραλλιανοῦ. Περὶ τούτων λέγει ὁ Πλίνιος: « Ἐπλήρωσαν τὰ οἰκήματα τῶν αὐτοκρατόρων τὰ ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου διὰ δοκιμωτῶν ἀγαλμάτων.» Ἐρωτῶ: δύναται τοῦτο νὰ σημάνη τόσον μόνον, ὅτι διὰ τῶν ἐξόχων ἔργων αὐτῶν ἐπληρώθησαν τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων; Ἐν τῇ ἐννοίᾳ δηλαδή, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες ἀνεζήτησαν ταῦτα πανταχοῦ καὶ μεθίδρυσαν αὐτὰ εἰς τὰ ἐν Ῥώμῃ οἰκήματα αὐτῶν; Βεβαίως ὄχι. Ἀλλὰ μᾶλλον σημαίνει, ὅτι ἐξεπύνησαν τὰ ἔργα αὐτῶν ὠρισμένως πρὸς τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ὅτι ἐπομένως ἔζησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων τούτων. Ὅτι ὑπῆρξαν ὀψιαῖοι τεχνῖται, ἐργασθέντες μόνον ἐν Ἰταλίᾳ, συμπεραίνεται ἤδη ἐκ τῶν ὀψιαῖων ἀλλοθι γίνεται μνεία περὶ αὐτῶν. Ἄν ἔδρων ἐν Ἑλλάδι ἐν προγενεστέροις χρόνοις, ὁ Πανσανίας θὰ ἔβλεπέ τινα τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ θὰ διέσωζεν ἡμῖν τὴν μνήμην αὐτῶν. Ἀπαντᾷ μὲν παρ' αὐτῷ Πυθοδώρος τις, ¹⁹³ ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Ἀλδουίνος ἐκλαμβάνει αὐτὸν ἀντὶ τοῦ παρὰ Πλινίῳ Πυθοδώρου. Διότι ὁ Πανσανίας ὀνομάζει τὸ ἀγαλμα τῆς Ἥρας, ἔργον τοῦ πρεσβυτέρου Πυθοδώρου ὅπερ εἶδεν ἐν Κορωνεῖᾳ τῆς Βοιωτίας « ἀρχαῖον ἀγαλμα.» καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην δίδει μόνον εἰς τὰ ἔργα τῶν τεχνιτῶν ἐκείνων, οἵτινες ἔζησαν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους, ἀγροικοτάτους αἰῶνας τῆς τέχνης, πολὺ πρὸ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους. Δι' ἔργων δὲ τοιούτων οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἐκόσμησαν βεβαίως τὰ παλάτια αὐτῶν. Ἐτι ὀλιγώτερον ἀξία προσοχῆς εἶνε ἡ εἰκασία τοῦ Ἀλδουίνου, ὅτι ὁ Ἀρτέμων εἶνε ὁ ὁμώνυμος ἐκεῖνος ζωγράφος, ὃν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ἐν ἄλλῳ χωρίῳ. Ἡ ὁμο-

νυμία παρέχει μόνον ἐλαχίστην πιθανότητα, ἧς χάριν οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχει τις νὰ παραβιάσῃ τὴν φυσικὴν ἐρμηνείαν μὴ παρεφθαρμένου χωρίου.

Ἄλλ', ἐὰν κατὰ ταῦτα εἶνε ἀναμφίβολον, ὅτι ὁ Κρατερὸς καὶ ὁ Πυθόδωρος, ὅτι ὁ Πολυδέκτης καὶ ὁ Ἐρμόλαος καὶ οἱ λοιποὶ ἔζησαν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν τὰ παλάτια ἐπλήρωσαν διὰ τῶν ἐξόχων ἔργων αὐτῶν, τότε μοι φαίνεται, ὅτι δύναται τις νὰ μὴ ἀναγάγῃ εἰς ἄλλον αἰῶνα τοὺς τεχνίτας ἐκείνους, ἐξ ὧν ὁ Πλίνιος μεταβαίνει εἰς τούτους διὰ τῆς λέξεως *Similiter*. Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ τεχνῖται τοῦ Λαοκόοντος. Ἄς στοχασθῇ τις τοῦτο μόνον: ἂν ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος ἦνε τόσον ἀρχαῖοι τεχνῖται οἷους θεωρεῖ αὐτοὺς ὁ κύριος Βίγκελμανν· πόσον ἀδέξιος θὰ ἦτο ὁ συγγραφεὺς, ὁ περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐκφράσεως, ὅστις, προκειμένου νὰ μεταπηδήσῃ διὰ μιᾶς ἐκ τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν εἰς τοὺς νεωτάτους, ἐκτελεῖ τὸ ἄλλα τοῦτο δι' ἐνὸς «

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
Ἄλλὰ θὰ ἀντιλέξῃ τις, ὅτι τοῦτο τὸ *Similiter* δὲν ἀφορᾷ τὴν ὁμοιότητα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐποχὴν, ἀλλ' ἄλλην τινὰ περίπτωσιν, ἣν ἠδύνατο νὰ ἔχωσι κοινὴν πρὸς ἀλλήλους οἱ κατὰ χρόνον τόσον ἀφροσύνη τεχνῖται. Ὁ Πλίνιος δηλονότι ὁμιλεῖ περὶ τοιούτων τεχνιτῶν, οἵτινες εἰργάσθησαν ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ἔνεκα τῆς συνεργασίας ταύτης ἔμειναν ἀσημότεροι, ἢ κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Διότι, οὐδενὸς δυναμένου νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν τιμὴν τοῦ κοινοῦ ἔργου ὑπὲρ ἑαυτοῦ λίαν δὲ διεξοδικοῦ ὄντος τοῦ ὀνομάζειν ἐκάστοτε πάντας τοὺς εἰς αὐτὸ συνεργασθέντας (*quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nuncupari possunt*): διὰ τοῦτο τὰ ὀνόματα αὐτῶν συλλήβδην παρεδόθησαν εἰς λήθην. Τοῦτο συνέβη εἰς τοὺς τεχνίτας τοῦ Λαοκόοντος, τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τεχνί-

τας, οὓς οἱ αὐτοκράτορες ἐπησχόλησαν εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν παλατίων αὐτῶν.

Συμφωνῶ, Ἄλλὰ καὶ οὕτω εἶν' ἔτι πιθανώτατον, ὅτι ὁ Πλίνιος ἐννοεῖ μόνον νεωτέρους τεχνίτας, οἵτινες εἰργάσθησαν ἀπὸ κοινοῦ. Διότι, ἂν ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ καὶ περὶ ἀρχαιοτέρων, διατὶ ἀνέφερε μόνον τοὺς τεχνίτας τοῦ Λαοκόοντος; Διατὶ ὄχι καὶ ἄλλους; Τὸν Ὀνάταν καὶ Καλλιτέλη, τὸν Τιμοκλῆ καὶ Τιμαρχίδην, ἢ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, οἵτινες συνειργάσθησαν εἰς ἄγαλμά τι τοῦ Διὸς εὐρισκόμενον ἐν Ῥώμῃ; ¹⁹⁴ Αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμανν λέγει, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἀπαριθμήσῃ πολλὰ τοιαῦτα ἀρχαιότερα ἔργα ἔχοντα πλείονας τοῦ ἐνὸς πατρός. ¹⁹⁵ Καὶ ἤθελεν ὁ Πλίνιος ἐνθυμηθῆ μόνον τὸν Ἀγήσανδρον, Πολύδωρον καὶ Ἀθηνόδωρον, ἐὰν δὲν ἤθελε ῥητῶς νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους;

Ἄλλως τε, ἂν εἰκασία τις ἀποβαίῃ τοσοῦτον μᾶλλον πιθανώτερον, ὅσοι πλείονα καὶ μεγαλιότερα ἀπορία σαφηνίζονται ἐκ ταύτης, τοιαύτη βεβαίως εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἐκείνη, καθ' ἣν οἱ τεχνῖται τοῦ Λαοκόοντος ἤκμασαν ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων. Διότι, ἂν ἤκμαζον ἐν Ἑλλάδι, καθ' οὓς χρόνους φρονεῖ ὁ κύριος Βίγκελμανν, ἂν ὁ Λαοκόων ἴστατο ἄλλοτε ἐν Ἑλλάδι, τότε θὰ ἦτο εἰς ἄκρον παράδοξος ἢ σιωπῆ, ἣν ἐτήρησαν περὶ τοιούτου ἔργου οἱ Ἕλληνες (*opere omnibus et picturae et statuariae artis praeponendo*). Θὰ ἦτο εἰς ἄκρον παράδοξον, ἂν τόσον μεγάλοι τεχνῖται οὐδὲν ἤθελον ποιήσει ἕτερον, ἢ ἂν ὁ Πανσανίας δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἴδῃ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα οὐδὲν ἐκ τῶν λοιπῶν ἔργων αὐτῶν, οὔτε τὸν Λαοκόοντα. Ἐν Ῥώμῃ τοῦναντίον ἠδύνατο τὸ μέγιστον ἀριστοτέγνημα ἐπὶ πολὺ νὰ μένῃ κεκρυμμένον· ἂν δὲ ὁ Λαοκόων συνετελέσθη ἤδη ἐπὶ Αὐγούστου, ἐν τούτοις οὐδόλως ἔπρεπε νὰ φανῇ παράδοξον, ὅτι πρῶτος ὁ Πλίνιος ποιεῖται μνείαν περὶ

αὐτοῦ, πρῶτον καὶ τελευταῖον περὶ αὐτοῦ. Διότι, ὡς ἐνθυμηθῆ τις μόνον, τί λέγει ¹⁹⁶ περὶ τινος Ἀφροδίτης τοῦ Σκόπα, ἰσταμένης ἐν τινι ἱερῷ τοῦ Ἄρεως ἐν Ῥώμῃ : « . . . ἦτις ἠθέλε διαφημίσει οἰονδήποτε ἄλλον τόπον. Ἄλλ' ἐν Ῥώμῃ ἢ πληθὺς τῶν καλλιτεχνημάτων ἐπισκιάζει αὐτήν, καὶ ἢ πληθώρα τῶν καθηκόντων καὶ τῶν ὑποθέσεων ἀπάγει πάντας ἀπὸ τῆς θεωρίας τῶν τοιούτων, ἅτινα, ἵνα θαυμάσῃ τις, ἀπαιτεῖται σχολὴ καὶ βαθεῖα τοῦ τόπου σιγή. »

Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐν τῷ συμπλέγματι τοῦ Λαοκόοντος ἀρέσκονται νὰ βλέπωσιν ἀπομίμησιν τοῦ Λαοκόοντος τοῦ Βιργιλίου, θέλουσιν ἀποδεχθῆ ἀσμένως ὅσα μέχρι τοῦδε εἶπον. Ἄλλ' ἐπέρχεται μοι ἔτι εἰκασία τις, ἣν ἐπίσης δὲν πρέπει ν' ἀποδοκιμάσωσιν. Ἴσως, ἡδύνατο νὰ σκεφθῶσιν, ἦτο ὁ Ἀσίνιος Πολλίων ὁ ἀναθέσας εἰς Ἑλληνας τεχνίτας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Λαοκόοντος τοῦ Βιργιλίου. Ὁ Πολλίων ἦτο ἰδιαίτερος φίλος τοῦ ποιητοῦ, ὅστις ἐπέζησε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ φαίνεται μάλιστα ὅτι ἔγραψεν ἰδιαν πρῶτον μάλιστα περὶ τῆς Αἰνεϊάδος. Διότι ποῦ ἄλλοθι ἢ ἐν ἴδιῳ τινὶ ἔργῳ περὶ τοῦ ποιήματος τούτου, ἡδύνατο νὰ ἦνε τόσοσιν πρόχειροι αἱ ἐπὶ μέρους σημειώσεις, ὡς ὁ Σέρβιος παραθέτει ἐξ αὐτοῦ; ¹⁹⁷ Ἐκτὸς τούτου ὁ Πολλίων ἦτο ἐραστὴς καὶ γνώστης τῆς τέχνης, ἐκέκτητο πλουσίαν συλλογὴν τῶν ἀρίστων ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, παρήγγελλε τὴν ἐκτέλεσιν νέων εἰς τοὺς συγχρόνους τεχνίτας· ἔργον δὲ τόσοσιν τολμηρόν, ὡς ὁ Λαοκόων, ἦτο κατὰ πάντα ἀνάλογον πρὸς τὴν καλαισθησίαν, ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ: ¹⁹⁸ « Ὡν δὲ ὄξυς καὶ σφοδρός, τοιαῦτα ἠθέλε νὰ φαίνωνται καὶ τὰ μνημεῖα τῆς συλλογῆς αὐτοῦ. » ut fuit acris vehementiae sic quoque spectari monumenta sua voluit. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ Μουσεῖον τοῦ Πολλίωνος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλινίου, ὅτε ὁ Λαοκόων ἴστατο ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Τίτου, ἦτο, φαίνεται, συνηθροισμένον ἐν ἰδιαίτερω τινὶ μέρει, ἢ εἰκασία αὕτη ἀποβάλλει τι

τῆς πιθανότητος αὐτῆς. Καὶ διατὶ δὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Τίτος, ὅτι θέλομεν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Πολλίωννα;

KZ'.

Ἡ γνώμη μου, ὅτι οἱ τεχνῖται τοῦ Λαοκόοντος εἰργάσθησαν ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων, ἢ τοῦλάχιστον, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ ἦνε τόσοσιν ἀρχαῖοι, ὡς παραδέχεται περὶ αὐτῶν ὁ κύριος Βίγκελμανν, ἐνισχύεται ἐκ τινος μικρᾶς εἰδήσεως, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐποιήσατο γνωστήν. Εἶνε δὲ αὕτη ἢ ἐξῆς: ¹⁹⁹

Εἰς Νεττοῦνον, πάλαι ποτὲ Ἄντιον, ὁ καρδινάλιος Ἀλέξανδρος Ἀλβάνης ἀνεκάλυψεν ἐν ἔτει 1717 ἐντὸς μεγάλου θόλου, κατακλυσθέντος ὑπὸ τῆς θαλάσσης, στυλοβάτην ἐκ μελανοῦ, ὑποφαίου μαρμάρου, ὅπερ νῦν καλοῦσι Bigio, ἐφ' οὗ τὸ ἄγαλμα ἦτο προσηροσμένον· ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἀπάρχῃ ἦν ἡ εἰκασία:

ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΑΘΑΝΟΔΩΡΟΣ ΑΓΗΣΑΝΔΡΟΥ

ΡΟΔΙΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕ

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι πατήρ καὶ υἱὸς εἰργάσθησαν ἐν τῷ συμπλέγματι τοῦ Λαοκόοντος, καὶ ὅτι ἴσως καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀγησάνδρου: διότι ὁ Ἀθανόδωρος οὗτος δὲν δύναται νὰ ἦνε ἄλλος, ἢ ὁ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ὀνομαζόμενος. Πρὸς τούτοις ἢ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀποδεικνύει, ὅτι εὐρέθησαν ἔργα πλείονα τῶν τριῶν, ὡς ὁ Πλίνιος θέλει, ἐφ' ὧν οἱ τεχνῖται ἐχάρασσον τὴν λέξιν ἐποίησε, fecit, ἐν ἀορίστῳ χρόνῳ· ὁ αὐτὸς δ' ἀναφέρει ὅτι οἱ λοιποὶ τεχνῖται ἐκ μετριοφροσύνης ἐξεφράζοντο ἐν χρόνῳ παρατατικῷ, ἐποίει, faciebat.

Δὲν ἀντιλέγει τις εἰς τὸν κύριον Βίγκελμανν, ὅτι ὁ Ἀθα-

νόδωρος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε ἄλλος, ἢ ὁ Ἀθηνόδωρος, ὃν ὁ Πλίνιος ἀναφέρει μεταξὺ τῶν τεχνιτῶν τοῦ Λαοκόοντος. Ἀθηνόδωρος καὶ Ἀθηνόδωρος εἶνε ἐντελῶς τὸ αὐτὸ ὄνομα· διότι οἱ Ῥόδιοι ἐποιοῦντο χρῆσιν τῆς δωρικῆς διαλέκτου. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὸ συμπέρασμα, ὅπερ ζητεῖ νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τούτου, πρέπει νὰ παρατηρήσω ὀλίγα τινά.

Ἄς παραδεχθῶμεν τὸ πρῶτον, ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀγησάνδρου. Εἶνε μὲν λίαν πιθανόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀναμφισβήτητον. Διότι εἶνε γνωστόν, ὅτι ὑπῆρξαν ἀρχαῖοι τεχνῖται, οἵτινες προέκρινον νὰ φέρωσι τὸ ἐπίθετον τοῦ διδασκάλου μᾶλλον, ἢ τὸ τοῦ πατρός. Ὅτι ὁ Πλίνιος λέγει περὶ τῶν ἀδελφῶν Ἀπολλωνίου καὶ Ταυρίσκου, δὲν ἐπιδέχεται ἄλλην ἐξήγησιν ²⁰⁰.

Ἄλλὰ πῶς; Ἡ ἐπιγραφή αὕτη πρέπει συγχρόνως νὰ καταρρίψῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Πλινίου, ὅτι δὲν εὐρέθησαν πλείονα τῶν τριῶν καλλιτεχνήματα, ἀπ' ὧν οἱ τεχνῖται ἐκλήλωσαν ἑαυτοὺς ἐν ἀορίστῳ χρόνῳ (ἐποίησε, ἀντὶ ἐποίησεν). Ἡ ἐπιγραφή αὕτη; Διατί πρέπει νὰ μάθωμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πρῶτον, ὅτι πρὸ πολλοῦ ἠδυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν ἐκ πολλῶν ἄλλων; Δὲν εὐρέθη ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Γερμανικοῦ: Κλεομένης — ἐποίησε; Ἐπὶ τῆς λεγομένης ἀποθεώσεως τοῦ Ὀμήρου: Ἀρχέλαος ἐποίησε; Ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀγγείου τοῦ ἐν Γαέτῃ: Σαλπίων ἐποίησε; καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ὁ κύριος Βίγκελμανν δύναται νὰ εἴπῃ: «Τίς γνωρίζει τοῦτο καλλίτερον ἐμοῦ; Ἀλλά, θὰ προσθέσῃ, τόσον χειρότερον εἰς τὸν Πλίνιον. Οὕτω προσβάλλεται ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ ἔτι συχνότερον, ἐλέγχεται ἔτι βεβαιότερον».

Ὅχι ἀκόμη. Διότι, ἂν ὁ κύριος Βίγκελμανν εἰσάγῃ τὸν Πλίνιον λέγοντα πλείονα, ἢ ὅσα ἤθελε πράγματι νὰ εἴπῃ; Ἄν οὕτω τὰ παρατεθέντα παραδείγματα δὲν ἐλέγχουσι τὸν

ἰσχυρισμὸν τοῦ Πλινίου, ἀλλὰ μόνον τὸ περιπλέον, ὅπερ ὁ κύριος Βίγκελμανν παρεισήγαγεν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον; Καὶ οὕτω ἔχει ἀληθῶς τὸ πρᾶγμα. Πρέπει νὰ παραθέσω ὀλόκληρον τὸ χωρίον. Ὁ Πλίνιος, ἐν τῇ ἀφιερώσει αὐτοῦ πρὸς τὸν Τίτον, θέλει νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ μετὰ τῆς μετριοφροσύνης ἀνδρός, γινώσκοντος κάλλιστα πόσον αὐτὸ ἀπέχει ἀκόμη τῆς τελειότητος. Εὐρίσκει ἀξιωματιώτερον τι παράδειγμα τοιαύτης μετριοφροσύνης παρ' Ἑλλήσιν, ὧν τὰς πομπώδεις, πολλὰ ἐπαγγελιομένης βιβλίον ἐπιγραφὰς (ἐπιγραφάς, αἵτινες ἠδύναντο νὰ διαψευσθῶσι βραδύτερον) προηγουμένως ἔσκωψεν ὀλίγον, καὶ λέγει: ²⁰¹ «Καὶ ἵνα μὴ φανῶ ψέγων εἰς ὅλα τοὺς Ἑλληνας, ἐπεθύμουν νὰ κριθῶ κατ' ἐκείνους τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν τοὺς δημιουργούς, οὓς θὰ εὔρησιν ἐν τοῖς βιβλίοις τούτοις, οἵτινες εἰς τὰ συντελεσθέντα ἔργα αὐτῶν, καὶ εἰς ἐκεῖνα ἔτι, ἅτινα δὲν ταύομεν θαυμάζοντες, ἔθεσαν ἀμφίβολον ἐπιγραφὴν: ὡς ΠΙΕΛΙΟΣ ΠΙΟΝΙΟΝ ΠΛΥΚΛΕΙΤΟΣ· ὡς ἂν ταῦτα ἦσαν πάντοτε ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἡμιτελῆ, ἵνα ἐναντίον τῶν διαφορῶν κρίσεων ἐναπολειφθῆ εἰς τὸν τεχνίτην καταφυγὴ πρὸς ἀπολογία, ὅτι πᾶσαν παρατηρηθεῖσαν ἔλλειψιν ἤθελε διορθώσει, ἂν δὲν ἤθελε διακοπῆ. Ὅθεν ἐκ μετριοφροσύνης μόνον ἐπέγραφον πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν οὕτω, ὡς ἂν ἦσαν τὰ τελευταῖα, ὡς ἂν παρ' ἐκάστῳ ἐξ αὐτῶν κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης. Οὐχὶ πλείονα τῶν τριῶν, ὡς νομίζω, φέρονται μετὰ τῆς θετικῆς ἐπιγραφῆς ΕΠΟΙΗΣΕ, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ λαλήσω· ἐξ οὗ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ τεχνίτης ἦτο ἐντελῶς ἡσυχος περὶ τῆς τέχνης αὐτοῦ· ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ταῦτα ὑπῆρξαν ἀντικείμενον μεγάλου φθόνου». Παρακαλῶ, πρόσχετε τὸν νοῦν εἰς τὰς λέξεις τοῦ Πλινίου: pingendi, figendique conditoribus. Ὁ Πλίνιος δὲν λέγει, ὅτι ἡ συνήθεια, τοῦ νὰ ὁμολογῇ τις ἑαυτὸν τεχνίτην τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐν χρόνῳ παρατατικῶ ἦτο γενική, τηρου-

μένη παρ' ὄλων τῶν τεχνιτῶν παντὸς χρόνου, ἀλλὰ διαρρή-
δην ἀναφέρει, ὅτι μόνον οἱ πρῶτοι ἀρχαῖοι τεχνῖται, ἐκεῖνοι
τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν οἱ δημιουργοί, pingendi, fingendi-
que conditores, ὁ Ἀπελλῆς, ὁ Πολυκλείτος καὶ οἱ σύγχρο-
νοι αὐτῶν, εἶχον τὴν σοφὴν ταύτην μετριοφροσύνην. Ὀνο-
μάζων δὲ αὐτοὺς μόνον, ὑπαινίσσεται σιωπηλῶς μὲν, ἀλλ'
ἀρκετὰ σαφῶς, ὅτι οἱ διάδοχοι αὐτῶν, ἰδίως ἐν μεταγενε-
στέροις χρόνοις, ἐξεδήλωσαν μείζονα αὐτοπεποίθησιν.

Ἄλλὰ τούτου ἀποδεκτοῦ γενομένου, ὡς ὀφείλει τις νὰ
ἀποδεχθῆ αὐτό, τότε δύναται ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ἐπιγραφὴ νὰ
ἦνε ἐντελῶς ὀρθῆ ὡς πρὸς τὸν ἕνα ἐκ τῶν τριῶν τεχνιτῶν
τοῦ Λαοκόοντος, καὶ δύναται οὐχ ἦττον νὰ ἦνε ἀληθές, ὅτι,
ὡς ὁ Πλίνιος λέγει, μόνον τρία ἔργα ὑπῆρξαν, εἰς ὧν τὴν
ἐπιγραφὴν οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν μετεχειρίσθησαν τὸν ἀό-
ριστον χρόνον. Ταῦτα δὲ ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἐκ
τῶν χρόνων τοῦ Ἀπελλοῦ, τοῦ Πολυκλείτου, τοῦ Νικίου,
τοῦ Λυσίππου. Ἄλλ' ἐκ τούτου δὲν προκύπτει ἐπιπλοή,
ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος καὶ οἱ βοηθοὶ αὐτοῦ ἦσαν σύγχρονοι
τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ τοῦ Λυσίππου, ὡς θέλει ὁ κύριος Βίγκελ-
μανν. Μᾶλλον δύναται τις νὰ συμπεράνη οὕτω : Ἄν ἦνε
ἀληθές, ὅτι μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν ἀρχαιοτάτων τεχνιτῶν
τοῦ Ἀπελλοῦ, τοῦ Πολυκλείτου καὶ τῶν λοιπῶν τῆς τά-
ξεως ταύτης, ὑπῆρξαν τρία μόνον, εἰς ὧν τὴν ἐπιγραφὴν
ἔγεινε χρῆσις τοῦ ἀορίστου· ἂν ἦνε ἀληθές, ὅτι ὁ Πλίνιος
ὠνόμασε τὰ τρία ταῦτα ἔργα, ²⁰² τότε ὁ Ἀθηνόδωρος, εἰς
ὃν δὲν ἀνήκει οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων ἔργων, καὶ ὅστις ἐν
τούτοις εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ μετεχειρίσθη τὸν ἀόριστον χρό-
νον, δὲν δύναται νὰ συγκαταλεχθῆ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκεί-
νους τεχνίτας, δὲν δύναται νὰ ἦνε σύγχρονος τοῦ Ἀπελλοῦ
καὶ τοῦ Λυσίππου, ἀλλὰ πρέπει νὰ τεθῆ εἰς ὀψιαιτέρους
χρόνους.

Ἐν συντόμῳ φρονῶ, ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀσφα-

λέστατον κριτήριον, ὅτι πάντες οἱ τεχνῖται οἱ μεταχειρι-
σθέντες τὸ ἐποίησε, ἤκμησαν πολὺ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ
μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὀλίγον πρὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ἢ ἐπὶ
αὐτῶν. Περὶ τοῦ Κλεομένου εἶνε ἀναμφισβήτητον· περὶ
τοῦ Ἀρχελάου, εἶνε πιθανώτατον· περὶ δὲ τοῦ Σαλπίωνος
δὲν δύναται τοῦλάχιστον νὰ ἀποδειχθῆ τὸ ἐναντίον. Τὸ αὐτὸ
καὶ περὶ τῶν λοιπῶν, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ Ἀθηνο-
δώρου.

Ἄς κρίνῃ περὶ τούτου αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμανν!
Ἄλλὰ διαμαρτύρομαι ἐκ τῶν προτέρων ἐναντίον τῆς ἀντι-
στρόφου προτάσεως. Ἄν πάντες οἱ τεχνῖται, οἱ μεταχειρι-
ζόμετοι τὸ ἐποίησε ἀνήκουσιν εἰς τοὺς νεωτέρους, δὲν ἐπε-
ταὶ ἐκ τούτου ὅτι καὶ πάντες οἱ ποιούμενοι χρῆσιν τοῦ ἐποίει
ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀρχαιότερους. Καὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέ-
ρων τεχνιτῶν ἄλλοι μὲν ἐκέκτηντο ἴσως ἀληθῶς τὴν μετριο-
φροσύνην, ταύτην τὴν προσήκουσαν εἰς μέγαν ἄνδρα, ἄλλοι
δὲ ὑπεκόμισαντο ἴσως, ὅτι ἐκέκτηντο αὐτήν.

ΚΗ'.

Μετὰ τὸν Λαοκόοντα οὐδὲν ἐκίνει ζωηρότερον τὴν περι-
έργειάν μου, ἢ τὸ νὰ μάθω, τί ὁ κύριος Βίγκελμανν ἔλεγε
περὶ τοῦ Βοργησιανοῦ ἀθλητοῦ. Νομίζω, ὅτι περὶ τοῦ ἀγάλ-
ματος τούτου ἀνεκάλυψά τι, ἐφ' ᾧ ἐπαίρομαι, ὅσον δύνα-
ται τις νὰ ἐπαίρηται διὰ τοιαύτας ἀνακαλύψεις.

Ἀνησύχουν ἤδη, μὴ ὁ κύριος Βίγκελμανν μὲ εἶχε προ-
καταλάβει ἐν τούτῳ. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον εὔρον παρ' αὐτῷ·
ὥστε, ἂν τι ἠδύνατο νὰ μὲ καταστήσῃ δύσπιστον περὶ τῆς
ὀρθότητος τῆς ἀνακαλύψεώς μου, θὰ ἦτο ἀκριβῶς τοῦτο,
ὅτι ἡ ἀνησυχία μου δὲν ἐπραγματώθη.

«Τινές», λέγει ὁ κύριος Βίγκελμανν, ²⁰³ ἐλαμβάνουσι
τὸ ἄγαλμα τοῦτο ὡς Δισκοβόλον, καὶ αὕτη ἦτο ἡ γνώμη

AKAΔΗΜΕΙΑ
ΑΘΗΝΩΝ

τοῦ περιφήμου κυρίου von Stoseh, ²⁰⁴ ἐν τινι πρὸς με ἐπι-στολῇ αὐτοῦ, ἀλλ' ἄνευ ἐπαρκoῦς ὑπολογισμοῦ περὶ τῆς στάσεως, ἣν πρέπει νὰ ἔχη τοιαύτη τις εἰκὼν. Διότι ὁ θέλων νὰ ῥίψη τι, πρέπει νὰ κλίνει τὸ σῶμα πρὸς τὰ ὀπίσω, κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τῆς βολῆς, ἡ δύναμις πίπτει ἐπὶ τοῦ ἐγγυτάτου σκέλους, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ κνήμη ἀδρανεῖ: ἀλλ' ἐνταῦθα συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Ἡ ὄλη εἰκὼν κλίνει πρὸς τὰ πρόσω, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ, ἐνῶ ἡ δεξιὰ κνήμη εἶνε εἰς ἄκρον ἐκτεταμένη πρὸς τὰ ὀπισθεν. Ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, ὅστις εἶνε προσθήκη νεωτέρας τέχνης, ἐνέθησαν τεμάχιον δόρατος· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ φαίνονται οἱ τελαμῶνες τῆς ἀσπίδος, ἣν ἐκράτει. Ἄν παρατηρήσῃ τις, ὅτι ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ διευθύνονται πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ὅτι ἡ εἰκὼν φαίνεται προφυλασσομένη διὰ τῆς ἀσπίδος ἐναντίον τινός, ἄνωθεν ἐπερχομένου, πιθανόν τις ὀρθότερον νὰ θεωρήσῃ τὸ ἄγαλμα τοῦτο ὡς ἀπεικόνισιν στρατιώτου, διακριθέντος ἐκτετατός κατὰ τὴν κινδυνώδη περίστασιν: οἱ Ἕλληνες πιθανῶς οὐδέποτε ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐτίμων τοὺς μονομάχους δι' ἀνδριάντος· τὸ δ' ἔργον τοῦτο φαίνεται ἀρχαιότερον τῆς εἰσαγωγῆς τῶν μονομάχων παρ' Ἑλλήσι».

Ὄρθότερον δὲν δύναται τις νὰ κρίνῃ. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο δὲν εἶνε οὔτε μονομάχος, οὔτε διακοβόλος· εἶνε πράγματι ἡ παράστασις πολεμιστοῦ, διακριθέντος ἐν τοιαύτῃ στάσει κατὰ τὴν κινδυνώδη περίστασιν. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ κύριος Βίγκελμανν ἐμάντευσε αὐτὸ τόσον ἐπιτυχῶς, πῶς ἠδύνατο νὰ σταθῇ ἕως ἐδῶ; Πῶς δὲν ἐπῆλθεν αὐτῷ εἰς τὸν νοῦν ὁ πολεμιστὴς, ὅστις ἐντελῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ ταύτῃ στάσει ἀπέτρεψε τὴν ὀλοσχερῇ ἐνός στρατεύματος ἦτταν, ἡ δὲ πατρὶς εὐγνωμονοῦσα ἀνήγειρεν αὐτῷ ἀνδριάντα ἐντελῶς ἐν τῇ αὐτῇ στάσει;

Ἐν μιᾷ λέξει: τὸ ἄγαλμα εἶνε ὁ Χαβρίας.*

Τοῦτο μαρτυρεῖ τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Νέπωτος, ²⁰⁵ ἐν τῷ βίῳ τοῦ στρατηγοῦ τούτου: «Καὶ οὗτος ἐλογίσθη μεταξὺ τῶν μεγίστων στρατηγῶν καὶ πολλὰς ἐπετέλεσεν ἀξιωμαμονεῦτους πράξεις. Ἄλλ' ἐν αὐταῖς διαλάμπει μάλιστα τὸ στρατήγημα ἐν τῇ μάχῃ τῇ παρὰ τὰς Θήβας, ὅτε ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν Βοιωτῶν. Διότι ἐν ταύτῃ, τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀγησιλάου θεωροῦντος τὴν νίκην βεβαίαν καὶ τρέψαντος ἤδη τοὺς μισθοφόρους, ὁ Χαβρίας ἀπηγόρευσεν εἰς τὴν λοιπὴν φάλαγγα νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ ἀντερείδων τὸ γόνυ πρὸς τὴν ἀσπίδα καὶ προτείνων τὸ δόρυ, ἐδίδαξεν αὐτὴν νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἔφοδον τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Ἀγησίλαος, ἐκπλαγείς πρὸ τοῦ ἀήθους, δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ, καὶ διὰ τῆς σάλπιγγος ἀνεκάλεσε τοὺς ἑαυτοῦ, ἣδη ἐφορῶντας. Ἡ πράξις αὕτη, τόσον ἐξετιμήθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ελλάδα, ὥστε ὁ Χαβρίας ἐπεθύμησε νὰ κατασκευάσωσιν αὐτῷ ἐν ἐκείνῃ τῇ στάσει ἀνδριάντα, ὃν ἴδρυσαν αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ἐκτετατὴ ἔθληται καὶ ἄλλοι τεχνῖται ποιοῦντο χρῆσιν εἰς τοὺς ἀνδριάντας αὐτῶν ἐκείνων τῶν στάσεων, ἐν αἷς ἤροντο τὴν νίκην».

Δὲν ἀγνοῶ, ὅτι θὰ διστάσῃ τις μίαν ἔτι στιγμὴν, ἵνα μ' ἐπικροτήσῃ· ἀλλ' ἐλπίζω, μίαν μόνην στιγμὴν ἀληθῶς. Ἡ στάσις τοῦ Χαβρίου δὲν φαίνεται οὔσα καθ' ὅλα ὁμοία ποδὸς ἐκείνην, ἐν ἣ βλέπομεν τὸ Βοργησιανὸν ἄγαλμα. Τὸ προτεταμένον δόρυ, *projecta hasta*, εἶνε κοινὸν ἀμφοτέροις, ἀλλὰ τὸ *obnixo genu scuto* ἐρμηνεύουσιν οἱ σχολιασταὶ διὰ τοῦ *obnixo in scutum, obfirmato gena ad scutum*: ὁ Χα-

* Σήμερον εἶνε γενικῶς παραδεδεγμένον, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο εἰκονίζει πολεμιστὴν, ὅστις προτείνων διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα ἐναντίον ὑψηλότερον εὐρισκομένου ἐχθροῦ, ἵσως ἱππέως, ζητεῖ νὰ καλυφθῇ, ἐνῶ ἐνταυτῷ προτίθεται, κρατῶν τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιάν, νὰ προσβάλλῃ αὐτόν. Τὴν πεπλανημένην αὐτοῦ περὶ Χαβρίου εἰκασίαν ἀνομολογεῖ καὶ ὁ Λέσσιγγ κατόπιν, ἐν τῇ 38 τῶν ἀρχαιολογικῶν αὐτοῦ Ἐπιστολῶν.
Σ. τ. Μ.

βρίας ἐδίδαξε τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ, πῶς, ἀντρείδοντες τὸ γόνυ πρὸς τὴν ἀσπίδα, ν' ἀναμείνωσι τὸν ἐχθρὸν ὀπισθεν αὐτῆς· τὸ ἄγαλμα τούναντίον κρατεῖ τὴν ἀσπίδα ὑψηλά. Ἄλλ' ἂν οἱ ἐρμηνευταὶ ἐπλανήθησαν; Ἄν αἱ λέξεις obnicho genu scuto δὲν συνδέονται πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἔπρεπέ τις ν' ἀναγνώσῃ obnicho genu χωριστά, καὶ scuto χωριστά, ἢ νὰ συνδέσῃ αὐτὸ πρὸς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον projecta hasta; Ἄς προστεθῆ ἓν μόνον κόμμα, καὶ ἡ ὁμοιότης ἀποβαίνει κατὰ τὸ δυνατὸν τελεία. Τὸ ἄγαλμα εἶνε στρατιώτης, qui obnicho genu, ²⁰⁶ scuto projectaque hasta impetum hostis excipit· δεικνύει τί ἔπραξεν ὁ Χαβρίας, καὶ εἶνε τὸ ἄγαλμα τοῦ Χαβρίου. Ὅτι τὸ κόμμα πραγματικῶς ἐξέπεσε, μαρτυρεῖ τὸ εἰς τὸ projecta προσηρημένον que, ὅπερ, ἔαν obnicho genu scuto συνείχοντο, ἤθελε παρέλκει, ὡς πράγματι ἐκδόσεις τινὲς διὰ τὸν λόγον τοῦτον παραλείπουσι αὐτό.

Πρὸς τὴν κατὰ ταῦτα τεκμαιρομένην ἀρχαιότητα τοῦ ἀγάλματος τούτου, συνάγει **ΔΕΚΑΔΗΜΙΑ** τῶν γραμμάτων τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφῆς τοῦ τεχνίτου· καὶ αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμαν συνετέρανεν ἐκ ταύτης, ὅτι εἶνε τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐν Ῥώμῃ εὑρισκομένων ἀγαλμάτων, ἐφ' ὧν ἐδήλωσεν ὁ καλλιτέχνης τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀφίνω εἰς τὸ ὄξυδερχὲς αὐτοῦ βλέμμα νὰ κρίνῃ, ἂν, σχετικῶς πρὸς τὴν τέχνην, παρατηρῆ τι ἐν τῷ ἀγάλματι ἀσύμφωνον μετὰ τῆς γνώμης μου. Ἄν ἤθελεν ἀξιῶσαι αὐτὴν τῆς ἐπιδοκίμασίας αὐτοῦ, θὰ ἔκαυχώμην, ὅτι παρέσχον καλλίτερον παράδειγμα, ἢ τὰ ὑπάρχοντα ἐν ὀλοκλήρῳ τῷ μεγαλοσχήμῳ βιβλίῳ τοῦ Spence περὶ τοῦ πόσον εὐδοκίμως δύνανται οἱ κλασικοὶ συγγραφεῖς νὰ ἐρμηνεύονται διὰ τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων, καὶ τὰνάπαλιν ταῦτα δι' ἐκείνων.

ΚΘ'.

Ἐκτὸς τῆς ἀπεράντου πολυμαθείας, ἐκτὸς τῶν εὐρυτάτων, λεπτοτάτων περὶ τέχνης γνώσεων, μεθ' ὧν ὁ κύριος Βίγκελμανν ἐπεχείρησε τὸ ἔργον αὐτοῦ, εἰργάσθη μετὰ τῆς εὐγενοῦς πεποιθήσεως τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν, οἵτινες, στρέφοντες πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ κύριον θέμα, ἢ ἐπραγματεύοντο τὰ ἐπουσιώδη μετὰ τινος οἴονει σκοπίμου ὀλιγορίας, ἢ παρεχώρουν ἐντελῶς εἰς τὴν πρώτην τυχούσαν χεῖρα.

Δὲν εἶνε μικρὸς ἔπαινος, ὅτι διέπραξε μόνον τοιαῦτα σφάλματα, οἷα πᾶς τις ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ. Ταῦτα προσκρούουσι κατὰ τὴν πρώτην ἐπιτροχάδην ἀνάγνωσιν, καὶ ἂν θέλῃ τις νὰ σημειώσῃ αὐτά, πρέπει νὰ πράξῃ τοῦτο μετὰ τῆς προθέσεως, ἵνα ὑπομνήσῃ τινας, οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι μόνοι αὐτοὶ ἔχουσιν ὀφθαλμούς, ὅτι δὲν εἶνε ἄξιον νὰ ση-

ΔΟΗΝΩΝ
 ἤδη ἐν ταῖς περὶ μιμήσεως τῶν ἑλληνικῶν καλλιτεχνημάτων πραγματείαις αὐτοῦ ὁ κύριος Βίγκελμανν παρεπλήνθη ἐνιαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουνίου. Ὁ Ἰούνιος εἶνε λίαν ἀπατηλὸς συγγραφεὺς· ὀλόκληρον τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε κέντρον· καὶ ἀσμενίζων νὰ μεταχειρίζηται πάντοτε τὰς λέξεις τῶν ἀρχαίων ἐφαρμόζει πολλάκις εἰς τὴν ζωγραφικὴν χωρία ἐξ αὐτῶν, ἅτινα ἐν τῷ τόπῳ, ἐξ οὗ ἐλήφθησαν, περὶ παντὸς ἄλλου πραγματεύονται, ἢ περὶ ζωγραφικῆς. Ὅταν λ. γ. ὁ κύριος Βίγκελμανν θέλῃ νὰ διδάξῃ, ὅτι διὰ μόνης τῆς μιμήσεως τῆς φύσεως δὲν εἶνε ἐφικτὸν τὸ ὑψιστον οὔτε ἐν τῇ τέχνῃ, οὔτε ἐν τῇ ποιήσει· ὅτι οὐ μόνον ὁ ποιητής, ἀλλὰ καὶ ὁ τεχνίτης πρέπει νὰ ἐκλέγῃσι μᾶλλον τὸ ἀδύνατον, ὅπερ εἶνε πιθανόν, ἢ τὸ ἀπλῶς δυνατόν· προσεπάγεται: « Ἡ πιθανότης καὶ ἡ ἀλήθεια, ἦν ὁ Λογγίνος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παρὰ τῷ ποιητῇ ἀπίστευτον, ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ζωγρά-

λυτιμότερα σκεύη αὐτοῦ εἰς τὰ κύματα, ἵνα μὴ καταποντισθῶσι μετὰ τοῦ πλοίου. Τὰ κειμήλια ταῦτα περιγράφων λέγει μεταξύ ἄλλων: (ΧΠ. 43).

Σκεύη νὰ ὄριγῃ αὐτὸς ἀργυρᾶ δὲν διατάζει· λοπάδας, ἃς ὁ τεχνίτης Παρθένιος εἶχε τορεύσει, κρατῆρα ὑπερμεγέθ', ἱκανὸν καὶ αὐτὸν νὰ κορέσῃ τὸν Φόλον, τὸν πολυδίπριον, ἣ τὴν γυναῖκα τοῦ Φούσκου, λεκάνας καὶ τορευτὰ πολλὰ σκεύη τραπέζης, ἐξ ὧν τῆς Ὀλύμπου ὁ ὠνητὴς ὁ πολύτροπος ἤθελε πίνει ἀσμένως.

Lances, εὐρισκόμεναι μεταξύ ποτηρίων καὶ λεκανῶν, τί ἄλλο δύνανται νὰ ἦνε, ἢ πινάκια καὶ λοπάδες; Καὶ τί ἄλλο θέλει νὰ εἶπῃ ὁ Ἰουβενάλιος, ἢ ὅτι ὁ Κάτουλλος πάντα τὰ ἐπιτραπέζια σκεύη, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πινάκια τετορνευμένα ὑπὸ τοῦ Παρθενίου, ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν; Parthenius, λέγει ὁ σχολιαστὴς, coelatoris ἔργον. Ἀλλ' ὅτι ὁ Κρατῆρας ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ προσθετεῖ εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο: Sculptor, de quo Plinius, βεβαίως ἔγραψεν αὐτὸ ἀβασανίστως· διότι ὁ Πλίνιος δὲν ἀναφέρει ὁμώνυμόν τινα τεχνίτην.

«Καὶ μάλιστα, ἐξακολουθεῖ ὁ κύριος Βίγκελμανν, διεσώθη τὸ ὄνομα τοῦ σαγματοποιοῦ, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ὅστις ἐκ δέρματος κατεσκεύασε τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος». Ἄλλὰ καὶ τοῦτο βεβαίως δὲν παρέλαβεν ἐκεῖθεν, ὅπου παραπέμπει τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ: παρὰ τοῦ βίου τοῦ Ὀμήρου ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. Διότι ἐνταῦθα παρατίθενται μὲν οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδος, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς τὸν σκυτεῖα τοῦτον ὀνομάζει Τυχίον, ἀλλὰ διαρρήδην ἐπίσης λέγεται, ὅτι οὕτω ἐκαλεῖτο σκυτεὺς τις ἐκ τῶν γνωρίμων τοῦ Ὀμήρου, ὅστις θέλων νὰ δεῖξῃ αὐτῷ τὴν φιλίαν καὶ εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, ²¹² κατέτευξεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς στίχους τῆς Ἰλιάδος: Ἄνέδωκε δὲ χάριν καὶ Τυχίῳ τῷ σκυτεῖ, ὃς ἐδέ-

ξατο αὐτὸν ἐν τῷ Νέφ τείχει, προσελθόντα πρὸς τὸ σκυτεῖον ἐν τοῖς ἔπεσι κατατεύξας ἐν τῇ Ἰλιάδι τοῖς δε (Ζ. 219).

Αἴας δ' ἐγγύθεν ἦλθε, φέρον σάκος ἥντε πύργον, χάλκεον, ἐπαβόειον, ὃ οἱ Τυχίος κάμε τεύχων σκυτοτόμων ὃχ' ἄριστος, ὃ γλῆ ἐν οἰκία ναίων.

Εἶνε λοιπὸν ἀντικρυς τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, περὶ οὗ ὁ κύριος Βίγκελμανν θέλει νὰ βεβαιώσῃ ἡμᾶς· τὸ ὄνομα τοῦ σκυτεῖως, τοῦ κατασκευάσαντος τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος, εἶχεν ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὀμήρου λησμονηθῆ τόσον, ὥστε ὁ ποιητὴς εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ ὑποκαταστήσῃ εἰς αὐτὸ ἐντελῶς ξένον ὄνομα.

Διάφορα ἄλλα μικρὰ σφάλματα εἶνε ἀπλῶς σφάλματα μνήμης, ἢ ἀφορῶσιν ἀντικείμενα, ἃ προσάγει μόνον ὡς ἐπιγῆσιν ἐπιπέδων. Ἀ. Χ. Δὲν ἦτο ὁ Βάκχος, ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς, περὶ οὗ ὁ Παρράσιος ἐκανχᾶτο, ὅτι ἐνεφανίσθη αὐτῷ, ἐν ἣ μορφῇ τὸν εἶχε ζωγραφῆσει. ²¹³

Ὁ Ταυρίσκος δὲν κατήγετο ἐκ Ρόδου, ἀλλ' ἐκ Τράλλεων τῆς Λυδίας. ²¹⁴

Ἡ Ἀντιγόνη δὲν εἶνε ἡ πρώτη τραγωδία τοῦ Σοφοκλέους. ²¹⁵

Ἄλλ' ἀπέχω τοῦ νὰ συσσωρεύσω τοιαύτας μικρολογίας. Καὶ δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ θεωρηθῆ τοῦτο ὡς φιλόσογον, ὁ γινώσκων ὅμως τὴν ἔξοχόν μου ἐκτίμησιν πρὸς τὸν κύριον Βίγκελμανν, ἤθελε τὸ ἐκλάβει ὡς κροκυλεγμόν.*

* Κροκυλεγμός, τὸ συλλέγειν κροκύδας, ἐπομένως τὸ μικρολογεῖν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. *Ο Baumgarten (1714—1762)* πρῶτος μετεχειρίσθη τὴν λέξιν «*Αἰσθητικὴ*» καὶ θεωρεῖται ἐν Γερμανίᾳ ὡς θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ὁραίου, γράφας τὴν *Αἰσθητικὴν*, ἣτις ἔμεινεν ἡμιτελής. Σ. τ. Μ.
2. *Διάσημος οὐμανιστὴς καὶ ἀρχαιοδόφης (1691—1761)*. Σ. τ. Μ.
3. Ἴδε Κεφ. Ιζ'. Σ. τ. Μ.

Α'

4. *Von der Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst, s. 21. 22.* Σ. τ. Μ.
5. Ἴδε Κεφ. Ιζ'. Σ. τ. Μ.
6. Ὅτι ὁ Ἀμύκιος Παύλος, πύκτας τὸν Περσέα, ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων σοφὸν διδάσκαλον τῶν τέχνων αὐτοῦ καὶ ἀριστον ζωγράφον πρὸς διακόσμησιν τοῦ ἰδίου οἴκου, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν αὐτῷ δι' ἀμφοτέρω τὸν Μητρόδωρον. Σ. τ. Μ.
7. Ἰλιάδ. Ε. 343.
8. Ἰλιάδ. Ε. 859.
9. *Th. Bartholinus de causis contemptae a Danis adhuc gentilibus mortis, Cap. 1.*
10. Ἦρωσ Δανός, ὅστις φνυγαυθεὶς ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐκτίσεν ἐν ἔτει 968 εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης τὴν πειραιτικὴν πόλιν Ἰομβοῦργον.
11. Ἰλιάδ. Η. 421.
12. Γαλλὸς φιλόλογος (1654—1720) φημισθεῖσα ἰδίως διὰ τὴν μετάφρασιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ Ὅμηρου. Σ. τ. Μ.
13. Ὅδυσ. Δ. 195.
14. Ἰωάννης Βαπυιστὴς *Chateaubrun (1686—1755)*.

B'

15. Ὁ Ἀντίοχος, ἐν Ἀνθολ. Παλατ. ια', 412: πῶς ἂν τις γράφαι, μηδ' ἐπιθεῖν ἐθέλων; Ὁ Ἀρδουίνος ἐν ταῖς περὶ Πλινίου σημειώσειςιν αὐτοῦ (*lib. 35, sect. 36, p. m. 698*) ἀποδίδει τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἰς τινα Πείσωνα. Ἄλλ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐπιγραμματοποιῶν οὐδεὶς φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο.

16. Ἐζήσῃ τὸ δευτέρον ἡμῶν τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἦτο σύγχρορος τοῦ Πολυγνώτου, ἀλλὰ νεώτερος αὐτοῦ. Σ. τ. Μ.

17. Διὰ τοῦτο ἀπαγορεύει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν θεῶν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ εἰς τοὺς νέους, ἵνα ἡ φαντασία αὐτῶν διατελῇ ἀγνή ἀπὸ πασῶν τῶν παραστάσεων τοῦ δυσειδοῦς (Πολιτ. βιβλ. Η. κεφ. 5, σελ. 526, ἐκδ. Cornig). Ἀλλὰ κατὰ τὸν Boden ἀναγνωστέον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀντὶ Παύσων, Πανσαρίας, διότι περὶ αὐτοῦ εἶνε γνωστόν, ὅτι ἔγραφεν ἀκολάστους εἰκόνας (*De umbra poetica Comment I. p. XIII*). Ὡς ἂν ἦτο ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ τις πρῶτον παρὰ φιλοσόφου νομοθέτου, ὅτι πρέπει νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν νεότητα ἀπὸ τοιούτων τῆς ἡδουπαθείας διεγερτικῶν θεαμάτων. Ἄν μόνον παρὰ βιβλίου τὸ γνωστόν χωρίον τῆς Ποιητικῆς (κεφ. Βν) δὲν ἔλαττεν ἔξ ἀναγκῆς τὴν ἀρσασίαν ταύτην. Ὑπάρχουσι ἐπομνηματισταὶ (π. χ. ὁ Kühn ἐν τῇ Αἰλ. Ποικίλῃ Ἱστορίᾳ, Βιβλ. Α. κεφ. 3), οἵτινες τὴν διάκρισιν, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖ ἐν ταῦθα μεταξὺ Πολυγνώτου, Διονυσίου καὶ Παύσωνος, ἐξηγοῦσιν οὕτω ὅτι ὁ μὲν Πολύγνωτος ἔγραψε θεοὺς καὶ ἥρωας, ὁ δὲ Διονύσιος ἀνθρώπους, καὶ ὁ Παύσων ἔγραψε ἀπαξ ἕκαστον, δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Παύσων ἦτο ζωγράφος ζώων, ὡς θεωρεῖ αὐτὸν ὁ Boden. Τὴν τάξιν αὐτῶν ὠρίζον οἱ βαθμοὶ τοῦ ὠραίου, ὅπερ εἰκονίζον ἐν τοῖς ἀνθρωπίναις αὐτῶν παραστάσεσιν. Ὁ μόνος δὲ λόγος, δι' ὃν ὁ Διονύσιος ἐξωγράφει μόνον ἀνθρώπους, καὶ δι' ὃν ὅπερ πάντας τοὺς ἄλλους ἐκαλεῖτο ἀνθρωπογράφος, ἦτο ὅτι ἐμιμῆτο δονλικῶς τὴν φύσιν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφωθῇ μέχρι τοῦ ιδεώδους, οὗ κάτω τὸ ζωγραφεῖν θεοὺς καὶ ἥρωας θὰ ἦτο ἐγκλημα κατὰ τῆς θρησκείας.

18. Ὡς ὁ Παύσων, οὕτω καὶ ὁ κατωτέρω μνημονευόμενος Πειραϊκὸς ἦτο, ὁμοιογράφος, ζήσας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ Ἀλε-

ξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἢ ἄλιγον μετ' αὐτόν. Ἐπιθε καὶ Overbeck, *Die Antiken Schriftquellen* 1963, 1964. Σ. τ. Μ.

19. Plinius, *lib. XXX, sect. 37. Edit. Mard.*

20. *De Pictura vet. lib. II, cap. IV, § 1.*

[Φραγκῖοςκος Ἰούνιος, ἐξ Αἰδελβέργης, φιλόλογος, (1589—1677). Σ. τ. Μ.]

21. Ζωγράφος ἐκ Ῥώμης (1674—1755) διάσημος διὰ τὰς γελοιογραφίας του. Σ. τ. Μ.

22. Plinius *lib. XXXIV, sect. 9.*

23. Πλανῶνται οἱ νομιζόντες τὸν ὄφιν σύμβολον μόνον ἱατρικῆς θεότητος. Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς (Ἀπολογ. Β. σελ. 55, ἐκδ. Sylburg) ῥητῶς λέγει: «παρὰ παντὶ τῶν νομιζομένων παρ' ἡμῶν θεῶν, ὄφιν σύμβολον μέγα καὶ μυστήριον ἀναγράφεται». Καὶ θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ παραθέσωμεν σειρὰν μνημείων, ὅπου ὁ ὄφιν συνοδεύει θεότητος, οὐδὲν κοινὸν ἐχούσας μετὰ τῆς υἱείας.

24. Ἄν διεξέλθῃ τις τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ὧν ποιοῦνται μνείαν ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Πανσαρίας καὶ ἄλλοι, ἂν ἐπιθεωρήσῃ τὰ ἐπι σωζόμενα ἀρχαῖα ἀγάλματα, ἀνάγλυφα καὶ εἰκόνας, οὐδαμοῦ θὰ εἶδῃ Ἑρινόν. Ἐξαιρῶν τὰς ἀποστάσεις ἀπειρας, αἵτινες τῇ εἰκονικῇ μᾶλλον γλώσσῃ ἢ τῇ τέχνῃ ἀνεπίστατοι, ὅτι μάλιστα ἐπὶ τῶν νομισμάτων ὑπάρχουσι. Διὸ καὶ Spence, ἐπιθυμῶν νὰ ἔχη Ἑρινύας, ὄφειλε νὰ δανεισθῇ αὐτὰς παρὰ τῶν νομισμάτων μᾶλλον (*Sequini Numis. pag. 178. Spanhem. de Praest. Numism. Dissert. XIII, p. 639. Les Césars de Julien, par Spanheim, p. 48*), ἢ νὰ θέλῃ δι' εὐφροῦς ἐπινοίας, νὰ ὑποβάλλῃ αὐτὰς εἰς ἔργον, ἐνθα βεβαίωτατα δὲν ὑπάρχουσι. Οὕτω λέγει εἰς τὸν Πολύμητον αὐτοῦ (*Dial. XVI, p. 272*): «Ἄν καὶ αἱ Ἑρινύες εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν εἶνε τι πολὺ σπάνιον, ἐν τούτοις ὑπάρχει μῦθος τις, ἐν ᾧ γενικῶς ἀπεικονίζουσι αὐτάς. Ἐννοῶ τὸν θάνατον τοῦ Μελεάγρου ἐν τῇ ἐπὶ ἀναγλύφῳ παραστάσει τούτου πολλὰκις αὐταὶ προτρέπουσι καὶ παροτρύνουσι τὴν Ἀλθαίαν νὰ ῥήγῃ εἰς τὸ πῦρ τὸν μοιραῖον δαυλόν, ἐξ οὗ κρέμαται ἡ ζωὴ τοῦ μόνου αὐτῆς υἱοῦ. Διότι γυνὴ τις δὲν ἤθελε προβῆ εἰς τοσοῦτον ἐκδικήσεως, ἄνευ τῆς συνεργείας τοῦ διαβόλου. Ἐν τινι τῶν ἀναγλύφων τούτων παρὰ Bellori (ἐν τοῖς «*A. mirandis*») φαίνονται δύο γυναῖκες ἰστάμεναι

παρά τῇ Ἀλθαίᾳ πρὸ τοῦ βωμοῦ, αἵτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε Ἐρινύες. Διότι τίς ἄλλος πλὴν τῶν Ἐρινύων θὰ ἐπεθύμει νὰ παρουσιασθῇ κατὰ τοιαύτην προᾶξιν; Ἄν αὐταί, ὡς τοιαῦται, δὲν εἶνε ἀρκούντως φοβεραί, τοῦτο ἀναμφιβόλως εἶνε σφάλμα τοῦ ἱερογράφου. Ἄλλὰ τὸ μάλιστα ἀξιοσημείωτον ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ εἶνε ὁ δίσκος, κάτωθι πρὸς τὸ μέσον, ἐφ' οὗ δέκνεται ὀφθαλμοφανῶς κεφαλὴ Ἐρινύος. Ἴσως ἦτο ἡ Ἐρινύς, ἣν ἡ Ἀλθαία ἐπεκαλεῖτο, ὅσάκις εἶχε κατὰ νοῦν κακὴν τινα προᾶξιν, καὶ ἣν ἰδίως τότε εἶχε πᾶσαν αἰτίαν νὰ ἐπικαλεσθῇ κτλ.» — Οὕτω παρερμηνεύων, δύναται τις τὰ πάντα ἐκ πάντων νὰ παραγάγῃ. Τίς ἄλλος, ἐρωτᾷ ὁ Spence, πλὴν τῶν Ἐρινύων, θὰ ἐπεθύμει νὰ παρασταθῇ εἰς τοιαύτην προᾶξιν; Ἀποκρίνομαι: αἱ θεοπαυίδες τῆς Ἀλθαίας, αἵτινες ὄφειλον νὰ ἄψωσι καὶ νὰ συνδανλίζωσι τὸ πῦρ. Ὁ Ὀβίδιος λέγει: (*Metamorph. VIII, 460, 461*).

Protulit hunc (stipitem) genitrix, taedasque et fragmina poni Imperat, et positos inimicos admovet ignes.¹

Τοιαύτας *taedas*, μακρὰ πένκινα τεμάχια, ἅτινα μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ὡς δᾶδας, φέρουσιν ἀληθῶς εἰς χεῖρας ἀμφοτέρω τὰ πρόσωπα, ὧν τὸ ἕτερον ἔθραυσεν ἤδη ἐν τοιαύτῳ, ὡς ἡ στίσις αὐτοῦ δεικνύει. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τοῦ δίσκου, τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔργου, διακρίνεται τὴν Ἐρινύν. Εἶνε μορφή ἐκφράζουσα σφοδρὸν ἄγλος. Ἀναμφιβόλως θὰ ἦνε ἡ κεφαλὴ τοῦ Μελεάγρου (*Metamorph. VIII, 515*):

Inscius atque absens flamma Meleagros ab illa
Uritur: et caecis torreri viscera sentit
Ignibus: et magnos superat virtute dolores.²

Ὁ τεχνίτης μετεχειρίσθη τὴν κεφαλὴν ταύτην ὡς μετάβασις εἰς τὴν ἐπομένην σκηνήν, ἣτις, ἀμέσως παρακειμένη, δεικνύει ἡμῖν τὸν θνήσκοντα Μελεάγρον. Αἱ κατὰ τὸν Spence Ἐρινύες ἐκλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ Montfaucon ὡς Μοῖραι (*Antiqu. expl. T. I, p. 162*),

¹ Τοῦτον (τὸν δαυλὸν) ἐξήγαγ' ἡ μήτηρ, καὶ σχίζας πενκίνας κελεύει νὰ συσσωρεύουσιν, κ' εἰς ταύτας τὸ πῦρ τὸ ἐχθρὸν προσεγγίζει.

² Ἄλλ' ἀγνοοῦντα (τὸν Μελεάγρον), ἀπόντα ἢ φλόξ κατακαίει ἐκείνη, καὶ μυστικὸν συναίσθάνεται πῦρ νὰ τοῦ τρώγῃ τὰ σπλάγγνα, πλὴν μὲ τὸ σθένος νικᾷ τῆς ψυχῆς, τὰς φρικτὰς ἀλγηδύνας.

ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τοῦ δίσκου κεφαλῆς, ἣν καὶ αὐτὸς θεωρεῖ ὡς Ἐρινύν. Οὐδ' αὐτὸς ὁ Belleri (*Admirand. Tab. 77*) ἀποφαίνεται ὀριστικῶς, ἂν αὐταί ἦνε Μοῖραι, ἢ Ἐρινύες. Τὸ ἢ τοῦτο ἐπαρκῶς δεικνύει, ὅτι αὐταί οὐδέτερον τούτων εἶνε. Ἄλλὰ καὶ τοῦ Montfaucon ἡ λοιπὴ ἐρμηνεία ἔπρεπε νὰ ἦνε ἀκριβεστέρα τὴν γυναικεῖαν μορφήν, ἣτις παρὰ τὴν κλῆσιν ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος στηρίζεται, ἔπρεπε νὰ ὀνομάσῃ Κλεοπάτραν καὶ ὄχι Ἀταλάντην. Ἡ Ἀταλάντη εἶνε ἐκείνη, ἣτις, ἔχουσα τὰ νῶτα πρὸς τὴν κλῆσιν ἐστραμμένα, κάθηται τεθλιμμένη. Ὁ τεχνίτης ἐφάνη λίαν συνετὸς ἀποχωρήσας ἀπὸ τῆς λοιπῆς οἰκογενείας, διότι ἦτο ἡ ἐρωμένη καὶ ὄχι ἡ σύζυγος τοῦ Μελεάγρου· ἡ δὲ θλίψις αὐτῆς ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, ἣν αὐτὴ αὐτὴ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς προῦξένησεν, ἠθέλην ἐξοργίσει τοὺς συγγενεῖς.¹

25. Plinius lib. XXXV. sect. 36 § 73¹. Ζωγραφίσας πάντας

τεθλιμμένους, καὶ κυρίως τὸν θεῖον, καὶ πᾶσαν ἐξαντλήσας εἰκόνα τῆς θλίψεως, ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφραστῆται ἀξίον τοῦ πένθους αὐτοῦ.

Ὁμολόγησεν³ ὅτι δὲν ἠδύνατο μὲ ἐκφραστῆ δια τῆς τέχνης ὅσας καὶ ἠδύνατο λέγειν. Plinius Maximus lib. VIII. cap. II.

26. *Antiquit. expl. T. I. p. 50*. (Γάλλος ἀρχαιοδότης (1655-1741), ἐκ τῶν πολλῶν ἔργων οὗτος γνωστότατος εἶνε τὸ ἐπιτύθη καὶ ἀλλαχοῦ πολλάκις ὑπὸ τοῦ Λέσοιγγ ἀναφερόμενος: *L'antiquité expliquée et représentée en figures*). Σ. τ. Μ.

27. Τὸν ὑπὸ τοῦ Τιμάνθους δηλαδὴ πραγματικῶς ἐκφρασθέντα βαθμὸν τῆς θλίψεως διερμηνεύει οὕτω: Τὸν Κάλχαντα τεθλιμμένον,

¹ Πλὴν τοῦ ἐπιτύθη ἀναφερομένου ἀναγλύφου ὑπάρχουσιν ἔτι δύο Βορρησιανά, ἐν Καπιτωλινικόν, ἐν ἑτέρον Βορρησιανόν καὶ ἐν τεμάχιον ἐν τῷ Λατερανῷ, εἰκονίζοντα τὸν θάνατον τοῦ Μελεάγρου. Ἐκ τούτων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Spence εἶχε δίκαιον χαρακτηρίσας ὡς Ἐρινύας τὰ περὶ τὴν Ἀλθαίαν γυναικεῖα πρόσωπα. Ὁ δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνης δίσκος εἶνε ἡ ἀσπίς τοῦ Μελεάγρου, φέρουσα ὡς ἔμβλημα κεφαλῆν. Τὸ ἔμβλημα τοῦτο ἐπὶ τῶν πλείστων μὲν ἀναγλύφων εἶνε κεφαλὴ Γοργόνος, ἐπὶ δὲ τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ οἴκου Ἀλθάνη ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς ἥλιον μετ' ἀκτινωτοῦ στεφάνου. Σ. τ. Μ.

² Cum moestos pinxisset omnes, praecipue patrum, et tristitiae omnem imaginem consumpsisset, patris ipsius vultum velavit, quem digne non poterat ostendere.

³ Summi moeroris acerbitem arte exprimi non posse confessus est.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΑΘΗΝΩΝ

πενθοῦντα τὸν Ὀδυσσεύα, κραυγάζοντα τὸν Αἴαντα, θρηνοῦντα τὸν Μενέλαον.—Ὁ κραυγάζων Αἴας θὰ ἦτο δύσμορφός τις εἰκῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε ὁ Κικέρων (*Orat.* 22, 74), οὔτε ὁ Κιντιλιανὸς (*Inst. or.* II, 13, 12), περιγράφοντες τὴν εἰκόνα ταύτην, μνημονεύουσιν αὐτοῦ, ἔτι μᾶλλον ὡς ἐκ τούτου τολμῶ, νὰ θεωρήσω αὐτὸν ὡς προσθήκη, δι' ἧς ὁ Βαλέριος αὐτοβούλως ἠθέλησε νὰ πλουτίσῃ αὐτήν.

28. *Bellorii Admiranda. Tab.* 11. 12.

29. *Plinius lib.* XXXIV. *sect.* 19.

30. *Eundem (Μύρωνα) (Plin. libr.* XXXIV. *sect.* 19) *vicit et Pythagoras Leontinus qui ferit stadiodromon Astylon, qui Olympiae ostenditur: et Libyn puerum tenentem tabulam, eodem loco, et mala ferentem nudum. Syracusis autem claudicantem: cujus hulieris dolorem sentire etiam spectantes videntur.* (Τοῦτον ἐνίκησε καὶ Πυθαγόρας ὁ Λεοντίνος, ὅστις ἐποίησε τὸν σταδιοδρόμον Ἀστύλον, δεικνύμενον ἐν Ὀλυμπίᾳ: καὶ τὸν παῖδα Λίβυν, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, βασιάζοντα πίνακα, καὶ τινα γυμνὸν φέροντα μῆλα. Ἐν τῷ ἑξακτύπῳ τῷ πρώτῳ τῆς πρώτης σελίδος ἀλλοῦ τὸ ἐκ τοῦ ἔλκους φαίνεται ὡς ἐκ τῆς ἀνασκόπησης. Ἐν τῷ ἀνασκόπῳ τῆς ἀνασκόπησης τις τὰς τελευταίας λέξεις προσεκτικώτερον. Δὲν εἶνε ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ προσώπου γνωστοῦ τοῖς πᾶσι ἐνεκα ὀδονηρᾶς πληγῆς; *Cujus hulieris κτλ.* Καὶ ἔπρεπε τὸ *cujus* τοῦτο νὰ ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸ *claudicantem*, καὶ τὸ *claudicantem* ἴσως εἰς τὸ ἔτι ἀπώτερον *puerum*; Ὁδδείς ἐνεκα τοιοῦτου ἔλκους ἐδικαιοῦτο νὰ ἦνε γνωστότερος, ἢ ὁ Φιλοκλήτης. Ἀναγινώσκω λοιπὸν ἀντὶ *claudicantem*, *Philoctetem* ἢ τοῦλάχιστον φρονῶ, ὅτι ἡ δευτέρα ὑπὸ τῆς πρώτης ὁμοίχου λέξεως ἐξεβλήθη, καὶ ὅτι πρέπει τις ἀμφότερα ὁμοῦ *Philoctetem claudicantem* ν' ἀναγινώσκῃ. Ὁ Σοφοκλῆς ποιεῖ αὐτὸν «σῖβον κατ' ἀνάγκην ἔρπει», καὶ ἐπομένως ἔπρεπε νὰ χωλαίνῃ, ὡς μὴ δυνάμενος νὰ σηριχθῇ ἐγκαρδιώτερον ἐπὶ τοῦ πάσχοντος ποδός.

Γ'

31. Γνωστὸς γάλλος ὕλιστής, ζήσας μακρὸν χρόνον ἐν τῇ ἀλλῇ Φρειδερίκῳ τοῦ Μεγάλου. 1709—1751. Σ. τ. Μ.

32. Φίλιππος (Ἀνθολ. βιβλ. Α. κεφ. 9. ἐπίγρ. 10).

Ἄρ' αἰεὶ διψᾶς βρεφέων φόνον; ἢ τις Ἰήσων
δεύτερος, ἢ Γλαύκη τις πάλι πρόφαισι;
Ἔρρε καὶ ἐν κρηρῷ παιδοκτόνε.

33. Βίος Ἀπολλ. βιβλ. Β. κεφ. 22.

Δ'

34. Συμπαθητικὴ, διότι ἡ φλόξ ἢ βιβρώσκουσα τὸν Μελέαγρον, ἀπέ-
τέφρον συγχρόνως καὶ τὸν δαυλόν.

35. Ἰωάννης Βαπτιστῆς *Chateaubrun*, ἐξ Ἀγγολέμης (1686—
1775).

36. Ὁ χορὸς ἐξετάζων ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα τὴν δυστυχίαν τοῦ Φι-
λοκλήτου φαίνεται συγκινούμενος ἰδιαίτητα ἐκ τῆς παντελοῦς αὐτοῦ ἐρη-
μίας. Ἐν ἐκάστη λέξει ἀκούομεν τὸν κοινωνικὸν Ἑλληνα. Ἐν τού-
τοις ἔχω ἀμφιβολίαν τινὰ περὶ τινος τῶν χωρίων τούτων. Εἶνε δὲ τὸ
ἐξῆς: (691—695):

Ἰν' αὐτὸς ἦν πρόσουρος, οὐκ ἔχων βάσιν,

ἌΟΗΝΩΝ
ἠὲ τιν' ἐγγύρων,
ἀποκλαύσειν ἀντίτυπον
βαρυβρῶτ' ἀποκλαύ-
σειν αἵματηρόν.

Ἡ κοινὴ μετάφρασις τοῦ *Winshem* ἀποδίδει τὸ χωρίον οὕτω:

Ventis expositus et pedibus captus

nullum cohabitatozem

nec vicinum ullum saltem malum habens, apud quem
[*gemitum mutuum*

gravemque ac cruentum
ederet.

Ταύτης διαφέρει ὡς πρὸς τὰς λέξεις μόνον ἢ μᾶλλον ἀνεπτυγμένη
μετάφρασις τοῦ *Thomā Johnson*:

Ubi ipse ventis erat expositus, firmum gradum non habens,
nec quenquam indigenarum,
nec malum vicinum, apud quem ploraret

vehementer edacem
sanguineum morbum, mutuo gemitu.

Ἡθελέ τις νομίσει, ὅτι τὰς παρηλλαγμένας ταύτας λέξεις ἐδανείσθη ἐκ τῆς ἐμμέτρου μεταφράσεως τοῦ Θωμᾶ Ναογεωργίου, ὅστις (τὸ ἔργον του εἶνε πολὺ σπάνιον καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φαβρίκιος τὸ ἐγνώρισε μόνον ἐκ τοῦ βιβλιακοῦ καταλόγου τοῦ Ὀπορίνου) ἐκφράζεται οὕτω:

— ubi expositus fuit
ventis ipse, gradum firmum haud habens,
nec quenquam indigenam, nec vel malum
vicinum, ploraret apud quem
vehementer edacem atque cruentum
morbum mutuo.

Ἐὰν αἱ μεταφράσεις αὗται ἦνε ὀρθαί, τότε ὁ χορὸς λέγει τὸ μέγιστον, ὅπερ ἐν γένει δύναται τις νὰ εἴπῃ πρὸς ἔταινον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας: Ὁ τάλας οὐδένα ἄνθρωπον ἔχει πλησίον αὐτοῦ, οὐδένα εὐνοῦν γείτονα θὰ ἦτο εὐδαίμων, ἂν εἶχε μόνον ἔστω καὶ ἓνα κακὸν γείτονα! Ὡστε ὁ Thomson θὰ εἶχε ἴσως ὑπ' ὄψιν τὸ χωρίον τοῦτο, ποῦν τὸν ἐπίσης εἰς ἔρημόν τινα ἠχοῦντων ἐγκαταλείφθητα Μελισάνδρον λέγοντα:

Cast of the wildest of the Cyclad isles
where never human foot hat marked the shore,
these ruffians left me—yet believe me, Arcas,
such is the rooted love we bear mankind
all ruffians as they where, I never heard
a sound so dismal as their parting oars.

(Εἰς τὴν ἐρημοτέραν νῆσον τῶν Κυκλάδων,
ποῦ βῆμ' ἀνθρώπινον οὐδέποτε ἠκούσθη,
μ' ἀφήκαν οἱ κακοῦργοι—πίστευσόν, Ἄρκᾳ μου,
τοσοῦτον φύσει στέργομεν τὴν κοινωνίαν,
ὥστε ποτέ, παρ' ὄλην των τὴν κακουργίαν,
ἦχον δὲν ἔχω θλιβερότερον ἀκούσει,
ἀπὸ τὸν δοῦπον τῶν κωπῶν αὐτῶν φευγόντων.

Καὶ εἰς αὐτὸν ἐπίσης ἡ συναναστροφὴ κακούργων θὰ ἦτο προτι-

μοτέρα, ἢ οὐδεμία. Μεγάλη, ἐξαιρετος ιδέα! Ἄλλ' εἶνε ἄρα βέβαιον, ὅτι καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἶπεν ἀληθῶς τοιοῦτόν τι; Ὁφείλω καὶ ἄκων νὰ ὁμολογήσω, ὅτι δὲν εὐρίσκω παρ' αὐτῶ τοιαύτην ἔννοιαν, ἐκτὸς ἐὰν ἤθελον προτιμήσει νὰ ἴδω διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀρχαίου σχολιαστοῦ μᾶλλον, ἢ διὰ τῶν ἰδίων ἐμαυτοῦ, ὅστις οὕτω ἐρμηνεύει τὰς λέξεις τοῦ ποιητοῦ: «Οὐ μόνον ὅπου καλὸν οὐκ εἶχε τινα τῶν ἐγγωρῶν γείτονα, ἀλλ' οὐδὲ κακόν, παρ' οὗ ἀμοιβαῖον λόγον στενάζων ἀκούσει». Ὡς οἱ μνημονευθέντες μεταφρασταὶ ἠκολούθησαν τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, οὕτω καὶ ὁ Brumoy, καὶ ὁ νεώτερος ἡμῶν γερμανὸς μεταφραστής. Ἐκεῖνος λέγει: sans société, même importune οὗτος δέ: jeder Gesellschaft, auch der beschwerlichsten beraubt. Οἱ λόγοι, δὲ οὗς διαφωνῶ πρὸς πάντας τούτους εἶνε οἱ ἐξῆς. Πρῶτον εἶνε φανερόν, ὅτι, ἐὰν ἔπρεπε νὰ χωρισθῇ τὸ «κακογείτονα» τοῦ «τιν' ἐγγώρων», καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιαίτερον μέλος, τότε τὸ μόριον «οὐδὲ» ἔπρεπε ἀναγκαίως νὰ ἐπαναληφθῇ πρὸ τοῦ κακογείτονα. Ἀλλὰ τούτου μὴ ὄντος, εἶνε ἐπίσης φανερόν, ὅτι τὸ «κακογείτονα» συνδέεται πρὸς τὸ «τινά», καὶ ὅτι τὸ κόμμα μετὰ τὸ «ἐγγώρων» ἔπρεπε νὰ ἐπείθῃ. Τὸ κόμμα τῆς πρώτης παρεσέφρησεν ἐκ τῆς μεταφράσεως· οὕτω εὐρίσκω πρᾶγματι, ὅτι τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἐν τισιν ἐπιτελῶς ἑλληνικαῖς ἐκδόσεσιν (π. χ. ἐν τῇ Βιτεμβεργείᾳ τοῦ 1585 εἰς 8., διαμεινᾶση ὅλως ἀγνώστῳ εἰς τὸν Φαβρίκιον), ὅπου τίθεται προσηκόντως μετὰ τὸ «κακογείτονα.» Δεύτερον δύναται τις νὰ ἐλίπζη παρὰ κακοῦ γείτονος, κατὰ τὸν σχολιαστήν, «στόνον ἀντίκτυπον, ἀμοιβαῖον;» Τὸ ἀμοιβαῖως μεθ' ἡμῶν στενάζειν εἶνε ἴδιον φίλον, ὅχι ἐχθροῦ. Ἐν συντόμῳ λοιπόν: παρενόησαν τὴν λέξιν «κακογείτονα», παραδεχθέντες αὐτὴν σύνθετον ἐκ τοῦ ἐπιθέτου κακός, ἐνῶ εἶνε σύνθετος ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ «τὸ κακόν»· ἠρμήνευσαν αὐτὴν διὰ τοῦ «κακὸς γείτων», ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ διὰ τοῦ «γείτων τοῦ κακοῦ». Ὅτι «κακόμαντις», οὐχὶ τὸν κακόν, δηλ. τὸν ψευδῆ μάντιν ἀλλὰ τὸν μάντιν τοῦ κακοῦ, «κακότεχνος», οὐχὶ τὸν κακόν, ἀδέξιον τεχνίτην, ἀλλὰ τὸν ἀσκοῦντα κακὰς τέχνας σημαίνουσι. «Κακογείτονα» γράφων ὁ ποιητής, ἐννοεῖ ἐκεῖνον, ὅστις ἢ ὑπὸ τῶν αὐτῶν καὶ ἡμεῖς δευτῶν συνέχεται, ἢ ἐκ φιλίας συμπάσχει μεθ' ἡμῶν διὰ τὰ δεινὰ ἡμῶν ὥστε αἱ λέξεις «οὐδ' ἔχων τιν' ἐγγώρων κακογείτονα» πρέπει νὰ μεταφρα-

σθῶσιν ἀπλῶς διὰ τοῦ *neque quenquam indigenarum mali socium habens*. Ὁ νέος Ἄγγλος μεταφραστὴς τοῦ Σοφοκλέους Θωμαῦς Φραγκλῖνος δὲν δύναιται νὰ μὴ συμφωνῇ μετ' ἐμοῦ, ἀφοῦ δὲν εὐρίσκει ἐν τῷ «κακογείτονα» τὸν κακὸν γείτονα, ἀλλὰ μεταφράζει αὐτὸ ἀπλῶς διὰ τοῦ «*fellow-mourner*» (κοινωνὸς τῆς δυστυχίας):

Ἐπὶ δυσχείμερον οὐρανόν,
ἀνευ ἐλπίδος τινὸς φαιδρῶς,
δὲν ἔχει φίλον, συγκοινωνόν
τῆς θλίψεως του, τῆς συμφορῶς.

37. *Mercure de France Avril 1755 p. 177.*

38. Φιλοκίτης, στ. 732 καὶ ἐξῆς.

39. Ἀδάμ Σμίθ, διάσημος οἰκονομολόγος (1723—1790). Σ. τ. Μ.

40. *The Theory of Moral Sentiments, by Adam Smith. Part. I, sect. 2, chap. 1, p. 41 (London 1761).*

41. Πραῖξιν Β, σκηνὴ γ'. *De mes deguisements que penserait Sophie? λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως.*

42. Ἐνθα ἀνωτέρω.

43. *Τραχίν. 1088, 89, (1071. Σημειώσεων).*

— — ὅστις ὥστε παρθένος
βέβρυχα κλαίων — —

44. Διάσημος Ἄγγλος ὑποκριτὴς (1716—1779), μέγας ἔν τε τῇ τραγικῇ καὶ τῇ κωμικῇ ὑποκρισίει. Σ. τ. Μ.

Ε'

45. *Topographiae urbis Romae libr. IV, cap. 14.* «Ἄν καὶ οὗτος (ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος) φαίνονται ποιήσαντες τὸ ἄγαλμα τοῦτο κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιργιλίου κτλ.» *Et quanquam hi (Agesander, et Polydorus et Athenodorus Rhodii) ex Virgilio descriptione statuam hanc formavisse videntur etc*

46. *Suppl. aux Ant. Explanq. T. I, p. 242.* «Φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος, οἱ ποιήσαντες αὐτό,

εὐργάσθησαν ἀμιλλόμενοι νὰ καταλίπωσι μνημεῖον, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀμίμητον περιγραφὴν τοῦ Λαοκόοντος ἐπὶ τοῦ Βιργιλίου κτλ.»

47. *Saturnal. libr. V, cap. 2.*¹ «Νομίζεις, ὅτι θ' ἀναφέρω ὅσα ὁ Βιργίλιος παρέλαβε παρὰ τῶν Ἑλλήνων, πασίγνωστα ὄντα; Ὅτι ἐμμύθη τὰ βουκολικὰ τοῦ Θεοκρίτου καὶ τὰ γεωπονικὰ τοῦ Ἡσιόδου; καὶ ὅτι μετήνεγκεν εἰς τὰ Γεωργικὰ αὐτοῦ τὰ προγνωστικὰ τῆς καταιγίδος καὶ τῆς γαλήνης ἐκ τῶν φαινομένων τοῦ Ἀράτου; ἢ ὅτι τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας μετὰ τοῦ Σίνωνος αὐτοῦ καὶ τοῦ ξυλίνου ἔπαιον καὶ τῶν λοιπῶν πάντων τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ δεύτερον βιβλίον, ἀπέγραψε σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐκ τοῦ Πεισάνδρου; ὅστις διακρίνεται ἐκ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν δι' ἔργον, ὅπερ, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν γάμων τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, περιέλαβεν ἐν συνεχεί σειρᾷ πάσας τὰς ἱστορίας, αἵτινες κατὰ τοὺς μεταξὺ αἰῶνας μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ τοῦ Πεισάνδρου συνέβησαν, καὶ ἐποίησεν ἐν ὅλον ἐκ τῶν διαφόρων χασμάτων τῶν χρόνων; Ἐν ᾧ ἔργῳ μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἱστοριῶν ἀναφέρεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τῆς Τροίας. Ταύτην μεταφράζων πιστῶς ὁ Ἑλληνιστὴς μεταφράστης τὴν καταστροφὴν τῆς Ἰλιακῆς πόλεως. Ἄλλα κατὰ καὶ τὰ λοιπὰ, ὅς ὄντα καὶ παισὶ γνωστά, παραλείπω.»

48. Ὀμήρου παραλείπομενα, βιβλ. ΑΒ. 398—408 καὶ 439—474.

49. Ἡ μᾶλλον ὄφρις· διότι ὁ Λυκόφρων [*Ἀλεξάνδρα 347*] φαίνεται παραδεχόμενος ἕνα μόνον:

καὶ παιδοβρωτὸς πόρκεως νήσουσ διπλάς.

50. Δὲν λησιμονῶ, ὅτι ἠδύνατό τις ἐνταῦθα νὰ μοῦ ἀντιτάξῃ τὴν εἰκόνα, ἣν ὁ Εὐμόλπος περιγράφει παρὰ Πετρωνίου. Αὕτη παρίστα τὴν

¹ Quae Virgilius traxit a Graecis, dicturumne me putatis quae vulgo nota sunt? quod Theocritum sibi fecerit pastoralis operis autorem, ruralis Hesiodum? et quod in ipsis Georgicis, tempestatis serenitatisque signa de Arati Phaenomenis traxerit? vel quod eversionem Trojae, cum Sinone suo, ete quo ligneo, caeterisque omnibus, quae librum secundum faciunt, a Pisandro pene ad verbum transcripserit? qui inter Graecos poetas eminet opere, quod a nuptiis Jovis et Junonis incipiens universas historias, quae mediis omnibus saeculis usque ad aetatem ipsius Pisandri contigerunt, in unam seriem coactas redigerit, et unam ex diversis hiatibus temporum corpus effecerit? in quo opere inter historias caeteras intoritus quoque Trojae in hunc modum relatus est. Quae fideliter Mars interpretando, fabricatus est sibi Iliacae urbis ruinam. Sed et haec et talia ut pueris decanata praetereo.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

καταστροφὴν τῆς Τροίας καὶ ἰδίως τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκόοντος ἀπαρραλλάκτως, ὡς διηγεῖται αὐτὸ ὁ Βιργίλιος· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ αὐτῇ πινακοθήκῃ τῆς Νεαπόλεως, ὅπου αὕτη ἔκειτο, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀρχαῖαι εἰκόνες τοῦ Ζεῦξιδος, τοῦ Πρωτογένους, τοῦ Ἀπελλοῦ, δύνатаί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἐπίσης ἦτο ἀρχαία ἑλληνικὴ εἰκὼν. Ἄλλ' ἄς μοι συγχωρηθῇ νὰ μὴ δύναμαι νὰ θεωρήσω ὡς ἱστορικὸν τὸν μυθογράφον. Καὶ ἡ πινακοθήκη καὶ ἡ εἰκὼν καὶ ὁ Εὐμόλπος ὑπῆρξαν, καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα, μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ Πετρωνίου. Οὐδὲν προδίδει τὸ ἐντελὲς πλαστὸν αὐτῆς ἐναργέστερον, ἢ τὰ φανερά ἴχνη μιμήσεως, σχεδὸν μαθητικῆς, τῆς περιγραφῆς τοῦ Βιργιλίου. Ἡ σύγκρισις, νομίζω, εἶνε διδακτικὴ. Οὕτω ὁ Βιργίλιος: (*Aeneid. lib. II, 199—224*).

Τούτου δὲ μεῖζον δεινὸν καὶ πολὺ φρικωδέστερον ἄλλο ἐπισυμβίβν, τὰς ψυχὰς τῶν δυστήνων ἐτάραξεν αἴφνης. Ὁ Λαοκόων, λαχὼν ἱερεὺς Ποσειδῶνος ἐκ κλήρου, ἐπὶ πανδήμου βωμοῦ πελώριον ἔθηκε ταῦρον. Ἄλλ' ἐκ τραχείας Τενέδου ἰδοὺ δι' εὐδίων ὑδάτων δύο (ῶ φρίξ!) ὑπερέμετρος χερσὶ διεκλόνωντες ἡμεῖς, πρὸς τὰς ἀκὰς προχωροῦντες ὁμοῦ, διασχίζουσι τὸν πόντον, ὄρθια αἴρουν τὰ στήθ' εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ὑπερθεν τούτων αἱ αἱματώδεις λοφώσεις προέχουν· τὰ μέλη δὲ τ' ἄλλα ἔλκοντ' ἐντὸς τῆς θαλάσσης· δεινὸν δὲ κυρτοῦνται τὰ νῶτα· σίζον δ' ἀφρίζει τὸ σῶμα. Ὡς δ' ἔφθασαν ἡδ' εἰς τὴν χέρσον· οἱ ὀφθαλμοὶ των πυρίνης χροιάς κ' αἱματόβαπτοι ἦσαν, καὶ τὰ συρίζοντα χεῖλη μ' εὐκάμπτους παρέλειχον γλώσσας. Ἔντρομ' ἡμεῖς διεσπάρημεν. Τότ' ἀπ' εὐθείας ἐκείνοι πρὸς Λαοκόοντα τρέχον, καὶ πρῶτον ἐλίσσωνται ἄμφορ περὶ τὰ σώματα ὅλως τῶν δύο του τέκνων, πλακέντες· καὶ ἐνδακόντες, αὐτῶν τὰ τρισάθλια τρώγουσι μέλη. Εἶτα, δ' ἐκείνων, εἰς ἄμυναν σπεύδοντ', ἀνέχοντα δόρυ, διὰ σπειρῶν συλλαβόντες μεγάλων, ὁμοῦ τὸν συνδέουσι· δις τὰ νεφρά του καὶ δις τὸν αὐχένα του ζώσαντες πέριξ διὰ τῶν νώτων των, ὑπερθ' ἐξαίρουν τραχήλους καὶ κάρας. Ἐνῶ δ' ἐκεῖνος ζητεῖ τοὺς δεσμοὺς μὲ τὰς χεῖρας νὰ λύσῃ,

σίαλος ἄμα καὶ μέλας ἰδὸς τὰς ταινίας ἐσπίλου.

Πρὸς τοὺς ἀστέρας δ' ἐγείρει ὁ τάλας κραναγὰς φρικαλέας, ἀπὸ βωμοῦ τετραμένος ὡς φεύγων μυκᾶται ὁ ταῦρος, πέλεκυν ὅταν σφαλέντ' ἀποσεῖση μακρὰν τοῦ αὐχένος¹.

Καὶ οὕτω ὁ Εὐμόλπος: (περὶ οὗ ἡδυνάτο τις νὰ εἴπῃ, ὅτι συνέβη εἰς αὐτόν, ὅτι καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐξ αὐτοσχεδίου ποιητὰς ἢ μνήμη αὐτῶν ἔχει πάντοτε τόσον μέρος εἰς τοὺς στίχους αὐτῶν, ὅσον καὶ ἡ φαντασία).

Ἔτερον θαῦμα ἰδοῦ. Ὅπου θραύετ' ἐπάνω τῶν βράχων, τῶν ὑψηλῶν τῆς Τενέδου, τὸ κῦμα καὶ μέγα πυργοῦται, πλὴν διχασθέν, ταπεινότερον βαίνει φλοιοσβίζον ἠρέμα, ὡς ἀντηχεῖ τῶν κοπῶν ἐν νυκτὶ γαλιηναῖα ὁ δοῦπος κ' ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ σκάφους μαρμάρινα στένουν πελάγη, βλέπομεν ὄφεις διδύμους γοργῶς ἐλίσσόμενοι ρίπτουν κατὰ τῶν βράχων τὸ κῦμα, καὶ ὅμοια πλοίοις μεγάλοις τὰ οἰδαλέα των στέρνα ἐν μέσῳ ἀφρῶν κυλινδοῦνται· βρέμ' ἢ οὐρά διασεῖοντ' ἐν λάμπει τοῦ κύματος ἄνω αἱ λοφαὶ καταλάμπει τὸν πᾶντον κεραύνιον σέλας· τὰ κῦματ' ἀφρίζοντ' ἐπὶ τὰ κῦματ' φρίκη μᾶς ψύχει. Τοῦ Λαοκόοντος ἴσαντ' ἐκεῖ ἐστεμμένα τὰ τέκνα πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Φρυγίου Ἀπόλλωνος· τούτους συμπεριπλέκουν ὀρμήσαντες αἴφνης οἱ ὄφεις· ἐκείνοι ἀνὰ τὰ πρόσωπα φέρουσι χεῖρας μικκύλας· ἀλλ' ὅμως δι' ἑαυτοὺς δὲν φροντίζουσι, τρέμοντες χάριν ἀλλήλων, καὶ δι' ἀλλήλους φοβούμενοι οὕτω οἱ δύσμοιροι θνήσκουν. Τὸν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων ἰδοῦ ὁ πατὴρ ἐπαυξάνει, ὁ βοηθὸς ὁ ἀνίσχυρος· ἤδη τὸν δάκνουσι οἱ ὄφεις, ἔμπλεοι φόνου, καὶ σύρουν τὰ μέλη αὐτοῦ εἰς τὸ χῶμα. Ὁ ἱερεὺς μεταξὺ τῶν βωμῶν ἤδη σφάγιον κεῖται².

¹ Ἐκ τῆς μεταφράσεως Ἰακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ.

² Ὁ Πετρωνίος ἔζησε κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα μ. Χριστόν καὶ ἔγραψε τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Satirikon» ἔργον, ἐν ᾧ ἐν πεζῷ καὶ ποιητικῷ λόγῳ περιγράφονται τὰ ἔθνη τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Πετρωνίος εἰσαγεῖ τὸν ποιητὴν Εὐμόλπον, περιγράφοντα ποιητικῶς διαφόρους εἰκόνας. Σημ. τ. Μ.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικά εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις τὰ αὐτά, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ λέξεων ἐκφράζεται τι διάφορον. Ἐπὶ ταῦτα εἶνε λεπτομέρειαι εὐδιάκριτοι. Ἐπάρχουσιν ἕτερα γνώρισμα τῆς μίμησεως, λεπτότερα μὲν, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀσφαλῆ. Ὅταν ὁ μιμητὴς ἔχη τινὰ αὐτοπεποιθήσων, σπανίως μιμῆται, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ ἐξωραΐζῃ καὶ ὅταν ὁ ἐξωραϊσμός οὗτος, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἐπιτύχῃ, ἔχει ἀρετὴν ποιητικὴν, ὥστε νὰ μιμηθῇ τὴν ἀλώπεκα, ἥτις σαρόνει διὰ τῆς οὐραῖς αὐτῆς τὰ ἴχνη, ἅπαντα ἠδύνατο νὰ προδώσῃ τὴν ὁδόν, ἣν ἐβάδισεν. Ἐπὶ ἀκριβῶς αὐτὴ τοῦ ἐξωραΐζειν ἢ μανία, καὶ αὐτὴ ἢ πρόνοια τοῦ νὰ φανῇ πρωτότυπος, ἀποκαλύπτουσιν αὐτόν. Διότι ὁ ἐξωραϊσμός αὐτοῦ δὲν εἶνε ἄλλο, ἢ ὑπερβολὴ καὶ περισσοτεχνία οὐχὶ κατὰ φύσιν. Ὁ Βιργίλιος λέγει: *sanguineae jubaе* ὁ Πετρώνιος: *liberae jubaе luminibus coruscunt*. Ὁ Βιργίλιος: *ardentes oculos suffecti sanguine et igni* Ὁ Πετρώνιος: *fulmineum jubar incendit aequor*. Ὁ Βιργίλιος: *fit sonitus spumante salo* ὁ Πετρώνιος: *sibilis undae tremunt*. Οὕτω προβαίνει ὁ μιμητὴς πάντοτε ἐκ τοῦ μεγάλου εἰς τὸ τερατώδες, ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ εἰς τὸ ἀδύνατον. Οἱ ὑπὸ τῶν ὄψεων περιζωσθέντες παῖδες εἶνε τῶ Βιργίλιῳ πάροργον, ὅπερ ἐκφέρει δι' ὀλίγων λέξεων ἀπὸ τῶν πατέρων ἐν ἀδύνατον δὲν ἄλλο ἐνδείκνυται, ἢ ἀδυναμία καὶ τὸ ἀθλιὸν τέλος αὐτῶν. Ὁ Πετρώνιος ζωγραφίζει τὸ πάροργον τοῦτο καὶ μεταπλάττει τοὺς παῖδας εἰς ζεῦγος ἡρωϊκῶν ψυχῶν

ἀλλ' ὅμως

δι' ἑαυτοὺς δὲν φροντίζουσι, τρέμοντες χάριν ἀλλήλων,
καὶ δι' ἀλλήλους φοβούμενοι, οὕτω οἱ δύσμοιροι θνήσκουν.

Τις προσδοκᾷ παρ' ἀνθρώπων, παρὰ παιδίων, τὴν αὐταπάρησιν ταύτην; Πόσον καλλίτερον ἐγνώριζε τὴν φύσιν ὁ Ἕλληνας (Κοῖτου Καλαβροῦ. Παραλ. βιβλ. IB. 459—461), καθ' ὃν καὶ αὐτὰ αἱ μῆτέρες, κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὄψεως, ἐλησιμόνησαν τὰ ἑαυτῶν τέκνα, πάντων μεριμνῶντων μόνον περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν σωτηρίας.

ἂν δὲ γυναῖκες

οἴμωζον, καὶ πού τις ἔων ἐπελήσατο τέκνων,
αὐτὴ ἀλευομένη στρυγερὸν μόρον. — —

Ὁ μιμητὴς ζητεῖ συνήθως νὰ κρυβῇ, φωτίζων ἄλλως τὰ ἀντικείμενα ἐκφαίνων μὲν τὰ σκιερά, συγκαλύπτων δὲ τὰ φωτεινὰ μέρη τοῦ πρωτοτύπου. Ὁ Βιργίλιος προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ λίαν αἰσθητὸν τὸ μέγεθος τῶν ὄψεων, διότι ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦτου ἐξαρχαίται ἢ πιθανότης τῆς ἐπομένης εἰκόνας ὁ θόρυβος, ὃν ἐγείρουσιν εἶνε μόνον ἐπουσιῶδες τι, προωρισμένον νὰ καταστήσῃ ἔτι ζωηροτέραν τὴν ἰδέαν τοῦ μεγέθους. Ὁ Πετρώνιος τοῦναντίον τρέπει τὸ ἐπουσιῶδες εἰς κύριον, περιγράφει τὸν θόρυβον μετὰ τῆς δυνατῆς ἀσωτείας καὶ λησμονεῖ τὴν περιγραφὴν τοῦ μεγέθους τοσοῦτον, ὥστε πρέπει νὰ εἰκάζωμεν αὐτὸ σχεδὸν μόνον ἐκ τοῦ θορύβου. Εἶνε δύσκολον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι θὰ ἐξέπιπεν εἰς τόσην ἀτεχνίαν, ἂν περιέγραφε μόνον ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φαντασίας, καὶ δὲν εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ πρότυπον, ὅπερ ἤθελε μὲν νὰ ἀντιγράψῃ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προδοθῇ. Διὰ τοῦτο δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀτυχῆ μίμησιν πᾶσαν ποιητικὴν εἰκόνα, περισσοτεχνον μὲν ἐν τοῖς μικροῖς, ἑλλειπῆ δὲ ἐν τοῖς μεγάλοις, ἀδιάφορον ἂν αὕτη ἔχη πολλὰς μικρὰς καλλονάς, ἢ ἂν δύναται νὰ ὑπομνήσῃ ἡμῖν τὸ πρωτότυπον ἢ οὐ.

51. *Suetonius Antiq. Expl. T. I. p. 243.* «Ἐπάρχει μικρὰς ἀπὸ τῶν πατέρων ἐν ἀδύνατον τοῦ Βιργιλίου καὶ τῆς ἐν τῶ μαρμάρῳ παραστάσεως. Κατὰ μὲν τοὺς λόγους τοῦ ποιητοῦ φαίνεται, ὅτι οἱ ὄψεις παρήτησαν τοὺς παῖδας, ὥστε περιπέσωσι τὸν πατέρα, ἐνῶ ἐν τῶ μαρμάρῳ περιελίσσονται συγχρόνως περὶ τὰ τέκνα καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν».

52. *Donatus* [Τιβέριος Κλαύδιος, ἀρχαῖος σχολιαστὴς τοῦ Βιργιλίου] *ad v. 227, libr. II. Aeneid.* «Οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ κρυβῶσιν ὑπὸ τὸν ἀσπίδα καὶ τοὺς πόδας τῆς θεᾶς ἐκεῖνοι, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι ἦσαν μακροὶ τε καὶ ἰσχυροί, ὥστε νὰ περιβάλλωσι διὰ πολλαπλῶν ἐλιγμῶν τὸ σῶμα τοῦ Λαοκόοντος καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ, καὶ νὰ περισσεύσῃ ἔτι μέρος αὐτῶν»¹. Ἐπὶ φαίνεται μοι, ὅτι ἐκ τῶν λέξεων τοῦ χωρίου *mirandum non est* ἢ πρέπει νὰ παραλειφθῇ τὸ *non*, ἢ ὅτι τέλος λείπει ὀλόκληρος ἢ ἀπόδοσις. Διότι ὄντων τῶν ὄψεων τόσον ἐκτάκτως μεγάλων, εἶνε βεβαίως ἄπορον, πῶς ἠδύ-

¹ *Mirandum non, est, clypeo et simulachri vestigiis tegi potuisse, quos supra et longos et validos dixit, et multiplici ambitu circumdedisse Laocoontis corpus ac liberorum, et fuisse superfluum partem.*

νήθησαν να κρυβῶσαν ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τῆς θεᾶς, ἂν ἡ ἀσπίς αὕτη δὲν ἦτο ὑπερμεγέθης, ἀνήκουσα εἰς κολοσσικόν τι ἀγαλμα. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἐπιβεβαιοῖ ἢ ἐλλείπουσα ἀπόδοσις ἢ τὸ ποῦν δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἔννοιαν.

53. Ἐν τῇ πολυτελεῖ ἀγγλικῇ ἐκδόσει τοῦ Βιργίλιου ὑπὸ *Dryden* (*London 1697* εἰς μέγα φύλλον). Ἄλλὰ καὶ οὗτος διαγράφει τοὺς ἐλιγμούς τῶν ὄψεων ἀπλοῦς μόνον περὶ τὸ σῶμα, σχεδὸν δὲ οὐδένα περὶ τὸν τράχηλον. Ἄν ἄλλως οὕτω μέτριος τεχνίτης ἦνε ἄξιος συγγνώμης, ἠδύνατο νὰ τύχη ταύτης μόνης, ὅτι εἰκονογραφίαι ἔν τινι βιβλίῳ δύναται νὰ θεωρηθῶσαν ἀπλῶς ὡς ἐρμηρεῖαι, οὐχὶ ὅμως ὡς αὐθόπαρκα καλλιτεχνήματα. [*John Dryden*, ἄγγλος ποιητῆς (1631—1700). *Franz Cleyn*, δανὸς ζωγράφος ἱστορικῶν εἰκόνων (1590—1658).]

Σ. τ. Μ.

54. Οὕτω κρίνει καὶ ὁ *De Piles*¹ εἰς τὰς περὶ *Du Fresnoy*² σημειώσεις αὐτοῦ σελ. 210. «Παρατηρήσατε, ὅτι, τῶν ἀβρῶν καὶ ἐλαφρῶν ἱματισμῶν συγκεχωρημένων μόνον εἰς τὰς γυναῖκας, οἱ ἀρχαῖοι ἀγαματοποιοὶ ἀπέφρυνον κατὰ τὸ δυνατόν νὰ ἐνδύσωσι τὰ ἀγάλματα τῶν ἀνδρῶν, διότι ἐσκέφθησαν, ὡς εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ γυναικίᾳ ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὰ ὑφάσματα, καὶ οὐκ ἔπειτα πειχάται ἢ κενδοσάρεστοι εἰς τὴν ὕψιν. Ὑπάρχουσι σχεδὸν τόσα περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης παραδείγματα, ὅσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γυμνὰ ἀγάλματα ἀνδρῶν. Ἐναφέρω μόνον τὸ τοῦ Λαοκόοντος, ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔπρεπε νὰ ἦνε ἐνδεδυμένον. Καὶ ὄντως, πῶς δικαιολογεῖται, ὅτι νῖος βασιλέως, ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο γυμνὸς κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; διότι οἱ ὄφεις ἐπεραιώθησαν ἐκ τῆς Τενέδου εἰς τὰ παράλια τῆς Τρωάδος καὶ κατέλαβον τὸν Λαοκόοντα καὶ τοὺς νῖους αὐτοῦ θύοντας τῷ Ποσειδῶνι παρὰ τὸν αἰγιαλόν, ὡς ἀναφέρει ὁ Βιργίλιος ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς Αἰνειάδος. Ἐν τούτοις οἱ καλλιτέχναι, οἱ ποιήσαντες τὸ ὄραϊον τοῦτο ἔργον, ἐνόησαν καλῶς, ὅτι, ἂν ἐνέδνον αὐτοὺς ὡς προσῆκεν εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, θὰ κατεσκεύαζον λίθινον,

¹ Ρογῆρος de Piles, γάλλος ζωγράφος καὶ τεχνογράφος (1635—1709). Μεταξὺ ἄλλων ἐσχολίασε τόν:

² Du Fresnoy, ὅστις ἦτο ζωγράφος καὶ ποιητῆς γεννηθεὶς ἐν Παρισίοις τῷ 1611 καὶ ἀποθνῶν τῷ 1665.

Σημ. τ. Μετ.

κρημονοιδῆ ὄγκον, ἀντὶ τῶν τριῶν ἐξόχων ἀγαλμάτων, ἃ ἐθαύμασαν καὶ πάντοτε θὰ θαυμάζωσαν οἱ αἰῶνες. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν δύο ἀτόπων ἔκρινον πολὺν χεῖρον τὸ τῆς ἀμφιέσεως, ἢ τὸ τῆς παραβιάσεως τῆς ἀληθείας.»

5'

55. Ὁ *Maffei*¹ ὁ *Richardson*² καὶ νεωστὶ ὁ κύριος *von Hagedorn*³ (*Betrachtungen über die Malerei* § 37. *Richardson*, *Traité de la peinture*. Tom. III, p. 513.) Ὁ *De Fontaines*⁴ δὲν εἶνε βεβαίως ἄξιος νὰ συναριθμηθῇ εἰς τοὺς ἀνδρας τούτους. Καὶ δοξάζει μὲν ἐπίσης ἐν ταῖς σημειώσεσι, δι' ὧν συνοδεύει τὴν ἐπὶ αὐτοῦ ἐκπονηθεῖσαν μετάφρασιν τοῦ Βιργίλιου, ὅτι ὁ ποιητῆς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ σύμπλεγμα, ἀλλ' εἶνε τόσον ἀμαθής, ὥστε λέγει αὐτὸ ἔργον τοῦ Φειδίου.

56. Ἄν δύναμαι πρὸς ἀπόδειξιν τούτου νὰ ἐπικαλεσθῶ ὀριστικῶς εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ἢ τὸ ποίημα τοῦ Σαδολέτου,⁵ ὅπερ εἶνε ἀπείκασμα ἀρχαίου ποιητοῦ· δυνάμενον δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ἀντὶ χαλκογραφίας, παρὰ τὸ ἐνταῦθα ὀλόκληρον αὐτό.

ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΛΑΟΚΟΟΝΤΟΣ
ΩΔΗ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΣΑΔΟΛΕΤΟΥ

Ἴδ' ἐκ βαθέος χωμάτων σωροῦ κ' ἐκ τῶν σπλάγγων ἐκ νέου,
ὑπερφυῶν ἐρειπίων εἰς φῶς μετ' αἰῶνας ἐξήχθη
ὁ Λαοκόων, ὁ πάλαι στηθεὶς εἰς στοὰς βασιλείους,
καὶ τὴν οἰκίαν τὴν σὴν ὁ κοσμήσας τὸ πάλαι, ὦ Τίτε.
Οὐδ' ἡ σοφὴ ἀρχαιότης, ὦ θείας ἀπέικασμα τέχνης,
εἶδ' εὐγενέστερον ἔργον ποτέ! λυτρωθὲν ἐκ τοῦ σκότους,

¹ Ὁ γνωστὸς ποιητῆς τῆς Μερόπης καὶ ἀρχαιολόγος (1675—1755).

² Ἄγγλος ζωγράφος καὶ τεχνογράφος (1665—1745).

³ Ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ποιητοῦ (1713—1780).

⁴ 1685—1745. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Oeuvres de Virgile» ἐξεδόθη τῷ 1743 ἐν Παρισίοις.

⁵ Καρδινάλιος, ζηλωτῆς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος (1477—1547). Σ. τ. Μ.

ἐπαναβλέπει τῆς Ρώμης τῆς νέας τ' ἀγέρωχα τείχη.
 Τί νὰ ὑμνήσω τὸ πρῶτον, τί δ' ὕστατον; μὴ τὸν πατέρα
 τὸν δυστυχῆ, μὴ τοὺς δύο υἱούς του; ἢ μὴ τῶν δρακόντων
 τοὺς ἔλιγμούς, τοὺς φρικτοὺς εἰς τὴν ὕψιν; τὰ δῆγματα μήπως
 τὰ λυσσαλέα, τὸ ἄλγος τὸ ζῶν εἰς τὸν θνήσκοντα λίθον;
 Φοίτῃ ἡ ψυχὴ μας πρὸς ταῦτα, καὶ οἶκτος καὶ τρόμος συγχρόνως
 πρὸ τῆς ἀφώνου εἰκόνας βαθὺς τὴν καρδίαν λαμβάνει.
 Πνέοντες πῦρ κ' ἔλισσόμενοι κύκλον εὐρὴν διαγράφουν,
 καὶ περιφέροντ' οἱ δίδυμοι ὄφεις τοὺς κύκλους στενοῦντες,
 κ' εἰς πολυστρόφους πλοκάς περισφίγγουν τοὺς τρεῖς ταλαιπώρους.
 Τ' ὄμμα μας μόλις ἀντέχει πρὸ τόσον φρικώδους θανάτου,
 πρὸ εἰμαρμένης τοσοῦτον ἀγρίας· ὃ εἰς ἐπιπίπτει,
 τὸν Λαοκόοντ' αὐτὸν περιπλέκει καὶ ἄνω καὶ κάτω
 κ' εἰς τὴν πλευρὰν του ταχὺ καὶ λυσοῶδες τὸ στόμα βυθίζει.
 Κλίνει ὀπίσω τὸ δέσμιον σῶμα, τὰ μέλη συστρέφει,
 πρὸ τῶν δηγμάτων συσπᾶ τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἐπωδύνως.
 Οὗτος ἄλγῶν καὶ σκληρῶς παρασσόμενος στένει μεγάλας
 καὶ τοὺς ὀδόντας μοχθῶν τοὺς ἔξει τῆς πλινῆς ἡ ἀκοιτάση
 εἰς τὰ τοῦ ὄφους νῶτα σπασίοντα τὴν χεῖρα σπῆρα.
 Μάτην τὰ νεῦρα ἐντείνονται· μάτην τοῦ σώματος ἅπαν,
 ἐν ὑπερτάτῳ ἀγῶνι, συνάγει τὸ σθένος! ἡ λύσσα
 τὸν καταβάλλει κ' ἐκπέμπει ἀδύνητον θνήσκοντος στόνον.
 Πλὴν μὲ γοργὰς ὃ εὐόλισθος ὄφεις στροφὰς ὑπεισδύει
 καὶ δακτυλίους ἀρρήκτους τοῦ γόνατος κάτω συστρέφει·
 ὥστε τὰ σκέλη διίσταντ', αἱ κνήμια θλιβεῖσαι οἰδοῦνται,
 καὶ τοῦ σφυγμοῦ συσχεθέντος, τὸ στήθος εἰς ὕψος ὀγκοῦται,
 κ' αἵματος μαύρου μεσταὶ πελιδναὶ διαστέλλοντ' αἱ φλέβες.
 Πλὴν κ' ἐναντίον τῶν τέκνων οὐχ ἤττον ἐκμαίνοντ' οἱ ὄφεις,
 τὰ περισφίγγουν ταχεῖς καὶ σπαράττουσι τ' ἄθλια μέλη.
 Μ' αἵμοσταγῆς καὶ ἡμίβρωτον στήθος ὃ ἔτερος ἤδη
 ὑπὸ σφιγκτήρας ἐκπνέει βαρεῖς τὸν γεννήτορα κράζων.
 Ἄθικτον ἔχων δηγμάτων ὃ ἄλλος ἀκόμη τὸ σῶμα,
 ἐκ τῆς οὐρᾶς ν' ἀπαλλάξῃ ζητεῖ ἀνασπάσας τὸ πέλμα.
 Πλὴν τὸν πατέρ' ἀντικρύσας τὸν ἄθλιον, ψύχετ' ἐκ φοβίης

καὶ ὑπὸ τρόμου διπλοῦ συγκρατεῖ ἀνερχόμενον ἤδη
 τὸν ὀδυρμὸν καὶ τὸ δάκρυ τὸ ῥέον.—Μεγάλοι τεχνῖται,
 οὓς μ' αἰωνίαν κοσμεῖ τὸ λαμπρὸν καλλιτέχνημα ἀγγλῆν,
 ἂν καὶ δι' ἔργων πολὺ καλλιτέρων θηρευέτ' ἡ δόξα,
 διαιωνίζεται δὲ εἰς τὴν γῆν ὑψηλότερον πνεῦμα,
 πλὴν τὸ νὰ δραττεσαι πάσης στιγμῆς, ἥτις φέρει πρὸς δόξαν,
 κ' εἰς κορυφὰς τὰς ὑψίστας νὰ σπεύδῃς, ἐξαίσιον εἶνε.
 Ῥόδος ἡ ἔνδοξος νῆσος σᾶς ἔχει γεννήσει τὸ πάλαι,
 σᾶς, οἱ ὅποιοι ἐλάμψατε, δόντες μορφὴν εἰς τὸν λίθον
 καὶ εἰς αὐτὸν ἐμφρυσήσαντες πνεῦμα καὶ αἴσθησιν, ὥστε
 βλέπομεν κίνησιν, μένος, ὀδύνην, ἀκούομεν στόνους.
 Ἔσκεπε λήθη τὸ χάσμα τῆς τέχνης ἡμῶν πρὸ αἰώνων·
 ἀλλὰ τὸ βλέπει ἐκ νέου ἡ Ρώμη, συχνὰ τὸ δοξάζει·
 ἀναγεννᾶται ἰδοὺ παλαιοῦ τεχνουργήματος κλέος.
 Ὡστ' εὐγενέστερον εἶνε τῷ πνεύματι, εἴτε τῷ μόχθῳ,
 εἰς τὸν ἀνθρώπων τὴν μνήμην μακρότερον χρόνον νὰ ζήσῃ.
 ἢ νὰ δουλεύῃς ματαίᾳ χλιδῇ τε καὶ τύφῳ καὶ πλούτῳ.

(Βλ. *Delic. Poet. Italorum Parte alt. p. 582*) περιλαμβάνει, ἐκτὸς ἄλλων ποιημάτων
 τοῦ Σαδολέτου, τὴν ᾠδὴν ταύτην, ἀλλὰ βροίθουσαν σφαλμάτων. Οὕτω
 ἀντὶ *bini* (14) ἀναγνώσκει *vini*· ἀντὶ *errant* (15), *oram* κτλ.
 57. *De la Peinture, Tome III. p. 516.* «Ἡ φοβία, ἣν οἱ
 Τρωῆς ἠσθάνθησαν πρὸς τὸν Λαοκόοντα, ἦτο ἀναγκαία εἰς τὸν Βιργί-
 λιον διὰ τὴν οικονομίαν τοῦ ποιήματος αὐτοῦ· τοῦτο φέρει αὐτὸν εἰς
 τὴν παθητικὴν ἐκείνην περιγραφὴν τῆς καταστροφῆς τῆς πατρίδος τοῦ
 ἥρωος αὐτοῦ. Ἐκτὸς τούτου ὁ Βιργίλιος δὲν ἐπεθύμει νὰ μερίσῃ τὴν
 εἰς τὴν τελευταίαν νύκτα ἀπαιτουμένην προσοχὴν, προκειμένου περὶ ὀλο-
 κλήρου μεγάλης πόλεως, ἐνδιατρίβων εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς συμφο-
 ρᾶς ἰδιώτου.

Z'

58. Ἡ πρώτη ἔκδοσις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1747· ἡ δευτέρα ἀπὸ
 τοῦ 1755, φέρουσα τὸν τίτλον: *Polymetis, or an Enquiry con-*

cerning the Agreement between the Works of the Roman Poets, and the Remains of the ancient Artists, being an Attempt to illustrate them mutually from one another. In ten Books, by the Revd. Mr. Spence¹. London, printed for Dodsley. fol. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ N. Tindal ἐπιτομὴ τοῦ ἔργου τούτου, ἀνετυπώθη πολλάκις.

59. Val. Flaccus. lib. VI v. 55 56. Polymetis Dial. VI. p. 50.

60. Ἄγγλος ποιητής, λόγιος καὶ πολιτικός (1672-1719). Ὁ Λέσσογγ ἐνταῦθα παραπέμπει εἰς τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τῶν «Περηγήσεων» αὐτοῦ.
Σ. τ. Μ.

61. Λέγω «πιθανόν». Ἀλλὰ θὰ ἐστοιχημάτιζον δέκα καθ' ἑνός, οἳ δὲν εἶνε. Ὁ Ἰουβενάλιος λαλεῖ περὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς δημοκρατίας, οἳ ἡ πολιτεία καὶ ἡ γλιθὴ ἠγροῦντο, τὸν δὲ λαφυραγωγὴν θέντα χρυσὸν καὶ ἄργυρον ὁ στρατιώτης ἐχρησιμοποιοῦε μόνον πρὸς τὴν ἵπποσκευὴν καὶ τὰ ὄπλα αὐτοῦ. (Sat. XV [XI] v. 100-107).

Τότε ὁ τραχὺς στρατιώτης ἡμῶν, μὴ γνωρίζων τὴν χάριν τῆς Ἑλληνίδος τῆς τέχνης, τὰς πόλεις προῦν καὶ λιμῶν ἔθραυ' ἐκλώματα, ἔργα κλεινῶν τεχνιτῶν, καὶ ἐκ τούτων φάλαρα, χάσμα τοῦ ἵππου, ἐποίει κ' ἐκόσμηε τὸ κράνος με τορευτὰ ὁμοιώματα: νῦν μὲν τὴν λύκαιναν, ἣτις ἐτιθασεύθη, διότι τὰ θέσφατα Ῥώμης κελεύουν, νῦν τὸν Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον εἰς σπήλαιον, εἴτε τὸν Ἄρην, ὅστις γυμνός, τὴν ἀσπίδα κρατῶν καὶ τὸ δόρυ του πάλλων, τῷ ὑποκύπτουσι νεύει ἐχθρῷ ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ κράνους,

Ὁ στρατιώτης ἔθραυε τὰ πολυτιμώτατα ποτήρια, τὰ ἀριστοτεχνήματα μεγάλων τεχνιτῶν, ἵνα κατασκευάσῃ ἐξ αὐτῶν λύκαιναν καὶ μικρὸν τινα Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον, κόσμον τοῦ κράνους αὐτοῦ. Οἱ στίχοι εἶνε εὐληπτοὶ πλὴν τῶν δύο τελευταίων, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς περιγράφει ἐν ἔτι τοιοῦτον ἐπὶ τοῦ κράνους τῶν ἀρχαίων ὀπλιτῶν τορευτὸν ἀπεικασμα.

¹ Ἄγγλος τεχνολόγος καὶ αἰσθητικός (1698-1768), γνωστός διὰ τοῦ ἐν διαλογικῷ εἶδη γεγραμμένου ἔργου αὐτοῦ «Πολύμητις, ἣτοι ἔρευνα, ἀφορώσα τὴν συμφωνίαν ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν καὶ τῶν μνημείων τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν κτλ.»
Σ. τ. Μ.

Καὶ εἶνε μὲν βέβαιον, οἳ ἡ εἰκὼν αὕτη εἶνε ὁ θεὸς Ἄρης· ἀλλὰ τὶ δηλοῖ τὸ ἐπίθετον *pendentis*, ὅπερ ἀποδίδει αὐτῷ; Ὁ Ρυγάλιος εὐρεν ἀρχαίαν τιὰ γλῶσσαν, ἣτις ἐρμηνεύει αὐτὸ διὰ τοῦ: *quasi ad ictum se inclinantis* (κλίνοντος, ὡς ἵνα βάλῃ). Ὁ Λουβίνος φρονεῖ, οἳ ἡ εἰκὼν ἦτο ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ τῆς ἀσπίδος κρεμαμένης ἀπὸ τοῦ βραχίονος, ὁ ποιητὴς ἠδύνατο καὶ τὴν εἰκόνα νὰ ὀνομάσῃ κρεμαμένην. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐναντίον τῆς συντάξεως· διότι ὑποκείμενον τοῦ *ostenderet* δὲν εἶνε *miles*, ἀλλὰ *cassis*. Ὁ Βρεταννικὸς ἰσχυρίζεται, οἳ ὡς πᾶν οἳ εἶνε ὑψηλὰ εἰς τὸν ἀέρα δύναται νὰ ὀνομασθῇ κρεμαμένον, οὔτω καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ κράνος ἢ ἐπ' αὐτοῦ ὁμοίωμα. Ἄλλοι πάλιν ἀναγινώσκουσιν ἀντ' αὐτοῦ *perdentis* (κτείνοντος, ἀνδροφόρον), ὡς ἀντίθετον πρὸς τὸ ἐπόμενον *perituro* (θνήσκοντι)· ἀλλὰ τοῦτο μόνον αὐτοὶ δύναται νὰ νομίζωσιν ὠραῖον. Τί λέγει λοιπὸν ὁ Addison¹ ἐν τοιαύτῃ ἀβεβαιότητι; Οἱ ἐρμηνευταί, λέγει, πλανῶνται πάντες, ἡ δὲ ἀληθὴς ἔννοια εἶνε ἡ ἐξῆς. («Περηγήσεις», σελ. 249 τῆς γερμανικῆς μετάφρασεως). «Ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι στρατιώται ἐμεγαλοφρόνουν ἐπὶ τῷ ἰδρυτῇ καὶ τῷ πολεμικῷ πνεύματι τῆς δημοκρατίας αὐτῶν, ἀντιθέτως ἢ τὰ πρῶτα ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτῶν τὴν πρώτην ιστορίαν τοῦ Ῥωμύλου, πῶς ἐτεκνώθη ὑπὸ θεοῦ καὶ ὑπὸ λύκαινης ἐθελάσθη. Ἡ εἰκὼν παρίστα τὸν θεὸν καταβαίνοντα πρὸς τὴν ἴερίαν Ἰλίαν, ἢ, ὡς ἄλλως ὀνομάζουσιν αὐτήν, Ῥέαν Σιλβίαν, καὶ ἐν τῇ καθόδῳ ταύτῃ ἐφαίνετο αἰωρούμενος ἐν τῷ ἀέρι ὑπὲρ τὴν παρθένον· τοῦτο δ' ἐκφράζεται λίαν κυριολεκτικῶς καὶ ποιητικῶς διὰ τοῦ *pendentis*. Ἐκτὸς δὲ τοῦ παρὰ *Bellori* ἀρχαίου ἀναγλύφου, ὅπερ κατὰ πρόπτον μὲ ἦγαγεν εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, εὗρον κατόπιον τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἐπὶ νομίσματος, κοπέντος ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς.» Ἐπειδὴ ὁ Spence τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην τοῦ Addison τόσον ἐξόχως ἐντυχῆ θεωρεῖ, ὥστε φέρει ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ ὡς ἀναμφισβήτητον παράδειγμα, περὶ τοῦ πόσον τελεσφόρος τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ἐξήγησιν τῶν Ῥωμαίων κλασικῶν ποιητῶν, δὲν δύναμαι ν' ἀντι-

¹ Ἰωσήφ Addison, ἄγγλος ποιητής, λόγιος καὶ πολιτικός (1672-1719). γνωστός ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐβδομαδιαίῳ περιοδικῷ «Ὁ Θεατὴς» διατριβῶν αὐτοῦ καὶ τῆς τραγωδίας «Κάτων»
Σ. τ. Μ.

σταθῶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐξετάσω αὐτὴν ἀκριβέστερον. (*Poly-metis Dial. VII. p. 77*).—Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ παρατηρήσω, ὅτι τὸ ἀνάγλυφον μόνον καὶ τὸ νόμισμα δυσκόλως ἤθελον φέροι εἰς τὴν μνήμην τοῦ Addison τὸ χωρίον τοῦ Ἰουβεναλίου, ἂν δὲν ἤθελε συγχρόνως ἐνθυμηθῆ, ὅτι παρὰ τῷ ἀρχαίῳ σχολιαστῇ, ὅστις εἰς τὸν προτελευταῖον στίχον ἀπὸ *fulgentis* ἀνέγνωσε *venientis*, εὔρε τὴν γλῶσσαν: *Martis ad Iliam venientis ut concumberet* (τοῦ Ἄρεως ἐρχομένου, ἵνα συνευρεθῆ μετὰ τῆς Ἰλίας).

Ἦδη ἄς μὴ παραδεχθῆ τις τὴν γραφὴν ταύτην τοῦ Σχολιαστοῦ, ἀλλ' ἐκείνην ἣν αὐτὸς ὁ Addison παραδέχεται, καὶ ἄς εἴπῃ, ἂν εὐρίσκη τὸ ἐλάχιστον ἴχνος, ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε κατὰ νοῦν τὴν Ῥέαν. Ἄς εἴπῃ ἂν δὲν θὰ ἦτο ἀληθὲς προωθύτερον νὰ ἀναφέρῃ πρῶτον τὴν λύκαιναν καὶ τοὺς παῖδας, καὶ εἶτα τὸ συμβῖάν, εἰς ὃ ὀφείλουσι τὴν ὑπαρξὴν αὐτῶν. Ἡ Ῥέα δὲν εἶνε ἀκόμη μήτηρ, καὶ τὰ παιδία κεύνται ὑπὸ τὸν βράχον. Ἄς εἴπῃ τις, ἂν ἐρωτικὴ σκηνὴ θὰ ἦτο κατάλληλον ἔμβλημα ἐπὶ τοῦ κράνουσ ὁμοίῳ στρατιώτου. Ὁ στρατιώτης ἦτο ὑπερῶφανος ἐπὶ τῇ θεῖᾳ καταγωγῇ τοῦ γενάρχου αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἀρκούντως ἐνέφανον ἢ λύκαινα καὶ τὰ παῖδας, ἀλλ' ἐξέσται ποῦθεν νὰ κρίξῃ τὸν Ἄρην, σκοποῦντα πρᾶξιν, ἐν ἧ ὅστις πάντες ἴσασιν ἦτο, ἢ ὁ βορβόρος Ἄρης; Καὶ ἂν ἡ ἐπίσκεψις αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥέαν δύναται νὰ ὑπάρχη ἐπὶ πολλῶν ἀρχαίων μαρμάρων καὶ νομισμάτων, ἀρμόζει αὕτη διὰ τοῦτο εἰς πανοπλίαν; Καὶ ποῖα εἶνε λοιπὸν τὰ μάρμαρα καὶ τὰ νομίσματα, ἐφ' ὧν ὁ Addison εὔρε τὴν σκηνὴν ταύτην, καὶ ἐφ' ὧν εἶδε τὸν Ἄρην ἐν τῇ ἵπταμένῃ ταύτῃ θέσει; Τὸ ἀρχαῖον ἀνάγλυφον, ὅπερ ἐπικαλεῖται, εὐρίσκειται φαίνεται παρὰ Bellori. Ἀλλὰ μάτην ἤθελέ τις ἀναδιψήσει πρὸς ἀναζήτησιν αὐτοῦ τὰ «*Admiranda*», συλλογὴν περιλαμβάνουσιν τὰ κάλλιστα τῶν ἀρχαίων ἀναγλύφων. Ἐγὼ δὲ εὔρον αὐτό, ἀλλ' οὐδ' ὁ Spence φαίνεται εὔρον αὐτὸ οὔτε ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ, οὔτε ἀλλαγῶν, ἀφοῦ παρέρχεται τοῦτο ἐν παντελεῖ σιγῇ. Τὸ πᾶν ἐξαριτάται λοιπὸν ἐκ τοῦ νομίσματος. Ἄς παρατηρήσωμεν αὐτὸ παρὰ τῷ Addison. Βλέπω Ῥέαν κατακεκλιμένην καὶ ἐπειδὴ ὁ χώρος δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὸν σφραγιστοχαρακτὴν νὰ θέσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἄρεως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, παρέστησεν αὐτὸν ὀλίγον ὑψηλότερον. Οὐδὲν πλέον οὐδὲν ἴχνος αἰωρήσεως. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ παρὰ τῷ Spence

ἀπεικονίσει τοῦ νομίσματος τούτου, ἢ αἰωρήσις εἶνε ἐντονότερον ἐκπεφρασμένη. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος τῆς εἰκόνης κλίνει πολὺ πρὸς τὰ πρόσω καὶ βλέπει μὲν τις σαφῶς, ὅτι δὲν εἶνε σῶμα ἰστάμενον, ἀλλ' ὅτι, ἂν δὲν ἦνε σῶμα πίπτον, ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἦνε σῶμα μετέωρον. Ὁ Spence λέγει, ὅτι κατέχει τὸ νόμισμα τοῦτο. Εἶνε σκληρόν, ἔστω καὶ ἐν ἀσημάντοις, νὰ θέσῃ τις ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν εἰλικρίνειαν ἀνδρός. Ἀλλ' ἡ πρόληψις δύναται νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν πιθανὸν δὲ ὁ Spence νὰ ἐνόμισεν, ὅτι χάριν τῶν ἀγνωστοῦν αὐτοῦ ἐπιτρέπετο αὐτῷ νὰ ἐντείνῃ κατὰ τοσοῦτον διὰ τοῦ τεχνίτου αὐτοῦ τὴν ἔκφρασιν, ἣν ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει, ὥστε νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ αὐτῆς τόσον ὀλίγον, ὅσον καὶ αὐτός. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι καὶ ὁ Spence καὶ ὁ Addison περὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος γράφουσι, καὶ ὅτι ἐπομένως αὐτὸ ἢ παρὰ τοῦτο εἶνε λίαν παραμεμορφωμένον, ἢ παρ' ἐκείνῳ λίαν ἐξωραϊσμένον. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην ταύτην αἰωρήσιν τοῦ Ἄρεως, ἔχω καὶ ἄλλην τιὰ παρατήρησιν, ταύτην: ὅτι σῶμα ἀπορούμενον, ἂνε φανερὰς αἰτίας, ἥτις κωλύει τὴν ἐνέργειαν τῆς βαρύνουσας αὐτοῦ, εἶνε ἄτοπον, οὗ παράδειγμα δὲν ὑπάρχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀναγλύφουσι. Ἀλλ' ὅτι ἡ γεωμετρικὴ ἔκφρασις τολμᾷ τοῦτο· ἀλλ', εἰάν τις σῶμα τι ἦνε ἀσθενὲς καὶ αἰωρήσας, τότε πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ περιστάσει νὰ φαίνεται ἀναπανόμενον ἔστω καὶ ἐπὶ νεφέλης. Καὶ περιγράφει μὲν ὁ Ὅμηρος τὴν Θέτιν περὶ ἀναβαίνουσαν ἀπὸ τῆς παραλίας εἰς τὸν Ὀλυμπον (τὴν μὲν ἄρ' Οὐλύμπόνδε πόδες φέρον Ἰλιάσ. Σ. 148), ἀλλ' ὁ κόμης Caylus ἐννοεῖ κάλλιστα τὰς ἀνάγκας τῆς τέχνης, ὥστε δὲν συμβουλεύει τὸν τεχνίτην νὰ παραστήσῃ τὴν θεὰν οὔτω ἐλευθέρως διὰ τοῦ ἀέρος βαίνουσαν, ἀλλ' ὅτε μὲν ἐπὶ νεφέλης (*Tableaux tirés de l'Iliade, p. 91*), ὅτε δὲ καθημένην ἐπὶ ἄρματος (p. 131), ἂν καὶ ὁ ποιητὴς λέγῃ περὶ αὐτῆς τὸ ἐναντίον. Ἀλλά, πῶς δύναται νὰ γείνη ἄλλως; Ἄν καὶ ὁ ποιητὴς ἐπίσης ποιῆ ἡμᾶς νὰ φαντασθῶμεν τὴν θεὰν μετ' ἀνθρωπίνης μορφῆς, ἐν τούτοις ἀπεμάκρυνεν αὐτῆς πᾶσαν ἐννοίαν βαναύσου καὶ βαρείας βλῆς, καὶ ἐξωογόνησε τὸ ἀνθρώποιδὲς αὐτῆς σῶμα διὰ δυνάμεως, ἥτις ἐξάρει αὐτὴν ὑπὲρ τοὺς νόμους τῆς κινήσεως ἡμῶν. Διότι πῶς θὰ ἠδύνατο ἢ ζωγραφικῇ νὰ παραστήσῃ τὴν σωματικὴν μορφήν θεότητος τοσοῦτον εὐδιάκριτον ἀπὸ τῆς σωματικῆς μορφῆς ἀνθρώπου, ὥστε ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν νὰ μὴ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

προσक्रούση, βλέπων τηρουμένους παρὰ τῆ μιᾷ ὅλως διαφορετικοὺς νόμους τῆς κινήσεως, τῆς βαρύτητος, τῆς ἰσορροπίας, ἢ παρὰ τῆ ἄλλῃ; Πῶς ἄλλως, ἢ διὰ σημείων συνθηματικῶν; Καὶ ὄντως ἐν ζευ- γος περὶ ὄρων, μία νεφέλη οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ τοιαῦτα σημεία. Ἄλλὰ περὶ τούτου πλείονα ἐν ἄλλῳ τόπῳ. Ἐπαῦθα ἀρκεῖ νὰ ζητήσω παρὰ τῶν ὑπερμάχων τῆς γνώμης τοῦ Addison, νὰ μοὶ δείξωσιν ἐπὶ ἀρ- χαίων μνημείων ἄλλην τιὰ τοιαύτην εἰκόνα, ἣτις οὕτω ἀστήρικτος κρέμεται εἰς τὸν ἀέρα. Εἶνε ἀρὰ γε ὁ Ἄρης οὗτος ἢ μοναδικὴ τοι- αύτη εἰκὼν; Καὶ διὰ τί; Μήπως γνωρίζωμεν ἐκ παραδόσεως ἰδιαιτέραν τιὰ περιπτώσιν, ἣτις ἐπαῦθα καθιστᾷ ἀναγκαίαν τοιαύτην τιὰ αἰώ- ρησιν; Παρ' Ὀβιδίῳ (*Fast. lib. I.*) [*māλλον lib. III. 11*], δὲν ὑπάρχει τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τούτου. Μᾶλλον δύναται τις νὰ ἀποδείξη, ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπῆρχε τοιαύτη τις περίπτωσις. Διότι ὑπάρ- χουσιν ἕτερα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἔργα εἰκονίζοντα τὴν αὐτὴν ἱστορίαν, ὅπου ὁ Ἄρης προφανῶς δὲν ἵπταται, ἀλλὰ βαδίζει. Ἄς παρατηρήσῃ τις τὸ παρὰ Montfaucon (*Suppl. T. I. p. 183*) ἀνάγλυφον, ὅπερ, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, εὐρίσκεται ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ παλατίῳ Mellini. Ἡ κοιμωμένη Ῥέα κείται ὑπὸ δένδρον, ὃ δὲ Ἄρης, πλησιάζει καθὼς βαί- νων· καὶ ἐκτείνων ἐμφαντικῶς τὴν δεξιὰν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὡς σὺνη- θίζομεν νὰ ἐπιτάσσωμεν τοῖς ἐξόπισθεν ἡμῶν ἢ νὰ μείνωσιν ὀπίσω, ἢ νὰ ἀκολουθήσωσι σιγά. Εἶνε ἐντελῶς ἢ αὐτὴ στάσις ἐν ἣ οὗτος ἐμφαίνεται ἐπὶ τοῦ νομίσματος, πλὴν ὅτι ἐδῶ μὲν φέρει τὸ δόρυ εἰς τὴν δεξιάν, ἐκεῖ δὲ εἰς τὴν ἀριστεράν. Συγχρόμερον, ἢ ὥστε νὰ μὴ ἠδύνατο τὰ συμβῆ καὶ ἐπαῦθα, βλέπομεν ἐπὶ ἀρχαίων νομισμάτων ἀναπαραστάσεις περιφρήμων ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων, ὅπου ἴσως ὁ σφραγιστοχαρακτικὸς δὲν κατενόησε τὴν ἔκφρασιν τῆς πρὸς τὰ ὀπίσω τε- ταμένης δεξιᾶς χειρός, καὶ ἐπομένως ἐνόμισε καλλίτερον νὰ εἰκονίσῃ αὐτὴν δορυφοροῦσαν. — Πάντων τούτων ὁμοῦ λαμβανομένων, πόση πιθανότης ὑπολείπεται ἀκόμη εἰς τὸν Addison; Μόλις μεγαλειτέρα ἐκείνης, ἣν ἔχει τὸ ἀπλῶς δυνατόν. Ἄλλὰ πόθεν ν' ἀρυσθῆ τις καλλι- τέραν ἐξήγησιν, ἂν αὐτὴ οὐδὲν ὠφελῆ; Πιθανὸν νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη τις μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Addison ἀποδοκιμασθεισῶν. Ἄλλ' οὐδεμιᾶς τύπαρχούσης, τί ποιητέον; τὸ χωρίον τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἐφθαραμένον ἄς μείνῃ οὕτω. Καὶ θὰ μείνῃ, καὶ ἂν ἐπιθελὲ τις νὰ ἐπιδείξῃ εἰκοσι

νάς εἰκασίας. Τοιαύτη τις π. χ. ἠδύνατο νὰ ἦνε ἢ ἐξῆς: ὅτι *penden- tis* πρέπει νὰ ἐκληφθῆ εἰς τὴν εἰκονικὴν αὐτοῦ σημασίαν, τοιούτων ἀβέβαιος, ἀμφίβολος, ἀναποφάσιτος. Οὕτω *Mars pendens* θὰ ἦτο ἴσον τῷ *Mars incertus* ἢ *Mars communis*. «*Diī communes sunt*, λέγει ὁ Σέροβιος (*ad. v. 118. lib. XII. Aeneid.*) *Mars Bellona, Victoria, quia hi in bello utriusque parti favore possunt.*» (Θεοὶ κοινοὶ εἶνε ὁ Ἄρης, ἢ Ἐρνὼ, ἢ Νίκη, ὡς δυνά- μενοι ἐν τῷ πολέμῳ νὰ εὐνοῶσιν ἀμφοτέρω τὰ μέρη). Ὡστε ὁ ὅλος στίχος,

Pendentisque Dei (effigiem) perituro ostenderet hosti
θὰ εἶχε ταύτην τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὴν εἰκόνα τοῦ κοινοῦ θεοῦ ὁ ἀρ- χαῖος ῥωμαῖος στρατιώτης συνείθιζε νὰ φέρῃ ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ἐχθροῦ, καίπερ ἤδη ὑποκύπτοντος. Αεπιτότατον χαρακτηριστικόν, ἀναδεικνύον τὰς νίκας τῶν ἀρχαίων ῥωμαίων ὡς ἔργων μᾶλλον τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνδρίας, ἢ ὡς προῖον τῆς μεροληπτικῆς συμπράξεως τοῦ γενάρχου αὐτῶν. Ἐν τούτοις: *non liquet.*

61². «Ποῖν ἢ γνωρίσω», λέγει ὁ Spence, (*Polymetis Dialogue VIII.*) ὅτι τῆς Ἀἴρας ταύτης, τὰς ἀερίους Νύμφας, οὐδὲν ἠδύνατον νὰ ἐννοήσω ἐκ τῆς παρ' Ὀβιδίῳ ἱστορίας τοῦ Κεφάλου καὶ τῆς Προκρίως. Μοὶ ἦτο παντάπασιν ἀκατάληπτον, πῶς ὁ Κεφάλος διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ «*Ἄθρα, πρόσσελθε*» ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἢ ἐπικλήσις αὐτῆς τρυφερὰ καὶ περιπαθῆς, ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ τινὲ τὴν ὑποψίαν, ὅτι ἦτο ἄπιστος εἰς τὴν Προκρίων αὐτοῦ. Συνειδησμένος νὰ ὑπονοῶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἄθρα οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν αἴθρα ἐν γένει, ἢ ἠδύ τι πνεῦμα ἀνέμου ἰδίᾳ, ἐθεώρουν τὴν ζηλοτυπίαν τῆς Προκρίως πολὺ πλεον ἀδικαιολόγητον, ἢ ὅσον συνήθως εἶνε ἢ παραλογωτάτη ζηλοτυπία. Ἄλλ' ἀφοῦ ἅπαξ ἔμαθον, ὅτι ἡ Ἄθρα ἠδύνατο νὰ ση- μαίνῃ οὐ μόνον τὴν αἴθρα, ἀλλὰ καὶ ὠραῖον κοράσιον, τὸ προᾶγμα μετέβαλεν ἐντελῶς ὄψιν, καὶ ἡ ἱστορία μοὶ ἐφάνη λαμβάνουσα πολὺ λογικὴν τροπὴν. Δὲν θέλω νὰ ἀνακαλέσω ἐν τῇ ὑποσημειώσει τὴν ἐπιδοκιμασίαν, ἣν ἐν τῷ κειμένῳ ἀπένειμον εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύ- την, ἐφ' ἣ τοσοῦτον ὁ Spence κανχᾶται. Ἄλλὰ δὲν δύναμαι ἐν τούτοις νὰ μὴ παρατηρήσω, ὅτι καὶ ἄνευ αὐτῆς τὸ χωρίον τοῦ ποιη- τοῦ καὶ φυσικὸν καὶ εὐληπτον εἶνε. Ἀρκεῖ δηλαδὴ νὰ γνωρίζῃ τις

μόνον, διὰ τὸν Αἴωνα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο συνηθέστατον ὄνομα γυναικῶν. Οὕτω λ. χ. καλεῖται παρὰ Νόννου (Διονυσ. βιβλ. XLXIII. v. 349) ἡ ἐκ τῶν ἀκολούθων τῆς Ἀρτέμιδος Νύμφη, ἥτις, καυχῆθεῖσα ἐπὶ κάλλει ἀρρενωποτέρῳ καὶ τοῦ τῆς θεᾶς αὐτῆς, ἐτιμωρήθη διὰ τὴν ἀνθάδειαν αὐτῆς, παραδοθεῖσα, ἐνῶ ἔκοιμᾶτο, εἰς τὰς περιπτώξεις τοῦ Βάκχου.

62. *Juvenalis Satyr. VIII. 52-55.*

ἢ Ἄλλο δὲν εἶσαι,
ἢ Κεκροπίδης, τὰ μάλα πρὸς στήλην Ἐρμοῦ ὁμοιάζων·
ἄλλο οὐδὲν πλεονέκτημα ἔχων, ἢ ὅτι ἐκείνου
ἢ κεφαλὴ μαρμαρίνη, σὺ ὅμως ζῶν εἶδωλον εἶσαι.

Ἐὰν ὁ Spence ἤθελε συμπεριλάβει εἰς τὸ σχέδιον αὐτοῦ καὶ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἴσως ἤθελεν ἐνθυμηθῆ, ἀλλ' ἴσως καὶ ὄχι, ἀρχαῖον τινα αἰσώπειον μῦθον, ὅστις ἐκ τῆς κατασκευῆς τοιαύτης τινός Ἐρμοῦ στήλης λαμβάνει πολὺν ὄφραῖότερον, καὶ πρὸς κατανόησιν αὐτοῦ πολὺν πλεονεξία ἀπαραίτητον φῶς, ἢ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἰουβενάλιου. «Ἐρμῆς» διηγεῖται ὁ Αἰσωπος ὅτι ἄνθρωπος ἐστίν, ἦκεν εἰς ἀγαλματοποιεῖν, ἐαυτὸν ἐκείνους ἀνθρώπων, καὶ θεασάμενος ἄγαλμα τοῦ Διός, ἠρώτα πόσον τι αὐτὸ πρῶτα δύναται. Τοῦ δὲ εἰπόντος, δραχμῆς, γελᾶσας, πόσον τὸ τῆς Ἥρας, ἔφη. Εἰπόντος δὲ πλείονος, ἰδὼν καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἄγαλμα, καὶ νομίσας, ὡς ἐπειδὴ ἄγγελός ἐστι θεῶν καὶ κερδαῖος, πολλὴν αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εἶνε τὸν λόγον, ἤρετο περὶ αὐτοῦ. Ὁ δ' ἄγαλματοποιὸς ἔφη· ἐὰν τούτους ὠνήσῃ, καὶ τούτων προσθήκην σοι δίδωμι. Ὁ Ἐρμῆς ἔφρυγε κατησχυμένος. Ἀλλ' ὁ γλύπτης δὲν τὸν ἐγνώριζεν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὴν πρόθεσιν νὰ προσβάλλῃ τὴν φιλαυτίαν αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ αἰτία, δι' ἣν ὑπέτιμα τόσον τὴν στήλην τοῦ θεοῦ, ὥστε προώριζεν αὐτὴν ὡς ἐπίμετρον, ἐπήγαγε βεβαίως ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ἀγαλμάτων. Ἡ μικροτέρα ἀξία τοῦ θεοῦ, δὲν ἀπεικόνιζε τὸ ἄγαλμα, δὲν εἶχεν ἐνταῦθα σημασίαν, διότι ὁ τεχνίτης ἐκτιμᾷ τὰ ἔργα αὐτοῦ κατὰ τὴν δεξιότητα, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἐργασίαν, ἣν ἀπαιτοῦσι, καὶ ὄχι κατὰ τὴν τάξιν καὶ ἀξίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παριστανομένων ὄντων. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐρμοῦ, τιμώμενον ὀλι-

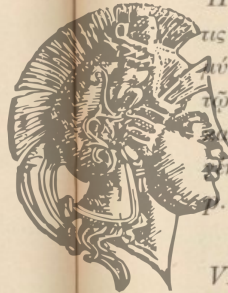
γώτερον, ἢ τὸ τοῦ Διός καὶ τῆς Ἥρας, ἀπῆται καὶ ὀλιγωτέραν δεξιότητα καὶ ὀλιγωτέραν ἐπιμέλειαν καὶ ἐργασίαν. Καὶ ὄντως οὕτως εἶχεν ἐδῶ τὸ πρᾶγμα. Τὰ ἀγάλματα τοῦ Διός καὶ τῆς Ἥρας ἐδείκνυνον ὀλοκλήρον τὸ σῶμα τῶν θεῶν τούτων· τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐρμοῦ τούταντιον ἦτο κακότεχρος, τετράγωνος στήλη, φέρουσα μόνον τὴν προτομὴν αὐτοῦ. Οὐδὲν θαῦμα λοιπόν, ἂν αὐτὴ προώριστο ὡς ἐπίμετρον. Ὁ Ἐρμῆς παρεῖδε τὴν περιπτώσιν ταύτην, διότι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὴν ὑποκειμένην ὑπερβάλλουσαν ἑαυτοῦ ἀξίαν, καὶ οὕτω ἡ ταπεινότης αὐτοῦ ἦτο καὶ φυσικὴ καὶ δικαία. Ματαίως θ' ἀναζητήσῃ τις παρὰ τοῖς σχολιασταῖς καὶ μεταφρασταῖς καὶ μμηταῖς τῶν Αἰσωπειῶν μύθων τὸ ἐλάχιστον ἔγχος τῆς ἐρμηγείας ταύτης. Θὰ ἠδυνάμην ὅμως, ἂν ἦτο ἄξιον τοῦ κόπου, νὰ ἀναφέρω πολλοὺς τούτων, οἵτινες ἐνόησαν τὸν μῦθον πολὺ ἀπλῶς, τοῦτέστι δὲν ἐνόησαν αὐτὸν παντελῶς. Ἡ δὲν ἠσθάνθησαν, ἢ ἐμεγαλοποίησαν τὸ ἄτοπον, τοῦ νὰ παραδεχθῆ ὅτι οἱ ἄγαλματα ὡς ἔργα ἴσης ἐκτελέσεως. Ὁ, ἢ ἄλλως τε ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ ἠδύνατο νὰ ξενίσῃ, εἶνε ἡ τιμὴ, ἣν ὁ τεχνίτης ὀρίζει τῷ Διῷ αὐτοῦ. Ἀπὸ δραχμῆς δὲν δύναται βεβαίως οὐδὲ ὁ κερμαεὺς νὰ κατασκευάσῃ ἀγαλματῶν. Ἡ δραχμὴ λοιπὸν θὰ ἐτέθη ἐνταῦθα, ἵνα ἐν τῷ μύθῳ ἡ ἀξία τοῦ θεοῦ ἐκείνου ἐκείνη. (Fab. Aesop. 90. Edit. Haupt. p. 70).

63. *Tibullus Eleg. 4, lib. III [v. 31]. Polymetis Dial. VIII, p. 84.*

64. *Statius lib. I. Sylv. 5 v. 8. Polymetis Dial. VIII, p. 81.*

65 *Lucretius de R. N. lib. V. v. 736-747 [735-745 Bernays].*

Σὺν Ἀφροδίτῃ τὸ ἔαρ χωρεῖ, καὶ προάγγελος τούτου ὁ περωτὸς προπορεύεται Ζέφυρος. Χλωρὸς δ' ἡ μήτηρ, προθυμουμένη τὰ βήματ' αὐτοῦ ὑποστρώνει μὲ ἄνθη, μετ' ἑξαισίων χρωμάτων καὶ μύρων πληροῦσα τὴν φύσιν. Τὸ ἀνθηρὸν εἶτα θέρος ὁμοῦ κ' ἡ κονίπους Δημήτηρ, κ' οἱ ἐτησίαι φθινόπωρον εἶτα τὸν Εὔιον φέρον· τὸ διαδέχεται ἡ ὥρα κατόπι ἀνέμων βιαίων, Νότος ἐγκύμων δεινῶν κερανῶν καὶ ὑψίβρομος Εὐρος.

Ἡ βραχυτάτη δ' ἡμέρα χιόνας ἐπάγουσα φθάνει,
τέλος χειμῶν φέρων νάρκην καὶ ὄϊγος κροτοῦν τοὺς ὀδόντας.

Ὁ Spence ἀναγνωρίζει τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἐν τῶν καλλίστων ἐν τῷ ὄλω ποιήματι τοῦ Λουκρητίου. Τοῦλάχιστον εἶνε ἐν ἐξ ἐκείνων, ἐφ' ὧν βασίζεται ἡ ποιητικὴ δόξα τοῦ Λουκρητίου. Λέγων τις ὁμοίως: Ἡ πᾶσα περιγραφὴ φαίνεται ἀπομίμησις ἀρχαίας θρησκευτικῆς πομπῆς τῶν ἀποθεωθεισῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους μετὰ τῆς ἀκολοιθίας αὐτῶν, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, ὡς νὰ θέλη τις νὰ μειώσῃ τὴν δόξαν αὐτοῦ ταύτην, καὶ νὰ στερήσῃ αὐτὸν ἐντελῶς ταύτης. Καὶ διὰ τί τοῦτο;

«Λιότι» λέγει ὁ Ἄγγλος, «ἄλλοτε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τοιαῦτα πομπαὶ μετὰ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐν γένει ἦσαν τόσον συνήθειαι, ὡς ἔτι σήμερον ἐν τοῖς τόποις αἱ πομπαὶ, αἱ τελούμεναι πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων: καὶ διότι πρὸς τοῦτοις πᾶσαι αἱ ἐκφράσεις, ἃς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται, ἐντελῶς ἀρμόζουσιν εἰς θρησκευτικὴν πομπήν.» (*come in very aptly, if applied to a procession*). Ἐξαίρετοι συλλογισμοί. Καὶ πόσα θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ἐναντίον τοῦ τελευταίου! Καὶ πρῶτον τὰ ἐπίθετα, δι' ὧν ὁ ποιητὴς κοσμεῖ τὰς προσωποποιημένας ἀφηρημένας ἐννοίας *Ordo arctus, Ceres pulcherrulenta, Voltumnus altitonans, Iulianine polifens Auster, Argus dentibus crepitans*, δεικνύουσαν ὅτι ἔχουσι τὴν φύσιν ἐκ τοῦ ποιητοῦ καὶ ὄχι ἐκ τοῦ τεχνίτου, ὅστις ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὰς παντάλας ἄλλως. Ἄλλ' ὁ Spence φαίνεται ὅτι ἤχθη εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πομπῆς ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ Preigern, ὅστις ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ χωρίον τοῦ ποιητοῦ, λέγει: Ἡ τάξις εἶνε ὡς τινος πομπῆς, Ἐαρ καὶ Ἀφροδίτη, Ζέφυρος καὶ Χλῶρις κτλ. (*Ordo est quasi Pompae cujusdam, Ver et Venus, Zephyrus et Flora c. e. d.*). Ἄλλὰ καὶ ὁ Spence ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ ἐν τούτῳ μόνῳ. Ὁ ποιητὴς παρεισάγει τὰς ὥρας τοῦ ἔτους ὡς ἐν πομπῇ· ἔχει καλῶς. Ἄλλ' ὅτι ἐδιδάχθη ἐκ τινος πομπῆς νὰ παραστήσῃ αὐτὰς οὕτω, οὐδένα ἔχει λόγον.

66. *Aeneid. lib. VIII. v. 725 [728]. Polymetis Dial. XIV p. 230.*

67. Ἐν διαφόροις χωρίοις τῶν Περιγηγήσεων αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ περὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων ὁμιλίᾳ αὐτοῦ.

Η'

68. *Polymetis Dial. IX. p. 129.*
69. *Metamorph. lib. IV. v. 19. 20.*
70. *Begeri thes. Brandenbt. Vol. III. p. 242.*
71. *Polymetis Dial. VI. p. 63.*
72. *Polymetis Dial. XX. p. 311.*
73. *Polymetis Dial. VII. p. 74.*
74. *Argonaut. lib. II. v. 102-106.*
75. *Thebaid. lib. V. v. 61-64 [69].*

Θ'

76. *Valerius Flaccus lib. II. Argonaut. v. 265-273.*

Στέψασ' αὐτὴ τὸν πατέρα, κοσμεῖ μὲ τὸν κόμην κ' ἐσθῆτα τοῦ νεαροῦ Διονύσου κ' ἐν μέσῳ τοῦ ἄρματος θέτει· περίξ δὲ κεῖνται τὰ χάλκινα τύμπανα, περίξ τὰ λίκνα τὰ μυστικά· περὶ δὲ τὴν ἐσθῆτα αὐτῆς καὶ τὰ μέλη τὸν ἱερὸν περιπλέκει χισσόν, ἀγασεῖε τὸν θύρσον, βλέψασ' ἐν στήπαισι τῆς κρατῆ τὰς πρασίνοὺς ἠνίας, τῆς χιονώδους ἂν μίτρας τὰ κέρατα κάτω προσέχουν, τὸν ἱερὸν σκύφον δ' αἶρων, ἐὰν ὁμοιάξῃ τὸν Βάχχον.

Ἡ λέξις *tumeant* ἐν τῷ προτελευταίῳ σίχῳ φαίνεται ἄλλως τε δεικνύουσα, ὅτι δὲν ἐποίει τις τὰ κέρατα τοῦ Βάχχου τόσον μικρὰ, ὅσον ὁ Spence φαντάζεται.

77. Ὁ λεγόμενος Βάχχος ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ Μεδικαίῳ κήπῳ (παρὰ *Montfaucon, Suppl. aux Ant. T. I. p. 254*) δὲν φέρει ἐκ τοῦ μετώπου ἐκφυρόμενα κέρατα· ἀλλ' ὑπάρχουσι γνόστια, οἷτινες δι' αὐτὸ τοῦτο ἐκλαμβάνουσι αὐτὸν μᾶλλον ὡς Φαῦνον. Ὅντως τοιαῦτα φυσικὰ κέρατα εἶνε ἕβρις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, καὶ δύναται νὰ ἀρμόζωσι μόνον εἰς ὄντια, οἷς ἀπονέμεται μέση τις μορφή μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ζῴου. Ἄλλὰ καὶ ἡ στάσις καὶ τὸ λαίμαργον βλέμμα πρὸς τὴν ὑπεράνω αὐτοῦ κρεμαμένην σταφυλὴν ἀρμόζουσιν εἰς ἀκόλουθον τοῦ Βάχχου μᾶλλον, ἢ εἰς αὐτὸν τὸν θεόν. Ἐνθυμοῦμαι ἐνταῦθα τί λέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Με-

γάλου (Προτρεπ. [Δ. 54] σ. 48, εκδ. Pott.): « Ἐβούλετο δὲ καὶ Ἀλέξανδρος Ἀμμωνος υἱὸς εἶνε δοκεῖν καὶ κερασφόρος ἀναπλάττεσθαι πρὸς τῶν ἀγαλματοποιῶν, τὸ καλὸν ἀνθρώπου ὑβρίσας σπεύδων κέρατι. » Ἦτο ἡ ῥητὴ θέλησις τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ἀγαλματοποιὸς νὰ παραστήσῃ αὐτὸν κερασφόρον. Ἀσμένως ἔστεργε νὰ ὑβρισθῇ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ διὰ κεράτων τὸ ἀνθρώπινον κάλλος, ἂν μόνον ἐπιστεύετο, ὅτι ἦτο θείας καταγωγῆς.

78. Ἰσχυριζόμενος ἀνωτέρω, ὅτι οὐδέποτε οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται εἰκόμισαν Ἐρινύν, δὲν ἐλησμόνησα, ὅτι αἱ Ἐρινύες εἶχον πολλοὺς ναοὺς, οἵτινες βεβαίως ἐσοσμοῦντο διὰ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῶν. Ἐν τῷ ἐν Κερυνείᾳ ναῷ, εὔρεν ὁ Πανσανίας τοιαῦτα ἐκ ξύλου, αἵτινα οὔτε μεγάλα ἦσαν, οὔτε καὶ ἄξια λόγου φαίνεται δὲ ὅτι ἡ τέχνη, ἣτις δὲν ἠδύνατο νὰ δειχθῇ ἐν αὐτοῖς, ἠθέλε ν' ἀποξημωθῇ διὰ τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἱερείων αὐτῶν, αἵτινα ἰσάμενα ἐν τῇ στοᾷ τοῦ ναοῦ, ἦσαν ἐκ λίθου καὶ καλλίστης τέχνης. (Πανσ. Ἀρχαῖκ. κεφ. XXV. σελ. 587. Ἐκδ. Kuhn). [Ἐκδ. σερ. Τόμ. Β'. βιβλ. VII. Κεφ. XXV. 4.] Ἐπίσης δὲν ἐλησμόνησα, ὅτι τινὲς φρονοῦσαν, ὅτι εἶδον κεφαλὰς Ἐρινύων ἐπὶ τινος Ἀβραξᾶ, ὃν ὁ Chiffletius ἐποίησε γνωστὸν καὶ ἐπὶ τινος ἰταλίας παρὰ τῷ Licetus. (Dissertation sur les Hieroglyphes par Licetus, Mémoires de l'Académie des Inscriptions. T. V. p. 48). Ἄλλ' οὐδ' ἀγνοῶ τὴν τυρρηρικῆς τέχνης λάρακα παρὰ Γορίῳ (Tabl. 151 Musei Etrusci) ἐφ' ἧς φαίνονται ὁ Ὀρέστης καὶ Πυλάδης, διωκόμενοι ὑπὸ δύο Ἐρινύων φερουσῶν δᾶδας. Ἄλλ' ὠμίλησα περὶ καλλιτεχνημάτων, ἐξ ὧν ἐνόμιζον ὅτι δύναμαι νὰ ἀποκλείσω πάντα ταῦτα τὰ ἔργα. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ἠθέλον εἶσθαι ἀποκλειστέα τούτων οὔτε τὸ τελευταῖον, οὔτε τὰ λοιπά, ἐν τούτοις χρησιμεύουσιν εἰς τὸ νὰ ἐπιρρῶσωσι μᾶλλον ἢ νὰ ἀναιρέσωσι τὴν γνώμην μου. Διότι ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν εἰργάσθησαν οἱ τυρρηνοὶ τεχνῖται ἀποβλέποντες πρὸς τὸ ὄραϊον, φαίνονται ὅμως ὅτι παρέστησαν τὰς Ἐρινύας ὄχι τόσον διὰ φοβερῶν χαρακτήρων, ὅσον διὰ τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῶν συμβόλων αὐτῶν. Αὐτὰ κραδαίνουσιν ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ Ὀρέστου καὶ Πυλάδου τὰς δᾶδας αὐτῶν τόσον ἠρέμφω προσώπῳ, ὥστε φαίνονται σχεδόν, ὅτι θέλουσι παῖξουσιν μόνον νὰ ποιήσωσιν αὐτούς. Πόσον φοβεραὶ φαίνονται εἰς τὸν Ὀρέστην καὶ Πυλάδην, δύναται τις νὰ συμπεράνῃ μόνον ἐκ τοῦ φόβου αὐτῶν, ἀλλ' ὄχι ἐκ τῆς

ἀναπαραστάσεως αὐτῶν τῶν Ἐρινύων. Ὡστε εἶνε καὶ δὲν εἶνε Ἐρινύες. Ἐκτελοῦσι τὸ ἔργον τῶν Ἐρινύων, ἀλλ' ὄχι ἐν τῇ παραστάσει τῆς ὀργῆς καὶ τῆς μανίας, ἧς συνειθίζομεν νὰ συνδέωμεν μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ὄχι μετὰ μετώπου « ἐκφράζοντος τὴν ἐκ τοῦ στήθους πνεύσαν ὀργήν » ὡς λέγει ὁ Κάτουλλος [Carm. 64. 194.] — Πρὸς μικροῦ ἔτι ὁ Βίγκελμαν ἐνόμισεν ὅτι εὔρεν ἐπὶ τινος σαρδίου λίθου ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Stoss Ἐρινὺν τρέχουσαν, μετ' ἐσθῆτος καὶ κόμης κυματιζούσης, μετὰ φασγάνου ἐν τῇ χειρὶ (Bibliothek der sch. Wiss. V. Band. S. 30). Ἐπὶ τούτῳ ὁ κύριος von Hagedorn συνεβούλευσεν ἤδη τοὺς τεχνῖτας νὰ ἐπιωφεληθῶσι τὴν ἔνδειξιν ταύτην, ἐξεικονίζοντες τὰς Ἐρινύας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. (Betrachtungen über die Malerei S. 222). Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμαν κατόπιον ἔθεσε πάλιν τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ ταύτην ἐν ἀμφιβόλῳ, διότι δὲν εὔρεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρίστων τὰς Ἐρινύας φερούσας ἐγχειρίδια, ἀντὶ δίδων. (Descript. des pierres gravées. p. 84). Ἀναμφιβόλως λοιπὸν τὰς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν πόλεων Ἀγρῆς καὶ Μασσαύρας ἀπεικονίσεις, ἧς ὁ Spanheim ἐκλαμβάνει ὡς Ἐρινύας, δὲν ἀναγνωρίζει ὡς τοιαύτας, ἀλλ' ὡς Ἐκάστην τὴν μορφήν διότι ἄλλως θὰ εὐρίσκετο βεβαίως ἑκάστην τῶν Ἐρινύων ἐπὶ ἑκάστη χειρὶ ἐγχειρίδιον καὶ εἶνε παράδοξον, ὅτι καὶ αὐτὴ εὐρίσκεται ἔχουσα τὴν κόμην ἀσκεπῆ λελυμένην, ἐνῶ παρὰ τοῖς ἄλλοις καλύπτεται διὰ πέπλου. Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν, ὅτι οὕτω ἀληθῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐφάνη κατὰ πρότον εἰς τὸν κύριον Βίγκελμαν, τὸ ζήτημα τοῦ δακτυλιολίθου τούτου θὰ ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τῆς τυρρηρικῆς λάρακος, ἐκτὸς ἐὰν ἕνεκα τῆς μικροῦ τῆς ἐργασίας οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναγνωρισθῶσι. Πρὸς δὲ καὶ οἱ δακτυλιολίθοι ἕνεκα τῆς χρήσεως αὐτῶν ὡς σφραγίδων, ἀνήκουσιν ἐν γένει εἰς τὴν εἰκονικὴν γλῶσσαν, καὶ αἱ παραστάσεις αὐτῶν δύνανται συχνότερον νὰ ἦνε ἰδιότροπα σύμβολα τῶν κατόχων, ἢ αὐτόβουλα ἔργα τῶν τεχνιτῶν.

79. *Polymetis Dial.* VII. p. 81.

80. *Fast. lib.* VI. v. 295-298.

Εἶδωλα ὅτι ὑπῆρχον Ἑστίας μωρὸς τὸ ἐφρόνουσι πάλαι· νῦν ἔμαθον ὅτι τοιαῦτα δὲν κρύπτουν οἱ θόλοι.

Ἐν τῷ ναῷ πλὴν ἐκείνῳ τὸ ἄσβεστον πῦρ μόνον καίει·
ἀλλ' ἡ Ἑστία δὲν ἔχει, δὲν ἔχει τὸ πῦρ εἰδωλόν τι.

Esse diu stultus Vestae simulacra putavi:
mox didici curvo nulla subesse tholo.

Ignis inextinctus templo celatur in illo.

Effigiem nullam Vesta, nec ignis, habet.

Ἡ Οὐβίδιος λαλεῖ μόνον περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ λατρείας τῆς Ἑστίας, μόνον περὶ τοῦ ἰδρυθέντος αὐτόθι πρὸς τιμὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Νουμᾶ, περὶ οὗ ὀλίγον ἀνωτέρω (σ. 259-260) λέγει:

Εἰρηνικὸς βασιλεὺς τὸν ἀνήγειρεν, οὗ ἡ Σαβίνη
εὐλαβεστέραν καρδίαν οὐδέποτε ἔχει γεννήσει.

Regis opus placidi, quo non metuentius ullum
numinis ingenium terra Sabina tulit.

81. *Fast. libr. III. v. 45, 46.*

Γίνετ' ἡ Σύλβια μήτηρ τ' ἀγάλματα δὲ τῆς Ἑστίας
μὲ τὰς παρθένους τῶν χεῖρας ἐκάλυσαν, λέγονν, τὰς ὄψεις.

Sylvia fit mater: Vestae simulacra feruntur
virgineas oculis opposuisse.

Ὡς τὸς ὄφειλεν ὁ Spence νὰ συγκρίνῃ τὸν Ὀβίδιον πρὸς ἑαυτὸν. Ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ περὶ διαφόρων ἐποχῶν. Ἐνταῦθα μὲν περὶ τῶν πρὸ τοῦ Νουμᾶ, ἐκεῖ δὲ περὶ τῶν μετ' αὐτόν. Κατ' ἐκείνους ἐλατρεύθη ἐν εἰκόσι προσωπικαῖς ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἐλατρεύετο ἐν Τροίᾳ, ὁπόθεν ὁ Αἰνείας ἐκόμισε τὴν λατρείαν αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ἀδύτων τὸ ἄγαλμ' αὐτὸς τῆς Ἑστίας κομίζει
τῆς κραταιᾶς, καὶ τὸ ἄσβεστον πῦρ καὶ τὰ στέμματα ταύτης.

— — Manibus vittas, Vestamque potentem,
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

λέγει ὁ Βιργίλιος περὶ τῆς σκιᾶς τοῦ Ἐκτορος (*Aen. II. 296*), ἀφοῦ συνεβούλευσε τὸν Αἰνείαν νὰ φύγῃ. Ἐνταῦθα ἡρώως διακρίνεται τὸ αἰώνιον πῦρ ἀπὸ τῆς Ἑστίας αὐτῆς, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος αὐτῆς. Ὁ Spence φαίνεται ὅτι δὲν ἀνέγνωσεν ἔτι μετ' ἀρκοῦσης προσοχῆς τοὺς ῥωμαίους ποιητὰς πρὸς ἴδιον ὄφελος ἀφοῦ διέλαθεν αὐτὸν τὸ χωρίον τοῦτο.

82. *Lipsius de Vesta et Vestalibus cap. 13.*

83. *Παυσαν. Κορινθ. κεφ. XXXV. σ. 198.* Ἐκδ. *Kuhn.* [Βιβλ. Β'. 35, 2. σ. 194 K.]

84. *Αὐτόθι, Ἀττικά, κεφ. XVIII. σ. 41* [βιβλ. Α. 18, 3].

85. *Πολυβ. Ἱστορ. Βιβλ. XVI. § 11.* Ἔργα. Τόμ. II. σ. 443. Ἐκδ. *Ernest.*

86. *Plinius lib. XXXVI. sect. 4 [§ 25] p. 727. Edit. Hard. Scopas fecit—Vestam sedentem laudatam in Servilianis hortis.* Τὸ χωρίον τοῦτο θὰ εἶχε κατὰ νοῦν ὁ Αἰνείας, γράφων (*de Vesta cap. 3*): *Plinius Vestam sedentem effingi solitam ostendit, a stabilitate.* Ἄλλ' ὅτι ὁ Πλίνιος λέγει περὶ ἐνὸς μόνου ἀγάλματος τοῦ Σκόπα, δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρήσῃ ὡς γενικῶς παραδεγμένον χαρακτηρισμὸν, ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος παρατηρεῖ ὅτι ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἡ Ἑστία φαίνεται ὅτι μὲν καθήμενη, ὅτι δὲ ἵσταμένη. Διὰ τοῦτου ὁμοως διορθῶναι οὐχὶ τὸν Πλίνιον, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πλάνην.

86. *Γεώργιος Κωδινός, Παρεκβολαὶ ἐκ τῆς βίβλου περὶ τῶν παλαιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Edit. Venet. p. 12):*

Τὴν γὰρ Ἑστίαν καὶ λατρεύουσιν αὐτὴν γυναῖκα, τύμπανον βαπτίζουσιν, ἐπειδὴ τοὺς ἀνέμους ἡ γῆ ὑφ' ἑαυτὴν συγκλείει. Καὶ ὁ Πλούταρχος, ἀπλῶν ἐξ αὐτοῦ, ἢ ἀμφοτέροι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων, λέγει ἀκριβῶς τὸ αὐτό. Ὁ λόγος εἶναι πως ἀλλόκοτος. Θὰ ἦτο πιθανώτερον, ἂν ἔλεγε, ὅτι ἡ γῆ παρίστατο φέρουσα τύμπανον, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐν μέρει ἐπίστευον, ὅτι τὸ σχῆμά της, ὁμοιάζει τούτου: «σχῆμα αὐτῆς τυμπανοειδὲς εἶναι.» (Πλουτάρχου Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφους φυσικῶν δογμάτων Βιβλ. III, 10 καὶ περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς Σελήνης.) Ἐκτὸς ἐὰν ὁ Κωδινὸς ἐπιλανθήνῃ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, ἢ τὸ ὄνομα, ἢ ὡς πρὸς ἀμφοτέρα. Ἴσως τὸ ὑπὸ τῆς Ἑστίας βασιταζόμενον δὲν ἤξευρε νὰ ὀνομάσῃ καλλίτερον, ἢ τύμπανον. Ἡ ἀκούσας αὐτὸ ὀνομαζόμενον τύμπανον, δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τι ἄλλο, ἢ τὸ ὄργανον, ὅπερ οὕτω καλοῦμεν. Ἀλλὰ τύμπανα ἦσαν ἐπίσης εἶδος τροχῶν.

Ἡ Κνήμας τροχῶν, πρὸς δὲ τύμπαν' ἀμάξης ἐκ τούτου λειαινούν οἱ γεωργοί —

Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris Agricolae —

(*Virgilius Georgic. lib. II. v. 444*). Καὶ πρὸς τοιοῦτόν τινα τροχὸν νομίζω ὅτι πολλὴ ὁμοιάζει ἐκεῖνο, ὅπερ φαίνεται παρὰ τὴν Ἑστίαν τοῦ *Fabretti (ad Tabulam Iliadis p. 334)*, ὅστις ἐκλαμβάνει αὐτὸ ὡς χειρομύλον.

I'.

87. *Polymetis Dial. VIII. p. 91.*

88. *Stalius Theb. VIII. v. 551.*

89. *Polym. Vial. X. p. v. 137.*

90. *Δύναται τις ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Ἀνάγκης*, ἣν ὁ Ὅρατιος περιέγραψε, καὶ ἦτις ἴσως παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς εἶνε ἢ πλουσιωτάτη πασῶν εἰς σύμβολα (*Lib. I. Od. 35.*) [*v. 17*].

Ἄεί σοι προπορεύετ' ἢ σκληρὰ Ἀνάγκη
τῇ σιδηρᾷ χειρὶ κρατοῦσα βαρεῖς ἦλους
καὶ σφῆνας οὐδὲ λείπ' ἢ φοβερὰ ἀρπάγη
καὶ ὄφρα σπῆνος ὁ μόλυβδος

Te semper anteit soeva Necessitas:
clavos trabales **ΑΚΑΔΗΜΙΑ**
gestans ahenea; nec severus
uncus abest liquidumque plumbum —

δύναται τις, λέγω, ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ νὰ ἐκλάβῃ τοὺς ἦλους, τοὺς σφῆνας, τὸν ὄφρα σπῆνος, ὡς μέσα τῆς στροχῆς, ἢ ὡς ὄργανα κολαστήρια· πάντως ὅμως ἀνήκονσι ταῦτα εἰς τὰ ποιητικὰ μᾶλλον, ἢ εἰς τὰ ἀλληγορικὰ σύμβολα. Ἀλλὰ καὶ ὡς τοιαῦτα εἶνε λίαν συσσωρευμένα, καὶ τὸ χωρίον εἶνε ἐκ τῶν ψυχροτάτων τοῦ Ὅρατιου. Ὁ Σαναδὼν¹ λέγει: «Τολμῶ νὰ εἶπω ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῆς θὰ ἦτο ὡραιότερα ἐπὶ ὀθόνης, ἢ ἐν ᾧδῃ ἠρωϊκῇ. Ἀποστρέφομαι τὸν ὀρθὸν τούτων τῶν κολαστηρίων ὀργάνων, τῶν ἦλων, τῶν σφηνῶν, τῶν ἀρπαγῶν καὶ τοῦ ὄφρα σπῆνος. Ἐνόμισα καθῆκον νὰ ἀπαλλάξω τούτων τὴν μετάφρασιν, ὑποκαθιστῶν τὰς γενικὰς ἰδέας εἰς τὰς ἐπὶ μέρους. Κρίμα, ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχεν ἀνάγκη τῆς διορθώσεως ταύτης.» Ὁ Σαναδὼν ἔκρινεν

¹ Σαναδὼν, λόγιος Ἰησουίτης (1676-1733), ὅστις ἐξέδωκε τὸν Ὅρατιον.

ὀρθῶς καὶ μετὰ λεπτότητος, ἀλλ' ὁ λόγος, δι' οὗ θέλει νὰ καταδείξῃ τοῦτο, δὲν εἶνε ὁ ὀρθός. Ὅχι, διότι τὰ σύμβολα, ὧν ἐρίνετο χρῆσις, εἶνε «ὀρθῶς κολαστηρίων ὀργάνων»· ἦτο δὰ κύριος νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ἐτέραν ἐρμηνείαν καὶ νὰ μετατρέψῃ τὰ κολαστήρια ὄργανα εἰς τὰ στεροτάτα συνδυακὰ μέσα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς· ἀλλὰ διότι πάντα τὰ σύμβολα ἐγένοντο ἰδίως πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν καὶ ὄχι πρὸς τὴν ἀκοήν, καὶ πᾶσαι αἱ ἔννοιαι, ἃς ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἐπιβαλλόμεναι διὰ τῆς ἀκοῆς, ἀπαιτοῦσι μείζονα ἔντασιν καὶ εἶνε ἐπιδεκτικαὶ ὀλιγωτέρας σαφηνείας.— Ἡ συνέχεια τῆς παρατεθείσης στροφῆς τοῦ Ὅρατιου μοι ἐνθυμίζει πρὸς τούτοις δύο παροράματα τοῦ *Spence*, ἅτινα δὲν παρέχουσι ποσῶς εὐνοϊκὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἀκριβείας, μεθ' ἧς φρονεῖ, ὅτι ἐστάθησε τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἐπαχθέντα χωρία. Λαλεῖ περὶ τῆς εἰκόνας, δι' ἧς οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ ἀναπαρίστων τὴν Πίστιν ἢ τὴν Χρησιμότητα (*Dial. X. p. 145*). «Οἱ Ῥωμαῖοι,» λέγει «ὀνόμαζον αὐτὴν *Fides*· ὀνομάζοντες ἢ αὐτὴν *Sola fides*, φαίνεται ὅτι ἐνόουν τὸν μέγαν βαθμὸν τῆς ἰδιότητος ταύτης, ὃν ἡμεῖς ἐκφράζομεν διὰ τοῦ ἄκρα χρησιμότητος (ἀγ-
μοσὶ **ΑΚΑΔΗΜΙΑ** **ΑΘΗΝΩΝ** *Εἰκονίζεται δ' αὕτη μετ' ἀνυποκρίτου καὶ ἀκρίτου μορφῆς ἐπιφανεως καὶ μετὰ τόσον λεπτοῦ ἐνδύματος, ὥστε δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς διαφανές. Διὸ ὁ Ὅρατιος ἀποκαλεῖ αὐτὴν ἐν τινι τῶν ᾧδῶν αὐτοῦ Λεπτοχίτωνα, καὶ ἐν ἐτέρω Διαφανῇ.» Ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ χωρίῳ ἀπαντῶσι τρία ὄλα ἀρκοῦντως χονδρὰ σφάλματα. Πρῶτον εἶνε ἀνακριβές, ὅτι *Sola* εἶνε ἰδιαίτερον ἐπίθετον, ὅπερ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπένεμον τῇ θεᾷ *Fides*. Εἰς τὰ δύο χωρία τοῦ *Λιβίου (Lib. I. c. 21 [§ 3. et soli fidei sollemne instituit.] Lib. II. c. 3) [sola innocentia]*, ἅτινα πρὸς ἀπόδειξιν τούτου προσάγει, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ λέξις, ἢ ὅτι σημαίνει πανταχοῦ, τὴν ἀπόκλεισιν πάντων τῶν λοιπῶν. Ἐν τῷ ἐνὶ χωρίῳ μάλιστα τὸ *soli* φαίνεται εἰς τοὺς κριτικὸς ὑποπτον, παρεισφρησαν εἰς τὸ κείμενον ἐκ γραφικοῦ σφάλματος, προκύψαντος ἕνεκα τοῦ ἀμέσως ἐπομένου *sollemne*. Ἀλλ' ἐν τῷ ἐτέρω δὲν εἶνε ὁ λόγος περὶ τῆς Πίστεως, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀθωότητος, τῆς ἀγνότητος, *Innocentia*. Δεύτερον: ὁ Ὅρατιος, λέγει ὁ *Spence*, ὀνομάζει τὴν Πίστιν λεπτο-*

χίτωνα ἐν τινι ᾽Ωδῇ αὐτοῦ, ἐν τῇ ἀνωτέρω δηλαδή παρατεθείσῃ τρι-
ακώστῃ πέμπτῃ τοῦ πρώτου βιβλίου [v. 21]:

1 Σὲ περιέπ' ἢ Ἑλπίς κ' ἢ σπανία ἢ Πίστις ἐπίσης,
ἢ λευκοχίτων.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι *rarus* σημαίνει ἐπίσης λεπτός· ἀλλ' ἐδῶ σημαίνει
ἀπλῶς τὸ σπάνιον, τὸ ἀσύνηδες, καὶ εἶνε ἐπίθετον τῆς Πίστεως καὶ
ὄχι τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῆς. Ὁ *Spence* θὰ εἶχε δίκαιον, ἂν ὁ ποιητὴς
ἔλεγε: *Fides raro velata panno*. Τρίτον: Ἐν ἄλλῳ χωρίῳ ὁ Ὀράτιος
ὀνομάζει, κατὰ τὸν *Spence*, τὴν Πίστιν ἢ Χρησιότητα διαφανῆ, ἵνα
σημάνῃ δι' αὐτοῦ ὅ,τι λέγομεν ἡμεῖς εἰς τὰς συνήθειας περὶ φιλίας
διαβεβαιώσεις ἡμῶν: ἐπεθύμουν νὰ εἰμποροῦσες νὰ ἔβλεπες τὴν καρ-
δίαν μου. Καὶ τὸ χωρίον τοῦτο εἶνε ὁ ἐξῆς στίχος τῆς δεκάτης ὀγδόης
᾽Ωδῆς τοῦ πρώτου βιβλίου [v. 16].

2 Καὶ ἡ προδίδουσα πᾶσι τ' ἀπόρητα Πίστις, ὕαλον
διανγεστέρα.

Ἄλλὰ πῶς δύναται τις οὕτω νὰ παραπλανηθῇ ἐξ ἀπλῆς τινος λέξεως;
Λέγεται λοιπὸν *Fides arcana* ἢ *prodiga* ἢ *pellucidior* ἢ ἄλλων ἢ
Ἄπιστία; Ταύτην καὶ οὐχὶ τὴν Πίστιν ὀνομάζει ὁ Ὀράτιος ἀφανῆ ὡς
ὕαλον, ὡς ἐκθέτουσαν εἰς τὰ βλέμματα πάντων τὰ εἰς αὐτὴν ἐμπιστευ-
θέντα μυστικά.

ΙΑ'

91. Ὁ Ἀπόλλων τὸ λουσθὲν καὶ ἀμβροσίᾳ χρυσθὲν σῶμα τοῦ Σαρ-
πηδόγος παραδίδει τῷ Ὑπνῷ καὶ τῷ Θανάτῳ, ἵνα φέρουσιν αὐτὸ εἰς
τὴν πατρίδα αὐτοῦ (Ἰλιάδ. XVI. σ. 681—682).

Πέμπτε δέ μιν πομποῖσιν ἅμα κραιπνοῖσι φέρεσθαι,
ὕπνω καὶ Θανάτῳ διδυμάοσιν.

Ὁ *Caylus* συνιστῶν τὴν ἐπίνοιαν ταύτην τῷ ζωγράφῳ προσεπιλέγει:
« Εἶνε λοιπὸν, ὅτι ὁ Ὀμηρὸς δὲν ἀναφέρει που περὶ τῶν συμβόλων,
ἅτινα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἀπένεμον τῷ Ὑπνῷ πρὸς χαρακτηρι-

1 Te spes, et albo rara fides colit
velata panno.

2 Arcanique fides prodiga, pellucidior vitro.

σμὸν τοῦ Θεοῦ τούτου οὐδὲν ἕτερον γνωρίζομεν, ἢ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ,
καὶ στέφομεν αὐτὸν διὰ μηχανῶν. Αἱ ἰδέαι αὗται εἶνε νεωτερικαί· ἢ
πρώτη ὑπηρετεῖ μετρίως ἡμῖς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν
τῇ παρουσίᾳ περιπτώσει, καθ' ἣν καὶ αὐτὰ τὰ ἄνθη μοι φαίνονται ἀνόρ-
μοστα, μάλιστα ἐν προσώπῳ συνδυναζομένῳ πρὸς τὸν θάνατον.» (*Tableaux tirés de l'Iliade, de l'Odyssée d'Homère et de l'Énéide de Virgile, avec des observations générales sur le Costume à Paris 1751 8.*) Εἶνε ὡς ν' ἀπαυτῆ τις παρὰ τοῦ Ὀμή-
ρου ἐν τῶν μικρῶν κοσμημάτων, ἅτινα ἀντίκεινται εἰς τὴν μεγαλογρα-
φικὴν αὐτοῦ μέθοδον. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἐκφραστικώτερα τῶν συμβόλων,
ἅτινα ἠδύνατο νὰ ἀπονεύμῃ τῷ Ὑπνῷ, δὲν ἠθέλον χαρακτηροῖσι αὐτὸν
— πολλοῦ γε καὶ δεῖ — τόσον τελείως, δὲν ἠθέλον ἐγείρειν ἡμῖν τόσον
ζωηρὰν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὅσον ὁ εἰς καὶ μόνος χαρακτήρ, δι' οὗ
ὀνομάζει αὐτὸν δίδυμον τοῦ Θανάτου. Τὸν χαρακτήρα τοῦτον ἄς
προσπαθήσῃ νὰ ἐκφράσῃ ὁ τεχνίτης καὶ δὲν ἔχει χρειάν ἄλλον συμ-
βόλων. Καὶ ἀληθῶς οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται παρέστησαν τὸν θάνατον καὶ
τὸν Ὑπνον μετὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοιότητος, ἣν εὐρίσκομεν τό-
σον φραστικῶν μετὰ τῶν διδύμων. Ἐπί τινος ἐκ κέδρου λάγρακος ἐν τῷ
Ἡλύσιον τῆς Ἰλιάδος ἐκείνου τοῦ οὗτοι ὡς παιδία ἐν ταῖς ἀγκάλαις
τῆς Νυκτός. Ἄλλ' ὁ μὲν ἦτο λευκός, ὁ δὲ μέλας. Ἐκεῖνος ἐκοιμάτο,
οὗτος ἐφαίνετο κοιμώμενος· ἀμφοτέρω ἐχοντες διεσταυρωμένους τοὺς
πόδας (*mit übereinander geschlagenen Füßen*). Διότι οὕτω
προετίμησα νὰ μεταφράσω τὰς λέξεις τοῦ Πανσαρίου (Ἡλιακά, κεφ.
XVIII. σ. 422. ἐκδ. *Kuhn*): « ἀμφοτέρους διεσταυρωμένους τοὺς
πόδας», ἢ « ἐχοντες κεκαμμένους τοὺς πόδας» (*mit Krümmen Fü-
sen*), ἢ ὡς ἀπέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ὁ *Gedoin*: *les
pieds contrefaits* (ἔχοντες διαστρόφους τοὺς πόδας). Διότι τί θὰ
ἐξέφραζον ἐδῶ οἱ κεκαμμένοι πόδες; Οἱ διεσταυρωμένοι πόδες τοῦ-
ραντίον εἶναι ἢ συνήθης θέσις τῶν κοιμωμένων, ὁ δὲ Ὑπνος παρὰ
Maffei (*Raccol pl. 151*) δὲν ἔχει ἄλλην θέσιν. Οἱ νεώτεροι καλλι-
τέχναι ἀπεμακρόνθησαν ἐπιτελῶς τῆς ὁμοιότητος ταύτης, ἣν παρὰ τοῖς
ἀρχαίοις εἶχον πρὸς ἀλλήλους ὁ Θάνατος καὶ ὁ Ὑπνος, καὶ ἐγεν-
κεύθη ἢ συνήθεια νὰ εἰκονίζηται ὁ Θάνατος ὡς σκελετός, ἢ τὸ πολὺ
ὡς σκελετός κεκαλυμμένος μετὰ δέρματος. Πρὸ παντὸς λοιπὸν ἐπρε-

πεν ὁ Caylus νὰ συμβουλευθῇ τὸν τεχνίτην ἐνταῦθα, ἂν ὄφειλε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν παλαιὰν ἢ τὴν νέαν συνήθειαν κατὰ τὴν ἐξεικόνισιν τοῦ Θανάτου. Φαίνεται ὅμως ὅτι κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς νεωτέρας, ἀφοῦ θεωρεῖ τὸν Θάνατον ὡς μορφήν, μεθ' ἧς δὲν δύναται νὰ συναποτελέσῃ σύμπλεγμα ἑτέρα τις ἄνθεσον ἐστεφανωμένη. Ἄλλ' ἐσκέφθη συγχρόνως πόσον ἀνάρμοστος θὰ ἦτο ἐν δημοτικῇ τινι εἰκόνι ἡ νεωτερικὴ αὕτη ἰδέα; Καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς τὸ ἀηδὲς αὐτῆς; Δὲν δύναμαι νὰ πεισθῶ, ὅτι ἡ ἐν τῇ δουκικῇ Πινακοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας μικρὰ μεταλλινὴ εἰκὼν, ἡ παριστώσα σκελετὸν ἀναπαινόμενον στηρίζοντα τὸν ἕτερον τῶν βραχιόνων αὐτοῦ ἐπὶ τερφοδόχῃς εἶναι πράγματι ἀρχαία. (Spence's Polymetis Tab. XLI) Τοῦλάχιστον δὲν θὰ εἰκονίζῃ τὸν Θάνατον ἐν γένει, διότι ἄλλως εἰκόνιζον αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι. Οὐδ' αὐτοὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῶν ἐφαντάσθησαν ποτε αὐτὸν ἐν τοιαύτῃ ἀπεχθεῖ μορφῇ.

93. *Betrachtungen über die Malerei. S. 159 u. f.*

94. *Ad Pisones, v. 128—130.*

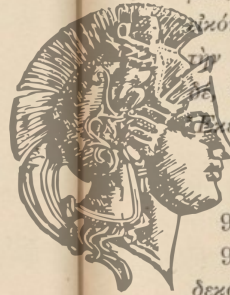
95. *Lib. XXXV. sect. 36. [§. 106] pag. 700. Edit. fland.*

96. Ὁ Richardson ἀναφέρει τὴν ἔργον ταῦτα ὅτι ἔπλεον νὰ ἀναφηνόσῃ τὸν κανόνα, ὅτι ἐν τινι εἰκόνι ὅσα ἴσως ἀπὸ τοῦ κυρίου προσώπου ἢ προσοχῇ τοῦ παρατηρητοῦ δι' οὐδενὸς ἀντικειμένου, ὅσον ἔξοχον καὶ ἂν ἦνε τοῦτο. «Ὁ Πρωτογένης» λέγει, «ἐν τῇ περιώνυμῃ εἰκόνι τοῦ Ἰαλύσου ἐξωγράφησε πέρδικα μετὰ τοσαύτης ἐπιτελείας, ὥστε ἐφαίνεται ζῶσα καὶ ἐθανυμάζετο ἀνὰ πᾶσαν Ἑλλάδα· ἐπειδὴ ὅμως, πρὸς ζημίαν τοῦ κυρίου ἔργου, ἐπέσυρεν ὑπὲρ τὸ δέον τὰ βλέμματα πάντων, ἐξήλειψεν αὐτὴν ἐντελῶς» (*Traité de la Peinture. T. I. p. 46*). *

Ἄλλ' ὁ Richardson ἐπιλανήθη. Ἡ πέρδιξ αὕτη δὲν ἦτο ἐν τῇ

* [Αἱ τοῦ Πρωτογένους γραφαί, ὅτε Ἰάλυος καὶ ὁ Σάτυρος παρεστῶς στύλω, ἐπὶ δὲ τῷ στύλῳ πέρδιξ ἐφαστήκει, πρὸς ὃν οὕτως ἐκεχίγησαν, ὡς ἔοικεν, οἱ ἄνθρωποι νεωστὶ ἀνακειμένου τοῦ πίνακος, ὥστ' ἐκεῖνον ἐθαύμαζον, ὁ δὲ Σάτυρος παρεωρᾶτο, καί τοι σφόδρα κατωρθωμένος· ἐξέπληκτον δ' ἔτι μάλλον οἱ πέρδικοτρόφοι, κομίζοντες τοὺς τιθασσοὺς καὶ τιθέντες καταντικρὺ ἐφθέγγοντο γὰρ πρὸς τὴν γραφὴν οἱ πέρδικες καὶ ὄγλαγόγουν. Ὅρων δὲ ὁ Πρωτογένης τὸ ἔργον ἀπέργον γεγονός, ἰδεσθῆ τῶν τοῦ τεμένων προσετώτων ἐπιτρέψαι παρελθόντα ἐξαλειψαί τὸν ὄρον, καὶ ἐποίησε. Στράβ. Γεωγρ. XIV, 652. Σ. τ. Μ.]

εἰκόνι τοῦ Ἰαλύσου, ἀλλ' ἐν τινι ἄλλῃ τοῦ Πρωτογένους ὀνομαζομένη: Σάτυρος ἀναπαινόμενος. Δὲν ἠθέλον σημειῶσαι τὸ λάθος τοῦτο, τὸ πηγᾶσαν ἐκ τινος παρεξηγηθέντος χωρίου τοῦ Πλινίου, ἂν μὴ εὑρισκον αὐτὸ καὶ παρὰ τῷ Meursius (*Rhodi lib. t. cap. 14 § 38*): *In eadem, tabula sc., in qua Ialysus, Satyrus erat, quem dicebant Anapauomenon, tibias tenens.* Ὁμοίως καὶ παρ' αὐτῷ τῷ κ. Βίγκελμαν (*von der Nachahmung der Gr. W. in der Mal. und Bild. s. 56*) Στράβων εἶνε ὁ κυρίως μάργος τῆς μικρᾶς ταύτης ἱστορίας τῆς πέρδικος, καὶ διακρίνει ἠγνώστως τὸν Ἰάλυσον, καὶ τὸν πρὸς τινα κίονα ἐρειδόμενον Σάτυρον, ἐφ' οὗ ἡ πέρδιξ ἐκάθητο (*Bil. XIV. σ. 750.* **Εκδ. Ξυλ.*). Τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου (*Lib. XXXV. sect. 36 [§ 104] p. 699*) παρεξήγησαν καὶ ὁ Meursius καὶ ὁ Richardson καὶ ὁ Βίγκελμαν, διότι δὲν προσέσχον ὅτι αὐτόθι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων εἰκόνων, ἐξ ὧν ἡ μὲν εἶνε ἐκείνη ἧς ἕνεκα ὁ Δημήτριος δὲν ἤλωσε τὸν πόλεον, μὴ θέλων νὰ προσβάλῃ τὸν τόπον, ὅπου αὕτη ἵστατο ἡ εἰκὼν ἐκείνη ἣν ὁ Πρωτογένης ἐξωγράφει, διαρκούσης τῆς πολιορκίας. Ἡ εἰκὼν ἦτο ὁ Ἰάλυσος αὕτη ὁ Σάτυρος.

97. Ἰλιάδ. Φ. σ. 385.

98. Τὸν ἀόρατον τοῦτον ἀγῶνα τῶν θεῶν ἐμμήθη ἐν τῷ δωδεκάτῳ αὐτοῦ βιβλίῳ (σ. 158-185) [157-188] ὁ Κόϊντος Καλαβρός, μετὰ τῆς φανερᾶς προθέσεως νὰ διορθώσῃ τὸ πρότυπον αὐτοῦ. Ὁ Γραμματικὸς δηλαδὴ φαίνεται νομίσας ἀπρεπές, ὅτι διὰ βολῆς λίθου καταβάλλεται θεός. Καὶ εἰκονίζει μὲν ἐπίσης τοὺς θεοὺς, ἐκομφενδοῦντες κατ' ἀλλήλων λίθους ἀδρομερεῖς, οὓς ἀποσπῶν ἐκ τῆς Ἰδῆς ἀλλ' οἱ λίθοι οὗτοι συνειρρίβοντο ἐπὶ τῶν ἀθανάτων μελῶν τῶν θεῶν καὶ διεσκορπίζοντο περὶ αὐτούς, ὡς ἄμμος [σ. 185].

— — — Οἱ δὲ κολώνες

χεροῖν ἀπορρήξαντες ἀπ' οὔδεος [ἀν. οὔρεος] Ἰδαίῳ βάλλον ἐπ' ἀλλήλους· αἱ δὲ ψαμάθοισιν ὁμοῖα ῥεῖα διεσκίδναντο· θεῶν περὶ δ' ἄσχετα γυῖα ῥηγγύμεναι διὰ τυτθὰ — — —

Περιοσοτεχνία, ἣς καταστρέφει τὴν οὐσίαν, ἐξογκοῦσα τὴν περὶ τῶν σωμάτων τῶν θεῶν ἔννοιαν ἡμῶν καὶ καθιστῶσα γελοῖα τὰ ὄπλα, ἅτινα κατ' ἀλλήλων μεταχειρίζονται. Ἐὰν οἱ θεοὶ ἴπτιωσι κατ' ἀλλήλων λίθους τότε πρόπει οἱ λίθοι οὗτοι νὰ δύνανται καὶ νὰ βλάψωσι τοὺς θεούς, διότι ἄλλως νομίζομεν ὅτι βλέπομεν ἰταμὰ μειράκια βάλλοντα ἐναντίον ἀλλήλων βώλους γῆς. Οὕτω ὁ γέρον Ὀμηρος διαμένει πάντοτε ὁ σοφώτερος, πᾶς δὲ νόγος, ὃν ἐπιρρίπτει αὐτῷ ὁ ψυχρὸς τεχνοκρίτης, πᾶσα ἄμιλλα, εἰς ἣν ἀποδύονται πρὸς αὐτὸν ὑποδεέστερα πνεύματα, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντείνουσιν ἢ νὰ ἀναδείξωσι τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἔτι λαμπροτέραν. Ἐν τούτοις δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ, ὅτι ἐν τῇ μυχίσει τοῦ Κοῖντου ὑπάρχουσαν ἐξαίρετον χαρακτηρῆς, εἰς αὐτὸν ἀνήκοντες. Ἄλλ' εἶνε τοιοῦτοι, οἳ δὲν ἀρμόζουσι τόσον εἰς τὸ ἀπέριτον μεγαλεῖον τοῦ Ὀμήρου, ὅσον τιμῶσι τὸν φλογερὸν ζῆλον νεωτέρου ποιητοῦ. Ὅτι ἡ κραυγὴ τῶν θεῶν, ἡ μέχρι οὐρανοῦ καὶ μέχρι τῆς ἀβύσσου ἀντηχοῦσα, ἡ διασειούσα τὸ ὄρος καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ πλοῖα, δὲν ἀκούεται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, φαίνεται μοι ἀξιολογοτάτη ἐπίνοια. Ἡ κραυγὴ ἦτο μεγαλειτέρα, ἢ ὥστε τὰ μικρὰ ὄργανα τῆς ἀνθρωπίνης ἀκοῆς νὰ δύνανται νὰ συλλάβωσιν αὐτήν.

99. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ῥώμην καὶ τὴν ἀκαταμάχητον ὄψιν, ὅπως καὶ μόνον ἅπαξ ἐπιτροχάδην διήλθε τὸν Ὀμηρὸν, θέλει ἀρρηθῆ τὴν βεβαίωσιν ταύτην. Ἄλλὰ δὲν θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐνθυμηθῆ ἀμέσως τὰ παραδείγματα, ἐξ ὧν καταφαίνεται, ὅτι ὁ ποιητὴς ἀπένειμε τοῖς θεοῖς αὐτοῦ καὶ σημαντικὸν μέγεθος, ὑπερβαῖνον κατὰ πολὺ πᾶν φυσικὸν μέτρον. Παραπέμπομεν λοιπὸν, αὐτὸν ἐκτὸς τοῦ παρατεθέντος χωρίου, ὅπου ὁ Ἄρης, πεσὼν εἰς τὴν γῆν, κατέλαβεν ἑπτὰ πλέθρα, εἰς τὴν περικεφαλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς (κυνέην ἑκατὸν πόλεων προλέεσθ' ἀραρυῖαν. Ἰλιάδ. Ε. στ. 744), ὅφ' ἦν ἠδύνατο νὰ κρυβῶσι τοσοῦτοι πολεμισταί, ὅσους ἑκατὸν πόλεις ἠδύνατο νὰ παρατάξωσιν εἰς τὰ βήματα τοῦ Ποσειδῶνος (Ἰλιάδ. Ν. 20), ἰδίως ὅμως εἰς τοὺς ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς ἀσπίδος στίχους, ὅπου ὁ Ἄρης καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ὀδηγοῦσι τοὺς στρατοὺς τῆς πολιορκουμένης πόλεως (Ἰλιάδ. Σ. στ. 516-519).

— — Ἦρχε δ' ἄρα σφιν Ἄρης καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
ἄμφω χρυσείω, χρύσεια δ' εἴματα ἔσθην
καλῶ καὶ μεγάλω σὺν τείχεσιν, ὥς τε θεῶ περ,

ἄμφις ἀριζήλω· λαοὶ δ' ὑπ' ὀλίζονες ἦσαν.

Ἄλλὰ καὶ ἐρμηρευταὶ τοῦ Ὀμήρου, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, φαίνονται οὐδὲ πάντοτε ἀρκοῦντως ἐνθυμούμενοι τὸ ὑπερφυεὲς αὐτὸ σωματικὸν μέγεθος τῶν θεῶν αὐτοῦ· τοῦτο δ' ἐξάγεται ἐκ τῶν κολαστικῶν σχολίων, ἅτινα νομίζουσιν ὅτι πρόπει νὰ ἐξετέγκωσι περὶ τῆς μεγάλης περικεφαλαίας τῆς Ἀθηνᾶς. (Ἴδε τὴν ὀμηρικὴν ἔκδοσιν τοῦ Κλάρκ καὶ Ἐρνέστου ἐν τῷ παρατεθέντῳ χωρίῳ). Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ Ὑψους ἐκλίπτουσι ἀπειρώς ἐνώπιον ἡμῶν οἱ ὀμηρικοὶ θεοί, ἂν φανταζώμεθα αὐτοὺς ἔχοντας τὸ κοινὸν μέγεθος, ἐν ᾧ κακῶς συνειθίζομεν νὰ βλέπομεν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ὀθόνης πλησίον τῶν θνητῶν. Ἄλλ' ἂν δὲν ἦνε συγκεχωρημένον τῇ ζωγραφικῇ νὰ εἰκονίσῃ αὐτοὺς κατὰ τὰς ὑπερφυεῖς ταύτας διαστάσεις, ἐν τούτοις δύναται πως νὰ πράξῃ τοῦτο ἡ γλυπτική. Εἶμαι δὲ πεπεισμένος, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τεχνίται ἐδανείσθησαν παρὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ τὴν παράστασιν τῶν θεῶν καθόλου καὶ τὸ κολοσσιαῖον, ὅπερ πολλάκις ἀπονέμουσιν εἰς τὰ ἀγάλματα αὐτῶν. (Ἡροδ. Βιβλ. Β. σ. 130. Ἐκδ. Wessel). Διαφόρους παρατηρήσεις περὶ τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἰδίως, καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς αὐτὸ ἐν τῷ κολοσσιαίῳ ἐπιπέδῳ τόσοῦ μεγάλῃ ἐντύπωσιν, ἐν δὲ τῇ ζωγραφικῇ οὐδεμίαν, θέλω ἐκφῶσαι ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

100. Ἰλιάδ. Γ. στ. 381.

101. Ἰλιάδ. Ε. στ. 23.

102. Ἰλιάδ. Υ. στ. 444.

103. Ἀντ. στ. 446.

104. Ἀντ. στ. 321.

105. Εἰκονίζει μὲν ὁ Ὀμηρὸς ἐνίοτε καὶ θεότητος κεκαλυμμένας ἐν νεφέλῃ, ἀλλὰ μόνον ὅταν αὐταὶ δὲν θέλωσι νὰ ὁραθῶσι παρ' ἄλλων θεῶν. Π. χ. Ἐν τῷ Ξ. τῆς Ἰλιάδος. στ. 282, ἐνθα ἡ Ἥρα καὶ ὁ Ὑψνος «ἤερα ἐσσαμένω» μεταφέρονται εἰς Ἴδην, τὸ ὕψιστον μέλημα τῆς πονηρᾶς θεᾶς ἦτο, νὰ μὴ ἀνακαλυφθῆ ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης, ἣς ἐδάνεισεν αὐτῇ τὸν κροσσὸν αὐτῆς, μόνον ἐπὶ τῇ προφάσει ἐντελῶς ἄλλης ἀποδημίας. Ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ (στ. 344) ἐδέησε χρυσῆ νεφέλῃ νὰ περιβάλη τὸν ἠδοῆν μεθύοντα Λία μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἵνα πάσῃ τὴν αἰδήμονα αὐτῆς ἀρῆσιν.

Πῶς κ' ἔοι, εἴ τις νῶϊ θεῶν αἰγιγενετάων
εὖδοντ' ἀθρήσειε; — — — (στ. 333).

Λέν φοβεῖται, μὴ ἴδωσιν αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οἱ θεοί. Καὶ διὰ
ὁ Ὅμηρος ποιῆ τὸν Δία ὀλίγον κατωτέρω λέγοντα (στ. 342):

Ἦρῃ, μήτε θεῶν τόγε δεῖδιθι, μήτε τιν' ἀνδρῶν
ᾔψεσθαι· τοῖόν τοι ἐγὼ νέφος ἀμφικαλύψω
χερῦσέον·

δὲν ἐπεται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ νέφος τοῦτο ἤθελεν ἀποκρύψει αὐτὴν
νῦν πρῶτον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ σημαίνει μόνον,
ὅτι ἐν τῷ νέφει τούτῳ ἤθελε γίνεαι αὐτὴ ἐπίσης ἀόρατος εἰς τοὺς
θεοὺς, ὡς εἶνε πάντοτε εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὡσαύτως διὰ τὴν Ἀθηνᾶ
καλύπτεται διὰ τῆς κυνέης τοῦ Πλούτωνος (Ἰλιάδ. Ε. στ. 845), ἣτις
εἶχε τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ διὰ νέφους συγκαλύπτεσθαι, δὲν πράττει
τοῦτο, ἵνα μὴ ἴδωσιν αὐτὴν οἱ Τρῶες, οἵτινες ἢ παντάπασιν, ἢ ἐν
τῇ μορφῇ τοῦ Σθενέλου βλέπονσιν αὐτήν, ἀλλ' ἀπλῶς, ἵνα μὴ δύναται
νὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ ὁ Ἄρης.

ΠΑΚΑΔΗΜΙΑ

106. Ἰλιάδ. Α. στ. 44—53. Tableaux tirés de l' Iliade.
p. 30.

107. Ἰλιάδ. Α. στ. 1—4. Tableaux tirés de l' Iliade p. 30.

ΙΑ΄.

108. Tableaux tirés de l' Iliade, p. v. «Εἶνε παραδεγμένον,
ὅτι ὅσον πλείονας εἰκόνας καὶ πράξεις παρέχει ποιημά τι, τόσον μᾶλλον
ὑπερέχει ὡς πρὸς τὴν ποιήσιν. Τοῦτο μὲ ἤγαγε νὰ σκεφθῶ, ὅτι
ὁ ὑπολογισμὸς τῶν διαφόρων εἰκόνων, τῶν ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἡδύνατο
νὰ χρησιμεύσῃ, ἵνα καθορισθῇ ἡ ἀξία τῶν ποιημάτων καὶ τῶν
ποιητῶν. Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν εἰκόνων, ἅς παρέχουσι τὰ με-
γάλα ταῦτα ἔργα, ἤθελον εἶσθαι οἷον ἐκ λυδία λίθος, ἢ μᾶλλον ἀσφα-
λῆς τις πλάστιγξ τῆς ἀξίας τῶν ποιημάτων τούτων καὶ τοῦ ταλάντου
τῶν ποιησάντων αὐτά ».

108α. Ὅτι καλοῦμεν ἡμεῖς ποιητικὰς εἰκόνας, ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι

φαντασίας, ὡς βλέπει τις παρὰ Λογγίνῳ [περὶ Ὑψους, 15, 1]. Καὶ
ὅτι ὀνομάζομεν ἡμεῖς ἀπάτην (illusion) τῶν εἰκόνων τούτων, ἐλέ-
γετο παρ' ἐκείνοις ἐνάργεια. Διό, κατὰ Πλούταρχον (Ἐρωτ. Τ. ἐκδ.
Ἐρρ. Στεφ. σ. 1351), εἶπέ τις: «Ποιητικαὶ φαντασίαι διὰ τὴν ἐνάρ-
γειαν ἐργηγορότων ἐνύπνια εἰσι.» Θὰ ἠδύχομην νὰ μεταχειρίζωνται τὰ
νεώτερα ἐγχειρίδια τῆς Ποιητικῆς τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ ν' ἀπέχουσι
ἐντελῶς τῆς λέξεως εἰκόνων. Θ' ἀπήλλασσον ἡμᾶς πολλῶν ἀμφιβόλου
ἀληθείας κανόνων, ὧν κυριωτάτη βᾶσις εἶνε ἡ συνήχησις ἐνὸς αὐ-
θαιρέτου ὀνόματος. Ποιητικὰς φαντασίας οὐδεὶς ἤθελε περιστείλῃ τό-
σον εὐκόλως ἐντὸς τῶν ὁρίων ὑλικῆς εἰκόνας· ἀλλ' ὀνομάζων τις τὰς
φαντασίας ποιητικὰς εἰκόνας, θέτει τὰς βᾶσεις τῆς πλάνης.

ΙΕ΄.

109. Ἰλιάδ. Α. στ. 105.

Αὐτίκ' ἐσύλα τόξον ἐϋξοον — — — —
καὶ τὸ μὲν εὖ κατέθηκε τανυσσάμενος, ποτὶ γαίῃ
ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν — — — —
αὐτὰρ ὁ σύλα πῶμα φαρέτρης· ἐκ δ' ἔλετ' ἰὸν
ἀβλήτα, πτερόεντα, μελαινέων ἔρμ' ὀδυνάων,
αἶψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμεε πικρὸν οἶστον — —
ἔλκε δ' ὀμοῦ γλυφίδας τε λαβῶν, καὶ νεῦρα βόεια.
Νευρὴν μὲν μαζῶν πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον.
Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ κυκλοτερὲς μέγα τόξον ἔτεινε,
λίγξε βίος, νευρὴ δὲ μέγ' ἴαχεν, ἄλτο δ' οἶστός
ὄξυβελῆς, καθ' ὁμίλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων.

ΙΓ΄.

110. Ἰλιάδ. Ε. στ. 722—31.

111. Ἰλιάδ. Β. στ. 43—47.

112. Ἰλιάδ. Β. στ. 101—108.

113. Ἰλιάδ. Α. στ. 234—239.

114. Ἰλιάδ. Α. στ. 105—111.

IZ'.

115. *S. des Herrn v. Hallers Alpen.*

116. *Breitinger, Kritische Dichtkunst, Teil II. S. 807.*

[δ *J. Breitinger* ἐκ Ζυρίχης (1701—1776) ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ κριτικὸν μαντιῶν τῶν Ἑλβετῶν]. Σημ. τ. Μετ.

118. *Georg. lib. III. v. 51 καὶ 79.*

119. *De A. P. v. 16.*

120. *Prologue to the Satires v. 340.*

That not in Fancy's maze he wander'd long
But stoop'd to Truth, and moraliz'd his song.*

Αὐτόθι, στ. 148.

— — — — who could take offence,
while pure Description held the place of Sense?

Ἡ σημείωσις τοῦ *Warburton* περὶ τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου, δύνανται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀθροιστικὴ ἐρμηνεῖα αὐτοῦ τούτου τοῦ ποιητοῦ. «*Μεταχειρίζεται Pure ἐν διαφορομένη ἐννοίᾳ, ἵνα σημάνῃ «ἀγνήν» ἢ «ξηράν»· καὶ ὁ στίχος οὗτος ἐκφράζει τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς λεγομένης περιγραφικῆς ποίσεως, ἥτις καὶ αὐτὴ εἶνε εἶδος τόσον ἀνόητον, ὡς συμποσίων ἐξ ἐμβληματικῶν μόνον.*» Ἐργον τῆς γραφικῆς φαντασίας εἶνε νὰ λαμπρύνῃ καὶ νὰ κοσμήσῃ τὴν ἐννοίαν· περιοριζομένη δὲ μόνον εἰς περιγραφὴν, ὁμοιάζει πρὸς τὰ παιδία, τὰ τερόμενα εἰς τὰς ζωηρὰς λάμπεις τῶν χρωμάτων πρίσματος, ἐνῶ ταῦτα, φειδωλῶς χρησιμοποιούμενα καὶ μετὰ τέχνης διατιθέμενα, θὰ ἠδύναντο νὰ παραστήσωσι καὶ νὰ καλλύνωσι τὰ εὐγενέστερα τῆς φύσεως ἀντικείμενα.» Ποιητὴς καὶ σχολιαστὴς φαίνονται ἐξετάσαντες τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τὴν ἠθικὴν μᾶλλον, ἢ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτοῦ ἔποψιν. Ἀλλὰ τόσον τὸ καλλίτερον, ὅτι τοῦτο καὶ ὑπὸ τὴν μίαν ὄψιν καὶ ὑπὸ τὴν ἄλλην φαίνεται ἐξίσου μηδαμινόν.

(Ἀλέξανδρος Pope (1688—1744) ὁ γνωστός Ἄγγλος ποιητής, οὗ τὰ κάλλιστα ἔργα εἶνε τὸ κωμικὸν ἔπος «Ἡ ἄρπαγὴ τοῦ πλοκάμου»

* Κατέστειλε τὴν ἄσκοπον τῆς φαντασίας πτῆσιν, τρεῖς πρὸς τὴν Ἀλήθειαν καὶ Ἠθικὴν τὸ ἄσμα.
Ἀλλὰ τίς θὰ ἠδύνατο νὰ προσβληθῇ διότι ἀντικατέστησε ξηρὰ περιγραφήν τὸ πνεῦμα;

(*The Rape of the lock*), καὶ τὸ διδακτικὸν ποίημα «*Δοκίμιον περὶ τοῦ ἀνθρώπου*» Σ. τ. Μ.

121. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ *Kleist* (1715—1759) ἦτο «*Τὸ ἔαρ*». Ἡ μεταβολὴ τῆς γνώμης αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ περιγραφικὸν τοῦτο ποίημα συμπίπτει πιθανώτατα μετὰ τοῦ χρόνου τῆς ἐν *Λειψία* διαμονῆς αὐτοῦ (1757—1758), ὅπου ἀνεστρέφето μετὰ τοῦ ἐκεῖ παρόντος *Λέσσιγγ*. Σ. τ. Μ.

122. *Poétique Française T. II. p. 501.* Ἐγραφον τὰς σκέψεις ταύτας πρὶν ἢ τὰ δοκίμια τῶν γερμανῶν ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τῆς ποιήσεως (τὸ *Εἰδύλλιον*) γίνωσι παρ' ἡμῶν γνωστά. Ἐξετέλεσα, ὅτι διεοσούμην· καὶ ἂν κατορθώσωσι νὰ ἐξάρωσι τὸ ἠθικὸν ὑπὲρ τὰς λεπτομερείας τῶν φυσικῶν περιγραφῶν, θὰ διαπρέψωσιν ἐν τῷ εἶδει τούτῳ, τῷ πλουσιωτέρῳ, εὐρύτερῳ, γονιμότερῳ καὶ ἀπείρῳ φυσικωτέρῳ καὶ ἠθικωτέρῳ, ἢ τὸ τῆς ποιμενικῆς ἐρωτολογίας.

[Ὁ *Μαρμοντέλ*, (1723—1799) ὡς γνωστόν, ἔγραψε καὶ τραγῳδίας καὶ τὰ «Ἠθικά διηγήματα». Ἀλλ' ὁ *Λέσσιγγ* ἀναφέρει αὐτὰ ἐν ταῦθα ἐξ ἀφορμῆς τοῦ αἰσθητικοῦ αὐτοῦ ἔργου «*Poétique Française*». Σ. τ. Μ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΑΘΗΝΩΝ
ΙΗ'

[Τὰ σημεῖα, ὧν χρῆται ἡ ζωγραφικὴ καὶ γλυπτικὴ (σχήματα, χρώματα, μάρμαρα κτλ.) ὀνομάζει ὁ *Λέσσιγγ* φυσικά· τὰ δὲ σημεῖα, ὧν χρῆται ἡ ποίησις, (τὰ γράμματα οἱ ἑναρθροὶ φθόγγοι), ὀνομάζει ἀνθαιρέτα, ἴσως μόνον πρὸς διάκρισιν τούτων ἐξ ἐκείνων. Ἐν ταῦθα [ὁμοῦς λέγονται ἀνθαιρέτα, διότι δύνανται τὰ παραλλήλως κείμενα σώματός τινος μέρη, ἀνθαιρέτως νὰ περιγράψωσι διαδοχικῶς] Σ. τ. Μ.

123. Φρ. *Mazzuoli* (1503—1540) ζωγράφος καὶ χαλκογράφος, διάσημος μιμητὴς τοῦ *Κορρεγίου*. Σ. τ. Μ.

124. «*Σκέψεις περὶ τοῦ κάλλους καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ ζωγραφικῇ καλαισθησίας*». Σελ. 69. (ὁ *Ραφαήλ Mengs*, γεννηθεὶς ἐν *Βοημία* τὸ 1728 καὶ ἀποθανὼν ἐν *Ρώμῃ* τὸ 1779, ἦτο διάσημος ζωγράφος καὶ τεχνολόγος, καὶ ὀμιλεῖ ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ αὐτοῦ περὶ τοῦ μεγαλοφροῦς τρόπου, ὃν μεταχειρίζεται ὁ μέγας ζωγράφος *Ραφαήλ* περὶ τὴν διάταξιν τῶν ἐνδυμάτων ἐν ταῖς εἰκόσιν αὐτοῦ. Σ. τ. Μ.

125. Ἰλιάδ. Ε. στ. 722.

126. Ἰλιάδ. Μ. στ. 296. [294].

127. Διον. Ἀλικαρνασσ. Ὀμήρου βίος, παρὰ Ο. Gale ἐν *Opusc. Mythol.* σ. 401.

128. Προφανῶς ὁ Σέρβιος δικαιολογεῖ τὸν Βιργίλιον κατ' ἄλλον τρόπον. Διότι ὁ Σέρβιος παρατήρησε τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἀσπίδων διαφορὰν. «Τρόντι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἢ ἀσπίς αὐτῆ καὶ ἡ τοῦ Ὀμήρου» ἐκεῖ ἱστοροῦνται τὰ καθέκαστα, ἐνῶ γίνονται ἐδῶ γινώσκονται, τοῦ ἔργου ἤδη συντελεσθέντος· διότι καὶ ἐδῶ ὁ Αἰνείας δέχεται τὰ ὄπλα, πρὶν ἐξετάσῃ αὐτὰ ἐκεῖ παραδίδονται τῷ Ἀχιλλεῖ ὑπὸ τῆς Θέτιδος, ἀφοῦ πάντα ἤδη ἐξιστορήθησαν (*ad. v. 625 lib. VIII, Aeneid*). Καὶ διατὶ τοῦτο; Διότι, φρονεῖ ὁ Σέρβιος, ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Αἰνείου δὲν ἦσαν μόνον ἀπεικονισμένα τὰ ὀλίγα γεγονότα, ἅτινα ἀναφέρει ὁ ποιητής, ἀλλά,

* ἅπαν τὸ γένος τὸ μέλλον
τοῦ Ἀσκανίου, πρὸς δὲ ἡ σειρὰ τῶν μελλόντων πολέμων
(VIII. 628)

Πῶς ἠδύνατο λοιπὸν ὁ ποιητής μετὰ τῆς αὐτῆς ταχῆτα, μετ' ἧς ὁ Ἡφαίστος ἐπρεπε νὰ ἐπεξεργασθῆ τὸν ἀσπίδα καὶ ὀνομασθῆ τὴν ὄπλην μακρὰν σειρὰν τῶν ἀποτόνων καὶ νὰ ἀναφέρῃ πάντας τοὺς ἐπ' αὐτῶν κατὰ τάξιν διεξαχθέντας πολέμους; Αὕτη εἶνε ἡ ἔννοια τῶν σκοτεινῶν πῶς λέξων τοῦ Σερβίου: «Καλῶς λοιπὸν ἐπραξεν ὁ Βιργίλιος, διότι δὲν ἐφαίνεται ὅτι ἦτο δυνατὸν συγχρόνως μετ' ὄσης γοργότητος ἐκτυλίσσειται ἡ διήγησις, μετὰ τῆς αὐτῆς νὰ συντελεῖται καὶ τὸ ἔργον, ὥστε νὰ συμβαδίζῃ μετὰ τοῦ λόγου». Ἐπειδὴ ὁ Βιργίλιος ὀλίγα μόνον ἠδύνατο νὰ ἀναφέρῃ ἐκ τοῦ *non enarrabile textu clypeū* δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ αὐτό, διαρκούσης τῆς ἐργασίας τοῦ Ἡφαίστου, ἀλλ' ἐπρεπε νὰ ἀναβάλῃ αὐτὸ ἕως οὔ συντελεσθῆ τὸ ὄλον. Ἦθελον εὐχρηθῆ χάριν τοῦ Βιργιλίου, νὰ ἦνε ὁ συλλογισμὸς οὗτος τοῦ Σερβίου ὄλος ἀβάσιμος ἢ αἰτιολογία μὴ θὰ ἦτο αὐτῷ πολὺν πλεον τιμητικὴ. Διότι τίς τὸν ἠνάγκασε νὰ εἰκονίσῃ ἐπὶ ἀσπίδος ὀλόκληρον τὴν ἑωμαϊκὴν ἱστορίαν; Δὲ ὀλίγων εἰκόνων κατέστησεν ὁ Ὀμηρος τὴν

* — — — — genus omne futurae
stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.

ἀσπίδα αὐτοῦ κεφάλαιον παντὸς ὅ,τι συμβαίνει ἐν τῷ κόσμῳ. Δὲν φαίνεται, ὡς ἂν ὁ Βιργίλιος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑπερβῆ τὸν Ἕλληνα κατὰ τὴν σύλληψιν τῶν θεμάτων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν εἰκόνων, ἠθέλησε νὰ ὑπερακοντίσῃ αὐτὸν τοῦλάχιστον κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν; Καὶ τί θὰ ἦτο μᾶλλον παιδαριῶδες τοῦτου;

129. *Aeneid. lib. VIII. v. 447-454.*

ΙΘ'.

130. Ἰούλιος Καῖσαρ Σάλιγγερ, ὁ ἐπικαλούμενος πρεσβύτερος πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ διακεκριμένου φιλολόγου, γεννηθεὶς ἐν Παδοῦῃ τὸ 1484, καὶ ἀποθανὼν ἐν Γαλλίᾳ τὸ 1558, συνέγραψε Ποιητικὴν εἰς 7 βιβλία. — Κάρολος Περρόλτ (1628 — 1703) γάλλος ποιητὴς καὶ αἰσθητικὸς, ὑπερασπιστὴς τῆς καλαιουθεσίας τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἀρχαίων (*Parallèle des anciens et des modernes. Paris 1688—92.*) — Ἰ. Τερρασσὼν (1670—1750), γάλλος ἀρχαιοδίφης, γράφας κριτικὰς πραγματείας περὶ τῆς Ὀμήρου Ἰλιάδος. — J. Βοϊνὴν (1663—1726), ὑπερασπιστὴς τοῦ Ὀμήρου (*Apologie d'Homère et du bouclier d'Achille.*)

Σ. τ. Μ.

130a. *Sed in scuto ejus Amazonum proelium coelavit intumescente ambitu parmae; ejusdem concava parte Deorum et Gigantum dimicationem.* (Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας τῆς ἀσπίδος αὐτοῦ ἐτόρευσε τὴν μάχην τῶν Ἀμαζόνων, εἰς δὲ τὰ κοίλα μέρη τὴν πάλην τῶν Θεῶν καὶ τῶν Γιγάντων). *Plinius. XXXVI. Sect. 4. p. 726. Edit. Hard.*

131. Ἰλιάδ. στ. 497 - 508.

132. Στ. 509—540.

133. Ἡ πρώτη ἀρχεται ἀπὸ τοῦ στίχου 483 καὶ καταλήγει εἰς τὸν στίχον 489 ἢ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 490—509 ἢ τρίτη ἀπὸ τοῦ 510—540 ἢ τετάρτη ἀπὸ τοῦ 541—549 ἢ πέμπτη ἀπὸ τοῦ 550—560 ἢ ἕκτη ἀπὸ τοῦ 561—572 ἢ ἑβδόμη ἀπὸ τοῦ 573—586 ἢ ὄγδοη ἀπὸ τοῦ 587—589 ἢ ἐνάτη ἀπὸ τοῦ 590—605 καὶ ἡ δεκάτη ἀπὸ τοῦ 606—608. Μόνον ἡ τρίτη εἰκὼν δὲν προοιμιάζεται διὰ τῶν μνημονευθεισῶν λέξεων ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς δευτέρας «ἐν δὲ δύο ποιήσε πό-

λεις», καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ πράγματος ἀρκούντως γίνεται δῆλον, ὅτι αὕτη πρέπει νὰ ᾔηε ἰδιαίτερα τις εἰκῶν.

134. Φωκικά. κεφ. XXV—XXXI.

135. Ἴνα δείξω, ὅτι δὲν εἶπον ὑπερβολὴν περὶ τοῦ Pope, παραθέτω ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς γλώσσει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου ἐξ αὐτοῦ ληφθέντος χωρίου (Iliad. Vol. V. Obs. p. 61). That he was so stranger to aerial Perspective, appears in his expressly marking the distance of object from object: he tells us etc. λέγω, ὅτι ὁ Pope μετεχειρίσθη ἐνταῦθα πατάσασιν σαφεινῶς τὴν ἔκφρασιν aerial Perspective (Perspective aérienne, ἡ διὰ τοῦ ἀέρος ἀποψίς), διότι αὕτη οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀποστάσεως μειούμενα μεγέθη, ἀλλὰ σημαίνει ἀπλῶς τὴν ἐξασθένεισιν καὶ ἀλλοίωσιν τῶν χρωμάτων ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἀέρος, ἢ τοῦ περιβάλλοντος, δι' οὗ βλέπομεν αὐτά. Μόνον εἰς τὸν παντελῶς ἀγνοοῦντα τὸ πρᾶγμα, ἦτο συγκεχωρημένον νὰ διαπράξῃ τὸ σφάλμα τοῦτο.

136. Betrachtungen über die Malerei S. 185.

137. Ἐργράφη ἐν ἔτει 1763.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
Κ'

138. Κωνσταντῖνος ὁ Μανασῆς, ζήσας περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατοστατηρίδος, συνέγραψε «Σύνοψιν Ἱστορικὴν» εἰς 7000 περίπου στίχους, πρὸς δὲ καὶ ἐρωτικὸν τι ποίημα «Τὰ κατ' Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν», ἐξ οὗ ὀλίγοι μόνον στίχοι περιεσώθησαν.

Σημ. τ. Μετ.

139. Σύνοψις Ἱστορικὴ, στ. 1157. Ἡ κυρία Dacier ἔστρεξε λίαν τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Μανασῆ, πλὴν τῶν ταυτολογιῶν: De Helene pulchritudine omnium optime Constantinus Manasses, nisi in eo tautologiam reprehendas. (Ad Dictyn Cretensem lib. 1. cap. 3. 5.) Ἀναφέρει δ' ὠσαύτως, κατὰ τὸν Μεξεριᾶκ (Comment. sur les Epîtres d'Ovide T. II p. 361) τὰς περιγραφὰς τοῦ κάλλους τῆς Ἑλένης ὑπὸ τοῦ Φρυγίου Λάρχητος καὶ τοῦ Κεδρηνοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ εὑρίσκειται χαρακτηρ ὀλίγον παραδόξος. Ὁ Λάρχητος δηλαδὴ λέγει περὶ τῆς Ἑλένης (cap. 12. p. 14, 15 Meister),

ὅτι εἶχε κηλῖδα μεταξὺ τῶν ὀφρύων: notam inter duo supercilia habentem. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἦτο βεβαίως ὠραῖον. Ἐπεθύμουν νὰ ἐξέφραζεν ἡ Γαλάτις τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτῆς. Τὸ κατ' ἐμὲ θεωρῶ τὴν λέξιν notam ὡς παρεφθαρμένην, καὶ φρονῶ, ὅτι ὁ Λάρχητος ἤθελε νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ καλουμένου παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι «μεσοφρύου», παρὰ δὲ τοῖς Λατίνοις glabella. Ὁ Μανασῆς ἐννοεῖ, ὅτι αἱ ὀφρυὲς τῆς Ἑλένης δὲν ἦσαν συνηνωμέναι, ἀλλ' ἐχωρίζοντο διὰ τινος ἐν τῷ μεταξὺ μικροῦ χώρου. Ἡ καλαισθησία τῶν ἀρχαίων ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἐποίκιλλεν. Οἱ μὲν ἔστρεγον τὸ μεσόφρυον, οἱ δὲ ὄχι. (Junius de Pictura, Vet. lib. III. cap. 9, pag. 245). Ὁ Ἀνακρέων ἐτήρησε τὴν μέσην ὁδόν: αἱ ὀφρυὲς τῆς ἀγαπητῆς αὐτοῦ δὲν ἦσαν οὔτε ἐπαισθητῶς κεχωρισμένα, οὔτε ἐντελῶς συνηνωμένα, συνέτρεχον λεληθότως εἰς ἓν μόνον σημεῖον. Οὕτω λέγει τῷ τεχνίτῃ, ὅστις ἐμελλε νὰ ζωγραφῆσῃ αὐτὴν (Ῥοδὴ 28):

Τὸ μεσόφρυον δὲ μή μοι
διάκοπτε, μήτε μίση,
ἔχέτω δ' ὅπως ἐκείνη,
τὸ μελιχρόνιστον σύνοφρυον
βλεφάρων ἵτυν κλειαινίην.

Οὕτως ἀναγινώσκει τὸ χωρίον ὁ Ραιῖω, ἂν καὶ ἄνευ τῆς γραφῆς ταύτης ὁ νοῦς ᾔηε ὁ αὐτός, καὶ δὲν ἠστόχησεν αὐτοῦ ὁ Ἑρρῖκος Στέφανος:

Supercilii nigrantes
discrimina nec arcus,
confundito nec illos:
sed junge sic ut anceps
divortium relinquas
quale esse cernis ipsi.

Ἄλλ' ἂν ἐπέτυχον τὸν νοῦν τοῦ Λάρχητος, τί ἔπρεπε τότε ν' ἀναγνώσκεις ἀντὶ τῆς λέξεως notam; Μή τοι mora; Διότι εἶνε βέβαιον, ὅτι mora δὲν σημαίνει μόνον τὸ πρό τινος συμβησομένου χρονικὸν διάστημα, ἀλλὰ καὶ τὸν μεταξὺ δύο ἀντικειμένων χώρον.

* Μέσφ τῶν ἀνησύχων ἤθελα πετρῶν
νὰ ἐρριπτόμην κόλυμα,

εὐχεται ὁ μανόμενος Ἡρακλῆς παρὰ Σενέκα (στ. 1215), ὅπερ χωρίον ὁ Γρονόβιος εὐστόχως ἐρμηνεύει: *Optat se medium jacere inter duas Symplegades, illarum velut moram impedimentum, obicem; qui eas moretur, vetet aut satis arcte coniungi aut rursus distrahi.* (ἐπιθυμῆι νὰ ῥιφθῆ μεταξὺ τῶν δύο συμπληγάδων, οἷονεὶ κόλυμα ἐκείνων ὥστε νὰ ἐπιβραδύνη, νὰ κωλύσῃ αὐτὰς ἢ στενωῶς νὰ συζευχθῶσιν, ἢ πάλιν νὰ διασπασθῶσιν). Ἐπίσης παρὰ τῷ αὐτῷ ποιητῇ *lacertorum morae* σημαίνει *juncturae* (Sch. oederus ad. v. 762 Thyest).

148. *Orlando furioso, Canto VII. St. II — 15.* «Ἡ διάπλασις τοῦ σώματος αὐτῆς ἦτο τόσον θελκτική, οἷαν μόνον σοφοὶ ζωγράφοι ἠδύνατο νὰ φαντασθῶσιν. Ἐνώπιον τῆς ξανθῆς, μακρᾶς καὶ βοστρυχώδους κόμης αὐτῆς ὠχρία καὶ ὁ λαμπρότερος χρυσοῦς. Ἐπὶ τῶν τρυφερῶν παρειῶν ἐπὶνθει τὸ ἀναμεμιγμένον χρῶμα τῶν ῥόδων καὶ τῶν κρίνων. Τὸ φαιδρὸν μέτωπον, τὸ σύμμετρον, ἦτο ἐκ λείου ἐλέφαντος. Κάτωθεν δύο μελανῶν, λεπτοτάτων τόξων, ἔλαμπον δύο μαῦροι ὀφθαλμοί, ἢ μᾶλλον δύο κάκιστοι, ἢ καὶ οὐκ ὅμοιοι περιεστρέφον ἐρασμίως καὶ βραδέως περιστρέφοντο. Περὶ αὐτὴν ἐφαίνετο ὁ ἔρωσ παίζων καὶ περρυγίζων· ἐκ τούτων ἐφαίνετο ἐκκενῶν ὀλόκληρον τὴν φαρέτραν αὐτοῦ καὶ κλέπτων φανερὰ τὰς καρδίας. Κάθετος διὰ μέσον τοῦ προσώπου καταβαίνει ἡ ῥίς, εἰς ἣν οὐδ' ὁ φθόνος θὰ εὐρισκέτι ἐπίρογον. Ὑπ' αὐτὴν κεῖται, ὡς μεταξὺ δύο μικρῶν κοιλάδων τὸ στόμα, κεκαλυμμένον ὑπὸ τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῷ κινναβάρεως, μετὰ δύο σειρῶν ἐκλεκτῶν μαργαριτῶν, οὗς ὠραῖον, γλυκὺ χεῖλος κρύπτει καὶ φανερώνει. Ἐπεῦθεν ἐξέρχονται οἱ θελκτικοὶ λόγοι, οἱ καταλύγοντες πᾶσαν σκληρὰν καὶ αἰσχυρὰν καρδίαν. Ἐδῶ μορφοῦται τὸ ἐράσιμον. ἐκεῖνο μειδίαμα, τὸ ἀνοῖγον τὸν παράδεισον εἰς τὴν γῆν. Λευκὴ χιών ὁ ὠραῖος λαιμός, καὶ γάλα τὸ στήθος, ὁ λαιμός στογγύλος, τὸ στήθος σφογιῶν καὶ εὐρύ. Δύο τρυφερὰ ἐκ καθαροῦ ἐλεφαντόδοντος μήλα ἀνασείονται ἠρόμα, ὡς τὰ κύματα εἰς τὴν ἀκροτάτην ζώνην τῆς ἀκτῆς, ὅταν παυγνώδης αὔρα θωπεύῃ τὴν θάλασσαν. Τὰ λοιπὰ μέλη

* Ego inquieta montium jaceam mora

οὔτε ὁ Ἄργος θὰ ἠδύνατο νὰ ἴδῃ. Ἄλλ' ἦτο εὐκόλον νὰ κρίνη τις, ὅτι, ὅ,τι ἐφαίνετο ἦτο ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ὅ,τι ἐκρύπτετο. Οἱ βραχιόνες δεικνύονται ἐν ὄλῃ αὐτῶν τῇ συμμετρίᾳ, ἢ λευκὴ χεὶρ ἐπιμήκης πως καὶ στενὴ ἐν τῷ πλάτει αὐτῆς, ἐξ ἧς οὔτε ἁρμός, οὔτε φλέψ ἐξέρχει.

140. Τὸ πανδαιμόνιον εἶνε τὸ παλάτιον τοῦ Σατανᾶ ἐν τῷ Ἀπολεσθέντι Παραδείσῳ τοῦ Μίλτωνος).
Σημ. τ. Μετ.

141. *Dialogo della Pittura, intitolato l' Aretino, Firenze 1735. p. 175.* «Ἄν οἱ ζωγράφοι θέλωσι νὰ εὕρωσι τέλειον πρότυπον ὠραίας γυναικός, ἃς ἀναγνώσσοι τὰς στοροφὰς ταύτας τοῦ Ἀριόστου, ὅπου περιγράφει μετὰ θαυμασίας τέχνης τὰ κάλλη τῆς γοήσεως Ἀλκίνης· θὰ ἴδωσιν ἐπίσης, ὅτι οἱ καλοὶ ποιηταὶ εἶνε καὶ ζωγράφοι». (Ὁ Dolce ἦτο ἰταλὸς λόγιος καὶ ποιητὴς (1508 — 1566). Τὸν περὶ ζωγραφικῆς διάλογόν του ὠνόμασεν Ἀρετῖνον, ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ διαλεγόμενον ὁμωνύμου συγγραφέως).
Σημ. τ. Μετ.

142. Αὐτόθι: «Ἴδόν ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν συμμετρίαν, ὁ εὐφρέστατος Ἀριόστος ἐποδεικνύει τὴν καλλιτέραν, ἣν ἠθέλειον δνηθῆ νὰ πλάσωσιν αἱ χεῖρες τῶν ἐξοχωτέρων ζωγράφων μεταχειρισθεῖς τὴν λέξιν ταύτην *industria*, ἵνα δηλώσῃ τὴν μελέτην, τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὸν καλὸν τεχνίτην».
143. Αὐτόθι σ. 182. «Ὁ Dolce ὁ Ἀριόστος χρωματίζει, καὶ εἰς τὸν χρωματισμὸν τοῦτον δείκνυνται ἐφάμλλος τοῦ Τιτσιανοῦ».

144 (Αὐτόθι σ. 180) «Ἡδύνατο ὁ Ἀριόστος ὡς εἶπε ξανθὴ κόμη, νὰ εἴπῃ χρυσοῦ κόμη· ἀλλὰ τῷ ἐφάνη ἴσως ὅτι ἡ ἔκφρασις ἐνεῖχε πολὺν τὸ ποιητικόν. Ἐξ οὗ συμπεραίνεται, ὅτι ὁ ζωγράφος δύναται νὰ μιμηθῆ τὸν χρυσοῦν, καὶ ὅχι νὰ τὸν θέσῃ (ὡς πράττουσιν οἱ μικρογράφοι) εἰς τὰς εἰκόνας αὐτοῦ· εἰς τρόπον ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ κόμη δὲν εἶνε χρυσοῦ, ἀλλ' ὅτι φαίνεται λάμπουσα ὡς χρυσοῦ». «Ὅ,τι ὁ Dolce ἐν τοῖς ἐπομένοις παραθέτει ἐκ τοῦ Ἀθηναίου εἶναι ἀξιοσημείωτον, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι τοῦτο δὲν εὐρίσκειται αὐτόθι ἐντελῶς οὕτω. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐν ἄλλῳ τόπῳ».

145. (Αὐτόθι σ. 183). «Ἡ ῥίς ἢ εὐθύγραμμος εἶχε κατὰ τὸ φαινόμενον ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τοὺς τύπους ἐκείνους τῆς ῥιγῆς, οὗς βλέπομεν ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν ὠραίων ὁρμαίων γυναικῶν τῆς ἀρχαῖότητος.»

146. *Aeneid* IV. v. 136.

147. Τοῦτο εἶπεν ὁ Ζεῦς πρὸς τινὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὅστις ἐξωγράφησεν Ἑλένην πολλῶ χροσῶ κεκοσμημένην, ἣτις ὠνομάσθη διὰ τοῦτο « πολύχρυσος ». (Κλήμ. Ἀλεξ. προτροπετ. II. 1).

Σημ. τ. Μετ.

148. Ὁδὴ 28. στ. 33. καὶ 29 στ. 27 καὶ 43.

149. *Εἰκόνας* § 3. T. B. σ. 461. ἔκδ. *Reits*.

KA'

150. Ἰλιάδ. Γ. στ. 121.

151. *Αὐτ.* στ. 319 [μᾶλλον 329].

152. *Αὐτ.* στ. 156—158.

153. Μᾶλλον « Κόρινθα », διότι Λεσβία ἐκαλεῖτο ἡ ἐρωμένη τοῦ Κατούλλου.

Σημ. τ. Μετ.

KB'

154. *Val. Maximus lib. III. Cap. 7. Aioniosus Ἀλικαρνασσεύς. Τέχνη Ρητορική, κεφ. 12 περὶ λόγων ἑξελίξεως.*

155. *Fabricii Biblioth. Graec. Lib. II cap. v. p. 345.*

156. Ὁ Πλίνιος λέγει περὶ τοῦ Ἀπελλοῦ (*Lib. XXXV. sect. 36. p. 698. Edit. Hard.*): *Fecit et Dianam sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus videtur id ipsum describentis.* (Ἐποίησε καὶ Ἀρτεμιν ἀναμεγμένην εἰς τὸν χορὸν θνουσῶν παρθένων· καὶ φαίνεται ὑπερετήσας ἐν τούτοις τοὺς στίχους τοῦ Ὁμήρου περιγράφαντος αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον). Οὐδὲν τοῦ ἐπαίνου τούτου ἀληθέστερον. Ὁραῖαι Νύμφαι περὶ θεὰν ὠραίαν, ἣς τὸ ἡγεμονικὸν μέτωπον ὑπερέχει αὐτῶν, εἶνε βεβαίως θέμα ἀρμοδιώτερον πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, ἢ πρὸς τὴν ποιήσιν. Ἀλλὰ τὸ *sacrificantium* μοι φαίνεται λίαν ὑποπτον. Τί ζητεῖ ἡ θεὰ μεταξὺ τῶν θνουσῶν παρθένων; Καὶ εἶνε αὕτη ἡ ἀσχολία, ἣν ἀπονέμει ὁ Ὁμηρος εἰς τὰς συμπαιγνίας τῆς Ἀρτέμιδος; Οὐδαμῶς· αὐταὶ διαπορεύονται μετ' αὐτῆς ὄρη καὶ δάση, θηρεύουσι, παίζουσι, ὀρχοῦνται (Ὀδυσσ. Z. στ. 102—106):

Οἷη δ' Ἀρτεμὺς εἰσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Ταύγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείης ἐλάφοισιν·
τῇ δὲ θ' ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
ἀγρονόμοι παίζουσι·

ὁ Πλίνιος λοιπὸν δὲν θὰ ἔγραφε *sacrificantium*, ἀλλὰ *venantium* (θηρευουσῶν), ἢ τι ὅμοιον, ἴσως *sylvis vagantium* (πλανωμένων εἰς τοὺς δρυμούς), ἣτις διόρθωσις θὰ εἶχε περιέπων τὸν ἀριθμὸν τῶν μεταλλαγέντων στοιχείων. Ἀλλὰ πρὸς τὸ δηρικὸν «παίζουσι» θὰ ἤρμοξε τὰ μάλιστα ἡ λέξις *sallantium*· καὶ ὁ Βιογύλιος δὲ ἀπομύμενος τὸ χωρίον τοῦτο ποιῆ τὴν Ἀρτεμιν χορεύουσαν μετὰ τῶν Νυμφῶν αὐτῆς. (*Aeneid. v. 497. 498 [μᾶλλον 498. 499.]*):

* Εἰς τοῦ Εὐρώτα τὰς ὄχθας ἡ Ἀρτεμὺς, ἢ εἰς τοῦ Κύνθου τὰς κορυφὰς τοὺς χοροὺς οὕτως ἄγει.

Παράδοxon ιδέαν ἐκφέρει περὶ τούτου ὁ Spence (*Polymetis Dial. VIII. p. 102*). *This Diana λέγει, both in the picture and in the description, was the Diana Venatrix, tho' she was not represented either by Virgil, or Apelles, or Homer, as hunting with her Nymphs; but as employed with them in that sort of dances which of old were regarded as very solemn acts of devotion.* (Ἡ Ἀρτεμὺς αὕτη ἐν τε τῇ ζωγραφικῇ καὶ ταῖς ποιητικαῖς περιγραφαῖς ἦτο Ἀρτεμὺς ἢ Ἀγροτέρα, ἀν καὶ οὔτε ὁ Βιογύλιος, οὔτε ὁ Ἀπελλῆς, οὔτε ὁ Ὁμηρος παρέστησαν αὐτὴν θηρεύουσαν μετὰ τῶν Νυμφῶν αὐτῆς, ἀλλ' ἀσχολουμένην μετ' αὐτῶν εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν χορῶν, οὗς ἐθεώρουσαν πάλαι ὡς ἀποτελοῦντας μέρος τῆς λατρείας). Ἐν τινὶ δὲ ὑποσημειώσει προσεπιφέρει: *The expression of παίζειν, used by Homer on this occasion, is scarce proper for hunting; as that of, Choros exercere, in Virgil, should be understood of the religious dances of old, because dancing, in the old Roman idea of it, was indecent even for men, in public; unless it were the*

* *Qualis in Eurotae ripis, aut per junga Cynthi. exercet Diana choros — —*

sort of dances used in Honour of Mars, or Bacchus, or some other of their gods. (Ἡ λέξις παίζειν, ἣν ὁ Ὀμηρος ἐν ταῦθα μεταχειρίζεται, οὐδόλως ἀρμόζει τῷ θρηῶν ἐπίσης τὸ Choros exercere τοῦ Βιοργιλίου ἐπρεπε νὰ ἐννοῇ τοὺς θρησκευτικὸς χοροὺς τῶν ἀρχαίων, διότι ὁ χορὸς κατὰ τὴν ἰδέαν ἦν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι, ἦτο ἀπρεπὴς καὶ εἰς ἄνδρας ἀκόμη δημοσίᾳ τελούμενος, ἐκτὸς ἐὰν ἦτο ἐκ τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως, ἢ τοῦ Βάκχου ἢ ἄλλου τινὸς θεοῦ). Ὁ Spence δηλαδὴ ἐννοεῖ τοὺς ἐπισημοὺς ἐκείνους, τοὺς συγκαταλεγόμενους παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἰς τὰς ἱεροτελεστικὰς πράξεις. Ἐξ οὗ, φρονεῖ, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πλίνου χοῖσις τῆς λέξεως sacrificare: It is in consequence of this that Pliny in speaking of Diana's Nymphs on this very occasion, uses the word sacrificare of them; which quite determines these dances of theirs to have been of the religious kind. (Ἐνεκα τούτου ὁ Πλίνος, ὀμιλῶν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ περὶ τῶν Νυμφῶν τῆς Ἀρτέμιδος, μεταχειρίζεται τὴν λέξιν sacrificare, ἣς καθορίζει ἀκριβῶς τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τῶν χορῶν αὐτῶν.) Ἀησμονεῖ, ὅτι παρὰ Βιοργιλίου καὶ ἄλλων ἀρχαίων: Diana choros. Ἄν λοιπὸν ὁ χορὸς οὗτος ἦτο θρησκευτικὸς, πρὸς τιμὴν τίνος ἐχώρευεν αὐτὸν ἢ Ἄρεως; Πρὸς τιμὴν ἑαυτῆς ἢ ἄλλης τινὸς θεότητος; Ἀμφότερα εἶνε ἄτοπα. Καὶ διότι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ἐθεώρουν τὸν χορὸν ἐν γένει ὡς οὐχὶ τόσον ἀρμόζοντα εἰς πρόσωπα σεμνά, ἐπρεπε διὰ τοῦτο οἱ ποιηταὶ αὐτῶν νὰ μεταφέρωσι τὴν σοβαρότητα τοῦ λαοῦ αὐτῶν εἰς τὰ τῶν θεῶν ἔθιμα, ἵνα καθωρίσθησαν παντάπασιν ἄλλως ὑπὸ τῶν ἀρχαιότερων Ἑλλήνων ποιητῶν; Ὅταν ὁ Ὀράτιος λέγῃ περὶ τῆς Ἀφροδίτης (Od. IV. lib. I [v. 5]:

* Ἄγει χοροὺς ἢ Κυθήρεια ἢ δ' εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης
συμπλεγμένα με Νύμφας αἰδήμονες χάριτες, πλήσσουν
με ἀμοιβαῖον τὸ ἔδαφος πόδα,

ἦσαν οὗτοι ἐπίσης ἱεροὶ θρησκευτικοὶ χοροί; Ἀλλὰ δαπανῶ πολλὰς λέξεις περὶ τούτης παραδοξολογίας.

* Jam Cytherea choros ducit Venus, imminente luna:
junctaeque Nymphis Gratiae decentes
alterno terram quatiant pede — —

157. Ἰλιάδ. Α. στ. 528. Valerius Maximus lib. III cap. 7.
158. Plinius lib. X. sect. 51. p. 616 ed Hard.

159. Ὁ αὐτός, lib. XXXIV. sect 19. p. 651. Ipse tamen corporum tenus curiosus, animi sensus non expressisse videtur, capillum quoque et pubem non emendatius fecisse, quam rudis antiquitas instituisset.

(Ἄλλ' ὁ αὐτὸς ἐπιμελούμενος λίαν τῶν σωματίων, φαίνεται ὅτι δὲν ἐξέφρασε τὰ ψυχικὰ συναισθήματα, οὐδὲ κατεσκεύασε τὴν κόμην καὶ τοὺς λούλους ἀμεμπτοτέρους τῆς ἀγροίκου ἀρχαιότητος).

160. Αἰτ. Hic primus nervos et venas expressit, capillum = que diligentius. (Οὗτος πρῶτος ἐξέφρασε τὰ νεῦρα καὶ τὰς φλέβας καὶ πλειότερον ἐπεμελήθη τῆς κόμης).

161. Zergliederung der Schönheit σ. 47. Berl. Ausg.

(Ὁ Οὐίλλιαμ Hogarth, (1697 - 1764), ὁ γνωστὸς ἄγγλος ζωγράφος καὶ χαλκογράφος, ἔγραψεν ἐν ἔτει 1753 τὸ ἀνωτέρω μνημονούμενον ἔργον.)
Σημ. τ. Μετ.

162. Ἰλιάδ. Γ. στ. 210. 211.

ΑΘΗΝΩΝ

163. Philos. Schriften des Hrn. Moses Mendelssohn. T. II. p. 23. (ὁ Μένδελσον (1729 - 1786), φίλος τοῦ Λέσσιγγ, ἔγραψε πολλὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα· γνωστοτάτη δὲ εἶνε ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθεῖσα διασκευὴ τοῦ Πλατωνικοῦ Διαλόγου «Φαίδωνος». Σημ. τ. Μετ.).

164. Ὁ Οὐίλλιαμ Wycherley (1640 - 1715), κατήγετο ἐκ πλουσίου, ἀρχαίου εὐγενοῦς οἴκου, καὶ ἦτο γνωστὸς ὡς κωμφοδοποιός, καὶ ὡς ἄνθρωπος κούφος τὰ ἦθη καὶ τὸν χαρακτῆρα. Σημ. τ. Μετ.

165. Ποιητικὴ, κεφ. Ε'.

166. Ὀμήρου παραλειπόμενα, Α. στ. 720 - 778.

167. King Lear. Act. I. Sc. VI.

168. The Life and Death of Richard III. Act. I. Sc. I.

ΚΔ'

169. Briefe die neueste Litteratur betreffend Th. V. S. 102. (Οὗτος εἶνε ὁ ἄνω μνημονευθεὶς φίλος τοῦ Λέσσιγγ Μωϋσῆς Μένδελσον Σ. Μ.)

170. Ποιητική. Κεφ. Α.

171. *Klotzii Epistolae Homericæ. p. 33 et seq.*

ΚΕ'.

172. (Μένδελσον) *Briefe die neueste Litter. betr. Th. V. S. 103.*

173. Νεφέλει, στ. 170—174.

174. Ἄγγλος πολιτικός καὶ συγγραφεὺς πλήρης πνεύματος καὶ εὐτραπέλειας. (1694—1773).

175. *The Connoisseur, Vol. 1. No. 21.* Οὕτω περιγράφεται τὸ κάλλος τῆς Κνονηκωαίθα: *He was struck with the glossy hue of her complexion, which shone like the jetty down on the black hogs of Hessaqua; he was ravished with the prest gristle of her nose; and his eyes dwelt with admiration on the flaccid beauties of her breasts, which descended to her navel.*

(Ἐξεπλάγη πρὸ τῆς λάμψεως τῆς ἐπιδερμίδος αὐτῆς ὁμοίως πρὸς τὸ στιλπνὸν τρίχωμα τῶν μαύρων χοίρων τῆς Ἡσσακωαίθης ἐρηγεμένη ὑπὸ τοῦ συμπεπαισμένου χόνδρου τῆς ἄτης αὐτῆς καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ προσηλοῦντο μετὰ θανμασμοῦ εἰς τὰ πλαδαρὰ κάλλη τῶν μαστῶν αὐτῆς, κρεμαμένων μέχρις ὀμφαλοῦ.) Καὶ τί προσέθηκεν ἡ τέχνη, ἵνα ἀναδείξῃ ἔτι μᾶλλον τόσα θέληγτρα;

She made a varnish of the fat of goats mixed with soot, with which she anointed her whole body, as she stood beneath the rays of the sun; her locks were clotted with molted grease, and powdered with the yellow dust of Buchu; her face, which shone like the polished ebony, was beautifully varied with spots of red earth, and appeared like the sable curtain of the night bespangled with stars; she sprinkled her limbs with wood—ashes, and perfumed them with the dung of Stinkbingsem. Her arms and legs were entwined with the shining entrails of an heifer: from her neck there hung a pouch composed of the stomach of a kid; the wings of an osfrich overshadowed the fleshy

promontories behind; and before she wore an apron formed of the shaggy ears of a lion Ἐπισυνάπτω ἀκόμη τὴν τελετὴν τῆς συζεύξεως τοῦ ἐρωτευμένου ζεύγους. The Surri of Chief Priest approached them, and in a deep voice chanted the nuptial rites to the melodious grumbling of the Gom-Gom; and at the same time (according to the manner of Caffraria) bedewed them plentifully with the urinary benediction. The bride and bridegroom rubbed in the precious stream with extasy; while the briny drops trickled from their bodies; like the oozy surge from the rocks of Chirigriqua.

(Κατεσκεύασεν αὐτὴ ἐπίχρισμα ἐκ λίπους αἰγός, μεμιγμένον μετ' ἀσβόλης, δι' οὗ ἤλειπεν ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῆς καὶ ἐστάθη ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου· συνεκόλλησε τοὺς βοστρύχους αὐτῆς δι' ἀναλελυμένου λίπους, καὶ ἐπέπασεν αὐτοῖς τὴν κιστρίνην κόνην τοῦ Buchu; τὸ πρόσωπον αὐτῆς, λάμπον ὡς ἔβενος ἐστιλβωμένος, ἦτο περικαλλῶς πεποικιλμένον διὰ σιγμάτων γῆς ἐρυθρᾶς, καὶ ὁμοίαζε τὸν σκοτεινὸν πέπλον τῆς νυκτὸς τὴν ἐστρωμένον δι' ἀστέρων. Ἐπέπασεν εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ἄφρον καὶ τὰ ἔμυρσε διὰ κόπρον τοῦ Stinkbingsem. Περὶ τοὺς βραχίονας καὶ τὰς κνήμας αὐτῆς ἦσαν περιειλιγμένα τὰ στιλβοντα ἐντόσθια δαμάλεως. Ἀπὸ τοῦ τραχήλου αὐτῆς ἐκρέματο θυλάκιον ἐκ στομάχου ἐριφίου· αἱ πτέρυγες στρουθοκαμήλου ἐσκίαζον τὰ σαρκώδη ἀκρωτήρια τῶν ὀπισθίων αὐτῆς· ἔμπροσθεν δ' ἐφόρει περιζῶμα ἐξ ὀρθοτριχῶν ὄτων λέοντος. Ὁ Surri, ἢ ὁ πρωθυερεὺς ἐπλησίασεν αὐτοὺς καὶ μετὰ φωνῆς βαθείας ἔψαλε τὴν γαμήλιον ἀκολουθίαν, συνοδοιμομένην ὑπὸ τοῦ μελωδικοῦ βόμβου τοῦ Gom — Gom, καὶ συγχρόνως, κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς Καφφρερίας ἐξοράτισεν αὐτοὺς ἀφθόνως διὰ τοῦ οὐρικοῦ ἀγιάσματος. Οἱ νεόνυμφοι ἐτίβοντο ἐν ἐκστάσει διὰ τοῦ πολυτίμου ὕγρου, ἐνῶ αἱ ἄλμυραὶ σταγόνες ἔρρεον ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὡς τὸ ἕνωδες κῆμα ἀπὸ τοὺς βράχους τοῦ Chirigriqua.)

176. Περὶ ὕψους, τμήμα η', σ. 15 ἐκδ. T. Fabri.

177. Ἄσπις Ἡρακλέους στ. 266.

178. Φίλοκτ. στ. 31—39.

179. *Aeneid lib. II. v. 277.*
 180. *Metamorph. VI. v. 397 [μᾶλλον 387].*
 181. *Metamorph. VIII. v. 809.*
 182. Ὕμνος εἰς Δήμητραν. στ. 111 - 116.
 183. Ἀργοναυτ. βιβλ. Β'. στ. 228 — 233.
 184. *Beaumont (1586—1616) καὶ Fletcher (1576—1625)*
 σύγχρονος καὶ ἀντίζηλος τοῦ Σαιξπήρου. Σ. τ. Μ.

185. *The Sea Voyage. Act. III. Sc. I.* Γάλλος πειρατὴς ἐξώκειλεν εἰς ἐρημόν τινα νῆσον. Πλεονεξία καὶ φθόνος φέρουσιν εἰς διάσπασιν τὸ πλήρωμα αὐτοῦ καὶ παρέχουσι τὴν εὐκαιρίαν εἰς δύο ἀθλίους, φρικωδῶς πρὸ πολλοῦ λιμώτιοντος ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, νὰ ἀναγκασθῶσι μετὰ τοῦ πλοίου εἰς τὸ πέλαγος. Οὕτω δὲ πάντων τῶν πρὸς ζωάρχειαν διὰ μιᾶς στερηθέντες βλέπουσιν οἱ οὐτιδανοὶ ἐκεῖνοι ἐγγίζοντα τὸν φρικτότατον θάνατον, καὶ ἐκφράζουσι πρὸς ἀλλήλους τὴν πείναν καὶ ἀπελυσίαν αὐτῶν ὡς ἀκολούθως:

Lamure. ὦ, τί ἀντάρα ἔχω στὸ στομάχι μου!
 πῶς γουργουρίζουν τὰ ἄδρανα μου τ' ἄντρα.
 Μὲ καίουν ἢ πληγές μου ἀμποτε ξανά
 νᾶτρεχαν αἷμα, γιὰ νὰ ἔχω κάτι τι
 τὴν δίψαν μου νὰ σβύσω.

Franville. Καλοπέρασι
 ποῦ στὸ νοικοκυριό μου εἶχαν οἱ σκύλοι μου!
 τί ἀποθήκη, ἀποθήκη ὀλόκληρη
 μὲ κόκκαλα καὶ κόρες, κόρες μπόλικες!
 Ὁϊμέ, τί πείνα μὲ σπαράζει φοβερή!—

Lamure. Λοιπὸν τί νέα;
 Morillar. Βρῆκες κρέας πουθενά;

Franville. Οὔτε μιὰ βοῦκα. Πέτρες ἄλλο τίποτε,
 μὰ νὰ ροκανισθοῦνε φοβερὰ σκληρές.
 Ἄν θέλῃς ἔχω λάσπην, ὅπου τρώγεται
 μὲ τὸ κουτάλι: λάσπη ἔκτακτη, πηκτὴ,
 μὰ βρῶμα τοῦ διαβόλου. Εἶνε καὶ κορμοὶ
 παλῆοι καὶ σάπιοι δένδρων, ἀλλὰ στὸ νησί

ὄλο δὲν βρίσκεις οὔτε φύλλο, οὔτε λούλουδο.
 Μ' αὐτὸ τί πρᾶμα εἶνε!
 Lamure. Καὶ τί βρωμερό!
 Morillar. Μοῦ μοιάζει σὰν φαρμάκι.
 Franville. Ἄδιάφορον,

νὰ τὸ καταβροχθίσω φθάνει νὰ μπορῶ
 εἶν' τὸ φαρμάκι φαγητὸ βασιλικό.
 Morillar. Δὲν ἔχεις παξιμάδια; οὔτε τρίμματα
 μέσα στὴν τσέπη; Πάρε τὸ σωκάρδι μου,
 καὶ τρία ψιχουλάκια δός μου μοναχά.
 Franville. Οὔτε κ' ἂν τρία μοῦδινες βασιλεία!

Ἄχ! φίλ', ἕνα κομμάτι κἂν νὰ εἶχαμεν
 ἀπὸ τὸν τράγο, ποῦ περιφρονούσαμεν.
 Lamure. Ἡ ἐποχὴ ἐκεῖν' ἦταν παράδεισος.
 Τῶν ποτηριῶν τ' ἀπόπια κἂν ἄς εἶχαμεν,
 ποῦ στὰ νυκτερινά μας φαγοπότια
 τὰ χύναμ' ἔτσι!

Morillar. Ἄχ, ἄς ἠμπορούσαμεν
 νὰ γλύφαμε μονάχα τὰ ποτήρια.

Ἄλλὰ ταῦτα εἶνε ὄχρὰ παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἐπομένην σκηνήν,
 ὅπου προσέρχεται ὁ χειρουργὸς τοῦ πλοίου.

Franville. Νὰ κ' ὁ γιατρός μας. Λέγε, βρῆκες τίποτε;
 Μειδιάσε μας, δόσε μας παρηγοριά.

Χειρουργός. Χάνομαι. Ἄς γελᾶσῃ, ὅποιος εἰμπορεῖ.
 Τίποτε δὲν εὗρηκα. Κ' ἐδῶ τίποτε
 νὰ γίνῃ κρέας χωρὶς θαῦμα δὲν μπορεῖ.
 Ὄχ, καὶ νὰ εἶχα τὰ κουτιά μου, τὰ ξαντά,
 τὰ φάρμακα, τὰ φτεῖλια, κ' ὄλα τὰ γλυκὰ
 τῆς φύσεως ἐκεῖνα βοηθήματα,
 τί φαγητὸν ὠραῖον θάκανα μ' αὐτά.

Morillar. Ἐχεις κανένα σαπουνάκι παλαιό;
 Χειρουργός. Ἄμποτε νὰ εἶχα.

Lamure. Τὸ χαρτί τοῦλάχιστον

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ποῦ τύλιγες ἐκεῖνα τ' ἀναληπτικά,
εἶτε τὰ χάπια.

Franville

Ἦ τῆ φούσκα τὴν καλὴ
μὲ τὸ δροσιστικὸ τὸ κλύσμα;

Morillar.

Ἔμεινε
κανένα μπλάστρι, ἢ παλῆθὸ κατάπλασμα;

Franville.

Καὶ δὲν μᾶς μέλει ποῦ τὸ ἐχρειασθησες.

Χειρουργός.

Παιδιά μου, δὲν ὑπάρχουν τέτοιες λιχουδιές.

Franville.

Τὸ λίπωμα, ποῦ τῶχεις κόψει ἀπ' τὸ κορμὶ
τοῦ ναύτη Οὔγου, πέ μας, τί τὸ ἔκαμες;
Βασιλικὸ τραπέζι θὰ εἴχαμε μ' αὐτό.

Χειρουργός.

Μωρὸς ποῦ ἤμουν, τῶρριζα στὴ θάλασσα.

Lamure.

Τί ἀπρονοησία δολοφονική!

186. Ἰταλὸς ζωγράφος (1484—1539) Σημ. τ. Μετ.

187. Richardson de la Peinture T. I. p. 74.

ΚΣ' ΑΚΑΔΗΜΙΑ

188. *Geschichte der Kunst*, S. 347.

189. Ὅχι Ἀπολλόδωρος, ἀλλὰ Πολύδωρος. Ὁ Πλίνιος εἶνε ὁ μόνος, ὅστις ὀνομάζει τοὺς τεχνίτας τούτους, καὶ δὲν ἐγνώριζον, ὅτι τὰ χειρόγραφα διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ. Ἄλλως τε ὁ Ἀρδοῦνιος βεβαίως θὰ ἐσημείου τοῦτο. Ἀλλὰ αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις ἀναγινώσκουσι πᾶσαι Πολύδωρος. Ὁ δὲ κύριος Βίγκελμαν ἀνέγραψεν Ἀπολλόδωρος βεβαίως ἐκ παραδρομῆς.

190. «Ἀθηνόδορος δὲ καὶ Λαμίας — οὗτοι δὲ Ἀρκάδες εἶσιν ἐκ Κλείτορος», Φωκικ. κερ. 9. σ. 819. Ἐκδ. Kuhn.

191. *Plinius lib XXXIV. sect. 19. p. 653. Edit. Hard.*

192. *Plinius XXXVI. sect. 4. p. 730.*

193. Βοιωτικὰ κερ. XXXIV. σελ. 778. Ἐκδ. Kuhn.

194. *Plinius lib. XXXVI. sect 4. p. 730.*

195. *Geschichte der Kunst Th. II. S. 331.*

196. *Plinius l. c. p. 727.*

197. *Ad. v. 7. lib II. Aeneid. καὶ ἰδίως ad v. 183 lib. XI.*

Ὅστε δὲν θὰ ἔσφαλλέ τις, ἂν ἤθελεν αὐξήσει διὰ τοιούτου ἔργου τὸν κατάλογον τῶν ἀπολεσθεισῶν γραφῶν τοῦ ἀνδρὸς τούτου.

198. *Plinius lib. XXXVI. sect. 4. p. 729.*

KZ'

199. *Geschichte der Kunst Th. II S. 347.*

200. *Plinius XXXVI. sect. 4. p. 730.*

201. *Libr. I P. 5. Edit. Hard.*

202. Τοῦλάχιστον ἤγητ' ὑπόσχεται νὰ πράξῃ τοῦτο: *quae suis locis reddam.* Ἄλλ' ἂν τὸ ἐλησμόνησεν ἐπιτελῶς, δύναται ὅμως νὰ τὸ ἐπραξεν ἐν παρόδῳ καὶ οὐχὶ οὔτω, ὡς προσδοκᾷ τις μετὰ τοιαύτην ὑπόσχεσιν. Γράφων π. χ. (*Lib. XXXV. sect. 39*): *Lysippus (ἂν. Elasippus) quoque Aeginae picturae suae inscripsit ἐνέκαυσεν (ἂν. ἐνέκαεν): quod profecto non fecisset, nisi encaustica inventa,* (καὶ ὁ Ἐλάσιππος ἐνέγραψεν εἰς τὴν ἐαυτοῦ ζωγραφίαν τῆς Αἰγίνης «ἐνέκαεν», ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ ἔπραττεν, ἂν δὲν εἶχεν ἐφεύρει τὴν ἐγκανστικήν), εἶνε φανερόν, ὅτι μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ἐνέκαυσε πρὸς ἀπόδειξιν ὅπως διαφόρου πράγματος. Ἄν ὅμως, ὡς ὁ Ἀρδοῦνιος φησὶν, ὁ Πλίνιος ἤθελε συγχρόνως νὰ δηλώσῃ αὐτὸ, ὡς ἐν τῶν τριῶν ἐργῶν, ὧν ἡ ἐπιγραφή φέρεται εἰς ἀόριστον χρόνον, τότε θὰ ἦτο ἄξιον τοῦ κόπου, νὰ μνημονεύσῃ τοῦ πράγματος ἔστω καὶ διὰ βραχέων. Τὰ λοιπὰ δύο ἔργα τοῦ εἴδους τούτου εὐρίσκει ὁ Ἀρδοῦνιος ἐν τῷ ἐπομένῳ χωρίῳ. «Ὁ αὐτὸς (Ἀῦγουστος) παρήγγειλεν ἐπίσης νὰ ζωγραφήσῃσι δύο εἰκόνας εἰς τοὺς τοίχους τοῦ βουλευτηρίου, τοῦ καθιερωμένου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου: Τὴν Νεμέαν καθημένην ἐπὶ λέοντος, φέρουσαν φοῖνικα, καὶ παρ' αὐτὴν γέροντα μετὰ βάρη, ὅπερ τὴν κεφαλὴν δὲ τούτου κορέματα εἰκὼν συνωρίδος. Ὁ Νικίας γράφει, ὅτι αὐτὸς τὴν ἐνέκαυσε διότι τοιαύτη εἶναι ἡ λέξις, ἧς ποιεῖται χρῆσιν. Ἐν τῇ ἐτέρᾳ εἰκόνι εἶνε θαυμαστὴ ἡ ὁμοιότης νεανίου πρὸς τὸν γέροντα πατέρα, παρ' ὅλην τὴν τηρηθεῖσαν διαφορὰν τῆς ἡλικίας, ὑπερίπταται δὲ αἰετός, φέρων εἰς τοὺς ὄνυχας ὄφιν. Ὁ Φιλοχάρης μαρτυρεῖ ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὸ ἔργον».

Idem (Divus Augustus) in Curia quoque quam in comitio consecrabat, duas tabulas impressit parieti: Nemeam

sedentem supra leonem, palmigeram ipsam, adstante cum baculo sene, cujus supra caput tabula bigae dependet. Nicias scripsit se inussisse: tali enim usus est verbo. Alterius tabulae admiratio est, puberem filium seni patri similem esse, salva aetatis differentia, supervolante aquila draconem complexa. Philochares hoc suum opus esse testatus est. (Libr. XXXV. sect. 10).

Ἐνταῦθα περιγράφονται δύο διάφοροι εἰκόνες, ἃς ὁ Αὔγουστος διέταξε νὰ θέσωσιν εἰς τὸ νεόδμητον βουλευτήριον.

Τὴν δευτέραν ἐποίησεν ὁ Φιλοχάρης, τὴν πρώτην ὁ Νικίας. Ὁ,τι περὶ ἐκείνης ἐλέχθη, εἶναι καθαρὸν καὶ σαφές. Ἄλλ' ὡς πρὸς ταύτην ὑπάρχουσι δυσκολίαι. Αὕτη παρίστα τὴν Νεμέαν, καθημένην ἐπὶ λέοντος, φέρουσαν φοίνικα, καὶ παρ' αὐτὴν γέροντα κρατοῦντα βάκτρον· *cujus supra caput tabula bigae dependet*. Τί δηλοῖ τοῦτο; « Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν δὲ τούτου ἐκρέματο πίναξ, ἐφ' οὗ ἦτο ἐξωγραφημένη ξυνωρίς; » Εἶνε ἡ μόνη ἔννοια τῶν λέξεων τούτων. Ἐκρέματο λοιπὸν ὑπὲρ τὴν κυρίαν εἰκόνα καὶ ἄλλη τις μικροτέρα; Καὶ ἦσαν ἀμφότεραι ἔργα τοῦ Νικίου; Ὅστω ἐκλαμβάνει αὐτὸ ὁ Ἀρδούριος. Διότι ποῦ ἄλλοῦ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ εἰκόνα τῆς Νεμέας, καὶ ἢ ἄλλη ὁμῶς ἀποδίδεται εἰς τὸν Φιλοχάρην; *Inscripsit Nicias igitur geminae huic tabulae suum nomen in hunc modum: Ὁ ΝΙΚΙΑΣ ΕΝΕΚΑΥΣΕΝ· atque adeo e tribus operibus, quae absolute fuisse inscripta: ILLE FECIT, indicavit praefatio ad Titum duo haec sunt Niciae*. (Ἐνέγραψε λοιπὸν ὁ Νικίας ἐπὶ τῶν δύο τούτων εἰκόνων τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὕτω: Ὁ ΝΙΚΙΑΣ ΕΝΕΚΑΥΣΕΝ· ὥστε ἐκ τῶν τριῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ὁ Πλίνιος, ἐν τῷ πρὸς Τίτον προοιμίῳ αὐτοῦ, ἐνδεικνύει, ὡς φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ἐν ἀορίστῳ χρόνῳ: *ILLE FECIT*, τὰ δύο ταῦτα εἶναι τοῦ Νικίου.) Ἦθελον ἐρωτήσῃ τὸν Ἀρδούριον: ἐὰν ὁ Νικίας δὲν μετεχειρίζετο τὸν ἀόριστον, ἀλλὰ πράγματι τὸν παρατατικόν, ὁ δὲ Πλίνιος ἤθελε μόνον νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ὁ τεχνίτης ἀντὶ τοῦ « γράφειν » ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ « ἐγκαίειν », δὲν ἔπρεπε καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ Πλίνιος νὰ γράψῃ ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ: *Nicias scripsit se inussisse*? Ἄλλὰ δὲν ἐπιμένω εἰς τοῦτο παραδέχομαι, ὅτι ὁ Πλίνιος ἀλη-

θῶς ἤθελε νὰ δηλώσῃ διὰ τούτου ἐν ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἔργων. Ἄλλὰ τίς θὰ πεισθῇ νὰ παραδεχθῇ τὴν ὑπαρξίν τῶν δύο εἰκόνων, ὧν ἡ μία ἐκρέματο ὑπὲρ τὴν ἄλλην; Ἐγὼ οὐδέποτε. Αἱ λέξεις λοιπὸν *cujus supra caput tabula bigae dependet*, εἶνε βεβαίως νεοθενμένοι. *Tabula bigae* πίναξ, ἐφ' οὗ ἦτο ἐξωγραφημένη ξυνωρίς, τοῦτο δὲν φαίνεται ὅτι εἶνε κατὰ Πλίνιον, ἂν καὶ οὗτος μεταχειρίζεται ἤδη τὸν ἐνικὸν τοῦ *bigae*, Καὶ ὁποῖα τις ξυνωρίς; Μήπως τοιαύτη, οἷας ἐγίνετο χρῆσις κατὰ τὰς ἀρματαδρομίας τῶν Νεμέων, ὥστε ἡ μικροτέρα εἰκὼν αὕτη, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῆς παριστάμενον, νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν κυρίαν εἰκόνα; Ἀδύνατον· διότι ἐν τοῖς Νεμέοις ἦσαν συνήθη τέθριππα καὶ ὄχι ξυνωρίδες (*Schmidius in Prol ad Nemeonicas*, p. 2). Μοὶ ἐπιῆλθέ ποτε, ὅτι ὁ Πλίνιος ἀντὶ *bigae* ἔγραψεν ἴσως ἑλληνικὴν τινα λέξιν, ἣν οἱ ἀντιγραφεῖς δὲν ἐνόησαν, τὴν λέξιν « πτυχίον ». Γινώσκωμεν δηλαδὴ ἐκ τίνος χωρίου Ἀντιγόμου τοῦ Καρυστίου παρὰ Ζηροβίῳ (παράβαλε *Gronovius T. IX. Antiquit. Graec. Praef. p. 7*), ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται δὲν ἔθετον τὸ ὄνομα αὐτῶν πάντοτε ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἰδιαίτερων πτυχιδίων, προσκομιθέντων εἰς τὰς εἰκόνας ἢ τὰ ἀγάλματα. Τοιοῦτο δὲ τὸ πτυχίδιον ἔκαλετο πτυχίον». Τῆς ἑλληνικῆς ταύτης λέξεως ἡ ἐρμηγεία διὰ τῆς γλώσσης *tabula, tabella* ἐβρέθη ἴσως ἐν χειρογράφῳ τινί, καὶ τὸ *tabula* συμπεριελήφθη τέλος εἰς τὸ κείμενον.

Τὸ πτυχίον μετετόρη ἐἰς *bigae*, καὶ οὕτω προέκυψε τὸ *tabula bigae*. Οὐδὲν ἀρμόζει κάλλιον πρὸς τὸ ἐπόμενον, ἢ τοῦτο τὸ πτυχίον. Διότι τὸ ἐπόμενον τοῦτο ἦτο γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ πτυχίου. Ὅσπερ τὸ ὄλον χωρίον ἔπρεπε ν' ἀναγνωσθῇ οὕτω: *cujus supra caput πτυχίον dependet, quo Nicias scripsit se inussisse*. Ἄλλ' ἡ διόρθωσις αὕτη ὁμολογῶ εἶνε ὀλίγον τολμηρά. Καὶ μήπως δύναται τις καὶ νὰ διορθώσῃ, πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀποδείξῃ νεοθενμένον; Ἀρκοῦμαι κατορθώσας ἐνταῦθα τὸ τελευταῖον, καὶ ἀρῶ τὸ πρῶτον εἰς δεξιωτέραν χεῖρα. Ἄλλ' ἐπανερχομαι εἰς τὸ προκείμενον· ἐὰν λοιπὸν ὁ Πλίνιος ὁμιλῇ περὶ μᾶς μόνον εἰκόνας τοῦ Νικίου, ἥς ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο συντεταγμένη ἐν ἀορίστῳ, ἡ δὲ δευτέρα εἰκὼν τοῦ εἵδους τούτου εἶνε ἡ ἄνω μνημονομένη τοῦ Ἀνσίππου (Ἐλασίππου) ποία εἶνε τότε ἡ τρίτη; Ἄν ἡδυγάμην νὰ εὔρω αὐτὴν παρ' ἄλλῳ τινί τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἢ

παρά Πλινίω, δὲν θὰ ἤμην εἰς τόσῃν ἀμηχανίαν. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ εὐρεθῇ αὐτὴ παρὰ Πλινίω, καὶ ἐπαναλαμβάνω: παρ' αὐτῶ δὲν δύναμαι νὰ εὕρω αὐτήν.

ΚΜ'

203. *Geschichte der Kunst Th. II. S. 394.*

204. Βαθὺς γνώστης τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐπιμελὴς συλλέκτης αὐτῶν (1691—1757).

205. *Cap. I.*

206. Οὕτω λέγει ὁ Στάτιος (*Thebaid. lib. VI. v. 863*) *obnixa pectora.*

τ' ἀντρεϊδόμενα στήθη αὐτοὶ διασποῦν μαριώδεις

— — — — *rumpunt obnixa furentes*

pectora,

ὄπερ ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς *des Barths* ἐξηγεῖ διὰ τοῦ *summa vi contra nitentia*. Οὕτω λέγει ὁ Ὁβίδιος (*Halieut. v. 11*) *obnixa fronte* περὶ τοῦ σκάρου ὅστις ὄχι διὰ τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς οὐρᾶς ἀγωνίζεται νὰ διασπᾶσθαι τὸν κύρτον:

πρὸς τὰς τοῦ κύρτου πλευρὰς δὲν τὰ μὲν κροτάρα τῶν ματιῶν νὰ ἐπιδράμῃ.

Non audet radiis obnixa occurrere fronte.

ΚΘ'

207. *Περὶ Ὑψους*, τμήμα ἰδ. Ἐκδ. *T. Fabri p. 36, 39.*

208. *De Pictura Vet. lib I. cap. 4. p. 33.*

209. *Von der Nachahmung der griech. Werke. S. 23.*

210. Τμήμα β'. Θεόδωρος ὁ Γαδαρεύς, διδάξας τὴν ὀητορικὴν ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Ῥόδου, ὡς χρηματίας διδάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου ἢ περὶ τούτου δὲ κρείσας αὐτοῦ ὄν ὠνόμασε «*πηλὸν αἵματι πεφυρμένον*», κατέστη περίφημος. Σ. τ. Μ.

211 *Geschichte der Kunst Th. I. S. 136.*

212. Ψευδο-Ἡροδότου Βίος Ὁμήρου σελ. 756 ἔκδ. *Wessel.*

213. *Geschichte der Kunst Th. I S. 176 Plinius lib. XXXV. sect. 36.* Ἀθήναιος. Βιβλ. 12. σελ. 543.

214. *Geschichte der Kunst Th. II. S. 353. Plinius, lib. XXXVI. sect. 4. p. 729. l. 17.*

215. *Geschichte d. Kunst Th. II. S. 328.* «Ἐδίδαξε τὴν Ἀντιγόνην τὴν πρώτην αὐτοῦ τραγωδίαν, τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἑβδομηκοστῆς ἐβδόμης Ὀλυμπιάδος». Ὁ χρόνος εἶνε περίπου ὁρθός, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡ πρώτη αὐτοῦ τραγωδία ἢ ἡ Ἀντιγόνη, τοῦτο δὲν εἶναι παντάπασιν ὁρθόν. Ἀλλ' οὐδ' ὁ Σαμουήλ *Petit*, ὃν ὁ κ. Βίγκελμανν ἀναφέρει ἐν τῇ σημειώσει, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ ὀρθῶς ἔταξε τὴν Ἀντιγόνην εἰς τὸ τρίτον ἔτος τῆς ὀγδοηκοστῆς τειάρτης Ὀλυμπιάδος. Τὸ ἐπόμενον τούτου ἔτος ὁ Σοφοκλῆς ἐπλευνε μετὰ τοῦ Περικλέους εἰς Σάμμον, καὶ τὸ ἔτος τῆς ἐκστρατείας ταύτης δύναται ἀσφαλῶς νὰ ὀρισθῇ. Ἐν τῷ ὑπ' ἐμοῦ γραφέντι βίῳ τοῦ Σοφοκλέους ἀποδεικνύω ἐκ τῆς παραβολῆς πρὸς τὴν χωρίον τοῦ νεωτέρου Πλινίου, ὅτι ἡ πρώτη τραγωδία τοῦ ποιητοῦ τούτου ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Τριπτόλεμος. Ὁ Πλίνιος δηλονότι ὁμλεῖ (*Libr. XVIII. sect. 12. p. 107. Edit. Hard.*) περὶ τῆς διαφορῆς ποιότητος τοῦ σίτου τῆς εἰς διαφόρους χώρας, καὶ καταλήγει οὕτω: *Haec fuere sententiae, Alexandro magno regnante cum clarissima fuit Graecia, atque in toto terrarum orbe potentissima; ita tamen ut ante mortem ejus annis fere CXLV Sophocles poeta in fabula Triptolemo frumentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum translata sententia:*

Et forfunatam Italiam frumento canere candido.

(Αὐτὴν ὑπέθεσαν αἱ γνώμαι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἐνδοξοτάτη, καὶ πανίσχυρος κατὰ τὴν οἰκουμένην· ἀλλ', ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα καὶ πέντε περίπου ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ Σοφοκλῆς ὁ ποιητής, ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Τριπτολέμου, ἐπήνεσε πρὸ παντὸς τὸν Ἰταλικὸν σῖτον διὰ τῆς ἐξῆς κατὰ λέξιν μεταφερομένης ῥήσεως:

τὴν γῆν τῆς Ἰταλίας τὴν εὐδαίμονα

διὰ τὸν σῖτον τὸν λευκὸν τῆς ἑσπάλκεν.

Καὶ δὲν πρόκειται μὲν ἐπιταῦθα ὀρθῶς περὶ τῆς πρώτης τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὐτῆς, ἣν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΔΟΗΝΩΝ

Σχολιαστής καὶ τὸ Πάριον χρονικὸν ἐμοφάνως εἰς τὴν 78 Ὀλυμπιάδα τάσσουνσι, συμφωνεῖ μετὰ τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ὁ Πλίνιος ἀνάγει τὸν Τριπτόλεμον τόσον ἀκριβῶς, ὥστε ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Τριπτόλεμον τοῦτον εἰς τὴν πρώτην τραγωδίαν τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ ὑπολογισμὸς εἶνε εὐκόλος. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν εἰς τὴν 114 Ὀλυμπιάδα· 145 ἔτη ἰσοδυναμοῦσι πρὸς 36 Ὀλυμπιάδας καὶ ἐν ἔτος ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἀφαιρούμενος ἀπὸ τοῦ πρώτου, ἀποφέρει τὸν ἀριθμὸν 77. Πίπτει λοιπὸν ὁ Τριπτόλεμος τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὴν 77 Ὀλυμπιάδα, καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν Ὀλυμπιάδα ταύτην, καὶ δὴ, ὡς ἀποδεικνύω, εἰς τὸ τελευταῖον ἔτος ταύτης, συμπίπτει καὶ ἡ πρώτη αὐτοῦ τραγωδία, οὗτω τεκμαίρεται τις φρονικώτατα, ὅτι ἀμφότεραι αἱ τραγωδίαί εἶνε μία. Ἀποδεικνύω συγχρόνως ἐκεῖ, ὅτι ὁ *Petit* ἠδύνατο νὰ παραλείψῃ δλόκληρον τὸ ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου τῶν *Miscellaneous XVIII. lib. III.* αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ ὁ κ. Βίγκελμαν ἀναφέρει. Οὐδέμία δὲ ἀνάγκη ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πλούταρχου, ὅπερ ὁ *Petit* θέλει νὰ διορθώσῃ; τὸ «Ἄρχων Ἀφεισίων» νὰ μετατραπῇ εἰς «Δημοτίων» ἢ «Ἄνεψιός».

Ἄν ἐκ τοῦ τρίτου ἔτους τῆς 77 Ὀλυμπιάδος μετέβαμεν εἰς τὸ τέταρτον ἔτος ταύτης θὰ εὕρισκον, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔτους ταύτου ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐπίσης συγχρόνως, ἢ ἄνεψιός, ἢ Φαίδων. Φαίδωνα ὀνομάζει αὐτὸν Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XI. 63), Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς (IX, 18) καὶ ὁ Ἄνωνυμος ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ὀλυμπιάδων. Ἀφεισίωνα τοῦναντίον ὀνομάζει αὐτὸν τὸ Πάριον χρονικὸν (*Marm. Par. ep.* 56), ὁ Ἀπολλόδορος, καὶ ὁ ἀναφέρων αὐτόν, Διογένης ὁ Λαέρτιος (Βιβλ. Β'. 44). Ὁ Πλούταρχος ὁμοίως ὀνομάζει αὐτὸν ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦ Θησέως (36) Φαίδωνα, ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ Κίμωνος (8) Ἀφεισίωνα. Εἶνε λοιπὸν πιθανόν, ὡς ὁ Παλμέριος ὑποθέτει, *Arhepsionem et Phaedonem Archontas fuisse eponymos; scilicet uno in magistratu mortuo, suffectus fuit alter.* (ὅτι ὁ Ἀφεισίων καὶ ὁ Φαίδων ὑπῆρξαν ἐπώνυμοι ἄρχοντες, τοῦ ἐνὸς δηλαδὴ θνήσκοντος ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐπικαθίστατο ὁ ἕτερος (*Exercit. p.* 452).

Ἐπὶ τῇ ἐνκαυρίῳ ταύτῃ ὑπενηυμίζω, ὅτι ὁ κ. Βίγκελμαν, ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ τῆς μιμήσεως τῶν ἑλληνικῶν καλλιτε-

χημάτων ἔγραψεν ἀνακρίθειάν τινα περὶ τοῦ Σοφοκλέους. «Οἱ κάλλιστοι νεανίαί ἐχόρευον γυμνοὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μέγας Σοφοκλῆς, ἦτο ὁ πρώτος, ὅστις εἰς τὴν νεότητι αὐτοῦ παρέσχε τὸ θέαμα τοῦτο εἰς τοὺς ἑαυτοῦ συμπολίτας». Οὐδέποτε ὁ Σοφοκλῆς ἐχόρευσε γυμνός ἐν τῷ θεάτρῳ ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην περὶ τὰ Τρόπαια, καὶ τοῦτο κατὰ τινὰς μόνον γυμνός, κατ' ἄλλους δὲ ἐνδεδυμένος. (Ἀθῆν. Βιβλ. Α. σ. 20.) Ὁ Σοφοκλῆς δηλονότι ἦτο μεταξὺ τῶν παιδῶν, οὗς χάριν ἀσφαλείας μετέφερον εἰς Σαλαμίνα· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἠδδόκησεν ἡ τραγικὴ Μοῦσα νὰ συναθροίσῃ καὶ τοὺς τρεῖς ἐνδοσυσμένους αὐτῆς ἐν συμβολικῇ κλίμακί· ὁ τολμηρὸς Αἰσχύλος συνέδραμεν εἰς τὴν νίκην· ὁ ἠβῶν Σοφοκλῆς ἐχόρευσε περὶ τὰ Τρόπαια, ὁ δὲ Ἐвриπίδης ἐγεννήθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς νίκης ἐπὶ τῆς εὐδαίμονος νήσου.

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000028032